

НИКОС КАЗАНДЗАКИС

У КНОСЬКОМУ ПАЛАЦІ

АЛЕКСАНДР
МАКЕДОНСЬКИЙ

НІКОС КАЗАНДЗАКІС

У КНОСЬКОМУ ПАЛАЦІ

◆ АЛЕКСАНДР МАКЕДОНСЬКИЙ

РОМАНИ

Для середнього шкільного віку

Переклад з новогрецької
ВАСИЛЯ СТЕПАНЕНКА
ТА
ТЕТЯНИ ЧЕРНИШОВОЇ

Малюнки
ВОЛОДИМИРА СКУБИРИ

КИЇВ «ВЕСЕЛКА» 1986

К14

84.4Гр

Роман выдающегося греческого писателя Н. Казандзакиса «В Кносском дворце» написан на основе известного мифа о Тесее.

Второе произведение посвящено жизни великого полководца древности Александра Македонского.

Перекладено за виданнями:

ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ
**ΣΤΑ ΠΑΛΑΤΙΑ
ΤΗΣ
ΚΝΩΣΟΥ**

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΛΕΝΗΣ Ν. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ
ΑΘΗΝΑ 1981

■
ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ
ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΛΕΝΗΣ Ν. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ
ΑΘΗΝΑ 1979

К $\frac{4803020000-190}{M206(04)-86}$ 219.86.

© Видавництво «Веселка», 1986,
переклад українською мовою,
передмова, ілюстрації

ПРО ДАВНІЙ КРИТ, ПРО АЛЕКСАНДРА МАКЕДОНСЬКОГО І НІКОСА КАЗАНДЗАКІСА

Почнемо з географії, далі дещо про історію і, нарешті, про видатного грецького письменника, автора романів «У Кносському палаці» та «Великий Александр» (в українському перекладі «Александр Македонський»).

Знайдіть на карті Балканський півострів. Які дивовижні його контури на півдні! Особливо там, де три скелястих «пальці» Пелопоннеської «долони» видаються в Егейське море, а між ними — Мессенська та Лаконська затоки. А далі на півдні, на половині морського шляху від Європи до країн прадавніх культур Близького Сходу, розкинувся гористий острів. Це Крит, який давні греки називали Крете. Критська культура мала велике значення для греків мікенської епохи, а згодом для греків архаїчної та класичної епох. Вона раптово занепала у середині другого тисячоліття до нашої ери. Причиною цього, як гадають сучасні дослідники, було катастрофічне виверження вулкана на архіпелазі Тера (пізніша назва Санторіні). Деякі науковці схильні вважати, що ця катастрофа спричинилася до створення міфа про Атлантиду (він переказаний у Платонових діалогах «Тімей» і «Критій»). Такої думки дорежувалися, зокрема, грецькі вчені геолог Галанопулос і археолог Марінатос.

У третьому та другому тисячолітті мешканці Криту — носії так званої мінойської культури — досягли найвищого можливого в «бронзовому віці» рівня цивілізації. Критяни обробляли метали, різьбили з каменю статуї, будували палади, храми, панували на морі, колонізували острови Егейського моря, винайшли три види письма — ієрогліфічне і так звані лінійні класів А і Б. Писали вони на глиняних табличках, які археологи виявили під час розкопок на Криті та в континентальній Греції. Досі вченим вдалося прочитати лише тексти з лінійним письмом класу Б. І яке було їхнє здивування, коли вони пересвідчилися, що на-

писані ці тексти на одному з давньогрецьких діалектів — протоахейському. Вперше їх дешифрував на початку п'ятдесятих років двадцятого століття молодий англійський архітектор Майкл Вентріс. Щоправда, зміст цих пам'яток трохи розчарував учений світ: там не було поезії, лише сама ділова проза, господарські записи. Проте в них траплялися назви міст і власні імена, відомі до того з міфології та стародавньої історії. Спогади про мінойський Крит, його колишню велич збереглися в пам'яті греків до першого тисячоліття до нашої ери. Однак у цих переказах було багато плутанини й пізніших домислів.

Хитродумний Одиссей, який видає себе перед Пенелопею за критянина, розповідає:

«Острів прекрасний лежить посеред винно-темного моря,
Крит плодоносний, навколо омиваний хвилями. Сила,
Безліч там всякого люду живе, а міст — дев'яносто.
Різні там мови змішалися: там проживають ахеї,
Етеокріти відважні, кідоняни, плем'я дорійське,
Що розділилось на три, та ще богосвітлі пелазги.
Кнос — це місто у критян найбільше. У нім володарив
Дев'ятиліттями Мінос, великого Зевса бесідник,
Батьком він був мого батька, хороброго Девкаліона.
Мав двох синів він — мене і державного Ідоменея».

*(Пісня 19, вірші 172—181;
переклад Бориса Тена)*

Серед багатьох вигадок Одиссей переповідає те, що давні греки знали про мінойську «морську державу». Ми називаємо її мінойською від імені міфічного Міноса, який щороку приносив у жертву бикоголовому кровожерному чудовиську Мінотаврові юнаків і дівчат. Є підстави гадати, що Мінос — це не власне ім'я, а титул критських царів-басилевсів. Давньогрецькі міфи зберегли кілька їхніх імен: Мінос, Радамант, Еак, Сарпедон, Ідоменей.

Отже, дія роману «В Кносському палаці» розгортається на міфічній основі в легендарні часи панування на Криті царя Міноса. Але не слід забувати, що в кожному міфі є якесь історичне зерно.

На одній з численних глиняних табличок зазначено данину, що її мав одержати Мінос: «Семеро юнаків і семеро дівчат (з Афінів)». Саме про це і йдеться в міфі про Тесея — сина афінського царя Егея.

У романі Нікоса Казандзакіса поряд з головним героєм Тесеєм, який виборює свободу своєму народові, ми зустрічаємося з іншими, знайомими з міфології персонажами. Це майстер Дедал,

який спробував здійснити одвічну мрію людини — піднятися в небо; його син Ікар, що загинув, злетівши на крилах до самого сонця; парівна Аріадна, дочка Міноса, яка, покохавши Тесея, допомагає йому вибратися з лабіринту (пригадуєте вислів «нитка Аріадни»?).

На початку двадцятого століття англійський археолог Артур Еванс почав розкопки на тому місці, де, як згодом виявилось, стояв Кносський палац. Це було епохальне відкриття. Палац складався з багатьох приміщень. На стінах збереглися чудові багатокольорові фрески. Еванс реконструював палац, і тепер його можуть оглядати численні туристи, а оригінали фресок та інші цінні знахідки зберігаються в археологічному музеї міста Іракліон.

Побувавши на півдні Греції — в країні прадавньої і своєрідної культури, яка досі викликає подив і захоплення істориків та мистецтвознавців, помандруймо тепер на північ, де колись жили македоняни, що спочатку розмовляли мовою, відмінною від грецької. Проте вже в п'ятому столітті до нашої ери вони засвоїли передову на той час грецьку культуру, а з нею і грецьку мову.

Македонія була розташована за гірськими пасмами Пінду та Олімпу. Внаслідок завоювань її межі розширювалися. За правління Філіппа II — батька Великого Александра — македонська держава збільшилась утричі. Філіпп реорганізував за фіванським зразком військо, запровадивши славнозвісну македонську фалангу, в якій воїни були озброєні сарисами — списами завдовжки шість метрів. Окрім піхоти, значну роль відігравала і кіннота. У війську запанувала сувора дисципліна.

Підкоривши грецькі міста-держави, Філіпп почав готуватися до війни проти могутньої на той час перської держави, яка залишалася найнебезпечнішим ворогом об'єднаної Македонією Еллади. Але на сорок сьомому році свого життя Філіпп став жертвою змови.

Після наглої смерті Філіппа македонці проголосили своїм царем його сина двадцятирічного Александра (третього з цим ім'ям серед македонських царів). Юний Александр був надзвичайно обдарований і жадібний до знань. Його розумові і фізичні здібності викликали подив. Він захоплювався еллінською поезією, музикою, філософією, але найбільше його приваблювала військова справа. Коли йому було лише дванадцять років, він приборкав дикого фессалійського огиря Букефала («Біко-голового»), якого ніхто не зміг упокорити. З тринадцяти років його вихователем і вчителем був славнозвісний грецький філософ Арістотель.

Александр читав і перечитував Гомерову «Іліаду», а найулюб-

ленішим його героєм був Ахіллес — уособлення безмежної відваги й благородства.

Навесні 334 року до н. е. Александр вирушив з військом, що налічувало тридцять тисяч піхоти і п'ять тисяч кінноти, у похід проти персів. Уявіть собі: не таке вже численне військо македонців і греків проти могутньої перської держави, чиї володіння простягались від берегів Егейського моря на заході до найвищих гір світу, що відокремлюють іранські землі від Індії, на сході.

На перший погляд нерозважний похід Александра насправді мав не тільки завоюницький характер. Це була, так би мовити, подорож у невідоме.

За часів Александра землю уявляли собі пласкою, як тарілку, навколо якої текла «ріка» Океан. Центром землі вважали храм Аполлона в Дельфах.

Отже, крім прагнення досягти світового панування, Александр бентежила думка дійти до краю землі — Ойкумени. Аристотель вважав, що Александрова «експедиція» матиме значні наукові наслідки.

Дійсність перевершила сподівання. Здобувши численні перемоги над персами, Александр мріяв об'єднати Захід і Схід, створити світову державу, де б не було протиставлення еллінів варварам, а всі люди стали б вільними й рівними.

Його похід тривав. Після запеклих сутичок з гірськими племенами він спустився у долину великої ріки Інду, від назви якої походить і назва країни Індія, щоб підкорити її і насамперед П'ятиріччя (Пенджаб).

Тепер шлях лежав до великої долини Гангу, але македонці відмовились йти далі. Вперше Александр змушений був підкоритися волі переважної більшості. Македонське військо повернулося до Персії.

Посівши перський трон, Александр зажадав, щоб йому поклонялись як богу. Це не подобалося багатьом його співвітчизникам, які не хотіли об'єднуватися з варварами-персами. Мабуть, марно Александр став підозрювати, що проти нього готуються змови, незважаючи на те, що він щедро винагороджував своїх ветеранів.

Хто знає, які ще великі плани міг би здійснити Александр! Можна гадати, що, завоювавши Схід, він обмірковував похід на захід, на протилежний «край землі», туди, де в Італії вже почала формуватися римська держава.

Несподівана смерть на тридцять другому році життя обірвала плани Александра Македонського. Помер він у Вавілоні, що мав стати столицею його світової держави, від якоїсь хвороби, але існує думка, що його було отруєно.

Можна сказати, що Александрові походи започаткували нову еру у всесвітній історії — еру еллінізму, поширення грецької мови та культури (як духовної, так і матеріальної) від Середземномор'я до Індії, що визначило подальший хід історії. Під впливом грецької культури на Сході, зокрема в Індії, виник театр і розвинулася драматургія.

Пам'ять про Александрові походи зберігається не лише в анналах історії, а й серед простих неписьмених людей на Сході. Це засвідчують геологи, археологи, фольклористи і етнографи. У фольклорі грецьких моряків і рибалок є переказ, нібито іноді в морі зустрічається фантастична істота — напівжінка-напівриба, яка запитує: «Чи живий ще Великий Александр?» — І лихо тому капітанові, котрий не відповість: «Живе і царює!»

Образ Александра Македонського зустрічається і в літературі. В багатьох європейських народів є романи про життя і подвиги Александра — так звані «Александрії».

Є така «Александрія» і в нас. Однак тут мова не про них, а про роман, що його написав видатний новогрецький письменник Нікос Казандзакіс.

Ми знову повертаємося на острів міфічного царя Міноса, бо з ним пов'язані дитинство і творчий шлях автора цих двох романів, що пропонуються читачеві.

Нікос Казандзакіс народився 1883 року в головному місті Криту — Іракліоні. На той час і фактично до першої світової війни острів був частиною величезної Османської імперії. За освітою Нікос Казандзакіс був юристом, але його більше приваблювали філософія і література. Свій творчий шлях він почав як поет, згодом захопився драматургією і, зрештою, здобув визнання як автор романів.

Своїм головним твором Казандзакіс вважав велику епічну поему «Одіссея», яку переробляв сім разів. За своїм обсягом вона значно перевершує Гомерову «Одіссею». Вічний мандрівник, який піде не може знайти собі спокою і весь час прагне до чогось невідомого, був його улюбленим образом.

Нікос Казандзакіс дуже цікавився першою в світі соціалістичною країною, де неодноразово бував (загалом він провів у Радянському Союзі п'ять років). Він вивчив російську мову, написав історію російської літератури для греків. Гоголь, Толстой і Достоевський були його улюбленими письменниками, зразками для наслідування. Казандзакіс дуже шанував В. І. Леніна як генія нової епохи в історії людства і написав про нього кіносценарій.

Нікос Казандзакіс був активним поборником миру, виступав проти війни. 1956 року він став лауреатом премії Всесвітньої Ради Миру.

Видатний письменник помер у 1957 році у Фрейбурзі (Німеччина), повернувшись із подорожі до Китаю та Японії. Його твори перекладено багатьма мовами світу. Українською мовою видано два його романи — «Христа розпинають знову» і «Капітан Міхаліс».

Пропоновані увазі юного читача твори вперше видаються в нашій країні.

А. БІЛЕЦЬКИЙ

**У КНОСЬКОМУ
ПАЛАЦІ**

Літо було у розпалі. Гаряче сонце заливало славетний Кносський палац: різнобарвні дахи приміщень, просторі двори і бронзову подвійну сокиру.

Між квітучих олеандр тихо плюскотіла річечка. Обабіч її, на схилах, у затінку кипарисів та інжирних дерев обідали люди.

Довгими вузькими коридорами палацу, мармуровими східцями сновигали раби. Вони носили з підвалів для архонтів різні страви. У палаці гуло, ніби у велетенському вулкані з тисячами працюючих бджіл.

Легко дихало скошене поле. На току височіли білі гори пшениці. Під деревами селяни мовчки жували черствий хліб, маслини і з сумом поглядали на те духмяне збіжжя.

Відчинилися оздоблені бронзою двері, що вели на внутрішній церемоніальний двір. З'явився худорлявий дідок. Довге сиве волосся спадало йому на плечі. Він повільно, але впевнено вийшов на середину площі, тричі вдарив паличкою в бубон і пронизливо закричав:

— Тихо! Тихо! В обідній час царівни відпочиватимуть. Тихо!

Він на мить замовк, ступив ще кілька кроків, знову тричі вдарив у бубон:

— Тихо! Тихо! Архонти відпочиватимуть! Тихо!

Гамір враз затих. Люди перемовлялися лише пошепки, припинилися жарти і сміх. Раби ходили навшпиньки: одні замикали двері палацу, інші в світлицях слали царівнам постелі. Старша царівна, висока чорнява Федра, з густим кучерявим волоссям. Її менша сестра, білява Аріадна, була зовсім худою. Побоюючись, аби люди не казали, що вона схожа на хвору, Аріадна завжди підфарбовувала губи й рум'янила щоки.

Аріадна сиділа перед дзеркалом і обмахувалася віялом. Потім підійшла до вікна, окинула поглядом площу, скоше-

не поле і священну гору Гіухту, схожу на велетенську голову людини.

— Аріадно, ти лягаєш спати? — вкриваючись простирадлом, спитала Федра своїм низьким голосом.

— Я не хочу спати, — тихо відповіла та. — Не засну. Краще тут посиджу.

Федра засміялася.

— Чого ти смієшся? — розгнівалася Аріадна й нахмурила брови.

— Згадала щось... — іронічно відповіла сестра.

— Що саме?

— Нічого...

Аріадна, прикусивши губи, й далі обмахувалася віялом. Федра невдовзі заснула.

«Краще бути на самоті, — зітхнула менша сестра, — краще... Я чомусь боюся її...»

На колоні посеред площі, де виблискувала на сонці подвійна сокира, сиділо її улюблене мавпеня, яке торік привезли з Єгипту, і щось гризло.

— Киць! Киць! Киць! — покликала Аріадна.

Хитре мавпеня зиркнуло на неї й радісно запищало. Це трохи втішило царівну.

— Іди сюди! Іди сюди! — знову покликала дівчина.

Та хіба могло мавпеня кинути банан? Воно крутнуло хвостом, ніби віялом, і знову припало до солодкого плоду.

2

Раптом царівна стрепенулась. На площі з'явився юнак років двадцяти. Його каштанове волосся було підв'язане золотою стьожкою, а на червоному поясі, що сильно стягував тонкий стан, висів короткий широкий ніж із різьбленим золотим руків'ям.

— Знову він! Знову! — прошепотіла Аріадна й озирнулася, щоб переконатися, чи Федра спить.

— От і добре! — заспокоїлась вона. — От і добре, що спить...

Юнак походжав по площі й пильно придивлявся до всього — неквапом окинув поглядом сходи, вузькі коридори, вікна, тераси триповерхового палацу... Дивився так, ніби хотів усе запам'ятати.

«Хоча б нічого не пропустити... Нічого! Нічого!» — і справді думав він, оглядаючи палац, в якому вже панувала тиша.

Аріадна визирнула у вікно, силкуючись щось пригадати, але марно.

«Хто він? Хто він? Уже три дні ходить тут... Ходить і ходить, нікого ні про що не питає, а лише роздивляється все. Тільки те й робить, що роздивляється! Це щось дуже підозріло...»

Вона знає, що його неодмінно побачить Маліс, начальник охорони палацу... А ось і він, Маліс!

Із-за колони визирнула хитра пика з чорними очицями й гострим підборіддям, а далі з'явивсь і він сам — голий до пояса, з коротким залізним мечем при боці.

— Мамо! — тремтячим голосом прошепотіла Аріадна. — Велика Богине, захисти юнака! Не допусти, щоб Маліс убив його!

Юнак пройшов через площу, спустився східцями театру і звернув на велику, вимощену кам'яними плитами вулицю, що вела до виходу з палацу. Позаду, пригнувшись, навшпиньки, мов дикий кіт, що полює за пташкою, невідступно йшов Маліс.

— Куди він іде? — тремтячим голосом мовила царівна. Серце її краялось. — Зараз піде до гавані, і тільки його й бачили!

Якоїсь миті їй хотілося гукнути: «Малісе, схопи його, втече!» Але стрималась. «Я царівна. І мушу бути сильною, зовні спокійною, щоб ніхто не міг розгадати моїх думок».

Раптом Аріадну кинуло в жар, вона знову розкрила віяло, але це їй не допомогло. Краплини поту скочувалися по щоках, розмиваючи рум'яна.

Сонце пекло нестерпно. Із затінку від маслинових дерев долинали сюркотіння цикад. Селяни знову взялися до роботи. Вони провіювали на вітрі зерно.

«Бідолашні! Як вони працюють! — думала царівна. — Важко працюють. Вони орють і сіють, косять пшеницю, молотять і провівають зерно, а з палацу приходять слуги, забирають його і зносять у великі царські комори. Несправедливо! Несправедливо! Що ж залишається для них? Лише солома!»

3

Рипіння дверей обірвало роздуми царівни. Із комор палацу вийшли з порожніми мішками з десятком слуг.

— Зараз вони заберуть зерно! — затремтіло ніжне серце царівни.

Але що вона може вдіяти! Одного разу хотіла була щось сказати, то батько схопив її за коси й ледве не побив.

— Мовчи! — звелів він тоді. — Мовчи! Бо раби, наслуховавшись тебе, повстануть проти мене!

— Це несправедливо! — вихопилось тоді в Аріадни, і вона заридала.

— Я цар! — вигукнув батько і стукнув об підлогу золотим скіпетром.

Юнак теж почув, як рипнули двері, почув позаду кроки і зупинився. Повз нього до току пройшли з порожніми мішками слуги. Юнак провів їх поглядом. Всі вони були підперезані грубою парусиною.

Зупинився і Маліс, пригнувшись аж до землі за маслинним деревом, і міркував:

«Куди він іде? Куди? Уже три дні я його бачу... Ось приїде цар, тоді... Тоді побачимо!»

Маліс криво посміхнувся і ще нижче припав до землі. І тут від току долинули крики, лайка. Він враз підхопився на рівні і втупився туди поглядом — там слуги горлали на селян, які щойно закінчили роботу, однак не наслідувались підійти до них ближче: селяни тримали напоготові дерев'яні вила-трійчата. Маліс почув:

— Ви поплатитесь головами! Геть звідси! Геть!

— Ми сіяли, косили! І пшениця буде наша!

— Ми голодні! Ми голодуємо! — розмахуючи руками, кинулися й собі в суперечку жінки.

Селяни насідали. Раптом з палацу вибігли вартові зі списками.

— Пора! Пора! — прошепотів юнак і повернув на тік.

Зненацька хтось ухопив його за плече. Він обернувся. Перед ним стояв Маліс.

— Куди ти йдеш?

— Я вільна людина і не зобов'язаний перед кожним звітувати! — відповів юнак.

— Тут немає вільних! — крикнув Маліс. — Тут усі ми цареві раби.

— Я нетутешній. І не раб!

— А звідки ти? Чого тут вештаєшся? І що в нас шукаєш ось уже три дні?

— Я не розмовляю з рабами. Коли повернеться цар, йому все й скажу.

— Я очі й вуха царя. Коли його немає, замість нього — я. Отже, зараз розпоряджаюся в палаці я!

— Мені не хочеться розмовляти з рабом, — гордо відповів юнак, презирливо глянувши на Маліса. — Згинь!

— Це ти згинь! — аж зацінівся той. — Ти!

Він схопив свисток, що висів у нього на шиї на шнурку, і засвистів. Враз із коридорів вискочило п'ятеро чи шестеро вартових із списками напереваги.

— Сюди! Сюди! — загорлав Маліс, показуючи на юнака. — Хапайте його!

Юнак вихопив ніж і, відскочивши вбік, високо підняв його над головою. Двоє воїнів, що кинулись були до нього, відступили.

— Коліть його списками! Вбийте його! — аж нетямився Маліс.

Юнак, відступивши ще крок, опинився в палаці і прожогом метнувся до площі. Він знав — там стоїть жертovníк з великими рогами священного бика. Якщо встигнути вхопитися за них, то ніхто його й пальцем не зачепить, бо він опиниться під заступництвом бога.

Налякані вартові бігли за ним слідом. Але юнак, здавалося, був невловний. Ось двоє воїнів уже майже наздогнали його, та юнак одним помахом руки знову змусив їх відступити.

— Може, він бог? — пробубонів один вартовий, витрищивши очі.

Решта, почувши це, впали на коліна.

Маліс не міг такого стерпіти.

— Негідник! Шпигун! Зрадник! — закричав він.

Посередині широкої площі височів жертovníк, виблискували на сонці священні роги, а між ними стриміла велика подвійна бронзова сокира.

Юнак простягнув руку, та вхопитися за роги бика не встиг. Маліс схопив його за плече й замахнувся мечем.

— Малісе! — пролунав дзвінкий жіночий голос.

Начальник охорони палацу одразу здогадався, чий це голос, і здригнувся. Рука його повисла в повітрі.

— Малісе! — знову долинуло згори.

Підвівши голову, він побачив у вікні царівну Аріадну з розпущеними косами. Нахмуривши брови, вона погрозливо підняла вгору віяло.

— Малісе! — втретє вигукнула вона.

Начальник охорони палацу похнюпився. Перелякані вартові враз розбіглися. Юнак підвів голову, щоб побачити, хто це гукає з вікна. Але не встиг він подякувати, бо вікно зачинилось, і в палаці знову запанувала тиша.

А на току селяни мовчки дивились, як слуги насипали зерно в мішки й носили його під охороною вартових у комори палацу.

Юнак сидів у затінку під жертovníком. Витерши з чола піт, він сховав ніж у піхви і всміхнувся.

— Зі мною богиня Афіна,— прошепотів він.— Велика у мене мета. І хоч як буде важко, однак я досягну свого.

Юнак дуже стомився. Він заплющив очі. Тінь жертovníка падала тільки на обличчя й на груди.

— Трохи подрімаю. Тут мені нічого боятися.

Юнак солодко заснув, і снилося йому, ніби він опинився далеко-далеко звідси — у себе на батьківщині. На березі моря стоять заплакані хлопці й дівчата, цілують йому руки. А коли він піднявся на корабель вони загукали:

— Щасливої дороги! Щасливої дороги! Врятуй нас!

Потім усі десь зникли. Навколо голубів море, а в ньому виграють чотирнадцять дельфінів...

— Гей, хлопче, ти що, не чуєш? Вставай! — почувся голос.

Сон мов рукою зняло, юнак розплющив очі. Над ним, усміхаючись, схилився хлопчина років дванадцяти.

— Вставай, вставай,— повторив він і доторкнувся до руки юнака.

— Що тобі треба? — розглядаючи хлопчину, спитав юнак.

Хлопчина був у вишитій сорочці, з бронзовим обручником на правій нозі.

— Вставай,— привітно мовив ще раз той.— Ходімо зі мною.

— Куди?

— Не питай! Сам побачиш... Тільки швидше...

Юнак навіть не поворухнувся.

— Для тебе ж краще... — з притиском сказав хлопчина.— Ходи зі мною.

— Я нікуди не піду!

— Боїшся? — засміявся хлопчина.

Юнак скочив на ноги. Йому стало соромно.

— Ходімо!

Малий пішов попереду. Невдовзі вони опинилися в темному, прохолодному коридорі, де стояли якісь дивні пахощі. Проминули коридор, піднялися великими дерев'яними сходами на другий поверх. Стіни тут були розмальовані. При тьмяному світлі, яке пробивалося згори крізь квадратне

віконце, юнак розгледів море, дельфінів і летючих риб. Біля заграбованого віконця зупинилися.

— Що там? — спитав юнак.

— Тс-с-с! — приклавши палець до губ, відказав хлопчина. — Глянь.

Юнак звівся навшпиньки й зазирнув усередину через заграбоване віконце. Там сидів у задумі старий чоловік.

— В'язень?

— Це Дедал. А його син Ікар мій найкращий друг...

— Дедал? Який Дедал?

— Той, що збудував підземелля. Цар ув'язнив його.

— За віщо?

— Ходімо, — сказав хлопчина, — а то ще почує...

Малий пояснив, коли вони відійшли трохи далі:

— Цар ув'язнив Дедала, щоб він не видав таємниці.

— Якої таємниці?

Хлопчина завагався, а потім мовив:

— Таємниці лабіринту...

— Лабіринту? — перепитав юнак.

— Ти що, не чув про лабіринт? — від подиву хлопець аж очі витріщив.

— Ні. Я нетутешній. Звідки мені знати?

— Там живе, — хлопець притишив голос, губи його затремтіли, — Мінотавр.

Юнак мовчав, затамувавши подих. Серце шалено калатало.

«Хоча б не видати себе, — подумав він. — Виникне найменша підозра — і я пропав!»

Хлопчина посміливішав:

— Мінотавр — це чудовисько, якому щороку присилають у жертву з Афін семеро дівчат і семеро хлопців...

— Я дещо чув, — обізвався юнак. Він намагався говорити спокійно, але від хвилювання голос його затремтів.

— Дещо чув! — розсердився хлопець, але одразу ж насторожився — чи ніхто їх не чує, потім додав: — Усі люди кричать... про несправедливість!

— Про несправедливість? — зупинившись, тихо перепитав юнак і стиснув хлопця за плече. — І це говориш ти, критянин?

— Я не критянин, — малий на мить замовк, а потім з гордістю додав: — Я афінянин!

— Афінянин? Ти афінянин? — голос юнака затремтів.

— Що з тобою? — перепитав хлопець.

Юнак узяв себе в руки і вже спокійно мовив:

— Ти дуже хороший хлопець. Я багато чув про Афіни,

але ніколи там не був. І афінянина бачу вперше... Тому й розхвилювався... — А згодом спитав: — Як ти тут опинився?

— Мій батько приїхав з Афіні і працював разом з Дедалом. Він мідник. Тут одружився... Я теж тут народився, але кров у мене афінянська.

— Чому ж ти не поїдеш в Афіни? Не хочеш?

— Хочу, та не можу. Цар не відпустить мого батька.

— Чому?

— Бо він працює там, у підземеллі... Це таємниця...

— А що він робить? Яка в цьому таємниця?

— Кувє залізо!

Малий сказав слово «залізо», і голос його затремтів.

Юнак погладив його по голові і спитав:

— Як тебе звати?

— Харіс.

— Харісе, я тобі довіряю. Веди мене, куди хочеш. Я вірю тобі.

Хлопчина почервонів.

— Дякую, — сказав він.

Вони вже підійшли до якихось інших східців, піднялися на третій поверх. Біля входу в напівтемряві стояли вартові. У сутіні видно було лише їхні очі й золоті сережки у вухах.

Вартові стрепенулись, але, впізнавши Харіса, відразу заспокоїлись. Вони його добре знали.

Повітря виповнювали пахощі. За дверима чулися дзвінкі голоси, сміх і брязкіт обручів. Стіни тут теж були розмальовані: жінки з рознущеними косами водили танок, дівчата приносили в жертву білих голубів, зелених папуг... Хлопчик у голубому одязі збирав білі квіти і шафран.

Юнак зупинився.

— Куди ми йдемо?

— До Аріадни, — усміхнувся хлопець.

— Хто це така?

— Царівна.

— Що їй від мене треба?

— Я не знаю. Моя сестра Кріно у царівни рабиня. Аріадна через неї попросила, щоб я тебе привів...

— Що ж вона хоче?

— Не знаю, — Харіс здвигнув плечима. — Вона всім цікавиться і дуже вперта, що захоче, те й зробить... Їй не можна перечити, бо, вважає, пропав...

Юнак нічого не відповів.

«Богиня Афіна зі мною», — подумав він і прискорив ходу.

Хлопчина зупинився біля низьких дверей, на яких зверху була намальована біла лілія.

— Сюди! — сказав Харіс. — Стукай! Я почекаю тут. Хай тобі щастить!

5

Юнак легенько постукав у двері. Вони відразу ж відчинилися, ніби за ними хтось давно чекав його. Юнака впустила дівчина років чотирнадцяти. На її сукні були вишиті три голубі лілії. Вона усміхнулась і поклоном привітала його.

«Кріно...» — здогадався юнак, але не сказав нічого.

Він переступив поріг, пильно оглядаючи велику напівтемну кімнату. Вікно було зачинене, замість скла в рами зтягнуті прозорі шматочки шкіри — всього штук тридцять. У вазі стояли лілії і пахощами заповнювали кімнату.

Юнак ступив ще крок. Оглянувся довкола. Нікого. Маленька дівчина, що відчинила йому двері, десь зникла.

— Тут є хтось? — спитав він.

Десь із кутка від вікна почувся сміх. Юнак придивився й побачив дівчину з довгими світлими косами. Вона сиділа на маленькому дивані. У напівтемряві іскрилися її великі очі та виблискувала масивна золота каблучка на руці.

— Хто ти? — підходячи ближче, спитав юнак.

— Царівен не розпитують, — засміялася вона. — А от я хочу знати, хто ти.

— Навіщо ти мене кликала? Ти Аріадна, донька критського царя, так?

— Я вже сказала — царівен не розпитують, — дівчина спохмурніла. — Відповідай, хто ти?

Юнак задумався.

— Я купець із Кіпру, — нарешті відповів він.

— І що ти привіз на продаж? — глузливо спитала царівна.

— Мідь!

— Мідь? Мідь? Але нам не треба більше вашої міді! У нас є могутніший бог, ти знаєш?

— Хто?

— Залізо!

Юнак захвилювався. Він справді багато чув про новий твердий метал, з якого роблять міцну зброю. Його завезли на Крит з півночі білі варвари, але дуже пильнували секрет виготовлення.

— А хто у вас уміє працювати з ним? — спитав юнак.

— Втретє і востаннє, чужинцю, я повторюю: царівен не розпитують. Сідай, ти, мабуть, стомився... Я хочу в тебе багато про що розпитати. Не бійся...

Вона плеснула в долоні, і з'явилася дівчина.

— Кріно,— мовива царівна,— принеси гостеві золоту чашу старого вистояного меду. І свіжих фруктів, що нам позавчора привезли з Африки...

Дівчина зникла.

— Сідай ближче,— привітніше звернулася Аріадна.

Юнак сів на низеньку, оздоблену перламутром, лаву.

— Я вже сказав тобі, царівно...

— Ти сказав неправду... Ти не з Кіпру... І не купець...

Купці не тримаються так гордо. Слова їхні солодкі, звабливі. Вони не говорять так упевнено і владно. Отже, звідки ти?

— Бачу, що тебе, дочку великого Міноса, важко обдури-ти. Я справді не купець... Я син архонта...

— Звідки?

Юнак завагався.

— Із Сіцилії...

— Із Сіцилії? — знову глузливо мовила Аріадна.— Кажуть, мій предок, великий Мінос, загинув саме там... Його втопили...— Вона засміялася.— Ви давні наші вороги...— В її лагідних очах промайнув гнів.— А що ти тут робиш?

— Мандрую по світу. Хочу об'їздити багато країн, побачити різних людей...

— Навіщо?

— Я молодий... Сіцилія для мене замала!

Аріадна зітхнула й тихо мовила:

— Ти правду кажеш, для мене Кріт теж замалий... І я теж молода!

— А чому ти не втечеш?

— Я жінка. Куди мені втікати?

У кімнату зайшла Кріно з бронзовою тацею, на якій блискувала золота чаша меду. Поруч на срібній тарілці лежали банани.

— Сідай зручніше! — запросила гостя царівна.

Юнак підняв чашу.

— За твоє здоров'я, царівно! Хай Велика Богиня пришле для твоєї подорожі швидкий корабель!

Дівчина нічого не відповіла. Вона відчинила вікно — і в кімнату ринуло світло. Коси царівни стали золотисті, уста порожевіли, а на шиї заграли три разки перлів.

— Твій корабель у гавані?

— Так.

— Сьогодні ввечері ти мусиш покинути наше місто.

— Чому?

— Мені тебе жаль. Тому й вирішила сказати, щоб ти їхав звідси.

— Нікуди я не поїду. Я дочекаюся твого батька.

— Тобі не треба його чекати. Він поїхав на раду до Великої Богині в далеку печеру. А повернеться з її благословенням дужий і сердитий. Горе тобі буде!

— Я нікого не боюся. Чого мені боятися?

— Маліс, той, що хотів тебе убити, доповість про все батькові.

— Про мене?

— Так. Ти — шпигун. Ходиш по палацу і роздивляєшся... Хто знає, що в тебе на думці... Якщо тобі дороге життя — їдь звідси!

— Нізащо!

— Ти не дорожиш своїм життям?

— Більше за власне життя я люблю...

— Що?

Юнак не відповів. Він хотів сказати: «Батьківщину!», але промовчав, боячись видати себе.

Царівна знову плеснула в долоні — з'явилася Кріно.

— Заграй нам на сандурі, — звеліла вона, а потім звернулася до юнака: — Сьогодні при місяці уповні на головній площі відбудеться освячення. Бо сьогодні вночі в страшну печеру до Великої Богині прибуде мій батько просити благословення. Якщо хочеш, приходь і ти. Хоч раз побачиш, як святкують крітяни. А потім, я знову повторюю, їдь звідси. Розумієш, що я кажу? Перш ніж померти, треба зробити щось велике у житті.

— Розумію, — відповів юнак. — Саме тому я залишуся тут.

Кріно зайшла з сандурі. Сіла біля ніг своєї пані і, дивлячись на неї, ситала:

— Пані, що тобі заспівати?

— Пісню Мінотавра, — мовила Аріадна, — який щороку пожирає чотирнадцять юних дун, що прибувають сюди із Афін.

Сказала це — і пильно глянула на юнака. Але той тільки зціпив зуби і низько похилив голову, щоб царівна не помітила його гніву.

Царівна розсміялася.

«Я влучила в ціль, — зраділа вона. — Отже, це таки справді він».

Кріно перебирала довгими пальцями струни сандурі. Кімнату виповнили сумні звуки, схожі на плач. Ніби плакали

чотирнадцять юних душ. Юнак непомітно витер сльозу. Але царівна помітила той жест.

«Це він! Він!» — подумки сказала вона і визирнула у вікно.

Кріно почала співати. У пісні мовилося про те, як семеро дівчат прощалися з рідною домівкою, а семеро юнаків закликали їх бути хоробрими. І в кожному приспіві ревіло, сміялось чудовисько з тілом людини й головою бика.

Юнак не міг далі стримуватися.

— Досить! Досить! — задихаючись, вигукнув він.

Царівна скочила на ноги. Вона аж промінилася радістю.

— Дякую, Кріно, — звернулася вона до дівчини, — ти гарно співала. Іди.

Кріно встала, вклонилася своїй пані і знову зникла за важкими гардинами.

6

Царівна звернулася до юнака:

— Тепер я знаю те, що хотіла знати.

— Що саме?

— Ти не купець із Кіпру і не син архонта із Сіцилії.

— А хто ж я? — насмішкувато спитав юнак.

— Тихо! У цьому палаці й стіни мають вуха.

— Мені нема чого приховувати! — гордо відповів юнак.

Аріадна похитала головою.

— Ти все мусиш тримати в таємниці, інакше — пропав.

Вона на мить замовкла, виглянула у вікно. Сонце почало хилитися до заходу. Гіухта порожевіла, тіні подовшали. Палацові раби й досі носили, як мурахи, мішки із зерном у комори. Двоє білих голубів сіли на священні роги, що стриміли на площі.

— Уже смеркає, — сумно мовила царівна. — Мені треба переодягтися, приготувати священних зміїв. Коли зійде місяць, я танцюватиму разом із сестрою.

Вона говорила ніби сама до себе, вдивляючись у сутінки.

Юнак занепокоївся. Невже вона справді здогадалася, хто він такий? А якщо викаже? Тоді йому смерть.

«Моє життя в її руках, — думав він. — Навіть більше — в її руках доля моєї батьківщини».

Спершу він хотів був упасти перед нею на коліна і просити мовчати. Однак не зважився.

«Хай робить, що хоче! Я не опускаюся до блгань!» — впрішив він.

Царівна глянула на юнака — і очі її потьмяніли.

— Ти поїдеш? — у голосі чулося прохання.

— Ні,— спокійно відповів він.

— Тесею,— твердо мовила вона, наголошуючи на кожному складі,— ти важиш життям!

Юнак вражено глянув на царівну. Вона усміхнулася.

— Я відразу зрозуміла, хто ти, тільки-но побачивши тебе. Ти — афінський царевич, прийшов сюди, щоб вивідати нашу таємницю, а весною, коли прибудеш сюди знову з іншими юнаками, то вже знатимеш, як подолати Мінотавра.

Чи не так? Скажи! Правда ж?

— Правда,— спокійно відказав Тесею.

— Ти хочеш про щось запитати? Я тобі дозволяю, адже ти теж царевич. Отже, запитуй!

— Тепер ти знаєш, хто я такий. І що ж ти вирішила зробити?

Царівна пройшлася по кімнаті. Знову виглянула у вікно. Слуги прикрашали площу миртовими й лавровими гілками, на подвійну сокиру вішали червоні стрічки.

Там стояв Маліс і сердитим голосом давав розпорядження. Час від часу він поглядав на вікно царівни. Може, здогадувався, що в її кімнаті сидить ненависний йому чужинець?

Тесею спокійно перепитав:

— Що ти вирішила робити?

— Я багато чого можу,— загадково відповіла царівна.— Все у моїй владі. Але я ще не вирішила остаточно. Не поспішай.

Вона понюхала лілії й підійшла до ніші, в якій стояла маленька богиня із слонової кістки у спідничці з торочкими. Її тіло обвивали дві чорні змії.

Аріадна довго мовчки дивилась на статуетку, ніби молилася, а Тесею стежив за царівною.

«Хоч би що вона надумала, я готовий до всього»,— вирішив він.

Нарешті царівна підійшла до Тесею, зняла із середнього пальця велику золоту каблучку й подала йому.

— Роздивись уважно.

Юнак підійшов до вікна і глянув: на каблучці вирізьблена богиня натягувала лук... Біля неї стояли два леви з закрученими вгору хвостами, а збоку якийсь чоловік від страху підняв руки, ніби благав пощади.

— Вже роздивився,— мовив юнак і простягнув каблучку царівні.

Аріадна зупинила його жестом.

— Залиш її собі. Я дарую тобі цю каблучку. Коли буде скрутно, зроби нею відбиток на шматочку воску й пришли мені. Я прийду на допомогу.

Юпак хотів подякувати, але не встиг. Рвучко відчинилися двері — й до кімнати зайшов блідий Харіс.

— Маліс, — прошепотів він, — Маліс іде!

— Тікай! — звернулася царівна до юнака.

Тесеї кинувся до дверей.

— Не туди! — царівна схопила його за руку. — Кріно!

Знову з'явилася Кріно.

— Проведи гостя потаємним ходом!

Тесеї і Кріно вийшли з кімнати.

І майже тієї ж самої миті на порозі з'явився Маліс. Він швидко окинув кімнату поглядом і аж заскрипів зубами від злості.

«Утік...» — подумав він.

Маліс вклонився царівні.

— Що трапилось, любий Малісе? — лагідно спитала Аріадна.

— Моя царівно, — почав начальник варти. — Уже пора. Місяць зараз зійде.

— Я молилася Великій Богині, — відказала царівна, показуючи на статуєтку богині в кутку. — Я вже готова!

7

У гавань прибували на швидкохідних кораблях крітяни, виходили на берег і, радісні та збуджені, простували широкою дорогою до багатого славетного Кноса. Усі прочани мали дари для Великої Богині. Бідні, а таких була більшість, — вівці, кози, інші — голуби, куріпки. Найбідніші несли квіти й стиглі плоди. Велика Богиня, в яку вірили древні крітяни, була покровителькою звірів і рослин. Тому й називали її Матір'ю.

На подвір'ї перед палацом з'явився малий Харіс із зеленими гілками. Він вилазив на колони і, прикрашаючи їх, наспівував веселі пісеньки. Разом з ними був тут і якийсь бідний хлопчина, трохи старший від нього. Цей вродливець стрибав, кричав, передражнявав танцюристів і тільки заважав Харісові.

Наш маленький друг розсердився.

— Ікаре, відчепись! Хіба не бачиш? Скоро місяць підніметься геть високо, а ми й досі не прикрасили подвір'я. Краще допоможи мені!

— Я не раб! — відповів Ікар, і в його голубих очах блиснули вогні.— Я не раб, щоб прикрашати площу панам для танців!

— А хто ж ти? — пасмішкувато спитав Харіс.

— Я — вільна людина!

— То втечи з палацу. Втечи, якщо ти справді вільна людина.

Хлопчина спаленів.

— І втечу, втечу! — закричав він.— Ми втечемо разом з батьком... Ось побачиш!

— Як ти втечеш? Звідси ви зможете втекти тільки тоді, коли станете птахами.

Ікар сердито тупнув ногою.

— А ми станемо птахами!

Харіс засміявся, а Ікар ще дужче розгнівався:

— Чого смієшся, ось побачиш, побачиш!

Чиясь сильна рука схопила Ікара за шию.

— Тихо! — почув він голос.

Ікар ледве не впав на землю. Перед ним стояв Маліс, погрозово замахнувшись списом.

— Чого ти б'єшся? — губи в хлопця затремтіли.

— Так мені хочеться! — злісно відповів той.— Хочеться! Я тобі не дозволяв розмовляти. Геть звідси! — І, помітивши на колоні Харіса, гаркнув: — Це тебе теж стосується! Ану злязь швидше!

— Що ти від мене хочеш? — спитав Харіс.

— Я знаю! — ударив списом по колоні Маліс.— Злязь! Харіс спустився вниз.

— Іди сюди! Кажки, де той чужинець, з яким ти заходив до палацу? — і Маліс схопив хлопця за руку.

Але Харіс мовчав.

— Куди ти його відвів? — не вгавав начальник варти.

— Не скажу! — рішуче відповів Харіс.

— Кажки, а то три шкури спущу!

Маліс ударив хлопчину, але той схопився за спис і, вильнившись, кинувся навіки. Ікар і собі гайнув услід за ним.

— Хто полює за двома зайцями, не спіймає жодного,— засміявся селянин, що стояв неподалік.

— Що ти сказав? — накинувся на нього Маліс.

— Нічого,— злякано відповів той.— Нічого, мій капітане...— І, швидко отямившись, додав: — Я привіс двох зайців, а вони втекли.

Маліс насупив брови і пішов геть.

Просторими сходами поважно, як пави, спустилися вель-

можні панночки у святкових, довгих, розширених донизу, як дзвони, спідницях, вишитих великими квітами, прикрашених морськими черепашками й лозою з гронами спілого винограду. Коротенькі кожушки теж були вишиті квітами. Кучеряві довгі коси спадали на плечі. На шиї у них виблискувало коштовне каміння. Поруч із ними йшли дівчата і в великих посудинах несли мед та молоко — дари Великій Богині. Всі були підперезані золотими й срібними поясами. На лівій руці в кожної, вище ліктя, виблискував браслет, а в вухах — продовгуваті сережки.

Люди зацікавлено дивилися на них. Ті, що не могли прощтовхатись до площі, залазили на дерева і спостерігали звідти. Зіпершись на колону, тут же стояв і Тесеї.

— А де царівни? Де Федра й Аріадна? — перешитували один одного люди, спинаючись навшпильки.

— Тихо! — закричав вартовий. — Вони ще не прийшли. Тихо!

3

Раптом натовп радісно закричав. Обличчя всіх проясніли. Люди побачили, як з-за гори повільно викочувався червоний місяць уповні.

В цю ж хвилину на порозі палацу з'явилися царівни: висока радісна Федра й маленька тендітна Аріадна, чомусь сумна. На їхніх плечах звивалися гадючки.

Тесеї не зводив з них очей. Такого багатства він не бачив у батьковому царстві. Афіни були бідні й не такі знамениті, як Кнос. Лише недавно кілька сіл об'єдналися в афінське царство. Почали будувати кораблі, здатні ходити не лише по грецьких водах, але й далі, на північ, у Чорне море, і на південь, до Єгипту. Афіни лише почали набиратися сили...

Так міркував афінський царевич і не помітив свого нового друга Харіса, який прощтовхувався в натовпі до нього.

— Тобі подобається? — спитав він Тесеї.

Тесеї глянув на свого малого друга, який аж промінився від гордоців, і сум промайнув на його обличчі.

— І в твоєму краї буває так гарно? — не втримався від запитання малий.

Тесеї нахилився до Харіса й шепнув:

— Харісе, не забувай, що ти афінянин!

— Твоя правда, — сором'язливо відповів хлопець і почервонів, — твоя правда... Пробач...

Тесеї погладив його по голові і всміхнувся.

— Ніколи цього не забувай, любий Харісе.

Жінки вийшли на середину двору, утворили коло, взяли-ся за руки й повели повільний танок, наспівуючи ніжним голосом пісні, присвячені Великій Богині. На середину кола вийшли дві сестри і стали одна навпроти одної. Натовп за-тамував подих. Раптом дві сестри пронизливо закричали, ніби соколи, які побачили здобич і каменем ринули вниз, щоб схопити її. А коли змахнули руками, гадючки завору-шилися, звели свої голівки й зашипіли.

Натовп здригнувся, люди перелякано сахнулися. І Тесе-й ступив крок назад, ніби побоюючись їхніх жал.

— Злякався? — насмішкувато спитав Харіс.

— Тихше! — свистячим шепотом відповів Тесей.

Сестри почали танцювати. Вони повільно пливли по за-литих місячним світлом кам'яних плитах. Потім пішли тан-цювати швидше, замахавши руками, а гадючки з рук підня-лися, поповзли вище, до шиї, злилися з косами, далі витягли свої голівки над бровами царівен і захиталися, ніби теж танцювали.

— Яке диво! Просто жах! — прошепотів Тесей. Він не міг відвести очей від двох танцівниць із гадючками.— Що за люди крїтяни! Які вони відмінні від наших! Вони осві-ченіші, однак більші варвари, ніж хто інший. Вони безмір-но багаті, комори їхні переповнені добром, кораблі бороз-нять усі моря, їхні воїни завоювали весь світ. А наші бідні нещасні Афіни — зовсім маленьке село! Та я все одно за Афіни! Бо крїтяни славу свою вже втратили. А за нами майбутнє...

Федра обернулася на схід, звела руки до місяця й поча-ла благати Велику Богиню:

— Мати людей, тварин і рослин, почуй наші молитви! Сьогодні цар проситиме в тебе благословення, благослови його! Дай йому сили, і ми станемо сильнішими! Дай йому багатства, і ми станемо заможнішими! Возвелич його, і ми возвеличимося! О, Мати, Мати, почуй нас!

Сказавши це, вона замовкла і погладила гадюк, які знову переплелися на її руках. Аріадна й собі ступила крок упе-ред, звела до місяця руки, і до людей долинув її дзвінкий і лагідний голос:

— Мати людей, тварин і рослин! Я благаю тебе: благос-лови мої поля, розмнож мої вівці, пошли сонце і дощі, дай землі траву, а деревам плоди! Пошли попутний вітер ко-раблям, щоб вони обійшли далекі краї і благополучно по-вернулись на батьківщину! Мати! Я — твоя улюблена доч-ка, почуй мої прохання!

Люди теж звели руки вгору і закричали — гримнуло таке ревище, ніби на морі знялася буря. Вродливі юнаки, тримаючи в руках піфоси, нахилили їх до жертовника і лили на землю якусь рідину.

— Що вони ллють? — спитав Тесей свого маленького друга.

— Мед і молоко... — відповів Харіс.

— А чому так заметушилися люди?

— Зараз усі танцюватимуть... І ми підемо в танок. Давай руку!..

— Я не танцюю! — відказав Тесей і знову сперся на колону.

Чоловіки й жінки взялися за руки, утворили довкруг паянок велике коло і неквапом почали танок.

Так пройшли вони тричі. Всередині танцювали дві сестри. Вони все припшвидшували ритм, дивлячись у землю й поклавши одна одній руки на плечі. Їхні коси шаленіли на вітрі.

Біля царівен трохи повільніше танцювали палацові паянки, теж дивлячись у землю. У третьому — найбільшому — колі люди наспівували пісні й танцювали зовсім повільно.

Маленькі дівчатка в червоних сукенках, на яких були вишиті чорні гадючки, тримали маленькі барвисті кубки й кропили людей настояною на квітах водою. Повітря задумяніло.

Одна дівчина окропила голову Тесея. Юнак глянув на неї. Вона усміхнулася, її чорні очі переповнювала радість.

— Кріно! — прошепотів Тесей і теж усміхнувся.

Вона у відповідь тільки шелеснула:

— Щасливої дороги!

— Що? — перепитав Тесей і нахилився ближче.

— Щасливої дороги!

— Я не розумію...

— І я... Так веліла переказати тобі моя пані.

Танець закінчився, обидві сестри попрямували до палацу. Тесей хотів був підійти ближче до них, але почув голос:

— Він чужинець! Не дозволяйте йому наблизитись!

Царівна Аріадна повільно повернула голову й глянула на стрункого зблідлого Тесея, який готовий був розштовхати натовп. Він піймав на собі її холодний погляд і отетерів: ніби вона ніколи не бачила його й не знала. Зараз дивилась якось здалеку, десь наче від самого обрію.

Тесей зупинився мов укупаний.

«Що це за люди? — подумав він. — Нічого не можу збаг-

нути. Щойно були справжніми друзями, а зараз дивляться, мов зроду тебе не бачили...»

Він намацав золоту каблучку царівни.

«Все ж таки це правда,— думав Тесеї,— а не сон. Цю каблучку дала мені вона сама. Якщо захочу, то можу її по-кликати... А зараз як вона на мене дивиться!»

Царівна не зводила з нього суворого погляду. Тесеї не міг його витримати і, опустивши очі, подався назад.

— Я переможений,— засоромлено пробурмотів він.— Я переможений...

Аріадна взяла сестру під руку, й вони обоє почали підніматися широкими східцями в палац. А за ними ступали гордовиті, набундючені, піби пави, панночки.

9

Тесеї прямував до гавані.

«Не буду квапитись,— роздумував він.— Подихаю чистим морським повітрям. Багато я сьогодні бачив, багато чув. Треба зібратися з думками й щось вирішити».

Він звернув і вийшов на широку вулицю, що вела до гавані.

— І я з тобою,— почув він позад себе чоловічий голос.

Тесеї різко обернувся. Чоловік років сорока простягнув йому руку і всміхнувся.

— Хто ти? — знервовано спитав Тесеї.

— Батько твого маленького друга.

— Мого маленького друга? Якого?

— Харіса.

Тесеї злагіднів. Проте йому хотілося побути наодинці.

Чоловік притишив голос:

— Я хотів би з тобою поговорити.

— Як тебе звати?

— Арістід.

Тесеї вибухнув:

— Арістід? Але ж це не критське ім'я...

— Я не критянин,— чоловік підійшов ближче.

— А звідки ти?

— Я афінянин.

— А! Я й забув,— спантеличено мовив Тесеї.— Мені ж казав твій син... Ходімо.

Деякий час вони йшли мовчки. Дві їхні тіні повзли поруч по освітленій місяцем дорозі.

«Двоє афінян,— радів подумки Тесей,— двоє співвітчизників разом ідуть по царству, яке підкорило собі нашу землю...»

Його обличчя раптом нахмурилось.

«Доки це буде? — думав він.— Доки?»

— Мій син тільки про тебе й говорить,— нарешті обізвався Арістід.— Ти справив на нього велике враження... «Точнісінько тобі царевич,— каже він.— Справжній царевич...» — Він замовк на хвилину, а потім спитав: — Ти справді царевич?

Тесей не відповів. Тисячі думок роїлися в його голові.

«Чи не підслали його,— подумав він,— щоб вивідати в мене таємницю? Тутешні люди хитрющі... Вони великі торговці і добре вміють обдурювати. Треба бути пильним...»

— Що ти кажеш? — відповів нарешті.— Я така сама проста людина, як і ти.

— І ти раб? — з гіркотою сказав Арістід.

— Ні! Я вільний! — з гордістю відповів юнак.

— А чого ж ти кажеш, що такий самий, як і я? — Арістід помовчав трохи, а потім додав: — Ми всі тут раби.

— Чому ж ти не втечеш?

— Неможливо.

— Чому?

— Бо я знаю секрет загартування заліза і роблю з нього зброю... За мною дуже пильно стежать, щоб, бува, не втік у якусь іншу країну.

Тесей глянув на нього.

«Я візьму його з собою... Візьму з собою... — подумав він.— Хай і нас навчить робити міцну зброю, і тоді ми звільнимися від Криту...»

— Чого ти так дивишся на мене? — спитав чоловік.

— Ходімо швидше до гавані,— сказав Тесей.— Дорогою небезпечно про це говорити.

Вони прискорили крок.

Уздовж парканів ріс виноград, грона на ньому ще не дозріли. Зовсім поряд захиталася маслинова гілка, на яку сіла сова.

— Чудовий вечір,— мовив Тесей і глибоко вдихнув духмяне повітря.

Вдалині молочним блиском замріло море. Засвітилися ліхтарі. Солонуватий вітерець лоскотав ніздрі.

— Прекрасне море,— прошепотів Арістід,— якраз для подорожі.

— Якби зараз у гавані стояв корабель, ти втік би звідси? Чоловік зітхнув:

— Ніхто не відважиться взяти мене на свій корабель.

— Чому?

— Всі бояться царя. Він навіть на краю світу знайде того капітана, який візьме мене з собою, і покарає його.

Вони прийшли в гавань. Безліч кораблів з витнутими носами освітлювались яскравим нічним світлом. Туди-сюди походжали нічні вартові, тримаючи на плечах списи. Таверна ще не зачинилася. Звідти долинали голоси матросів, пісні.

— Зайдемо? — запропонував Арістід.

— Ходімо краще десь посидимо, — сказав юнак. — Мені не подобаються таверни.

Вони відійшли і сіли на схилі пагорба.

— Тут краще, — почав Тесей. — Ніхто нас не почує. Розкажуй.

— Про що?

— Розкажи про залізо. Я багато чув про нього, але вперше в житті бачу перед собою майстра, який уміє його гартувати. Ти робиш залізні мечі?

— Так. І мечі, і наконечники для списів та стріл. Воїн, озброєний такою зброєю, не має собі рівних.

Тесей задумливо схилив голову. Чи сказати? Чи ні? А якщо цей чоловік шпигун?

Він підвів голову і подивився на свого нового знайомого. Його обличчя освітлював місяць. Воно було благородне й одверте. Лише в очах ховався болючий смуток.

Тесей посміливішав. Він оглянувся навкруги. Нікого.

— Ти б не поїхав зі мною?

— Я готовий! — рішуче сказав чоловік.

— Тихше! — урвав його Тесей. — Чого ти кричиш?

Арістід схопив юнака за руку й поцілував її.

— Будемо тікати? Візьмеш мене з собою?

— За дітей своїх не боїшся? — списав Тесей. — За Харіса? За Кріно?

— Ні, — відповів афінянин. — Вони під захистом царівни Аріадни. Ніхто не посміє їх скривдити. Вони її слуги. Отже, ніхто й пальцем їх не торкне.

— У тебе є дружина?

— Немає. Померла. Я готовий їхати!

— Ти знаєш, куди ми поїдемо?

— Далеко від Криту. Цього мені досить. Тому й не питаю. Ти візьмеш мене з собою? — голос Арістіда тремтів.

Він притиснув руку юнака до своїх грудей.

— Не треба, — мовив юнак. — Нас можуть помітити.

Двоє нічних вартових зупинилися неподалік, дослухаючись, про що розмовляють ці двоє на схилі.

Арістід, помітивши їх, підвищив голос:

— Завтра повернеться від Великої Богині з добрими новинами наш цар... Хай Богиня відбере мої дні і продовжить його роки...

Вартові, почувши це, повернулись і пішли в протилежний бік.

— Це хороші люди, вони вірні нашому цареві,— тільки й сказали.

Юнак усміхнувся.

— Ти мудрий,— сказав він.— І хитрий...

— Біда змушує, коли ти раб...

10

Арістід замовк. Місяць піднявся високо. Була вже північ.

— Ходімо! — підвівся юнак.

— Куди? На корабель?

— Мовчіть. Я піду позаду.

Спустившись униз, вони попрямували берегом. Невдовзі побачили на воді корабель, зовсім не схожий на критські — в однію щоглою, чотирма веслами, весь білий, тільки спереду намальовані двоє великих очей.

Тесей тихенько свиснув. З'явилися двоє чоловіків.

— Що накажеш, повелителю?

— Відпливаємо!

— Ми готові!

— Тільки обережно! — звелів юнак.— Щоб нас ніхто не помітив!

Місяць саме сховався за хмари.

«Афіна зі мною!» — прошепотів радісно юнак.

— Вперед! — вигукнув він.— Ось вона, жадана мить!

Тесей скочив на корабель. Арістід, не чекаючи запрошення, і собі подався за ним.

— Хто це? — спитали матроси, затримуючи Арістіда.

— Він з нами! — сказав юнак.

— Твоя воля, царевичу!

— Царевич? — здивувався Арістід.— Таки царевич?

— Мовчи,— звелів Тесей.— Краще берися за весла!

Всі сіли за весла, Тесей — біля керма.

— В ім'я Афіни! — прошепотів Тесей.— Вперед!

Місяць ще не вийшов з-за хмари. Над гаванню повисла темінь.

— Тихше! — звелів Тесей.— Не бийте веслами об воду!

Гребці почали веслувати тихше. Корабель повільно ви-

ходив із гавані. Раптом до них долинув голос вартового з вежі:

— Хто там?

Тесею звелів, нахилившись:

— Спиніться! Сушіть весла!

Вони зачекали хвилини дві. У вежі хитнувся ліхтар.

— Нікого там нема! Не кричи! — долинув інший голос з протилежної вежі.

— Мені здалося... — знову почувся перший голос.

— Ти п'яний! П'яний! Мовчав би краще!

Тесею зачекав ще трохи. Друга хмара знову сховала місяць.

— Вперед! — наказав царевич.

Корабель гойднувся, легко рушив і зник у темряві.

— Підняти вітрило! — скомандував Тесею. — Ми врятовані!

Підняли вітрило — і корабель прискорив хід.

— Слава богу! — пробурмотів Арістід і витер піт, що виступив на чолі. — Ми врятовані!

Він підійшов до Тесею, поцілував йому руку, і на неї скотилися дві радісні сльози.

— Царевичу, куди ми пливемо?

— Ти ще не здогадався, любий друже?

— Ні, царевичу! Скажи!

— В Афіни! — відповів Тесею, усміхаючись.

11

Другого дня рано-вранці Харіс з червоними від безсоння очима забився в куток палацу, сів біля великого глечика з олією й заплакав. Він довго шукав свою сестру Кріно, гукав її, але ніде не знайшов.

— Що сталося, Харісе, чого ти плачеш? — почувся поруч голос, і хтось торкнувся його плеча. — Ти сьогодні не підеш до школи?

Харіс підвів голову, витер сльози. Над ним стояв Ікар.

— Ікаре, — мовив він крізь сльози, — Ікаре, зник десь мій батько!

— Куди ж він подівся?

— Не знаю... Я всю ніч його ждав. Він завжди казав, куди йде, а це пішов і край.

— І нічого не сказав?

— Нічого... Нічого... Він був увечері на святі... А потім зник...

— Я його бачив!

— Коли?

— Після гулянь.

— Він був сам?

— Ні. Розмовляв з твоїм другом, з гостем...

— Справді? Невже? Де?

Але Ікар не встиг відповісти. В коридорі з'явилася Кріно. Харіс обійняв свою сестру і знову заплакав.

— Кріно, рідненька, зник наш батько!

Очі дівчини наповнились слізьми.

— Куди?

— Поїхав... поїхав...

Ікар схопив Харіса за плече.

— Не репетуй... Скрізь вештаються слуги і можуть тебе почути...— І звернувся до дівчини: — Кріно, не плач... Він, мабуть, із гостем... Я їх бачив уночі...

— Де?

— За палацом... Вони йшли до гавані...

— Я піду туди,— вигукнув Харіс,— і знайду їх!

Кріно похитала головою.

— Занадто пізно! — сказала вона.— Пізно...

— Чому ти так кажеш, Кріно? — спитав сердито Харіс.—

Навіщо ти так кажеш?

— Тепер мені все ясно,— пробурмотіла Кріно.— Вчора ввечері, перед тим як піти у танок, царівна покликала мене і сказала: «Коли побачиш гостя, окропи його водою й побажай щасливої дороги!» Тепер я все розумію! Він поїхав і забрав з собою нашого батька!

— Попутного їм вітру! — сказав Ікар, і очі його спалахнули.— Скоро настане й наша пора! Ми теж утечемо звідси! І станемо вільні!

Навантажені пшеницею раби саме спускалися по східцях.

— Геть звідси! — крикнув один із них.— Не заважайте!

— Ходімо,— Ікар потягнув обох друзів надвір. Але й там було повно народу: чоловіки і жінки чекали царя.— Ходімо звідси, я хочу вам щось сказати...

— Що?

— Це таємниця! Ходімо звідси, щоб нас ніхто не підслухав.

Вони спустилися до південного виходу, де був великий портик із джерельцем. Коли прибували чужоземці, вони мили біля джерельця ноги і тільки після цього заходили до палацу.

Троє друзів зайшли в портик. Стіни його були розмальовані різнобарвними квітами, голубими мавпенятами, які стрибали з гілки на гілку, куріпками.

Але і в портику юрмилось багато людей — вони поз'їжджалися з усіх сусідніх міст привітати царя.

— Ходімо далі... — знову сказав Ікар.

Троє друзів нарешті дійшли до річки, береги якої заросли олеандрами, миртом, очеретом. Тихо плюскотіла вода. Маленька пташка співала між листям мирта.

— Тут дуже гарно! — мовив Ікар. — Сідайте.

Вони сіли під квітучий олеандр.

Ікар схвильовано розпочав:

— Кріно, Харісе, ви знаєте, що крім вас у мене нема більше друзів. Я обіцяю ділитися з вами всім, що буде у мене хорошого. Тому й покликав вас на розмову.

Брат і сестра уважно слухали. Вони вперше бачили Ікара такого серйозного.

— Що сталося, Ікаре? — спитав нетерпляче Харіс, бо йому кортіло якомога швидше бігти в гавань шукати батька.

— Я знаю, куди ти поспішаєш, Харісе, — сказав Ікар, який вгадав бажання свого друга... — Тебе тягне в гавань шукати свого батька. Але ти його не знайдеш. Він поїхав.

— Не кажи так, — випалив Харіс.

— Він поїхав, ще раз повторюю! А тепер настала наша пора!

— Тікати? — здивувалася Кріно. — А навіщо нам тікати?

— Щоб стати вільними людьми! — відповів Ікар.

— А як же царівна? — спитала Кріно, бо їй не хотілося розлучатися зі своєю повелителькою.

— Царівна теж жде не діждеться, щоб утекти, — пояснив Ікар. — Бо й вона така сама рабиня, як і ми... — Він на хвилину замовк, а потім загадково додав: — Але не має крил!

— А ми їх маємо? — насмішкувато спитав Харіс.

Ікар суворо глянув на друга.

— Не кепкуй, Харісе! — сказав він. — Так, ми маємо крила!

— Крила?

— Крила!

Харіс розправив плечі.

— Де ж вони?

— Це секрет,— відповів Ікар.— Тому я й покликав вас, щоб поговорити. Я вже давно виношую думку... Але зараз, коли поїхав ваш батько, є нагода...— Він нахилився до друзів.— Слухайте...— І ще тихше повів далі:— Мій батько, Дедал, ви його добре знаєте, прославлений майстер. У всьому світі йому немає рівних. Він збудував дивовижні підвали, де живе Мінотавр. Там усе так хитро заплутано всередині, що кожен, зайшовши туди, не зможе вибратися назад.

— Ми це знаємо,— відповіли ті.— Лише наш батько зумів вийти звідти.

— Бо йому відкрив секрет мій батько! — гордо промовив Ікар.— А так навіть він не вийшов би.

— Гарзд, не сердься,— заспокоїла його Кріно.— Кажі далі.

— Мій батько перший оживив статую. Досі в усіх грецьких статуях були приклеєні руки й ноги, ніби у мумій. Побачивши їх, усі казали: «Вони мертві! Не рухаються!» Батько перший переробив руки й ноги, оживив очі. Тепер кажуть: «Статуї живі! Вони ось-ось рушать!»

— І про це ми знаємо,— погодилась Кріно.— Тому всі статуї, зроблені твоїм батьком, прив'язують мотузками, щоб вони не втекли.

— Він великий майстер! — мовив Харіс.— Щоразу при зустрічі я цілую йому руки. Адже його руки творять справжні дива!

— Все це ніщо! — провадив далі Ікар.— Те, що я вам розкажу, справді диво. Слухайте...— Він трохи повагався і сказав:— Любі мої друзі, перш ніж я відкрию вам таємницю, присягніться, що нікому не відкриєте її. Нікому! Чуєте?

— І навіть царівні? — спитала Кріно.

— Навіть їй!

— І моєму батькові?

— І йому! Нікому! Нікому! Ви присягаєтесь?

Брат і сестра підняли руки вгору.

— Присягаємося! — твердо промовили вони.

— Я вірю вам,— сказав Ікар.— Я тепер знаю, якщо вас навіть катуватимуть, ви не видасте таємниці.

— Нізащо! — підтвердили вони.

— Тоді слухайте. Мій батько уже три роки робить крила. Він хоче приладнати їх собі й мені на плечі. Ми розправимо їх на вітрі і полетимо! Втечемо з цього палацу, де нас тримають за рабів, і станемо вільними!

Брат і сестра аж завмерли від почутого. Вони не могли сказати й слова.

Нарешті Кріно зі страхом мовила:

— Крила! Ікаре, ти з глузду з'їхав? А може...— Але вона не могла далі говорити.

— Або... мій батько з глузду з'їхав? Ти так хотіла сказати, Кріно?

Кріно почервоніла.

— Так,— призналася вона,— пробач мені.

— Ні,— спокійно відповів хлопець,— ні в кого в світі нема такого розуму, як у мого батька. Два крила вже готові... Позавчора вночі батько вже випробував їх...

Брат і сестра слухали, затамувавши віддих.

— Завтра він почне робити мені крила,— провадив далі Ікар.

— А ми? Ми? Що ж буде з нами?

— Я попросив, щоб він і для вас зробив крила. Я сказав, що без вас не полечу. Спершу він сердився на мене, а потім погодився: «Молодець, сину! Всім добром, що в тебе є, треба ділитися з гарними людьми. Хіба є щось дорожче від свободи? Я зроблю крила й для твоїх друзів!»

Брат і сестра кинулися Ікарові на шию й поцілували його.

— Дякуємо тобі! Дякуємо! — у них на очах з'явилися сльози.

Ікар підхопився на ноги.

— А тепер мовчіть! Більше ні слова! — сказав він.— Наберімося терпіння, а коли все буде готове, я вас сповіщу, і тоді — фр-р-р! Полетимо, як птахи!

— І прямо в Афіни,— мовив Харіс,— на батьківщину нашого батька!

— Мій батько теж народився в Афінах,— сказав Ікар.— Ми всі полетимо до Афін. І будемо вільні!

13

Коли троє друзів спустилися зі схилу, то почули неподалік монотонний спів і гамір.

— Що це таке? — спитав Харіс.— Невже цар повертається?

— Не думаю,— відповіла Кріно.— Царівна чекає його ввечері. Печера Великої Богині дуже далеко, сім годин ходи звідси. У горі Дікта. Почет царя вирушить сьогодні вранці. Коли він прибуде?

— А що ж це таке? — перепитав Харіс, який сьогодні весь час нервував, бо не виспався.

— То закінчується свято на честь обжинків! — сказав Ікар, який вискочив на пагорб подивитися, що там таке. — Ідіть швиденько до мене!

Брат із сестрою побігли до нього. Вони кожного року бачили цей обряд, але щоразу їм було цікаво. Музика, ремісники і селяни, що монотонно тягли пісні, — все це тішило їх.

Троє друзів стояли на пагорбі й не зводили очей з видовиська. Урочиста процесія швидко наближалася. Попереду йшов жрець у волохатій овечій шкурі. Він тримав у руках залізний трикутник, бив по ньому залізною паличкою й голосно виспівував гімн Великій Богині, яка послала людям пшеницю:

Із білим голубом прийди
До нас, Богине-Мати,
І паляницю принеси
Пахучу в кожную хату.

За ним чимчикували жінці, тримаючи на плечах дерев'яні вила-трійчата. Якийсь чоловік перечепивсь об чийсь ногу і впав. Решта обминали його, переступали через нього й сміялися. Всі так захопилися прославлянням богині, що ніхто не допоміг чоловікові встати.

Жрець раптом підняв руки і крикнув:

— Вперед! Вперед! Не зупинятися!

Натовп проминув пагорб, де стояли наші друзі. Стовпом здіймалася курява і покривала людей. Вилискували на сонці маслини. Нерухомо стояли кипариси. Цикади, які досі мовчали, знову обізувалися з густого листя, почувши голоси людей.

Процесія зникла за стінами палацу, і лише час від часу до наших друзів долинали даленіючі слова: «До нас, Богине-Мати...»

— Бідолашні селяни, — сказав Ікар, — працюють від рання до смеркання, а коли хотіли взяти собі додому трохи пшениці, з'явилась озброєна варта й забрала в них усе. Підступні ж раби почастували їх, і тепер селяни витанцьовують із піснями. Коли вже вони розправлять крила, щоб бути вільними!

— Їм не вистачить тих крил, які робить твій батько, — мовила кмітлива Кріно. — Тут потрібні інші крила — крила душі!

— Ходімо, — покликав Ікар і почав спускатися з пагорба. — Та глядіть, не забудьте про клятву, щоб жодного

слова не випурхнуло із ваших вуст. Якщо хто дізнається, ми пропали!

— Правильно,— підтримала його Кріно.— Ніхто не повинен проронити ні слова!

Зайшовши до палацу, вони пішли тією вулицею, де жила біднота. Жінки мили пороги, прибирали свої будинки, вішали на вікна барвисті покривала, готували курильниці, які вони запалять на честь приїзду царя. Дівчата поливали вазони, годували свійську птицю, чіпляли на котів червоні стрічки, бо сьогодні і тварини, і рослини, так само як і люди, повинні бути щасливими. Богиня благословляла царя, а він мав передати благословення всьому живому й суцьому в своєму царстві.

Вузькими вуличками кноського палацу, вимоценими каменем, піднімалися і спускалися люди, тримаючи в руках хліб. Вони сміялися, радісно вигукували. У майстернях, у лавках — скрізь повно людей, скрізь метушня, скрізь довгі кучеряві коси, горбаті носи, великі чорні очі — все паленіло від радощів.

— Чого так багато людей? — раптом спитала Кріно.

— Сьогодні ярмарковий день. Із усіх довколишніх сіл з'їхались селяни, продають хто що має і купують все потрібне для себе.

— Ходімо й ми подивимося, га? — запропонувала Кріно.

— Ходімо,— погодилися обидва хлопці.

— А де саме ярмарок? — спитала Кріно, яка рідко виходила з палацу.

— Я знаю,— відповів Ікар.— У кінці міста. Там на великому майдані є вівтар Великій Богині. Бронзову скульптуру зробив мій батько, і вона стоїть там.

— А, знаю! — вигукнув Харіс.— Знаю! Жінка, яка годує дитину і оленя.

— Правильно! — сказав Ікар.— Бо Велика Богиня, як ми всі знаємо,— Мати і людей, і тварин.

— Вперед! — мовила Кріно.— Ходімо. І разом подивимося місто, бо я його дуже погано знаю.

— Звернімо сюди,— запропонував Ікар.— Покладіться на мене, тоді ви все побачите. Спершу ми підемо повз майстерні. Їх знають у всьому світі.

Він повернув праворуч і пішов вузькою затіненою вуличкою. За ним слідом поспішали брат і сестра. Солодкі пахощі кипарисового дерева наповнювали повітря.

— Як гарно пахне! — глибоко вдихаючи повітря, мовила Кріно.

— Зараз ми на вулиці столярів, — пояснив Ікар. — Тут працюють майстри з деревом, переважно з кипарисовим. З нього роблять скрині для одягу. Меблі з цієї вулиці вивозять у різні кінці Криту й на далекі острови. І скрізь знають — це кносські меблі!

Троє друзів дивилися на столярів, які, схилившись над дошками, старанно стругали.

14

— Тепер закрийте вуха! — сказав Ікар усміхаючись. — Ми входимо на вулицю мідників. Чуєте?

«Тук-тук, тук-тук!» — долинали удари по кувадлу. Праворуч і ліворуч ліпились одна до одної маленькі темні майстерні. В кожній пламенів вогонь. Чорні раби міхами роздували його. Посередині закіптюжений майстер у шкіряному фартусі, з оголеними руками стукав по міді.

— Що вони роблять? — здивовано спитала Кріно.

— Що вони тільки не роблять, — відповів Ікар. — Сапи, лопати, лемеші, сокири, ножі, списи, щити — все, що треба для мирної праці і для війни. Ідьте сюди!

Ікар зупинився перед великою майстернею. На стіні в ряд висіли великі мечі, короткі двосічні ножі, дивні блискучі щити.

— Дивіться! Тут працює майстер Тірсій, найкращий зброяр. Він робить мечі. Вони скрізь відомі. На його мечох стоїть клеймо — рука, що тримає вогонь.

— Як його звати? — перепитав Харіс.

— Майстер Тірсій. Мій батько дуже любить його і часто приходить сюди. Вони друзять. Он бачите старого лисого чоловіка, що схилився над мечем? Це він! Зачекайте, я підижду до нього, може, він мене пам'ятає.

Ікар зайшов у майстерню.

— Добридень, майстре Тірсій! — мовив хлопець. — Слава вашим рукам! Я прийшов із друзями, щоб показати їм вашу роботу. У мене є мрія. Коли виросту, хочу мати вашого меча.

Старий майстер підвів голову. Очі його були втомлені. Здалеку він не впізнав хлопця.

— Чий ти? — лагідно спитав він. — Хто навчив тебе так гарно розмовляти з майстрами?

— Я син вашого друга Дедала, — відповів Ікар. — Мій батько завжди з захопленням розповідає про вас. «Якби ми мали десять таких майстрів, як майстер Тірсій, — каже він, — Крит був би найкращим».

— Слова твого батька — то велика честь для мене, — зашарівся старий. — Одне Дедалове слово може замінити жменю золота.

І звернувся до двох дітей, що стояли надворі:

— Ласкаво просимо, діти, заходьте. Дивіться все, що вам хочеться. А мені пробачте, я повинен закінчити невідкладну роботу. Роблю меча, мені його замовив позавчора один царевич.

Ікар зиркнув на Харіса. Обое подумали про одне: чи це не той самий царевич, що від'їхав з Харісовим батьком? Вони обмінялися усмішками, але нічого не сказали.

Старий майстер узявся за роботу.

Трое дітей милувалися ножами та мечами з лискучими й міцними лезами. А які гарні в них руків'я! Одні з золотими, інші з срібними цвяшками, зверху переплетені різьбою. На одних мисливці полюють на левів, на інших військо бере приступом якесь місто. А на міських мурах воїни зі списами й луками готові обороняти свою батьківщину. На інших руків'ях — гарні квіти: переважно лілеї і квіти сну — нарциси.

Харіс не витримав:

— А чому, майстре Тірсії, на деяких мечах ви зображуєте лише квіти?

Старий майстер підвів голову і всміхнувся.

— Ці мечі, синку, не для битви. Вони для прикраси. Ними не вбивають ні звірів, ні людей. Їх носять архонти на свята.

— Хвала вашим рукам, майстре Тірсії, — знову сказав Ікар, який розгубився, побачивши дивовижні мечі. — Своєю роботою ви прославляєте Кріт.

Старий знову усміхнувся. Він був радий чути слова подяки.

— Кріт, — з гордістю мовив він, — надсилає свої списи у всі кінці світу. Ніякі майстри не можуть зробити нічого подібного. Якщо десь побачите гарний меч, знайте, то крітський, або зроблений за нашим зразком. Кріт, діти мої, світло всього світу.

Але Харіс заперечив:

— Мідь м'яка! З півночі нам привозять новий метал, міцніший і дорожчий за мідь. Ви знаєте?

Очі старого загорілися:

— Ти маєш на увазі те прокляте залізо, так? — голос його затремтів. — Ця нова мода мені не до вподоби. Мідь у сплаві з оловом — то найкращий метал, запам'ятай! Гарний, як золото, міцний і гнучкий. Дивіться, як добре піддається він обробці! Хвала богові! А той метал, про який ти кажеш, синку, залізо, так його називають, він проклятий!

Харіс нічого не сказав. Лише усміхнувся. Він знав, що старі люди завжди вперто відстоювали своє.

— Нехай,— шепнув Харіс Кріно,— і майстри по залізу колись стануть такими ж, як славнозвісні мідники!

— Ми підемо,— мовив Ікар, прощаючись із старим майстром.— Дякуємо вам і цілуємо ваші руки, які творять такі дивні речі.

— Вітай батька, синку, великого нашого вчителя,— сказав схвильовано старий.— Хто я порівняно з ним? Пень та й годі!

— Ходімо швидше,— попрохала Кріно, коли вони покинули майстерню.— Я мушу повернутися в палац раніше, ніж проснеться царівна.

— Гайда! — сказав Ікар, і вони наддали ходи.

Друзі бачили й інші майстерні: гончарні, художні, але не зупинилися біля жодної. Вийшли на широку вулицю.

— Тут продають незвичайні тканини,— пояснив Ікар.— Гляньте, на них знак — павук плете павутину.

— І справді,— вирвалось у Кріно, яка добре розумілась на ткацтвах.— Така тонка, така майстерна робота, ніби це виткано павучками.

— А в тебе є свій знак, Ікаре? — спитав Харіс.— Що б ти хотів зробити? Я, наприклад, зробив би дерево, обвішане плодами. Маслинове дерево!

— Я,— Ікарові очі загорілися,— я зробив би крила. А ти, Кріно?

— Роги бика.

— Хіба ти любиш бої биків, Кріно? — занепокоївся Харіс.— Правда, торік перед великим святом ти готувалась вийти на змагання з ними, але я тебе попрохав, і ти не вийшла на арену. Я боявся, щоб з тобою чого не трапилось. Це небезпечна гра.

— Торік я так зробила, щоб не осоромити тебе,— відповіла Кріно.— Але все одно вважаю, що немає більшої втіхи, ніж змагатися з биками.

— Чому? — спитав Харіс.— Не розумію.

— Бо саме тоді відчуваєш, що людський розум може приборкати страшні сили. Проста, слабка людина — супроти страшної тварини із страшними рогами. І слабка людина перемагає дику силу. Чому? Бо в людини є розум!

— Прийшли! — вигукнув Ікар, що йшов попереду.— Ось той великий майдан, про який я вам говорив. Тут ярмарок. Гляньте, як тут гарно!

Трое друзів стояли якусь хвилинку і захоплено дивились на круглий майдан, обсаджений деревами. Народу на ньому — видимо-невидимо! Тут стояв гущ, ніби у вулику. Посередині височів жертвник з великими рогами бика. Поруч стояла статуя Великої Богині: жінка, яка годувала людину і тварину.

Селяни сиділи рядами просто на землі. Перед кожним лежало те, що він приніс на продаж. Покупці ходили поволі й так само неквапом вибирали собі товар.

— Ходімо і ми щось купимо,— запропонував Ікар, сміючись.— Батько дав мені на свято мідну монету. Ось дивіться!

Він дістав з кишень шматочок міді, на якому були викарбувані бичачі роги.

— За ці гроші можна купити все, що ми забажаємо. Що ти хочеш, Кріно?

— Я хочу їсти й пити,— сказала дівчина.

— Тоді купимо фруктів. Ними можна наїстися й втамувати спрагу. Ходімо!

Вони поминули перший ряд, де селяни продавали пшеницю, жито, сезам, сочевицю, горох, боби... Трохи далі селяни продавали розмальовані виноградом глечики, повні запашних напоїв. На інших глечиках було зображене колосся. В таких глечиках продавали міцний житній квас. Поруч продавали сир, мед, пахучі трави: чебрець, м'яту. А один чоловік продавав діктамо.

Кріно зупинилась і вигукнула:

— Яка гарна діктамо! Найзапашніша з усіх трав і дуже корисна. Її варять і їдять.

— Так,— погодився Ікар,— але вона занадто дорога, і нашої мідної монети не вистачить, щоб її купити.

— А чому вона така дорога? — спитала Кріно.— Хіба діктамо не звичайна лікарська трава?

— Перш за все діктамо росте тільки на Кріті, до того ж лише дуже високо в горах. Збирати її небезпечно. Щороку бувають жертви. А найголовніше — її зовсім мало...

— Виноград! — вигукнув Харіс.— Перший виноград цього року!

Він підбіг до селянина, перед яким стояли два кошики дрібного винограду.

— Доброго дня! В якому селі родить такий ранній виноград?

— Далеченько звідси, синку,— відповів селянин.— На протилежному кінці Криту. За Геропетром. Там дуже жарко, тому й достигає все рано.

— Візьmemo! — сказав Ікар.— Це саме те, що тобі треба, Кріно. Обдуривши голод і втамуєш спрагу.

Він подав селянинові гроші.

— Дайте нам, будь ласка, винограду. Тільки найспілішого.

Селянин, узявши гроші, вибрав з кошика три грона винограду і дав кожному по одному.

— Довгих вам років! — подякували діти і заходилися смачно жувати.

Але Ікар з'їв лише одну виноградину.

— Я не голодний,— сказав він.— Візьми, Кріно. Ти голодна.

— Візьми, Кріно, і мій виноград,— мовив Харіс.

— Не треба, не треба,— відмовлялася Кріно і щиро була вдячна їм. Вона й справді зголодніла, а крім того, дуже любила виноград.

Ікар подався далі.

— Он рибалки! — гукнув він.— Вони мені дуже подобаються. А як вони засмагли на сонці й на вітрі! Ходімо подивимось, що вони продають!

Біля статуї Великої Богині розмістилися рибалки. У їхніх широких і глибоких кошиках були риба, краби, восьминоги, каранатиці, устриці, морські їжаки. Ікар вдихнув з насолодою морські пахощі.

— Як гарно, ніби купаюся в морі!

Засмагли суворі рибалки на повен голос розхвалювали свій товар. Усі вони стояли. Один із них тримав повний ущерть кошик губок і мушель.

— От якби в мене були гроші, я купив би собі мушлю! — заздро мовив Ікар, побачивши велику скручену мушлю, що переливалася, мов перлина.

Старий рибалка усміхнувся.

— Чий ти будеш? — спитав він.

— Я Дедалів син. Може, ви знаєте мого батька?

— Ти син відомого майстра? — рибалка аж очі витріщив.

— Так, а ви його знаєте?

— Колись бачились! — відповів той.— Одного разу він спускався до гавані, а я саме сидів у човні і сортував свій улов. Тоді мені пощастило: я зловив велику морську зірку, аж на два фунти. Таке рідко буває. Милуюсь я нею, коли чую:

«Гей, рибалко!»

Я тоді був молодий, мав чорну бороду. Підводжу голову її бачу чоловіка, одягненого по-чужинському.

«Що тобі треба, добродію?» — питаю його.

«За скільки продаси морську зірку?»

«Я не продаю, — відповідаю. — Вона мені самому подобається. Отож і залишу собі. Почеплю на ніс човна і милуватимусь нею».

«Продай мені, — знову він до мене, — а я тобі виріжу для човна ще кращу, і вона не зіпсується».

«А хто ж ти такий будеш, — питаю я, — що нахваляєшся зробити морську зірку кращу, ніж ця?»

«Я Дедал, майстер царя».

Почувши його ім'я, я шанобливо встав.

«Бери, будь ласка, зірку, я її дарую тобі, бо ти великий майстер».

«Зачекай, — попрохав твій батько, — я сяду в твій човен».

Він стрибнув у човен і, витягнувши два малесенькі різці, сказав:

«Я прямо зараз виріжу на човні зірку».

Він поклав зірку на носі човна, став на коліна й заходився різати, дивлячись то на зірку, то на дерево. Минуло геть мало часу, і що я побачив?! Велика зірка з п'ятьма щупальцями красувалась на носі мого човна, мов жива. Я схопив його руку й поцілував.

«Тільки сам бог може творити чудеса», — сказав я.

— Ото ж бо, діти, — закінчив оповідь рибалка, — коли будете в гавані, спитайте, де човен старого Олінтоса. Тоді й самі побачите ту вирізьблену зірку.

Він дав Ікарові вукіно і сказав:

— Візьми, синку, грошей не треба. Тільки попрошу тебе, передай своєму батькові вітання від старого Олінтоса, ловця губок.

— Дякуємо, дядечку, — відповів Ікар. — Я неодмінно передам і пам'ятатиму вас завжди...

16

Кріно ще доїдала виноград, а Харісові вже не терпілося піти до гавані й спитати про свого батька.

— Ікаре, ходімо вже!

— Гаразд, ходімо. Бо й мені час повертатися в батькову майстерню. — А трохи перегодом додав: — Я теж забарився. А він там робить крила...

— І я мушу повертатися в палац, — мовила Кріно.

— А я піду до гавані,— зітхнув Харіс, обернувся до Великої Богині й прошепотів: — Мати, допоможи знайти батька, допоможи нам усім: мені, Дедалові, Ікарові, Кріно колись звільнитися!

Троє друзів розійшлися. Харіс поспішив у гавань, Кріно й Ікар попрямували до палацу.

— Царівна, мабуть, уже проснулася...— порушила мовчанку Кріно.— Я повинна їй допомогти одягнутися. Ми вже спізнюємося.

— Не хвилюйся, Кріно,— заспокоїв її друг.— Встигнемо. Бачиш, ми летимо, як птахи!

І справді, наші друзі, щодуху промчавши по вузьких вуличках міста, невдовзі піднімалися до славнозвісного палацу.

Палац виблискував на сонці, метушилися слуги, на вежах, як завше, стояли недремні вартові, дивилися на рівнину й на море, і їхня бронзова зброя теж мінилася на сонці.

Двоє друзів зайшли через південні ворота палацу, минули джерело прохолодної води, розмальованих куріпок і зникли в заплутаних коридорах палацу.

— Як тут прохолодно,— мовила Кріно, витираючи піт з чола.

— Я залишу тебе, Кріно,— мовив Ікар.— Ти підіймайся в жіночу половину, а я піду в майстерню до батька. До вечора!

— На все добре, Ікаре, любий друже,— вона приязно подивилась на вродливого хлопця, який легко перетнув широкий коридор.

— І він колись стане такою ж справжньою людиною, як і його батько...— прошепотіла вона.— Я рада, що й мій брат чимось схожий на нього.

Вона піднялася сходами на жіночу половину і зайшла у велику кімнату, де сиділо з десяток рабниць.

— Здрастуй, Кріно,— привітали вони її.— Царівна вже проснулась і шукала тебе.

Кріно почервоніла. Царівна її шукала, але марно. Який сором!

Кріно зупинилась перевести дух перед маленькими дверима з білою лілією. Постукала, але ніхто не відповів.

— Спить,— тихо мовила до себе,— вчора втомилася. Дай-но зайду тихенько, може, не розбуджу.

Вона легенько відчинила двері, прослизнула всередину.

Крізь зачинене вікно ледве пробивалося в кімнату бліде світло. Білі лілії яскравіли в голубій вазі. Кріно підійшла до ліжка. Царівна лежала, коси її розметалися по м'якій подушці. Очі були розплющені.

— Здрастуй, Кріно...— ніжно мовила царівна.— Ти за-
пізнилась...

— Я думала, що ти дуже втомилась, пані, і спиш...

— Я не могла заснути, Кріно...— Царівна зітхнула.— Ти
все передала, що я просила?

Кріно зніяковіла. Що їй просили? Але тут же пригадала.

— Звичайно, передала,— відповіла вона.— Я окропила
його квітковою водою, потім підійшла і сказала: «Щасливої
дороги!»

— А що він відповів?

— Він сказав, що нічого не розуміє...

Аріадна насупила брови.

— Не розуміє? Отак і сказав?

— Угу,— пробурмотіла Кріно й усміхнулася.— Але, ма-
буть, він усе добре зрозумів...

— Звідки ти знаєш?

— Я не знаю, пані. Але мушу тобі сказати...

— Ну, кажи, кажи швидше!

— Він поїхав!

— Поїхав?

Бліде обличчя Аріадни враз почервоніло. Царівна від
хвилювання помовчала мить, потім узяла себе в руки
і спокійно спитала:

— Звідки ти знаєш?

Кріно розповіла все, що знала. Царівна, уважно вислухав-
ши її, схопилася з ліжка.

— Одягай мене! — звеліла вона.

17

Кріно мовчки одягала свою пані, зрідка крадькома зир-
каючи на неї.

«Радіє вона чи сумує? Важко здогадатися з виразу обличчя
царівен, про що вони думають...»

— Тепер розчеши мене,— звернулась Аріадна до Кріно.

Кріно взяла гребінець із слонової кістки й заходилася роз-
чісувати її кучеряве волосся. Уклала його на плечі, на вуха
і залишила тільки трохи на блідому чолі. Аріадна тримала
перед собою кругле в золотій оправі дзеркало.

«Я не вродлива,— думала вона.— Моя сестра Федра врод-
ливіша від мене. І лице бліде, як у хворої...»

— Підфарбуй мене,— попросила вона Кріно.

Дівчина взяла коробочку із слонової кістки, відчинила її й почала фарбувати своїй пані губи і щоки. Потім підфарбувала їй брови й вії.

— Так гарно? — спитала Кріно.

Але царівну зараз турбувало інше.

— Отже, він поїхав разом із твоїм батьком? — спитала Ариадна, не відповівши на запитання Кріно.

— Я теж так думаю, пані. Харіс щойно пішов до гавані, може, дізнається про щось детальніше...

— Відчини вікно!

Кріно швиденько відчинила вікно. У кімнату ввірвалось сонячне світло й чисте повітря. Долинув шум натовпу з великої площі.

— Виглянь у вікно! — знову звеліла царівна.

— А що там?

— Може, він унизу...

— Хто?

Але відразу ж зрозуміла, про кого йдеться, й додала:

— Добре, я зараз.

Вона визирнула у вікно, швидким поглядом окинула площу, глянула на колону, під якою вчора стояв юнак, на східці, на жертovníк, на двері. Нікого.

— Немає, — відповіла Кріно.

— Якби він поїхав... — прошепотіла царівна.

Помовчала, а потім ще тихше:

— Так було б краще...

І знову до Кріно:

— Підійди до мене!

Коли дівчина підійшла, царівна схопила її за руку.

— Ти мене любиш, Кріно?

Кріно почервоніла як рак.

— Любиш? — перепитала царівна.

— Я готова віддати своє життя за тебе, моя пані, — схвильовано відповіла дівчина.

— Мені не потрібна така велика жертва. Я одного хочу від тебе. Коли тебе питатимуть про чужинця, ти твердо стій на тому, що нічого не знаєш... Анічогісінько! Ти знаєш, хто він? Ти чула, як я з ним розмовляла?

— Ні, пані, я нічого не чула... Але одного разу ти заговорила голосніше, і я почула... Я знаю, хто він...

— Я довіряю тобі. Але на всі розпити відповідай, що ти його не знаєш, тим більше, що він поїхав... Ти не знаєш нічого... нічого... Чуєш?

— Чую, пані.

— Це саме скажи й своєму братові, Харісу. Він хоробрий хлопець і не злякається...

— Так, він не злякається! — гордо ствердила Кріно.

— Моя сестра Федра проснулася?

— Не знаю, пані. Піти подивитися?

— Не треба. І їй теж ані слова. Нікому, чувш?

— Чую.

— А тепер подай мені коробку з моїми браслетами.

Кріно взяла на маленькому столику коробку з кипарисового дерева, прикрашену перламутровими птахами, й подала Аріадні.

Царівна відкрила її, взяла золотий браслет з викарбуваними на ньому хлопцем і дівчиною, що бігали в квітучому саду.

— Дай мені свою руку, — звернулась до Кріно Аріадна.

Кріно простягла руку. Серце її шалено калатало. Царівна падла на руку дівчині дорогий браслет.

— Він твій.

— Мій? — вигукнула Кріно і поцілувала руку своїй пані. — За що?

— Щоб ти мене завжди пам'ятала... — І, дивлячись на море, додала: — Бо хто його знає, може, доведеться покинути цей край...

18

Харіс поспішав до гавані. Стояла спека. Здавалося, навіть вітер був гарячий. Широка царська дорога, що вела від Кноса до гавані, тонула в куряві. По ній туди-сюди безперервно снували навантажені підводи, запряжені волами й кіньми.

Чи були вороги, що зазіхали на Крит? Безперечно, що так. Однак ця морська держава не мала ні сильного сухопутного війська, ні берегових укріплень. Могутній критський флот надійно захищав від ворога усі підходи.

Якось приїхав до критського царя сірійський цар.

«Чи подобається тобі у нас?» — спитав господар.

«Дуже, — відповів гість. — Всього у вас багато. Я ніде не бачив такої розкоші й величі, я ніде не бачив такого опатного палацу. Скрізь чисто, гарно. Все у вас є, всесильний царю! Але одного немає!»

«Чого саме?»

«Немає укріплень. Немає охорони. Я об'їздив весь Крит, але ніде не бачив високих мурів з бійницями».

Критянин засміявся.

«Але ж моє царство охороняється фортецями, хіба ти не бачиш? Тисяччю нездоланих фортець. Дивно, що ти не бачив їх!»

«Фортеці? — спантеличено перепитав гість. — Фортеці? Хіба я осліп, чи що? Де ж вони?»

«Ходімо, покажу».

Коли запрягли царську карету білими биками, цар Криту наказав:

«До гавані!»

Дорогою господар Криту не розмовляв, а тільки поглядав, усміхаючись, на гостя. У гавані він підвівся і, простягнувши руки, мовив:

«Поглянь довкруг. Що ти бачиш?»

У гавані було видимо-невидимо кораблів. У відкритому морі кораблі з піднятими вітрилами: двоцоглові, трицоглові. Деякі кораблі відпливали з гавані, лунали звуки сурм, перемішуючись із вигуками вартових на вежах.

«Що ти бачиш?» — знову спитав критянин.

«Кораблі, кораблі, кораблі», — відповів сірієць.

«Це і є мої фортеці! — гордо сказав цар Криту. — Плаваючі фортеці. Саме вони й не дають ворогам підійти до критських берегів!»

Коли царі повернулися до палацу, господар повів гостя у тронну залу. На спинці трону було зроблене з червоного коралу дерево, а за ним на стіні — рельєфна карта Критського царства: море зображене сапфіром, суша — смарагдом, критські міста позначені червоними рубінами.

«Глянь, — звернувся критянин до сірійського царя, — цей продовгуватий, схожий на корабель, острів — є Крит. Ось цей великий рубін означає Кнос, столицю. Маленькими рубінами позначено невеликі міста: Фестос, Амнісос, Лато, Мохлос, Герапетро, Дрірос, Пресос, Кідонію та інші. І далі від Криту, на островах і на суші, бачиш, скрізь червоні рубіни — мої міста. Всі вони носять ім'я Міноса, на честь мого прадіда Міноса.

Сірійський цар аж очі витріщив від подиву.

«Яке багатство, яка величезна і всевладна імперія!» — вигукнув він.

Мінос був дуже задоволений.

«Глянь, — сказав він, — показуючи пальцем на карту, — куди сягають мої володіння! По-перше, північні острови Аморгос, Парос, Мілос, Сіфнос, Ділос, скрізь... А потім подивись, скільки на сході в Азії, на заході в Греції, на півночі

у Фракії! І ще далі на заході, на краю світу, на Іберійському півострові!

Цар засміявся.

«Хіба можна мати таку ведуку імперію без фортець? — сказав він. — Усі моря, які ти бачиш, борознять мої швидкохідні фортеці!»

19

Харіс, пригадуючи історію, яку йому повідав батько, швидко спускався до гавані.

«Чи настане час, — думав він, — коли моя батьківщина, Афіни, матиме таку саму силу і славу? Тоді вона матиме стільки ж кораблів і багатства, і про неї теж говоритимуть у всьому світі. Та хіба Крит, — зітхнув він, — дасть підняти голову якійсь іншій державі?! Чи зможе хто-небудь подолати цю морську державу? Вона ще довго буде пригнічувати людей!»

Нарешті хлопець дістався до гавані. З великими труднощами він проштовхався крізь натовп. Набережна була заставлена різними товарами: бочками й глиняними виробами. Одні вантажили на кораблі, інші вивантажували з кораблів.

Харіс розгубився. Кого тут питати серед цього галасу й криків? Він же нікого не знає. А довкола без утаву сперечалися, кричали, сміялися. Харіс, засмучений, сів на камінь.

«Кого спитати? Кого?» — думав він.

У гавані стояли кіпрські кораблі, які привезли зливки міді, великі й круглі, мов хлібини, чи продовгуваті, схожі на рибу. Тут причалили й єгипетські кораблі, навантажені бананами, фініками, слоновою кісткою. Вони привезли рабів-арабів, маленьких мавп... Були тут і кораблі з далеких, невідомих країн, що доставили олово, бурштин, білявих рабів, інші привозили запашний ладан і різні парфуми...

Харіс, дивлячись на ці багатства, забув, чого сюди й прийшов.

— Яка велика земля! — дивувався він. — На ній є все, чого тільки душа забажає! Мій друг Ікар слушно каже: краще напнути вітрила й вирушити в мандри, ніж сидіти склавши руки!

— Мій маленький Харісе, що ти тут робиш? Щось трапилося?

Харіс аж підскочив від несподіванки. Він почув знайомий голос Кафіса, рідного дядька по матері, який щойно повернувся на власному кораблі з острова Родос.

— Дядечку,— тремтячим голосом мовив Харіс,— ми втратили батька!

— Що ти таке кажеш, дитино моя? Невже помер?

— Ні, дядечку, бог милував.

— А що ж із ним сталося? Нічого не розумію.

— Вчора вночі він спустився до гавані, і після того його ніхто не бачив. Мабуть, утік на кораблі.

Кафіс похнюпився.

— Це неможливо, неможливо. Хто зважиться взяти його на корабель, тому цар відрубає голову. Тут щось інше...

— Але що, дядечку, що?

— Ходімо зі мною... Тут дуже гамірно, нам не пере-
кричати... Та й чути нас не повинні. Ходімо на мій корабель.

Вони пішли.

— Тут нам буде зручніше,— сказав капітан небожеві, коли вони зійшли на корабель,— можна спокійно поговорити.

Вони сіли на рогожу.

— А тепер розкажи по порядку все, що знаєш,— мовив капітан Кафіс.

Харіс почав розповідати про чужинця, який ходив по палацу, про те, що Ікар бачив, як батько з цим чужинцем спускався до гавані... Одне слово, виклав геть усе, що знав, і йому наче камінь скотився з серця. Кафіс замислився.

— Твоя правда, Харісе,— обізвався він нарешті.— Видно, батько таки справді міг поїхати з чужинцем. Але ти не турбуйся. Твій батько розважний чоловік і дуже любить вас, тебе й Кріно. Він не міг зробити дурниці. Якщо поїхав, то тільки із необхідності, щоб якимось покращити життя своїх дітей. Треба вірити батькові, Харісе!

— Я вірю,— сказав хлопець,— але ми не знаємо, куди він хоч поїхав, як йому там і коли він повернеться...

— Живи собі спокійно, коли треба буде, він дасть про себе знати. Але спершу слід переконатися, що він справді поїхав... У мене тут багато друзів, ходімо, може, щось і довідаємось. Кажеш, учора ввечері?

— Саме так, дядечку, після великого благословення. Десь опівночі.

— Добре, ходімо!

Вони покинули корабель і знову пішли по набережній. Кафіс дивився на всі боки, сподіваючись побачити когось із знайомих. Він зайшов в одну з таверн гавані.

— Здоров був, капітане Кафісе, іди сюди!— одночасно з кількох боків запрошували до столу.— Що нового на Родосі?

— Все гаразд,— усміхався капітан до друзів.

Подивився довкола й побачив у кутку самотнього старого, що смакував крабами.

— Дядьку Петалід! — гукнув капітан Кафіс. — Вас можна на хвилинку? Я хочу щось спитати.

— Прошу, капітане Кафісе, — обізвався старий і підійшов до нього.

— Скажи, учора ввечері ти був на набережній?

— А хто мене звідси відірве? — засміявся старий. — Адже саме тому мене й прозвали Петалідом. Я приклеївся до гавані й не відклеююсь, ніби метелик.

— А вночі звідси відпливав якийсь корабель?

— Звідси? — здивувався старий. — Але ж ти знаєш, що вночі кораблям заборонено відпливати. Це суворий царський наказ. Отже, це неможливо!

— Ти знаєш Арістіда, майстра по залізу?

— Того, що одружився з твоєю сестрою Мірінті? Чому ж не знаю? Він прекрасний чоловік, з каштановою бородою, мовчазний і мудрий.

— Може, ти бачив, як він гуляв по набережній?

— Сам? Він був сам? — перепитав старий.

— Ні, може, з якимось юнаком, одягненим не так, як одягаються крітяни...

Старий Петалід почухав потилицю.

— Стривай-но, — сказав він, — стривай-но... Щось ніби пригадую. Он там на скелі... Опівночі... Правда, я не впевнений... Зачекай, я питаю свого друга Мінта, вартового. Он він саме іде!

До них підходив високий стрункий чоловік з бронзовим щитом і довгим списом. На голові у нього стриміли два чайних пера.

— Друже Мінт! — звернувся до нього Петалід. — Можна тебе спитати?

— Питай, любий Петалід.

— Вчора опівночі ти стояв на варті?

— Так, я. А що?

— Ти не бачив двох людей на скелі?

Вартовий задумався.

— Бачив, — за якусь мить відповів він.

— Ну?

— Що ну? Я зупинився, бо вони здалися мені підозрілими. Прислухався — вони шанобливо говорили про наше царство... Отже, це наші, сказав я, добрі люди, і пішов далі. От і все.

— А хто вони? — спитав Харіс. — Один був молодий... А другий?

Вартовий знизав плечима й засміявся:

— Всі коти вночі чорні,— сказав і пішов собі геть.

— Це були вони, вони! — пролететав Харіс.— Це були вони, а потім узяли і втекли!

Кафіс погладив його по голові.

— Любий мій хоробрий Харісе! Тобі дванадцять років, ти вже не маленький. Ці хвилини в твоєму житті дуже важкі, ти повинен бути мужнім! Не надумайся плакати. Твій батько розумний чоловік, але й ти маєш не гіршу голову на плечах! Капітанів випробовують і гартують шторми. Зараз великий шторм, і його треба перебороти, Харісе. Міцніше тримай кермо!

Ці слова підбадьорили нашого друга. Він попрощався з дядьком і, подякувавши йому за все, пішов знову до палацу.

20

Уже скінчилась обідня година, а Ікар сидів під маслинним деревом за ворітьми палацу й доїдав свій скромний харч, дивився на море і з нетерпінням чекав Харіса.

«От біда, хоча б йому пощастило дізнатися щось про батька! — непокоївся він.— Боюся, що цар, дізнавшись про втечу Арістіда, помститься і Харісу, і Кріно... Боже мій, якби я міг, я допоміг би їм!»

Саме в цей час на курній широкій дорозі з'явився Харіс. Він був блідий, але рішучий. Ікар вискочив із затінку.

— Ну, як? — спитав він нетерпляче.— Щось дізнався? Чого ти такий блідий?

Харіс зупинився. Він справді був стомлений.

— Іди відпочинь під маслиною в холодку,— запросив Ікар.— Ти голодний? Я дам тобі хліба й маслин. А ще батько дав мені чимале гроно винограду. Сідай пообідаємо разом.

— Я не голодний,— сказав Харіс, витираючи піт.— Спасибі, Ікаре... Я тільки посиджу біля тебе, перепочину.

Він сів під маслинним деревом, заплющив очі.

— Ну? — перепитав Ікар.— Дізнався щось про батька, Харісе?

Харіс розплющив очі.

— І так, і ні,— відповів він.— І все-таки я впевнений, батько поїхав із чужинцем.

Харіс розповів усе, що бачив і чув у гавані. Ікар уважно слухав його.

— Чого ти мовчиш, Ікаре? — гарячкував Харіс.— Що скажеш?

— Нічого,— відповів Ікар, бо не хотів засмучувати свого друга.

— Може, ти подумав щось страшне,— жалібно почав Харіс,— і мовчиш, боїшся, що я не витримаю... Але ж я не маленький, мені вже дванадцять років, мені треба казати правду, хоч би яка гірка вона була!

Ікар схопив його за руку.

— Я вірю тобі, Харісе,— сказав він.— Ти відважний, я знаю. Я все тобі скажу, що думаю. І добре буде, якщо мої слова не ствердяться. Цей дикун Маліс, начальник охорони, сьогодні ввечері доповість цареві про таємничого гостя, який три дні ходив по палацу, видивлявся все, а потім раптово зник...

— Я впевнений, що так і буде...— мовив Харіс.— А далі?

— Далі гірше. Він забрав з собою твого батька. Знаєш, що це означає, Харісе?

Харіс на мить задумався.

— Так,— відповів він,— знаю. Щось страшне.

— Це зрада!— серйозно мовив Ікар.— Зрада!

— Чому?— спитав Харіс переляканим голосом.— Чому зрада?

— Ось чому! Твій батько знає спосіб загартування заліза. Цей спосіб тримається в секреті, його знає дуже мало людей. Тепер твій батько, втікши, може навчити інших обробляти цей метал. Досі вони були озброєні мідними ножами, мечами і списами, які швидко тупилися. Воювати ними важко. А тепер вони матимуть міцну залізну зброю і зможуть завоювати інші народи, в яких мідна зброя. Ти зрозумів, Харісе?

— Зрозумів... Зрозумів...— перелякано пробурмотів Харіс.

— Ось чому цар лютуватиме. На розшуки твого батька він пошле свої кораблі. І можливо... можливо...

— Ти мене лякаєш, Ікаре?

— Щоб помститися твоєму батькові, цар може все зло зігнати на тобі й на Кріно... Ось чого я боюся!

Харіс, похнюпившись, задумався. «Він правду каже, мій друг. Він краще розуміє все, ніж я. Цар нікого не пощадить, аби лиш помститися. Мені треба бути мужнім!»

Він підвів голову, потис руку своєму другові.

— Дякую тобі, Ікаре. Ти розкрив мені очі, я мушу знати про небезпеку, яка чекає. Так краще.

— Справді,— мовив Ікар,— так краще. Якщо знаєш про небезпеку й дивишся їй прямо в вічі, тоді вона не така й страшна.

Він підвіся:

— Мені треба повертатися в батькову майстерню. Може, там наш порятунок.

— Сподіваєшся? — спитав Харіс, який не дуже вірив у Ікарові мрії про те, що колись вони розправлять крила й полетять.

— Я впевнений! — твердо відповів Ікар. — Я впевнений, Харісе! Настане час, і ми втечемо з палацу, де нас мають ва рабів.

Ікар попрямував до палацу, слідом за ним ішов замислений Харіс.

«Нехай, нехай! — міркував він. — Людина має великий розум і може за один день побороти всі труднощі... А тепер треба набратися сили, щоб подолати всі труднощі!»

Ікар обернувся і помахав рукою:

— Бувай здоровий, Харісе! Ввечері зустрінемося. Хто його знає, що може статися сьогодні вночі!

21

Увечері того самого дня із східної частини палацу долинув звук сурми. Люди з радісними вигуками висипали на широку царську дорогу, розмахуючи над головами великими лавровими гілками. Щасливі царівни виглядали з вікон палацу.

— Іде! Іде! Іде!

Першою з'явилася царська варта з червоними списами. У воїнів у вухах були сережки, на головах стриміли великі пера. Вони тримали маленькі бронзові щити дивної форми, які нагадували цифру 8.

За ними на ношах, які несли раби-африканці, сиділи придворні архонти в золотих браслетах і сережках, з барвистими великими перами на головах. Кожен, залежно від чину, мав два-три разки коштовного намиста на шиї.

Народ кричав славу архонтам, а вони у відповідь махали руками.

Ікар і Харіс сиділи на маслиновому дереві. Вони знали всіх архонтів.

— Он старший ловчий царя Архікініг! — вигукнув Харіс, показуючи на сердитого, худого, кощавого архонта зі шрамом на щоці.

— А он великий Оніроктіт! — крикнув Ікар, показуючи на широкі ноші, де сидів товстий архонт з маленькими очима. На шиї в нього було велике намисто з голубих

камінців.— Цей архонт розгадує цареві сни! — пояснив Ікар, не зводячи з нього очей.

— Ще один — великий Трапезарій! — показав Харіє на вгороданого архонта, низенького, з маленьким підборіддям і великими косуватими очима. Двоє велетенських арапів ледве утримували ноші. По їхніх тілах струмками лився піт.

— Тихо! Геї ви, на маслиновому дереві, замовкніть! Цар їде!

Наші друзі замовкли. Вони висунули голови з густого гілля й придивилися.

Четверо дужих білих биків тягнули оздоблену золотою різьбою велику карету, покриту коштовною пурпуровою тканиною. У кареті на золотому троні сидів старий, беззубий, з великим носом, з хитрими очима чоловік. Це був цар. Навколо його лисини виблискувала діадема, прикрашена сімома дивовижними страусиними пір'їнами. У руці він тримав срібний скіпетр, зверху на якому були три золоті лілеї.

— Слава цареві! Слава-а-а! — гукали люди і пригорщами кидали на карету цьогорічну пшеницю.

— Повелителю! З добрим врожаєм! — кричали всі.

А цар сидів непорушно, байдуже, мов статуя, дивлячись прямо перед собою.

Біля в'їзду в палац процесія зупинилася. Арапи поставили на землю ноші і зняли з них архонтів. Архонти підбігли до царської карети, побожно простягнули до царя руки і зсадили його, пославши під ноги килими. Всі повернули голови до мармурових східців, якими повільно спускалися обидві царівни — доньки царя Міноса, з розпущеним кучерявим волоссям...

— Наче богині! — прошепотів хтось, побачивши царівен.— Смаглява Федра — богиня ночі, а білява Аріадна — богиня дня. Вони спускаються привітати царя!

Дійшовши до останньої сходинки, сестри вклонилися батькові. Першою це зробила старша, Федра, і поцілувала йому руку, потім Аріадна. Батько поклав їм на голови свої худі руки, ніби благословляв їх.

Усі мовчали. Замовкли звуки сурм. Лише чути було шерхіт широких спідниць царівен та побрязкування браслетів і сережок на архонтах.

Цар підняв скіпетр і дав знак усім заходити в палац. Два архонти підхопили царя з обох боків і понесли великими сходами. Його ноги майже торкалися мармуру. Попереду ішов Маліс у довгому хітоні з подвійною сокирою в руці, прокладаючи цареві дорогу. На центральній площі цар зупинився перед жертovníком із святими рогами і простяг-

нув руки. Губи царя ворушилися, він молився. Але жодного слова не було чути.

Нетерпеливий натовп тиснувся до царя. Але вартові із червоними списками відтрочували людей.

— Назад! Назад! — кричали вони. — Цар молитесь!

Закінчивши молитву, цар схилився над жертовником, де поставили бронзову тарілку, і набрав повну пригорщу пшениці.

Всі підняли вгору руки, натовп захвилювався.

— Назад! Назад! — знову закричали вартові. — Цар благословлятиме людей!

Цар, ставши обличчям на північ, щосили жбурнув повну пригорщу пшениці. Потім набрав ще зерна і кинув на схід, потім на південь і на захід.

Люди кинулися збирати зерно, яке розсипалося по великих плитах подвір'я: воно вважалося священним і його слід було зберігати цілий рік. Зерно ховали від злого ока в маленьку коробочку й носили на шії.

Харіс підібрав кілька зернин пшениці.

— Дай своїй сестрі, — мовив він радісно, — нехай заховає в амулет.

Ікар глузливо сказав:

— Чи тобі не соромно? Якщо мій батько почує таке, він буде гніватися!

— Ой, це я просто за звичкою, — виправдовувався засоромлений Харіс.

Цар зайшов через великі двері всередину палацу. Весь у золоті, він на мить зупинився на широкому порозі, а потім якось миттю зник у темних коридорах.

22

Двоє наших друзів Харіс та Ікар поспішали звивистими вуличками палацу, і до них долинали розмови архонтів, які супроводжували царя.

Одні архонти розпитували інших, котрих цар вибрав для свого почту. Найпершим обізвався Маліс. Він узяв за руку старшого ловчого Архікінега:

— Скажи, любий друже, ти теж заходив у святу печеру? Їх обступили інші слухачі.

— Ходімо й ми до них! — запропонував Харіс.

— Ходімо, — погодився Ікар, — але тихенько, щоб не потрапити на очі Малісу. Цей сердитий чоловік дуже мені не подобається.

Вони обережно підійшли. Ще яскраво світило сонце, архонти сиділи на низеньких лавочках у дворі у східній частині палацу. Вечірній вітерець доносив до них із долини річки і від гір запахи чебрецю та олеандра.

Архікінег витер з чола піт і гордо почав розповідати:

— Лише три архонти можуть супроводжувати царя, коли він заходить у святу печеру просити благословення Великої Богині. І я — один із трьох достойних. Отож ми дісталися до входу в печеру ввечері і стали чекати. І цар з нами. Всі дивилися на схід. Коли з-за гори з'явився повний місяць, ми підняли царя й понесли в святу печеру.

Архікінег замовк, витер знову піт з чола і спитав у Маліса:

— Звичайно, любий начальнику варті, треба, щоб і ти колись побачив печеру...

— Я знаю,— сказав Маліс.— Вона довжелезна. Ідеш годинами, а їй не видно кінця-краю. Над головами звисають сталактити, гігантськими скелями здіймаються вгору сталагміти. А довкруг — каміння і вода.

— От якби мені туди! — прошепотів Харіс.

— Тихо! — мовив Ікар.— Тихо, послухаємо, що було далі!

— Запалили ми смолоскипи,— вів далі Архікінег,— бо в печері темно і можна впасти в якусь яму. Ще чого доброго вб'єшся! Ідемо помаленьку, потихеньку і царя підтримуємо під руки. Я попереду з палаючими смолоскипами.

— А далі? — спитав синок якогось архонта, аж рота роззявивши від цікавості.— Що далі?

— Серце моє й досі тремтить! — сказав Архікінег і приклав руку до серця.— Там, де ми йшли, раптом почувся страшний рев... Він заповнив усю печеру, ніби сама печера ревіла. Я зупинився з піднятим смолоскипом. Великий Онірокріт, який був поруч, кивнув мені головою.

«Проходь далі,— сказав він.— Це бог Бик. Не бійся».

А що мені робити? Я боявся показати, що злякався, от і пішов уперед.

Вдруге почувся рев, тільки сильніший, ніби Бик був зовсім близько.

«Прийшли»,— сказав я і зупинився.

«Далі! Далі! — крикнув Онірокріт.— Іди далі!»

Проїшли ми поміж сталагмітами, забрели у воду. А цар знай собі мовчить.

— Я ніби казку слухаю,— тихо сказав Ікар своєму другу.— Таких казок мені багато розповідала бабуся...

— Так, так,— погодився Харіс,— але зачекай, послухаймо...

Ікар трохи насмішкувато мовив:

— Відомі побрехеньки.

Тут Архікінег заговів. Він почув, як хтось позаду пере- шпитувався й хихикав. Оглянувшись, він гнівно спитав:

— Хто сміявся? — і підвівся.

Двоє хлопців зіщулилися за широкою спиною царського повара. Маліс скочив на ноги. Його пильне око закримітило обох друзів.

— Це вони! — крикнув він і кинувся до них.

Але хлопці миттю зникли в темних коридорах.

— Легко ми відбулися! — зупинився захеканий Ікар.

— А я все одно хотів би дослухати... — пхикнув Харіс.

— І тому засмутився? — усміхнувся Ікар. — Я тобі до- кажу. Мій батько не раз розказував цю казку, бо він теж колись супроводжував царя в печеру. Цар наділяв його своєю ласкою, бо хотів використати на будівництві лабіринту... А тепер...

— Розкажи, Ікаре, — попросив Харіс, — я дуже хочу по- слухати.

— Ну, то слухай, — усміхаючись, почав Ікар. — Цей бик ніякий не бог, як каже Архікінег, це звичайний собі бик, прикований у печері. Йому позолотили роги, між ними при- ладнали подвійну сокиру. А в печері сидить жриця, ти її знаєш...

— Так, так, з білими косами! — сказав Харіс. — Яюсь я її бачив на великому святі, вона впала на площі й шаленіла...

— Вона! То вона! Одягнута, як Велика Богиня. На ній довга сукня з оборками, в руках у неї колосся пшениці і мак. У косах сидять дві гадючки.

— А далі? Далі? — нетерпелився Харіс.

— Далі цар підійшов до неї й промовив: «Велика Богине, мати людей, тварин і рослин, благослови мене! Дай мені сили ще царювати на Криті!»

Стара підставила жмені, і цар насипав у них золота.

«Хочеш іще?» — спитав цар.

«Хочу», — відповіла вона.

І цар знову наповнив її жмені.

«Тепер досить?» — спитав.

«Досить!» — відповіла вона.

«То благослови мене!»

Вона поклала йому руку на голову і сказала:

«Прийми благословення Великої Богині. Додаю тобі сили — царюй і далі на Криті!»

Оце і все. Відтак цар, кажуть, набрався нової сили, сів

у карету, запряжену чотирма білими биками, й повернувся в палац.

— А тут цар не зронив ні слова,— сказав Харіс.— Ніби боявся втратити свою силу.

— Протягом дня він не повинен говорити. Згорблений, мовчазний — він усе думає. Але завтра тримайся!

23

Настала ніч. У коридорах палацу прислужники за-свічували кам'яні каганці, носили з підвалів на великих тацях вечерю для архонтів. Всі вікна світилися, чувся сміх і гомін, а на вежах палацу нічні вартові безперервно кричали у темінь:

— Пильнуй! Пильнуй!

Ікар і Харіс мовчки йшли коридорами. У їхні душі за-крадався неспокій. Друзі добре знали, що цар неодмінно запросить начальника варту Маліса доповісти, що робилося в палаці, поки його не було. І тоді він про все довідається. І хто зможе стримати його гнів?

Хлопці підійшли до царських покоїв і далі пішли нав-пшиньки. Раптом вони вклякли: по коридору їм пазустріч ішов хтось із придворних. При світлі ліхтарів вони побачили дві пір'їни, які погрозово гоїдалися в того на голові. Очі на якусь мить блиснули. Хлопці так і прилипли до стіни. Трохи перечекали. Чоловік підійшов ближче, його сандалії ква-пливо човгали по широких плитах. Він швидко пройшов повз наших друзів і не помітив їх. Перед царськими покоями зупинився. Глибоко вдихнув повітря і витер піт. Видно було, що він дуже чимось стурбований. Чоловік узявся за ручку дверей, але передумав. Він кашлянув, поправив пір'я на голові, стягнув ремінь. Нарешті, набравшись духу, рішуче відчинив двері, ввійшов усередину.

Двері зачинилися за ним, і в коридорі знову запала тиша. Хлопці відійшли від стіни. Харіс тремтячою рукою стиснув руку свого друга.

— Маліс! — прошепотів він.

Маліс обережно пройшов у велику світлу кімнату. У гли-бині на високому троні сидів цар. Здавалося, він стомився і, заплющивши очі, дрімав. Перед ним висіли дві бронзові лампади, і кімнату виповнювали пахощі.

«Я стомився! — міркував цар.— Уся ця гра втомила мене. Спекотного літа вилазити на гору, спускатися в печеру,

бесідувати з зажерливою старою, якій хоч скільки золота давай, усе їй мало, а потім знову повертатися назад до палацу... А що мені робити? Люди повинні думати, що я розмовляю з богами... І будуть слухняніші...»

Цар почув, як відчинились двері і хтось підійшов до нього. Він розплющив очі — перед ним стояв Маліс, який, піднявши руки, вітав його. Цар кивнув йому, мовляв, опустити руки.

— Малісе, начальнику варти,— сказав він,— я тебе слухаю!

— Всемогутній царю,— почав Маліс піднесеним тоном,— володарю моря! Велика Богиня знову наповнила твоє тіло і душу силою! Весь палац — від нікчемного раба до вельможних архонтів — усі раді вітати і бачити тебе здоровим...

Але цар суворо урвав його:

— Ти ж знаєш, я не люблю багатослів'я. Мене не було три дні в палаці. Тебе ж я залишив пильнувати за всім. Тож розкажи краще з подробицями, що діялось тут, поки я був відсутній?

— Всемогутній царю,— почав Маліс,— закінчили обмолот пшениці, ячменю, перевіяли, а раби перенесли все в твої комори і зсипали в глиняний посуд. Я власноручно запечатав посуд твоєю царською печаткою.

— Ти все зробив як слід? Більше нічого не маєш сказати?

— Маю,— нерішуче відповів Маліс.

— Каж, я слухаю!

— Народ ледь не збунтувався...

— А! — буркнув цар.— Що? Що? Збунтувався?

— Люди не хотіли віддавати все зерно. Кричали: «Ми голодуємо». І ще кричали: «Ми оремо, сіємо, жнемо — це наша пшениця і ячмінь!» І ще кричали...

— Замокни! Яке нахабство! Яке нахабство!

Він стиснув підлокітники трону з слонової кістки. Аж зашнівся:

— Яке нахабство! Де це видано? Народ не має ніякого, ніякогісінького права!

Маліс схилив голову і замовк. Цар не вгавав:

— Скажи мені, начальнику варти, а як ти повівся при цьому?

— Послав озброєних воїнів, мій царю, і вони силою втихомирили горлопанів.

— Правильно зробив! Треба було декого послати на той світ. Ти розправився з ними?

— Ні, мій царю, вони не чинили опору.

— Треба було б порішити кількох, щоб іншим не кортіло бунтувати. Наступного разу так і зроби! Чуєш?

— Чую, мій царю.

— Ти забрав усе зерно?

— Все, мій царю.

— Так і треба. Тут уся земля моя, весь урожай мій, а люди — мої раби. Хай працюють, а я даватиму їм що хочу і скільки схочу! Це закон. Так робили мої батьки, так робитиму і я. Що ще? Ти маєш мені ще щось сказати?

24

Маліс розгубився. Настала нестерпна мить. Як же наважитись сказати це, коли володар у поганому настрої? У Маліса підкошувалися ноги.

— Ти чого мовчиш? — закричав цар. — Губи ворухаться, а нічого не чутно. Мабуть, якісь погані новини.

— Так, мій царю...

— Що? Кажи! Не примушуй мене чекати.

— У день твого від'їзду сюди прибув якийсь чужинець...

— Чужинець? Хто такий?

— Юнак років двадцяти, високий, як кипарис, вродливий, з каштановим волоссям. На щоці у нього велика родимка...

— Навіщо ти мені це розказуєш? — знервовано перебив його цар. — Що найхарактерніше для нього? Знову щось плутаєш... Говори ясніше!

— Цей юнак, мабуть, із знатної родини. Коли він прибув, вартові зупинили його біля входу в палац.

«Що тобі тут треба?» — спитали вони його.

«Я хочу бачити царя», — гордо відповів він.

«Царя немає», — відказали вартові.

«Я його почекаю!» — сказав юнак і переступив поріг.

Він зайшов у палац, а я почав стежити за ним. Юнак не ступив жодного кроку, про який би я не знав. Я ходив всюди за ним, мов тінь, щоб знати, з ким він зустрічається, про що розмовляє. Він ходив мовчки три дні. Роздивлявся палац, вежі, коридори, мозаїку. Годинами простоював біля майстерень, дивився, як працюють наші ремісники. Нічого не говорив, нікого не займав. Другого дня він ходив по місту, був у майстерні Тірсея і замовив йому довгий меч із золотими цвяшками на руків'ї та орнаментовкою на лезі... Він видався мені небезпечним... Я не міг більше терпіти і, влучивши слухну мить, хотів уже був схопити його... Я підстеріг

його на площі, замахнувся мечем... Коли чую голос із царського вікна...

— Що за голос? — гаркнув цар. — Який голос? І що ти почув?

— «Не чіпай!» Ось що я почув. Я не посмів послухатися, тому сховав меч у піхви.

Цар скочив з місця.

— Хто це тобі сказав? Хто посмів захищати чужинця?

Маліс притишив голос:

— Царівна Аріадна...

Цар опустився на трон. Закусив губу і деякий час мовчав. Але невдовзі опанував себе. Голос його став тихий, шиплячий.

— Далі! Далі! — пильно втупившись у Маліса, прошипів він.

Маліс не міг витримати царєвого погляду і схилив голову.

— Далі... — прошепотів він. — Далі до нього підійшов якийсь хлопець, щось сказав йому. Юнак спершу сидів, зіпершись на жертovníк, а потім підвівся. Хлопець пішов попереду, а той за ним. Вони зайшли в палац і стали підніматися сходами, що вели в жіночі кімнати.

Цар зійшов з трону і схопив Маліса за плече.

— Далі! — крикнув він. — Губи твої тремтять!

— Далі він зник з моїх очей, — промимрив Маліс і весь затремтів. — Я прогавив його. Мені здалося, ніби він вислизнув на площу іншим ходом. Я вбіг. Оглянув усю площу — нікого! Я повернувся, обнишпорив усі коридори, комори, майстерні... Даремно! Знову спустився на площу. І раптом мені сяйнула думка: а може, він у кімнаті в царівни Аріадни?

— О! — несамовито закричав цар і схопився за голову.

— Я тут же метнувся в кімнату царівни... — вів далі Маліс.

— І зайшов туди?

— Зайшов, ніби у справах...

— Ну й що?

— Нікого там не застав. Лише царівна готувалася до свята...

Цар зіперся на стіну, а потім зненацька накинувся на Маліса:

— Хто цей хлопчисько, який був із чужинцем? Ти його знаєш?

— Знаю, мій царю, його звати Харіс, це син нашого коваля. Його сестра Кріно — найулюбленіша рабиня царівни Аріадни.

— Він повинен знати! — закричав цар. — Приведи його до мене!

Маліс зібрався йти.

— Стривай! — крикнув цар. — Спершу приведи до мене чужинця!

Маліса кинуло в холодний піт.

— Чого ти стоїш? Мерщій приводь його сюди!

— Це неможливо!.. — промимрив нещасний начальник варті.

— Неможливо? Ти смієш таке казати мені, всемогутньому самодержцеві Кріту? Для мене нічого неможливого немає!

— Це неможливо, мій царю, — знову повторив бідолашний Маліс і впав до ніг царя.

— Чому?

— Він утік.

— Утік?!

— Непомітно щез, мій царю. Він був на освяченні, я його бачив, не зводив з нього очей. Але раптом у натовпі він щез... Я розіслав повсюди своїх людей! Він щез... Щез...

— Дурень! — закричав цар і підняв руку. — Геть звідси, щоб очі мої тебе не бачили!

— Мій царю! — пробурмотів Маліс. — Це ще не все. Є й ще дещо...

— Що? Варто було мені відлучитися з палацу всього на три дні, як усі біди звалились відразу! Що ще? Кажі!

— Найстрашніше, мій царю... Коваль...

Цар здригнувся і схопив Маліса за плече.

— Вставай! — закричав він. — Ану, дивись мені у вічі. Я знай, що говориш. Коваль?

— Коваль... Він теж зник...

— З чужинцем?

Голос царя був гнівний, розпачливий.

— Разом з ним? — перепитав сердито.

— Не знаю... Не знаю, царю...

Цар більше не міг стриматися. Він з люттю зиркнув по кімнаті, ніби щось шукав: спис чи меч, аби провчити пришепелуватого начальника варті. Він метався туди-сюди, наче загнаний звір. Раптом схопив бронзовий світильник, що висів біля трону, і кинув у Маліса.

Маліс не наважився відхилитися. Він не пригнув голову, не підняв руки, щоб захиститися від удару. Бронзовий світильник влучив йому прямо в обличчя, олія потекла по щоках, по шиї й по грудях аж до ніг. А трохи вище брів вищушила кров.

— Дурню! Дурню! — не міг заспокоїтись цар. — Як ти їх прогавив, дурню! А тепер?

— Змилуйся, царю, — пробурмотів Маліс, витираючи олію з обличчя.

— Геть звідси, щоб очі мої тебе не бачили! — вигукнув цар. — Розстав вартових, щоб ніхто не міг вислизнути з палацу, може, вони ще переховуються десь тут... Чуєш?

— Чую, царю.

— Геть! А завтра я подумаю, що з тобою вчинити!

— Цілую твої ноги, царю, довгих тобі років, царю... — тремтячим голосом бубонів Маліс, припадаючи до ніг державця.

Але той відштовхнув його.

— Геть з-перед моїх очей! — крикнув він. — Це тобі кара! А завтра побачимо! Геть звідси!

Побитий, весь в олії, принижений начальник варты поплентав до дверей, відчинив їх, подивився ліворуч, праворуч. Нікого! Вийшов і швиденько подався попід стінами. Його очі виблискували в темряві.

25

Цар не міг заснути всю ніч. Він дивився на стелю, де ледве освітлювались фрески. Тисячі найрізноманітніших думок обсіли його голову, розбуркуючи гнів.

«Може, це якийсь царевич із Азії, — міркував він, — з Кіпру, з Сирії чи з Єгипту... Або якийсь панич із півночі — з Македонії, Фракії або ж із Геллеспонту. Всі ті царі задрять моєму багатству! Мій флот здатний потопити їх усіх!»

Раптом він здригнувся від однієї думки.

«Чи не посланець афінського царя, старого Егея, був тут? Стали доходити чутки, що афіняни піднімають голови, згуртовуються і вимагають призначити на трон нового царя! І прагнуть, подумати лишень, яке нахабство, звільнитися з-під влади Криту, щоб не давати сім юнаків і сім дівчат, яких вони щороку відсилають на поталу моєму Мінотаврові!»

— Це може бути! Це може бути! — вигукнув цар і підхопився з ложа.

Світало. Через відчинене вікно ледве виднілася гора Гіухта, трохи ближче — Псілоріті, вершини яких уже порожевіли.

Панувала мертва тиша, сяяла вранішня зоря, із скошено-

го поля долинали духмяні пахоці. Цар глибоко вдихнув повітря.

— Постарів я,— зітхнув він,— постарів... Скільки ж це вже років я радію цьому прекрасному світові?

Зіпершись на підвіконня, цар довго дивився на північ і думав.

Море було спокійне, його хвилі цестили береги Сандоріні, Мілосу, Наксосу, Паросу та інших островів, які лежали на північ від Кріту.

Невеликий білий човен з двома великими намальованими очима, розсікаючи морські хвилі, поспішав на північ, до Афін.

Харіс спав на простенькому ліжку, а на ранок йому приснилося море й батько на кораблі, який плыв далеко за обрій, де сходилося море й небо.

Вранці, прокинувшись, хлопець відразу забув сон, але на серці було якось млосно, бо згадав про батька... Харіс заплакав... Але тут же опанував себе й підвів голову.

— Який сором,— мовив він сам до себе,— сидіти й плакати... Я вже не маленький... Батько придумає, як мене врятувати... Потім, може, і я втечу разом з Ікаром, а коли Ікар не допоможе, я все одно якось утечу звідси... Якщо людина чогось прагне, вона свого досягне... Все, що хоче... те й зробить!

Він відчинив вікно. І саме тієї миті до кімнати зайшла бліда Кріно.

— Що трапилось? — спитав Харіс, наляканий її виглядом.

Кріно важко опустила на ліжку.

— Харісе,— сказала вона, і голос її затремтів.

— Кажі, любя моя сестричко, кажи, Кріно,— Харіс погладив її коси.

— Харісе, Маліс учора ввечері...

— О! — вигукнув Харіс.— Я його бачив! Він ходив до царя...

— Так, і все йому сказав... І про чужинця... і що він утік звідси... і що забрав з собою нашого батька...

— А що цар нам може зробити? — спитав Харіс, аби хоч якось заспокоїти сестру.— Тебе це турбує? В чому ж наша вина?

— Він ще сказав,— додала Кріно,— що ти розмовляв з чужинцем, водив його до царівни в кімнату... Ти знаєш, мовляв, хто він... І знаєш, куди вони поїхали...

— Я не знаю, хто він! А ти знаєш?

Кріно опустила голову.

— Знаю.

— Хто?

— Я не скажу, Харісе... Я присягалася...

Харіс не наполягав. Він перервав розмову, взявши сестру за руку:

— А звідки ти знаєш, Кріно, що Маліс усе це розповів цареві?

— Бо вранці цар прийшов до царівни й розбудив її. Я спала в сусідній кімнаті. І коли він почав кричати й шаленіти, я все чула. А царівна все одне твердила: «Нічого не знаю! Нічого не знаю! Нічого не знаю!» Коли цар пішов, сильно хряснувши дверима, царівна покликала мене. «Кріно,— сказала вона,— цар усе знає. Він зараз викличе Харіса, викличе і тебе... Не викажіть мене!»

— Ніколи! — мовив Харіс і підняв руку, ніби присягався.— Ніколи!

Тільки-но він це сказав, як розчахнулися двері і в кімнату влетів вартовий. Він схопив Харіса й гаркнув:

— Ходімо!

— Куди?

— До царя!

Він хотів навіть ударити хлопця, але Кріно випередила його.

— Не смій! — вигукнула вона.— Він з обслуги царівни Ариадни, і вона тобі покаже, де раки зимують!

Вартовий завагався.

— Я його не чіпаю,— сказав примирливо він.— Не кричи!

— Харісе, Харісе! — мовила Кріно і обняла свого брата.— Будь мужній!

— Заспокойся,— твердо відповів Харіс.

Кріно подалася до царівни повідомити, що Харіса схопив вартовий і повів до царя.

Проходячи повз майстерню Дедала, Харіс зазирнув через гратчасте вікно.

— Ікаре! — гукнув він.

Але вартовий підштовхнув його уперед:

— Іди! Не зупиняйся!

Ікар підбіг до вікна. Він побачив свого друга та вартового і все зрозумів.

— Харісе! Харісе! Тримайся!

І підбіг до нього, щоб потиснути руку.

— Геть звідси! — крикнув вартовий і замахнувся списом.

Ікар зупинивсь і дивився, як його друг завернув за ріг і зник.

— Я вірю,— прошепотів він,— я вірю у Харіса. Він не злякається!

Старий цар сидів на троні з коштовного мармуру, оздобленого різьбою. Трон завжди викликав захоплення у кожного, хто бачив цю красу. Обабіч трону на стінах були дві великі фрески: високі лілії й хмари, між квітами стояв дивний звір із закрученим угору хвостом, схожий на величезного лева, але замість гриви у нього стриміло розкішне пір'я, яке буває лише в павича. Продовгувата голова звіра витягнулась до царського трону.

Три пофарбовані в чорний колір кипарисові колони з червоними капітелями підтримували стелю.

Цар нервово погойдував ногою і весь тремтів. Він дивився через відчинені двері на гору, яку освітлювало вранішнє проміння сонця. Блищали маслинові плоди, в повітрі шугали ластівки, в одній з кліток людським голосом говорив пауга:

— Добридень! Добридень! Добридень!

Але цар нічого не бачив, нічого не чув... Він скочив з трону, сперся на колону і стиснув кулаки.

— Куди вони подінуться? — запінившись, лютував він.— Куди вони подінуться? Я все одно схоплю їх і здеру з них шкуру.

І тут з'явився вартовий, тримаючи за комір малого Харіса.

Цар сіпнувся від колони.

— Підійди-но сюди! — крикнув він, простягнувши руку до Харіса.

Харіс високо підняв голову і твердо зійшов униз на чотири сходинки.

— А ти вільний! — звернувся цар до вартового.

Харіс пройшов через залу і зупинився перед троном царя.

— Ти син коваля? — спитав цар, ледве стримуючи лють.

— Так, царю.

— А де твій батько?

— Не знаю.

— А хто той чужинець, з яким ти розмовляв?

— Не знаю.

— Він утік разом із твоїм батьком?

— Не знаю.

Цар ошаленів. Сьогодні вранці його донька відповідала те ж саме: «Не знаю! Не знаю! Не знаю!» Та її він не міг бити, не міг кинути до в'язниці, бо вона царівна. Але цей... Він і його сестра! Вони повинні знати! Бо провели чужинця в покої царівни. Про що ж вони говорили? Повинні знати...

! — А! А! — гаркнув цар, ніби звір. — Змова!

Він схопив Харіса за плече і сильно штовхнув до стіни.

— Кажі правду! — загорлав він. — Бо інакше звелю тебе вбити!

— Я кажу правду, мій царю, — відповів Харіс.

— Як звати твою сестру, рабиню Аріадни?

— Кріно.

«Вона була в покоях, коли чужинець розмовляв з мою донькою. Вона повинна все знати!»

— Варто! — гукнув цар, ляснувши у долоні.

З'явилися двоє вартових з червоними списками.

— Негайно приведіть до мене Кріно, рабиню царівни Аріадни!

Двоє вартових повернулися, щоб іти.

— Стійте! — звелів цар. — Заберіть цього негідника і всипте йому сто різок! — І до Харіса: — Ну, тепер скажеш правду?

— Я вже сказав, — відповів Харіс.

— Візьміть його! — гаркнув цар. — А коли він надумається говорити, приведіть до мене!

Вартові схопили обіруч Харіса й вивели із зали.

— Я дізнаюсь! Про все дізнаюсь! — бурмотів розлючений старий, ідучи в низеньку кімнату. — Дізнаюсь, що то за чужинець... Бо є в мене велика підозра...

Він витер піт, який густо виступив на лисині, і криво усміхнувся.

— Невже саме отак благословила мене богиня? — прошепотів він. — В той час, коли вона клала мені на голову свої руки, тут, у палаці, вивідував таємниці чужинець, а потім ще й забрав з собою коваля. Маліс у всьому винен!

Вискочивши з кімнати, цар гукнув вартового.

— Біжи і скажи Малісу, нехай негайно з'явиться сюди!

Вартовий блискавично зник.

— Він винен, — знову пробурмотів старий цар. — Він повинен спіймати якомога швидше чужинця і кинути його до в'язниці!

Цар зіперся на одвірок і став чекати. Минула хвилина, друга, третя... Для царя вони видалися годинами.

Нарешті з'явився Маліс.

— Малісе! — гнівно крикнув цар. — Я звільняю тебе з посади начальника варті.

— Царю, — прошепотів Маліс і зробився весь червоний.

— Мовчи! Ти повинен його спіймати... І кинути до в'язниці! Мерщій!

— Мій царю! — знову сказав Маліс.

— Геть!

Маліс зігнувся в три погібелі і, похитуючись, вийшов.

Цар ударив кулаком по колоні.

— Я цар! — крикнув він. — Мій палац стоїть надійно, не впаде!

На східцях почувлися тихі кроки. Цар обернувся — перед ним стояло вродливе дівчатко.

— Кріно? — спитав цар.

— Так, це я, царю...

— Скажи, хто той чужинець, який розмовляв з твоєю пані?

Кріно мовчала.

— Хто? Хто?

Цар схопив її за плечі і штовхнув до стіни.

Кріно мовчала.

— Я знищу тебе! Кажі!

— Убий мене, царю... Убий мене... — прохала Кріно. — Убий мене...

— Варто! — знову гукнув цар.

З'явилися двоє вартових.

— Заберіть її і киньте у в'язницю... У колодязь!

Двоє вартових схопили Кріно.

— Не чіпайте мене! — мовила Кріно, високо піднімаючи голову. — Я сама піду.

Цар опустився на трон. Він уже втомився. Дивлячись, як Кріно ішла між вартовими, він відкинувся на спинку трону і престогнав:

— Я втомився... Втомився...

Він заплющив очі. Наближався обідній час. Не вгавали цикади, палац гудів, здалеку долинали ревіння биків, яких гнали на водоїй, до річки.

— Паморочиться в голові... паморочиться в голові... — шепотів цар, заплющивши очі.

І непомітно для самого себе старий зморений державець заснув на троні.

26

— Кріно!.. Кріно!..

Ніч. Усі в палаці спали, сильний вітер гойдав дерева. Десь далеко гавкав собака, з одного маслинового дерева на друге перелітала сова, і чулися її жалібні крики:

— Ху-гу! Ху-гу!

Хлопчина, нахилившись над висохлою криницею, що була на околиці міста, тихо, аби не почув ніхто чужий, гукав:

— Кріно!.. Кріно!.. Ти спиш?

Він пильно вдивлявся в темну криницю. Нічого не видно. Вузька, кругла, висохла криниця, метрів тринадцять завглибшки.

Довкола зяяли інші порожні криниці, що служили в'язницями.

Хлопчина знову безнадійно загукав:

— Кріно!.. Кріно!..

І лише тоді з дна криниці долинув тихий голос:

— Хто там?

— Це я, Кріно... Кріно...

— Хто?

— Ікар.

— А що з Харісом? — спитав розпачливий голос.

— Він лежить у себе. Я щойно від нього. Весь вечір пробув із ним.

— Йому дуже болить?

Ікар завагався.

— Трохи болить... — сказав нарешті.

— Він побитий?

— Так, без синців не обійшлося...

Ікар не хотів говорити всю правду, щоб зайве не хвилювати Кріно. Все тіло друга було в ранах: двоє вартових-здорованив били його, не шкодуючи сили.

«Зізнавайся! Зізнавайся!» — кричали вони.

«Я сказав усе!» — твердив Харіс, зціпивши зуби, щоб не закричати від болю.

Вартові, виконавши наказ царя, покинули ледве живого Харіса на землі. Тут саме нагодився Ікар і допоміг йому добратися до ліжка. Змазав рани олією й кілька годин просидів біля нього, втішаючи друга. І лише тоді, коли той заснув, він залишив його. Зайшов до своєї кімнати, взяв вузлик і подався шукати ув'язнену Кріно.

— Кріно! — знову крикнув Ікар. — Кріно, ти що-небудь їла?

— Ні, — долинув голос з-під землі.

— А ти дуже голодна?

— Ні.

— Пити хочеш?

Голос не відповідав. Минуло кілька хвилин.

— Хочу, — раптом почувся голос.

— Зачекай, Кріно... Зараз я спущу тобі вузлик з хлібом, трохи інжиру й води...

Ікар прив'язав до вузлика мотузку й почав повільно опускати її вниз.

— Є?

— Дякую, Ікаре. Іди тепер, щоб тебе тут не помітили...

— Гаразд, я пішов до Харіса... Я буду при ньому всю ніч. На добраніч...

— На добраніч, Ікаре, любий друже... Дякую тобі!

— На добраніч, Кріно.

— Зачекай, зачекай, Ікаре!

— Що ти хотіла?

— Як там царівна? Ти бачив її?

— Бачив увечері, коли вона йшла до батька. Я зупинився і почув, як вона плакала.

— Плакала? — долинув з-під землі голос. — Вона плакала?

— Так... А цар кричав.

— І більше нічого?

— Нічого.

— Іди вже, щоб, бува, тебе не побачили тут.

— Завтра увечері я прийду... На добраніч, Кріно!

— На добраніч! На добраніч!

Голос у криниці знову замовк. Ікар прослизнув до палацу і спустився сходами в підвал, де спав його друг. Горів маленький глиняний каганець.

Ікар зайшов тихо, щоб не розбудити Харіса. Але той лежав з розплющеними очима.

— Де ти був, Ікаре?

— Ходив до Кріно.

— Як вона там? Їй дуже страшно?

— Ні! Питала про тебе. Я сказав, що все гаразд. Тобі боляче, Харісе?

— Трохи. Але дарма. Іди поспи.

— Я тут спатиму, Харісе. Буду з тобою.

— Дай мені руку, — мовив Харіс і схвильовано потис Ікарові руку. — Дякую, ти справжній друг.

Ікар ліг у кутку.

— Спи, Харісе, — сказав він. — Спи...

Харіс заплющив очі. Згодом знову розплющив.

— Ікаре...

— Що тобі?

— Нічого. Я лише хотів сказати...

— Що?

— Немає кращого щастя, як це...

— Яке?

— Коли маєш справжнього друга...

— Спи, Харісе, спи. Не втомлюй себе...

Харіс знову заплющив очі... Скоро він заснув. Ікар теж заплющив очі, і його полонив сон.

27

Через кілька днів Харіс підвівся. Він вийшов погуляти, але кожен крок ще віддавався болем у всьому тілі. Однак він був радий, що в скрутну хвилину свого життя витримав.

«Соромно мені буде,— казав він сам собі, коли його позвір'ячому били вартові.— Дуже соромно, якщо заплачу чи покажу, що мені боляче. Треба бути мужнім».

Він пригадав батькові слова: «Цінність людини, сину, виявляється в складні хвилини її життя!»

Зараз Харіс був радий, що він витримав саме в таку скрутну хвилину.

Увечері він гуляв з Ікаром. Вони ходили берегом річки, потім спустилися до гавані подивитися кораблі, які прибували з далеких країн, або ж на ті, які піднімали вітрила й відчаливали.

— Коли ми вже поїдемо звідси? Коли поїдемо?! — повторювали обидва хлопці й дивились на обрій, де зникали кораблі.

Якось Харісів дядько Кафіс сидів у портовій таверні зі своїм давнім другом капітаном Цекуром. Той капітан мав завтра відпливати, і Кафіс запросив з цієї нагори Цекура сюди.

Коли вони вже захмеліли, капітан проговорився, що ніби сам цар посилає його... Щоб піймати того, хто втік з палацу. Але кого? Кафіс ніяк не міг уторопати...

«Може, цар посилає його спіймати коваля, Харісового батька? Треба дізнатися. Неодмінно слід примусити його сказати правду... Але як? Зараз я пущу кілька шпильок на його адресу, спробую зачепити його самолюбство. Може, він розсердиться і в гніві відкриє таємницю, яка мені необхідна. Отож уперед!» — думав Кафіс.

Він підняв склянку і сказав:

— Щасливої тобі дороги, капітане Цекур! Я думаю, що ми скоро знову побачимося. Твоя мандрівка не повинна затягнутися; корабель твій невеликий і непридатний для плавання у великих морях!

Капітан підхопився з місця, ніби його штрикнули швайкою. Він насупив брови.

— Ти дуже смішний, капітане Кафіс! — прохрипів він. — Мій корабель не такий поганий, як ти думаєш. — І він засміявся. — Я пливу далеко, дуже далеко. Чого ти на мене так дивишся? Думаєш, що я просто вихваляюся? Капітан Цекур, друже мій, моря не боїться.

— Я не хочу тебе образити, славний капітане, — відповів хитрий Кафіс. — Хто не знає відважного капітана Цекура? Я лише кажу про твій кораблик. Мені здається, що для тривалого плавання він не придатний. Він може дійти до острова Мілос, приміром. А далі?

Капітан Цекур грюкав кулаком по столу.

— До Мілоса, кажеш? — вибухнув він. — До Мілоса! — І вже тихше: — Ти знаєш, друже, куди я пливу?

— Ні! — відповів Кафіс. Він відчув, що зараз може дізнатися про таємницю.

— Звідки ж тобі знати, бідолохо! — сказав чванькувато Цекур. — Якби ж то ти знав, для чого я пливу!

Кафіс насмішкувато мовив:

— Ще скажеш, ніби тебе посилають з дуже важливим завданням!

Капітан Цекур від злості зробився червоний як рак.

— Я бачу, ти мені не віриш, капітане Кафіс! Отож знай, що тобі скаже капітан Цекур... — Він озирнувся довкруг, аби переконатися, що його ніхто не чує.

Капітан Кафіс налив йому ще чарку й підсунувся ближче.

— Зараз ти скажеш, ніби тебе послав сам цар... — насмішкувато сказав капітан Кафіс.

— Бо так воно й є! Мене й справді послав цар..

В очах капітана Цекура раптом спалахнув вогонь. Він не хотів більше остерігатися свого друга. Він скаже йому, куди йде і хто його посилає, хай той знає, з ким має справу.

Кафіс удавав, ніби дуже здивований. Аж рота роззявив.

— Цар... цар... тебе посилає сам цар?! — затинаючись, вимовив він.

Капітан Цекур приязно поплескав його по плечу.

— Ти даси мені слово, що нікому нічого не скажеш?

— Така страшна таємниця? — спитав Кафіс, уникаючи давати обіцянку не виказувати таємницю. — Така страшна?

— Звичайно! — відповів капітан Цекур. — Слухай. Я йду шукати одну дуже поважну людину, царевича. Його треба приставити до палацу!

— Та що ти кажеш, мій капітане! — вигукнув Кафіс. — Царевича? Ти в царя в такій довірі? Як же це він тобі так звівся?

— Як?! — капітан Цекур уже не стримувався. — Як? Мене викликав сам цар, не витріщай на мене свої баньки, мене викликав сам цар і сказав: «Капітане Цекур, я тобі довіряю, зроби для мене добру справу, виконай мов прохання!»

Капітан Цекур зверхньо подивився на Кафіса, кашлянув, погладив свій довгий чорний чуб і засміявся:

— Ну, то як? Тепер бачиш, що я борознитиму все море від Єгипту до Фракії, і не з товарами, як це робиш ти, а для великої мети: я повинен схопити царевича!

Кафіс сказав:

— Ти хороший чоловік! — він раптом засміявся. — Але все це я й сам знав!

— Знав? — крикнув Цекур і скочив з лавки.

— Чого ти підстрибуєш? — сміявся Кафіс. — Знав, друже, і давно знав...

— Але ж це державна таємниця...

— Ну й що? Адже я знаю набагато більше, ніж ти...

Капітан Цекур витріщив очі.

— Так, так, більше! — повторив Кафіс. — Але, здається, цар тобі не все довірив...

— Мені? — вигукнув Цекур. — Мені не довірив? Слухай, за кого ти мене вважаєш?

— Що я тобі скажу? Я тебе дуже шаную, але, здається, цар... таки не все тобі сказав...

— Мені він сказав усе! — заревів капітан Цекур, високо підводячи голову. — Мені він усе сказав! Але я поклявся нікому не розповідати.

Кафіс розреготався.

— Кажеш, дав слово мовчати і цим рятуєшся... А коли якийсь нахаба спитає: «Що це за таємниця?», ти поважно відповіси: «О, друже мій, я заприсягся!» І так рятуєшся?

— Це ти мені таке говориш? — спитав капітан Цекур, уже готовий до бійки. — Я доведу тобі, що я знаю всю таємницю, Слухай! Дарма, що я давав клятву, адже ти знаєш...

— Звичайно, знаю. І мені цікаво, чи ти...

Капітан Цекур знову озирнувся довкола, притишив голос:

— Нахились до мене!

— Ну, ну, я слухаю.

— Я пливу шукати коваля, який утік з палацу! Він утік разом з царевичем, про якого я тобі вже казав... Цар звелів зробити все тихо, щоб не лякати людей. Бо можуть знайтися доброзичливці, які скажуть, ніби чужі царі викрали коваля, щоб і собі навчитися робити зброю із заліза... І зроблять... А тоді зможуть перемогти нашого царя... Ясно? Це і є справжня таємниця!

Кафіс потиснув руку капітанові Цекуру.

— Чудово! Тепер я бачу, що цар справді тебе цінує і довірив тобі державну таємницю. Тож щасливої дороги і благополучного повернення з двома зв'язаними найбільшими ворогами батьківщини!

— Дякую, любий друже! — схвильовано відповів капітан Цекур. — До скорої зустрічі!

Кафіс більше нічого не довідався. Він устав і на прощання мовив:

— Щасливо тобі, капітане Цекур! Хай завжди з тобою буде Велика, Богиня, покровителька Криту!

28

Кафіс пішов на узбережжя. Сонце вже заходило. Морська вода набувала якогось дивного кольору, майже червоного. Острівець Діа навпроти був весь рожевий. На заході збирались багряні хмари.

— Завтра буде вітряно... — прошепотів Кафіс, дивлячись на хмари, і усміхнувся.

«Дурний Цекур, — думав він, сидючи уже на скелі, — потрапив у пастку! Через свою чванькуватість, нібито він друг самого царя, розкрив таємницю! Тепер ясно, що цар посилає погоню за Арістідом! Жаль, якщо його піймають і привезуть сюди! Цар його не помилує... От якби знати, куди він насправді втік, я послав би цього пришепелуватого Цекура в протилежний бік. Але як про це дізнатися?»

Тут він помітив двох дітей, які гуляли на березі моря і про щось розмовляли. Уже темніло, але очі в капітана Кафіса були орлині.

— Це ж мій небіж Харіс! — зрадив він. — Харіс із своїм другом Ікаром! Бідолашний хлопчина! Що він може вдіяти? Але, бач, мужньо тримається!

Він чув, що Харіса схопили вартові і нещадно били. Але хлопець вів себе по-геройськи.

— Харісе! — гукнув Кафіс і побіг йому назустріч. — Харісе!

— Тебе хтось гукає, — сказав Ікар. — Чуєш?

Тут підбіг Кафіс, обняв небожа.

— Молодчина! Я все знаю, ти не злякався. Не виказав. Молодця! Прийде час, і ти станеш справжнім героєм!

Харіс почервонів:

— Я виконав свій обов'язок, — відповів він. — Лише обов'язок і нічого більше.

Капітан Кафіс запропонував хлопцям піти в крамничку на узбережжі, де огряднений дідок продає солодоші.

— Гей, діду Кріносе, дай моїм хлопцям по пиріжку з кунжутом! І дві склянки холодної води!

— Зараз! — вигукнув дідусь Крінос на диво дзвінким голосом. — Зараз винесу, вони вже готові!

Кафіс тим часом розпитував Харіса:

— Ти що-небудь знаєш про батька?

Харіс похилив голову.

— Ні, нічого не знаю...

— А я дещо довідався, — сказав Кафіс.

Харіс підхопився з місця і стиснув дядька за руку:

— Гарне чи погане?

— Ні те, ні інше, Харісе, — відповів Кафіс.

— А що ж саме? — нетерпілося хлопцям.

Але тут з'явився старий Крінос із солодощами.

— Тихо! — капітан показав на старого. — Нас ніхто не повинен чути...

Усміхаючись, старий Крінос поставив на стіл солодоші.

— Свіжі, — сказав він, — щойно спеклися.

Коли старий відійшов, Кафіс нахилився до хлопців.

— Слухайте, що я дізнався. Цар посилав одного мого друга, капітана, знайти хоч і під землею чужинця-юнака і твого батька, Харісе... Здається, цар розійшовся не на жарт...

— Погані новини... — прошепотів Харіс. — Знайдуть батька, а потім... — у його горлі став клубок, і він не міг говорити.

— Тримайся, Харісе! — мовив Кафіс, потискуючи руку небожеві. — Ти мужній хлопець. Нічого не бійся! Твій батько розумний чоловік, і хіба можна знайти його там, де він зараз?

Харіс похнюпив голову. Кафіс співчутливо додав:

— Харісе, я сказав те, що довідався, нічого не приховуючи. Бо думаю, що ти вже дорослий.

Харіс сором'язливо почервонів.

— Вибач, дядьку, я справді трохи злякався. Зараз усе гаразд, мені нічого не страшно.

— Ми повинні знати все, що діється, — сказав Кафіс, — щоб уникнути біди. Може, пощастить довідатись, де батько, то неодмінно слід сповістити йому, що за ним полює цар. Ясно? Ось чому я розповів тобі всю правду.

І тут капітан Кафіс, уже жартома, розповів, як він вивідав у капітана Цекура таємницю.

— Дякую, дядьку, — мовив Харіс. — Якщо будуть якісь новини, я дуже прошу тебе, не приховуй їх від мене. Доб-

рі чи погані. Я вже дорбслий, і треба, щоб мені довіряли.

Кафіс поцілував небожа.

— Я тобі цілком довіряю. А тепер скажи, Кріно ще й досі у в'язниці?

— Так...— водноголос відповіли обидва хлопці, і їхні голоси затремтіли.

Кафіс стиснув кулаки і прошепотів:

— Настане час, і цар дорого заплатить за страждання, які він спричинив двом сиротам. Розплата іноді затягується, але вона пріходить неодмінно! — І потім звернувся до обох друзів: — На добраніч вам, хлопці! Час повертатися в палац. Тримайтеся, все буде гаразд.

29

Рано-вранці капітан Цекур підняв вітрила і вийшов у відкрите море. Дув штормовий вітер, корабель кидало в різні боки, сильно скрипів киль. Критяни — безстрашні моряки, і шторм не міг їх налякати. Змалку вони вміли веслувати, були юнгами на кораблях, ладнали на стапелі канати, лазили на щогли, піднімали й опускали вітрила і ніколи не боялися шторму. Вони добре відчували морський вітер і були найкращими моряками в світі.

Кафіс з берега спостерігав за кораблем свого друга.

«Я не хочу, щоб він потонув,— думав він,— ні, не хочу, щоб з ним сталася біда. Але хай би капітан Цекур повернувся додому з порожніми руками, хай би він нікого не знайшов: ні вельможного чужинця, ні мого дорогого Арістіда, коваля... От якби це мене викликав цар і послав у погоню за двома втікачами! Я б розіграв таку кумедію, яка й не снилась хитрій лисиці!»

І справді, Кафіс ніби передбачав думки царя. Не минуло й години, як з'явився вартівник із палацу, зупинився на березі біля корабля Кафіса, де той саме лагодив разом із матросами вітрила, і спитав:

— Ти капітан Кафіс?

— Я,— відповів Кафіс.— Що тобі треба?

— Тебе викликає цар!

— Мене? — радісно вигукнув він, бо про все вже здогадався.— Мене? А що він хоче?

— Не знаю. Ходімо швидше!

Кафіс аж підскочив. Очі його засяяли.

«Ага! — подумав він. — Збувається моя мрія. Цар і мене пошле в погоню! Ото сміху буде!»

Він підперезався гарним ременем, взув нові сандалії, надів вище ліктів два золотих кільця, які носив лише на свято, і зійшов на берег.

— Ходімо! — сказав він вартовому.

Вони зайшли в палац через великі північні ворота. Простували широкою вимощеною мармуровими плитами дорогою, минули ліворуч кам'яний театр з високою царською ложею, пройшли центральну площу, звернули в прохолодні заплутані коридори палацу і піднялися до царських покоїв.

Цар сидів на терасі. Оксамитове шатро захищало його від палючого сонця; поруч, на лавочці, оздобленій перламутром, стояла золота таця з виноградом та інжиром.

Цар сидів задуманий і дивився десь на північ. Він послав туди вже п'ять кораблів у погоню за двома втікачами. А сьогодні оце викликав знаного всіма капітана Кафіса.

«Я знаю, — міркував він, — цей клятий коваль одружений із сестрою Кафіса. Знаю, що Кафіс дуже його любить... Моя таємна охорона знає все. На кожного, хто живе в палаці, заведено досьє; я відкриваю його і знаю про людину все, що тільки мені треба. Хто вона, які в неї добродетелі, які вади, що каже, що думає... Все! Все! Все! Дивився сьогодні досьє на Кафіса: гарний капітан, безстрашний. Його корабель може взяти на борт півтори сотні глиняного посуду, він часто ходить на Родос, Кіпр, до Єгипту. Дуже хитрий, його важко розсмішити або злякати. Чесний і невіддурний».

Цар усміхнувся і прошепотів:

— Добре, добре, побачимо! Він хитрий, але хитрий і я. Позмагаємося. Побачимо, чия візьме!

На терасі з'явився вартівник, високо підняв руки, відкинув назад голову і крикнув:

— Царю, прибув капітан Кафіс!

Зайшов капітан Кафіс. Його маленькі чорні очі світилися радістю.

— Низько б'ю тобі чолом і жду твоїх наказів, — мовив він.

Цар підвів очі й уважно глянув на прибулого.

«Дужий тілом, — подумав він, — хитрі маленькі очі, високе чоло... Видно, розумний чоловік, треба бути з ним обережним...»

— Прошу, капітане Кафіс! — ввічливо мовив він. — Я хочу доручити тобі важливу справу, вона якраз для тебе!

— Я слухаю тебе, мій царю, — відповів Кафіс, тамуючи посмішку.

— Велике нещастя скоїлось у нашому палаці,— лице-мірно почав цар,— власне, це й твоє нещастя, капітане Кафіс.

— Всяке твоє горе, царю, то й моє горе. Хіба ж я не твій раб?

— Я маю на увазі твоє родинне нещастя! — пояснив цар.

Кафіс давно все добре збагнув, але й далі вдавав, ніби нічого не пам'ять.

— Царю,— тихо сказав він,— ти мене лякаєш. Моє родинне нещастя? Не розумію.

— Зараз зрозумієш, капітане Кафіс! Чи не твою сестру взяв за дружину мій коваль Арістід?

— Мою, царю... Невже він щось учинив зле?

— Сюди вдерся якийсь пірат, зустрів Арістіда на березі моря, зв'язав його, забрав на корабель, і тільки його й бачили...

Кафіс знав, що цар зумисне перекрутив усе, але нічого на це не відповів. Лише вдав, ніби вперше чує про це...

— Арістіда викрали! — з розпачем вигукнув Кафіс і безнадійно сплеснув руками.

Цар похилив голову і застогнав:

— Залишилося двоє бідолашних діток. Побиваються, плачучи. У мене аж серце крається...

Кафіс підняв голову і вигукнув:

— Я помщуся, царю! Помщуся!

Хитрий цар підозріливо глянув на нього.

«Чи не обдурює він мене? — подумав він.— Невже вперше про це чує? Чи не сказав йому що-небудь небіж? Боюся, що він хоче покепкувати з мене...»

— Капітан Кафіс,— обізвався він нарешті,— видно, ти теж любиш бідолашного коваля так само, як і я. Уявляєш, які зараз муки терпить бідолаха у піратів, далеко від батьківщини...

— Я помщуся! Я помщуся, мій царю! — вигукнув хитрий Кафіс.

Дві сльози скотилися по його щоках. Цар це помітив і звеселів.

«Не схоже, щоб він брехав. Він вірить мені. Отже, клюнув!» — подумав цар, а вголос сказав:

— Так, треба помститися! Саме для цього я тебе й викликав. Я покладаю на тебе велику місію. Візьми свого корабля, знайди сірому-коваля і привези до мене!

— Мій царю! — радісно вигукнув Кафіс.— Клянусь, що пройду всі моря, сушу, обшукаю всі острови, але знайду його!

— І приведеш до мене! — повторив цар, наголошуючи на кожному складі. А потім трохи стихив голос: — Підійди-но, капітане, ближче. Послухай, що я тобі скажу.

— Я слухаю, царю.

— На чужині є чаклунки, які напувають людей чар-зіллям. Або годують зачарованими плодами, які називаються лотос. І вже тоді, заворожені, бідолахи не хочуть повертатися додому, на батьківщину. Вони забувають рідний край, своїх дітей, все-все і не хочуть нікуди їхати. Зрозумів?

— Зрозумів, царю.

— Може, й нещасного коваля заворожили так само, і він не хоче повертатися на Крит. Він буде тобі торочити казна-що, але ти його не слухай! На нього подіяли чари, і він не знає, що говорить. Ти силоміць тягни його на корабель... Чуєш?

— Чую, царю, — відповів хитромудрий Кафіс. — Я все чую і виконаю всі твої накази.

— Тоді вперед! Хто поспішає, той поспіває! Готуйся, завтра відпливаєш. І будь розумним, бережи таємницю! Нікому не кажи, куди й чого ти їдеш!

Кафіс попрощався.

— Щасливої дороги! — сказав йому цар. — І привези його мені!

Кафіс позадкував до виходу. А коли дійшов до порога, цар погрозив пальцем:

— Капітане Кафіс, якщо ти зрадиш, зітну голову!

Кафіс спустився сходами на головну площу. Хотів був знайти Харіса й повідомити йому новину, але, все розваживши, тільки прошепотів:

— Ні, ні! Май розум, Кафісе, не роби дурниць, бо загинеш. Здасться, цар щось запідозрив і, мабуть, звелить своїм помічникам стежити за мною. Треба діяти обережно, мудро. Не піду я до Харіса!

Він швидко вийшов з палацу й попрямував до гавані. Позадучу почулися кроки — хтось ішов за ним.

«За мною шпигують, — подумав він і усміхнувся. — Я так легко не потраплю в лапи».

Він озирнувся й побачив, як за ним біг знайомий йому служник з палацу.

— Капітане Кафісе! — гукнув він. — Ти до гавані? Зачекай, підемо разом.

Кафіс зупинився. До нього підійшов товстенький, чисто поголений дідуган.

— Що нового? — спитав він. — Куди ти так поспішаєш? Тебе й догнати важко. Я аж захекався!

— А що ти хотів, любий друже? — спитав і собі Кафіс.

— Нічого особливого. Просто за компанію.

Якийсь час ішли вони мовчки.

— Не скажеш, то правда, що я чув? — спитав служник.

— Що ж ти чув? — і собі спитав Кафіс, бо зрозумів, з ким має справу.

— Ніби пірати схопили твого свояка, бідолаху Арістіда...

— Вперше чую! — вигукнув Кафіс, вдаючи, ніби це його дуже пригнітило. — Вперше чую! Але наш цар всемогутній, я вірю у нього. Якщо пірати заховають коваля навіть на краю світу, цар знайде і врятує його.

Вони підходили до гавані. Зупинилися біля Кафісового корабля.

— Завтра на світанку відпливаємо! — гукнув капітан своїм матросам. — Все привести в порядок!

— Відпливаєте? — спитав палацовий служник, ніби це була для нього хтозна-яка новина. — І куди ж?

— На Кіпр, — відповів Кафіс. — Підемо по мідь... Що вдієш? Ми купці, нам треба працювати, заробляти дітям на хліб...

Служник потис руку капітанові Кафісу і, радісний, швидко подався до палацу. І одразу ж — до царя.

— Будь спокійний, мій царю! — мовив він ще з порога. — Він тобі вірний і тримає в секреті таємницю. Всі мої намагання витягнути з нього щось були марні. Нічого не сказав. Нічого! Він тобі віддано служить, царю, можу покласти голову до колоди!

30

Минуло три дні, чотири... Минув тиждень. Кріно й далі сиділа в криниці. Царівна Аріадна не раз прохала за неї свого батька. Але царя вмовити не вдавалося.

— Ні! Ні! — горлав він. — Вона знає, хто той чужинець, вона знає, де її батько, і не хоче сказати.

— Гаразд! — мовила царівна, тупнувши ногою об підлогу. — Гаразд! Я щодня носигиму їй їсти, і хай хто наслідить мене перешкодити!

— Ти хочеш горя нашому царству? — мовив цар.

— Горе, коли царство тримається на такій ниточці! — відповіла царівна. — Чого ти боїшся, батьку? У нас є інший майстер по залізу. Він робитиме зброю. Чого ти боїшся?

— Чого я боюся? Ти що, нічого не розумієш? — лютував старий цар. — Маю підозру... страшно підозру...

— Яку підозру?

— Я не можу сказати тобі... Але я вислав кораблі в погоню за двома втікачами. Позавчора послав одного розумного капітана, якому дуже вірю. Він схопить їх і притягне до мене... А я їх повішу на брамі палацу!

Царівну охопив жах. Але вона нічого не сказала.

Щодня вона передавала через Харіса чи Ікара улюбленій служниці кошик із їжею. Іноді ввечері й сама ходила до неї.

— Кріно, потерпи, я тебе звільню...— казала вона їй.

— Аби в тебе все було добре, моя пані,— долинав з-під землі голос дівчини.— Аби в тебе все було гаразд, а за мене не турбуйся...

А тим часом двоє наших утікачів, радісні і спокійні, на швидкохідному кораблі долали море, і ось попереду вже завиднілася земля. Тесеї підняв руку і схвилювано мовив:

— Здрастуй, Аттіко! Здрастуй, любий мій краю!

Коваль сидів поряд із царевичем і теж схвилювано дивився на свою батьківщину. Скільки років він тут не був! Скільки мріяв утекти з того ненависного багатого палацу й повернутися на рідну землю! І ось нарешті перед ним неповторні, рідні гори Аттіки: Гімет, Пенделікон, Парніс!

Але Арістідове серце скував сум.

«Як там мої Кріно і Харіс? — думав він, і в нього аж голова паморочилась.— Я навіть не встиг попрощатися з ними, сказати, щоб не хвилювалися... Але я мусив їхати, їхати якнайшвидше, щоб нас не встигли помітити, бо інакше ми пропали б...»

— Кріно, Харісе, любі мої діти...— шепотів він, ледве стримуючи сльози.

Тесеї подивився на Арістіда і мовив:

— Друже, я відчуваю твій біль, але треба терпіти! Клянись, що наступної весни закінчаться твої муки й муки моїх Афів. Я даю слово і дотримаю його...

Але Арістід не дуже вірив. Він лише схилив голову.

— Критський цар,— мовив він,— дуже сильний... Хто зможе його перемогти? У нього тисячі кораблів, під його владою всі острови, він безмірно багатий і могутній... У нього все є!

Тесеї усміхнувся:

— Одного в нього немає.

— Чого, царевичу, чого?

— Одного,— повторив Тесеї,— найголовнішого!

— Чого саме, царевичу? — знову спитав коваль.

— Душі! — відповів Тесеї, а трохи згодом додав: — Душі! Критське царство було наймогутнішим царством дуже

давно, ще тоді, коли мало душу. Від нього залишилось величезне тіло, а душі немає. Воно ледве тримається... Знайдеться сильна душа і зруйнує це царство!

— Ото було б добре...— несміливо мовив Арістід.

— Не сумнівайся, друже! — твердо сказав Тесеї. — Єдине, що я прошу в тебе: я привезу з півночі залізо, а ти допоможеш мені виготовити зброю. Я дам тобі найкращих своїх майстрів по міді, а ти їх навчи працювати з залізом. До весни все повинно бути готове. У моєму царстві всі — від малого до старого, чоловіки й жінки — будуть працювати. Весною ми повинні звільнитися!

Корабель причалив до берега. Тепер чіткіше видно було гору Лікавітос з будиночками і соснами на її схилах. Поруч з Лікавітосом — менша гора з обнесеним кам'яним муром дерев'яним храмом Афіни.

— Акрополь! — мовив Тесеї і підняв руку вгору, ніби молився Афіні. — Я радий тебе бачити, покровителько Афіні, богине мудрості і сили!

Сонце вже заходило і освітло променями вершини гір і весь Акрополь. Стіни Акрополя стали червоними, ніби всміхалися, а гори зробилися ніжно-фіолетовими. Маслинові гаї чорніли біля підніжжя гори Пенделікон; гору Гемет покривав густий сосновий ліс.

Афіни теж були залиті світлом призахідного сонця.

— Яка прекрасна рідна сторона! — радів Арістід.

Тесеї, чим ближче підходили вони до рідних місць, дедали частіше згадував свого старого батька.

«Що він там робить? З яким нетерпінням він чекає мене! Адже знає, що моя подорож небезпечна...»

Справді, старий афінський цар Егей не знаходив собі місця. Він щодня піднімався на Акрополь і дивився в відкрите море. І щовечора спускався з гори, тільки зітхаючи.

— І сьогодні нема... І сьогодні... Якщо щось трапилося з ним, я пропав. Пропало й моє царство. У мене немає більше синів, а сам я вже старий, скоро помру. Кому ж передам престол?

Він підняв руку вгору перед дерев'яною статуєю Афіни, яка височіла посеред храму, і почав молитися:

— Афіно, покровителько мого царства, улюблена богине моїх предків, не залиш мого сина в біді!

Старійшини не раз намагалися розрадити царя:

— Твій син — тямущий хлопець, не хвилюйся. Він же герой, у нього сила молодого, а мудрість старого. Все, що треба, він помітить, запам'ятає, ніхто його не впізнає, і він,

дізнавшись про силу ворога і вивідавши таємницю палацу, благополучно повернеться додому. А весною...

Та цар сумував:

— Якщо з ним щось трапиться, я пропав. Пропадете й ви. Хто захистить вас від розбійників? Хто визволить вас від данини, яку ми щороку віддаємо для Мінотавра?

Казав це старий цар і, стогнучи, спускався з Акрополя.

Сьогодні цар теж сидів весь день під дерев'яними колонами храму на Акрополі й дивився на море.

Та ось на обрії з'явився знайомий корабель з червоними вітрилами. Дув попутний вітер, і корабель гінко йшов уперед. Цареве серце забилося частіше.

— Тесеї! — вигукнув старий батько. — Це Тесеї, мій син!

— Звідки ти знаєш? — спитали старійшини, обступивши його. — У Тесея не було червоних вітрил.

— Серце моє чує! — відповів цар Егей. — Це Тесеї! Тесеї!

Він підхопився з місця й радісно вигукнув:

— Ходімо в гавань зустрічати його!

Що робити старійшинам? Хочуть вони чи ні, а треба спустатися на берег.

«Наш цар зовсім постарів, — думали вони, — біль геть потьмарив його розум. І сьогодні думає, що зустріне сина в гавані!»

Корабель уже причалував. Цар Егей і його почет радісно здійняли вгору руки. На носі корабля стояв вродливий, як бог, юнак з густим каштановим чубом і вітав усіх.

— Тесеї! Тесеї! Царевич наш! — гукали всі.

— Дитино моя! Дитино моя! — чувся голос царя, його очі наповнилися радісними слізьми.

Тесеї зіскочив на берег і потрапив в обійми батька. Всі плакали від радісного хвилювання.

— Ласкаво просимо! Ласкаво просимо, наш царевичу! — кричали люди, розмахуючи руками.

— Я радий вас бачити! — сказав Тесеї.

Слідом за царевичем з корабля на берег зійшов чужинець, одягнений по-критському: підперезаний шматком шкіри, у червоних сандаліях, з мідними кільцями на руках вище ліктів. Він вклонився землі, тричі поцілував її.

— Хто це, сину? — спитав Егей, коли незнайомець підійшов і вклонився цареві.

Тесеї узяв за руку свого друга.

— Дозволь представити тобі, батьку, найбільший скарб, який я знайшов у Кноському палаці. Колись афіняни висічуть на мармурі його ім'я і возвеличать його.

— Хто він? Хто він? — допитувались старійшини, оточивши прибульця й розглядаючи його з ніг до голови.

— Арістід, афінянин, його багато років тримав у рабстві жорстокий критський цар.

— А що він уміє? Яке знає ремесло? — розпитували старійшини. — За що ми його возвеличимо?

— Він коваль! — відповів Тесеї голосно, щоб його чули всі. — Найкращий коваль у палаці! Він приїхав сюди, на свою батьківщину, щоб навчити нас робити зброю із заліза. Цією зброєю з допомогою Афіни ми переможемо будь-якого ворога!

Слова Тесея справили на всіх велике враження. Почули-ся радісні вигуки. Ковалеві потискували руку.

— Ласкаво просимо до нас! — казали йому всі. — Навчи нас цієї великої справи.

Старий Егей поклав на кучеряву голову Арістіда руку і сказав:

— Вітаю тебе! Батьківщина тебе вітає! Ласкаво просимо на нашу святу землю. Навчи і нас своїй майстерності, допоможи нам звільнитися від тирана, хай швидше настане день нашої волі. І ми викарбуємо твоє ім'я на мармурі!

Цар сказав це, і весь почет рушив. Попереду цар і Тесеї, поруч з ними коваль, який давно втратив надію побачити свою батьківщину і почути рідну мову, що дала йому мати афінянка. Позаду йшли старійшини із завітчаними маслиновими вінками жезлами. А вже за ними — весь народ.

— Ходімо подякуємо нашій богині Афіні! — мовив цар до сина. — Вона допомогла тобі, дитино моя, благополучно повернутися з небезпечної подорожі, допомогла знайти і привезти з собою нашого земляка, великого майстра по залізу. Вона допоможе нам здобути й найвище благо: свободу!

31

На Криті почалося винобрання. Раби носили корзинами стиглий виноград у великі давильні казани, а босі чоловіки, наспівуючи, ходили по ньому. Виноградне сушло стікало в посуд, який потім раби переливали у великі піфоси. Весь паляц пропах виноградним сушлом.

Харіс та Ікар часто ходили дивитися, як чоловіки давлять виноград.

— Поглянь лиш, як вони вправно це роблять, — мовив Ікар. — Я чув, що варвари мають бога винограду і вина.

— Діоніса! — сказав Харіс. — Так його звать. А ще його звать Виноград і Вакх. На свято в його честь люди веселять-ся: співають і танцюють.

Раптом Харіс замовк і засумував.

— Бідна Кріно, — прошепотів він. — Жаль, що ти не бачиш цього всього... Вона любила щороку дивитися, як збирають і давлять виноград. А зараз...

— Не хвилюйся, Харісе, — мовив Ікар, — ось побачиш, скоро вона буде вільна. Наша царівна не забуває про неї і зуміє її звільнити...

— От було б добре! От було б добре! Щоб до зими випустили її з криниці. Бо небо уже починає затягуватися хмарами.

Небо й справді захмарювалося. Вітер ставав дошкульніший, дні коротшали, листя на деревах жовтіло й опадало.

— Справжня осінь, — бурмотів Харіс. — Як швидко летить час! Сьогодні два місяці, як поїхав мій батько, а ще й досі немає вістей від нього. Рівно два місяці, як ув'язнена Кріно. Велика Богине, невже ти не бачиш, яке лихо діється? Чому ти не простягнеш руку і не допоможеш їй?

Одного разу десь далеко почулися громи. Потім небо потемніло, хмари повисли над самою землею, а ввечері почалася буря.

— Перший осінній дощ! Перший осінній дощ! — верещали раби й бігли в палац мокрі як хлющ. З гір повинню ринули потоки води, вода переповнила річку і, клекочучи, летіла до моря.

Дощ ішов усю ніч, і Харіс не міг заснути.

«Як перетерпить Кріно цей холод і дощ? — думав він. — Завтра ж упаду в ноги царівні, хай вона попросить свого батька. Здається, наша добра Аріадна забула про свою улюблену служницю...»

Але царівна не забула про Кріно. Вона при кожній нагоді просила за неї свого батька. Однак сердитий цар і слухати нічого не хотів.

— Вона буде в криниці, поки не повернуться мої кораблі з її батьком!

Але чи могли його кораблі прибути з ковалем? Щоразу, коли повертався один із кораблів, капітан падав у ноги старому цареві з словами:

— Вибач, повелителю, я об'їздив усі моря, але його не знайшов!

Цар лютував:

— Геть! Геть! — кричав він.

І посилав іншого. Але даремно. Повернувся й капітан Це-

кур із порожніми руками. Переляканий, з повурою головою з'явився він перед царем.

— Ну! — загорлав цар, аж затремтіла його щелепа.— Знайшов його?

— Ні, мій царю, — пробелькотів нещасний капітан.

— Скажи, де ти був?

— Спочатку на острові Мілос, обнишпорив весь острів, але не знайшов. Коли дізнався, що двоє чужинців зупинялися на острові Наксос, я одразу туди, шукав-шукав, але марно! Звідти поплив на острови Парос, Андрос, був на острові Евбея, потім попід берегом, попід берегом — і спинився аж на півострові Халкідікі... Не знайшов! Не знайшов!

— Негіднику! Дурню! — шаленів цар, аж нетямлячись від злості.— Геть звідси, щоб очі мої тебе не бачили!

— Змилуйся, царю! Я все зробив, що міг. День і ніч був на ногах, прагнучи виконати твій наказ! Але дарма! Я ніде не міг його знайти! Змилуйся!

— Геть, поки я не звелів відтяти тобі голову!

Нещасний капітан Цекур скотився сходами, подався до гавані й сховався у трюмі корабля.

— Я ще легко відбувся! — бурмотів він перелякано.

32

Коли почалися перші дощі, царівна Аріадна рано-вранці взяла з собою рабину, щоб та несла кошик і великий вузлик. Вони швидко спустилися до криниці, де була ув'язнена Кріно. Царівна нахилилася над чорною ямою і гукнула:

— Кріно!

Кріно впізнала голос своєї пані.

— Царівно моя, — обізвалася вона, — я слухаю тебе!

— Як ти витримала цю ніч, Кріно? Був такий дощ! Я не могла заснути, все думала про тебе.

— Не бійся за мене, пані, — мовила Кріно.— Все добре.

Вона намагалася говорити спокійно, хоч їй було дуже холодно, бо дощ аж заливав криницю і дівчина змокла до рубця.

— Ти не змерзла?

— Ні, царівно, тут тепліше, ніж надворі. Не турбуйся!

— Хіба туди не потрапив дощ?

— Потрапив, але трохи...

— Я зараз кину тобі теплий одяг, зігрієшся... Лови!

Крім теплового одягу, царівна принесла велику червону ковдру.

— Закутуйся тепліше, Кріно, закутуйся добре, щоб не змерзла,— гукнула царівна.

— Що з Харісом? — спитала Кріно.— Він учора не приходив.

— Я вчора бачила його з Ікаром,— відповіла царівна.— У нього все гаразд, Кріно.

Аріадна трохи помовчала. Потім заглянула в криницю, щоб краще розгледіти обличчя Кріно.

— Ти грохи зблідла.

— Це тому, що не бачу сонця... Але не це головне, моя пані.

— Тримайся, Кріно, тримайся. Я скоро тебе звільню!

Кріно не відповіла. Царівна стільки разів говорила їй про це, що дівчина вже й надію втратила. Сьогодні пані говорять те ж саме, але якось піднесено, ніби це станеться саме зараз.

— Не віриш? — спитала царівна, бачачи, що Кріно мовчить.

— Вірю, пані, вірю!

— Скоро, вже скоро я звільню тебе! — знову твердо сказала царівна.— У мене є один намір... Я вчора довго не могла заснути, все думала. І придумала! Скоро ти будеш на волі, і ми сидітимемо разом, ти будеш вишивати...

— Коли б швидше це сталося, царівно, я більше ні про що не мрію.

Аріадна взяла у рабині кошик з прив'язаним до нього мотушком і опустила його в криницю.

— Тримай! — гукнула царівна.— Там знайдеш різні страви, а також виноград та інжир.

— Дякую! Дякую! — почувся з-під землі голос зголоднілої дівчинки.

— До зустрічі, Кріно, мені вже пора йти! До зустрічі! Завтра я знову прийду.

— На все добре, царівно, ходи здорова!

Поволі приходила осінь... Раби закінчили роботу на полях, комори палацу були переповнені пшеницею, олією, медом, вином.

— Скоро великі свята,— казали придворні жінки й готували собі нове вбрання.

День і ніч рабині вишивали нові сукні... Їхні вправні руки вимальовували червоними лляними нитками на дорогих сукнях лілії й дельфінів, золоте колосся й восьминогів.

— Коли вже почнуться бої з биками, коли? — говорили всі з нетерпінням.

Бики поки що паслися на лугах, вигріваючи лискучі спина на сонці... Раби готували великі токи, де чоловіки й жінки мали змагатися з гордими сильними тваринами. Пастухи щодня заганяли биків до річки й купали їх там. Потім нащипали до блиску роги, фарбували в червоне ратиці.

Ікар та Харіс дивилися на ці приготування, а на серці в них був смуток.

— Як же нам веселитися, коли Кріно у в'язниці? — одне повторювали вони.

А царівна усміхалася:

— Скоро Кріно буде вільна. У мене є задум...

Кораблі, які послав цар, нишпорили по всіх усядах — одні йшли до Кіпру, інші в Єгипет, деякі досягали навіть далекої Сіцилії. Але даремно! Даремно! Ніхто не міг знайти двох утікачів, і кораблі поверталися ні з чим.

Цар хмурих брови, але вже нічого не казав.

І ось приплив останній корабель. Капітан з'явився в палаці.

— Мій любий царю, дозволь мені говорити.

— Говори!

— Мені здається, я знаю, хто чужинець...

— Ти схопив його? — вигукнув цар і скочив з трону.

— Ні. Не зміг... — прошепотів він і благально підняв утіраючі руки.

— Опустити руки! Хто він?

Капітан тихо сказав:

— Син старого Егея...

— Афіньського царя?

— Так.

Цар гнівно стукнув скіпетром об підлогу. Два голуби, що сиділи на подвійній сокирі, налякано злетіли.

— Звідки ти знаєш? Це правда?

— Я не зовсім певен... Але мені так здається... У мене є підозра..

— Кажі ясніше! Викладай усе!

— За твоїм наказом, царю, я приплив в Аттику. Прибув в Афіни... Таке собі бідне село... Супроти нашого царства...

— Без зайвої балаканини! Менше слів, більше діла!

— Афіняни саме святкували день своєї богині Афіни. Старий цар уже хворий, і в храмі був його син Тесеї.

— Скільки йому років?

— Близько двадцяти. Вродливий, сильний, з родимкою на щоці, у нього каштановий чуб...

— Це він! — вигукнув старий цар. — Так його описував і Маліс... Каптановий чуб, родимка на щоці... Кажі далі...

— Отож, тільки-но побачивши його, я відразу здогадався; він! Я про всяк випадок перепитав у людей, хто він, чи, бува, не Тесеї, бо, мовляв, недавно, кілька тижнів тому, бачив його на острові. Мені сказали, що то їхній царевич, і він недавно повернувся з плавання.

— Це він! — знову вигукнув цар. — А коваль? Ти не питав про нього?

— Питав.

— Ну й що?

Капітан похнюпився.

— Нічого не міг довідатися, — із страхом у голосі відповів він. — Питав, питав, ніхто його не бачив...

— Досить! Приходь увечері, ти мені потрібен!

Капітан вклонився.

— Сьогодні увечері ти повинен відпливти!

— Як звелиш, мій царю!

33

Капітан пішов, а цар викликав вартового.

— Негаймо до мене Харіса! І писар хай прийде! О! Вони обидва в моїх руках! Не втечуть! — бурмотів цар, потираючи руки.

Невдовзі Харіс стояв перед троном. Цар криво посміхнувся і сказав:

— Готуйся!

— Куди? — злякано спитав Харіс.

— В дорогу! Сьогодні увечері.

— Далеко? — перепитав хлопець, і душу його стиснув страх.

— Куди треба! Дізнаєшся на кораблі. Іди!

Харіс пішов. Зайшов писар — низенький, худий чоловічок з довгим сірим волоссям і довгими пальцями. Він тримав воскову пластинку і шкатулку, повну листів з дивними позначками — лінії, кола, маленькі хатки, маленькі голівки тварин.

— Ти готовий?

— Так, мій царю.

— Сідай біля колони і пиши.

Писар сів біля кипарисової колони і відчинив шкатулку. Вона була поділена на чотири частини, а в кожній частині були свої таємничі знаки.

— Ти готовий? — перепитав цар.

— Готовий, мій царю.

— Пиши: «Цареві Афін Егею, моему рабові».

Я, цар Кріту, Мінос Тридцять Третій, господар суші і моря...»

Писар дістав дерев'яні значки і вправно розміщував їх на восковій пластині. Вони створили коло, а потім ще одне, менше, всередині.

— Написав?

— Написав, царю.

— Далі. «Я, цар усіх царів, повеліваю: весною серед семи дівчат, яких ти пришлеш Мінотаврові, я хочу бачити твого сина Тесея! Така моя воля!»

Писар дуже швидко заповнив воскову пластинку значками.

— Закінчив?

— Закінчив, мій царю.

— Дай я поставлю печатку.

Писар підійшов, тримаючи пластинку. Мінос зняв із середнього пальця великий царський перстень, глибоко втиснув у пластинку і знову надів його на палець.

Посередині пластинки з'явилося зображення лютого бика з великими зігнутими рогами, між рогами — подвійна сокира. Біля ніг бика — убита людина.

34

— Ікаре! Ікаре!

Харіс знову став навшпиньки, притулився до загратового віконця і кликав свого друга.

Старий Дедал весь поринув у роботу й нічого не чув. Усі його думки були там.

— Ікаре! — ще раз голосно крикнув Харіс.

Дедал підвів голову, побачив перелякане обличчя хлопця і спитав:

— Нащо він тобі, Харісе? Його немає вдома.

— Він мені дуже потрібен!

Дедал підійшов до вікна, голос хлопця його насторожив,

— Що трапилось? Ти якийсь пригнічений.

— Він мені вкрай потрібен! — І дві сльози скотилися по його щоках.

— Тебе знову мучили?

— Ні... Так... Мені потрібен Ікар!

— Я послав його за голубом. Хочу дещо перевірити... Як він літає...

— Де я можу його знайти?

— Він на маленькому дворіщі, де живуть голуби. Піді туди.

Харіс миттю побіг на малий двір.

Ікар саме зловив голуба і міцно тримав його, щоб той не втік.

— Піймав! — вигукнув він, коли Харіс з'явився перед ним.

Але його радість враз щезла, коли він побачив очі свого друга.

— Що трапилося, Харісе? Чому ти такий стурбований?

— Я їду.

— Ідеш? Куди?

— Не знаю...

— Кажі ясніше!

— Мене викликав цар і суворо сказав: «Готуйся в дорогу!»

— І ти не спитав куди?

— Спитав...

— Ну й що?

— А він сказав, що туди, куди йому треба. Я про це дізнаюся згодом, на кораблі...

— Ти пливеш далеко від Кріту?

— Не думаю...

— Ти плачеш? Але хіба ти не цього хотів? Чи не всі ми цього прагнемо? Свободи!

Харіс глянув на друга. Справді, хіба він не хотів цього? Чому ж він плаче? Але в цю мить він згадав сестру.

— А Кріно? Як я її залишу?

— Я буду з нею! — мовив Ікар. — Буду їй за брата. Не турбуйся... Я за нею наглядатиму. А ти їдь... І хто знає...

— Що?

— Може, знайдеш батька... Мені здається, саме так і буде. Ти повинен його знайти.

— А якщо цар накаже їм убити мене?

— Не будь дурний... Якби він хотів це зробити, навіщо йому вбивати тебе десь? Він це зробив би тут! Хто йому може завадити? Не ти перший...

— Твоя правда, Ікаре... В тебе голова працює краще, ніж у мене... А зараз мені треба, любий друже...

— Що?

— Побачитися з Кріно й попрощатися...

— Коли цар сказав тобі їхати?

— Сьогодні ввечері.

— Ще маємо час. Коли стемніє, підемо до криниці. Якщо там буде вартовий, то скажемо, що нас послала царівна...

Ходімо, не переживай. Все буде гаразд... Лише одне тебе прошу...

— Що саме, Ікаре?

— Дай мені знати, де ти будеш... Хто знає, може, ти ще побачиш нас: мого батька, Кріно й мене. Ми спустимося з неба, як голуби...

— Коли таке буде, я враз помру! — сказав схвильовано Харіс.

— Ні, не помреш, — заперечив Ікар. — Що ми тоді з тобою, з мертвим, будемо робити? Житимемо, всі житимемо вільно і працюватимемо разом... Відкриємо майстерню, робитимемо крила для людей...

Харіс засміявся.

— Не смійся, Харісе, — твердо сказав Ікар. — Настане пора, я тобі клянуся, коли люди літатимуть, як птахи... Вони не ходитимуть пішки, не їздитимуть на віслюках або на підводах, запряжених волами... Вони матимуть крила, це я тобі кажу, і літатимуть, як орли, над горами й морями...

— Вигадки... Вигадки все це... — якось безнадійно пробурмотів Харіс.

— Зараз вигадки... Але тоді все це буде дійсністю... Ось побачиш!

Харіс трохи заспокоївся.

— Давай пройдемося трохи... Я хочу ще раз подивитися на ці місця... Хто знає, може, більше я їх не побачу!

— Стривай, спершу я віднесу батькові голуба. Він хоче вивчити, як вони літають.

— Ходімо разом, — сказав Харіс, і вони попрямували до майстерні Дедала.

По дорозі Ікар згадував, як батько надумав зробити крила.

«Вони, — сказав він, дивлячись на голубів, — важчі за повітря, як і людина. Але літають. Що ж їх піднімає вгору? Я хочу дізнатися...»

Хлопці прийшли до майстерні.

— Батьку! — гукнув Ікар. — Я приніс тобі голуба.

— Молодчина, синку, дякую. Давай його сюди.

— А тепер я піду погуляю з Харісом. Він мене чекає надворі.

— Ходи, сину. Більше ти мені не потрібен.

Друзі взялися за руки й побігли вниз по великих сходах, минули маленькі хатки й опинились на лузі, де паслися бики, яких готували до змагань, а звідти попрямували до річки.

Сонце уже сідало, дув прохолодний вітерець і куйовдив хлоп'ячі кучері.

Птахи поверталися до своїх гнізд, два павичі, що походжали у винограднику, на якусь мить зупинилися й розправили барвисте пір'я, пишачучись своєю красою.

— Як тут гарно! — мовив Харіс. — І все це треба залишати!

— Кожне місце по-своєму гарне, — докинув Ікар. — Там, куди ти поїдеш, буде своя краса. Якби я був вільний, то весь час мандрував би, аби якомога більше побачити світу.

— А я хотів би мати власний будиночок, він потопає в садку, і ми жили б там з батьком і сестрою... Весь день би працювали, батько вчив би нас усього, що вмів й знає сам, а вечорами гуляли б у саду, який самі й доглядали б. Ото щастя!

— Ні! Ні! Єдине щастя — у подорожах, бо пізнаєш нові краї, бачиш нових людей. Душа людини — це не молюск, що прилип до скелі, а крилатий птах...

Так говорили між собою двоє хлопців, ідучи до річки. Вони трималися за руки, ніби прощалися навіки...

Сонце зайшло, і вже з'явилася перша зірка.

— Зійшла вечірня зоря! — мовив Харіс. — Пора вертатися. Я хочу побачити Кріно.

— Ходімо, — відповів Ікар і зітхнув.

Наближався час розлуки. Вони йшли мовчки...

35

Капітан стояв перед царем і уважно слухав його.

— Візьми цю воскову пластину. Це лист до афінського царя, мого підданого. Прибудеш у палац і особисто віддаси цареві Егею. Скажеш: «Прийміть послання від вашого володаря». Ясно?

— Ясно, царю.

— З собою візьмеш ковалевого сина. Я підозрюю, що сам коваль у Афінах. Його викрав зухвалий Тесей. А коваленка я посилаю з тобою, щоб тобі легше було знайти коваля. Ясно?

— Ні, не зовсім, царю.

— Тоді слухай, дурню. По Афінах ходитимеш із сином коваля. Ти бачив коли-небудь, як ловлять пташок? Садовлять у сильде одну пташку. Вона співає, співає. Злітаються інші пташки, а тут — хряп! — пастка зачинилася. Ось і коваленка буде за приманку, ніби та пташка. Зрозумів?

— Починаю розуміти, мій царю.

— Коваль десь його неодмінно побачить. Він захоче показатися синові. А ти тоді йди до царя Егея й кажи: «Або ви віддасте мені коваля, або ж сюди прибудуть критські кораблі і знищать тут чисто все — ваші поля, сади і ваш палац». Ясно?

— Тепер ясно, царю. Все буде зроблено так, як ти кажеш.

— А тепер іди, Та не забудь хлопця. Інакше не бачити тобі своєї голови.

Капітан зі страхом упав на коліна, поцілував цареві ноги й покинув залу.

А Харіс саме в цей час гукав свою сестру!

— Кріно!

Дівчина впізнала брата по голосу і радісно відповіла:

— Добрий вечір, Харісе!

— Кріно! — тремтячим голосом мовив Харіс.— Я при-
йшов попрощатися з тобою.

— Прощатися? — затремтів голос, що чувся з-під землі.

— Так, Кріно... Я від'їжджаю.

— Від'їжджаєш? Куди?

— Не знаю. Це наказ царя.

— Ти знайдеш батька?

— Може, й знайду...

Якийсь час вони мовчали. Та ось знизу почулося схли-
пування.

— Кріно! — крикнув Харіс.— Не плач! Не плач!

— Я не плачу... Щасливої тобі дороги. Коли ти відпли-
ваєш?

— Сьогодні ввечері. Зараз...

Знову запала тиша. Харіс прислухався. Йому здалося, що сестра в криниці й далі плакала.

— Кріно, ти повинна бути мужньою. Все йде на краще. Я знайду батька, ось побачиш...

— Як я буду без тебе? — почулося з криниці.

— З тобою залишиться Ікар. У тебе два брати. Він кра-
щий від мене і розумніший. Він тебе врятує. Ми ще зустрі-
немося, і батько віднайдеться, і ми житимемо щасливо.

— Так, Харісе, так...— прошепотіла дівчина, стримуючи
ридання. А потім додала: — Ти сповістиш про себе, Харісе?
Де ти будеш і що з тобою?

— Клянуса, Кріно!

— Не поспішай, не поспішай... Побудь ще трохи...

— Не плач, я побуду...

Вони знову замовкли. Харіс нахилився ще нижче над

криницею, щоб краще роздивитися сестру. Але там була непроглядна темінь, і він нічого не бачив.

— Кріно!..— гукнув він.

Але цієї миті чиясь сильна рука схопила його за шию.

— Ти син коваля Харіс?

— Я.

— Ходімо.

— А хто ти?

— Я капітан. Ти попливеш зі мною на кораблі. Це — наказ царя.

— Кріно! — відчайдушно крикнув хлопець.— Я відпливаю!

— А хто з тобою?

— Капітан.

— Капітане,— почала благати дівчина,— не чіпай мого брата! У тебе є діти?

— Є.

— Я закликаю тебе твоїми дітьми. Не чіпай мого брата! Капітан хоч і був грубуватим чоловіком, але мав добре серце. Його охопило хвилювання.

— Я його не чіпаю,— сказав він.— Заспокойся.

— Прощай, Кріно! До зустрічі!

— Щасливої дороги, Харісе, любий мій брате! Хай тобі щастить!

Вона хотіла ще щось додати, але її голос затремтів.

— Ходімо,— лагідно сказав капітан.— Не бійся. Я нічого поганого тобі не заподію.

— Ходімо. Я готовий.

36

На небі з'явилися перші зірки.

Сьогодні цар був щасливий. Він плеснув у долоні, і одразу з-за дверей з'явився вартовий у бронзових латах, на голові в нього красувалась червона пір'іна.

— Слухаю, царю!

— Піднімися в покої царівен і скажи їм, що я запрошую їх до себе на вечерю. Нехай одягнуться по-святковому. І негайно поклич до мене садівника.

Вартовий розкланявся і вийшов. Незабаром з'явився садівник — худорлявий хитруватий дідок із зеленим пером на голові.

— Нарви в саду найкращих квітів для мого столу,— звелів йому цар.— Я сьогодні вечерю з доньками!

Потім державець покликав старшого вартівника.

— Ввечері поставиш варту біля столу. Сьогодні я щасливий і хочу, щоб усі в палаці теж були щасливі. Іди!

Був теплий осінній вечір, дув легенький вітерець, у чистому небі яскраво світили зорі. З царського палацу линули пахощі жимолості і жасмину. У маслиновому гаю солодко вітхали нічні птахи.

Цар дивився на високі освітлені вікна.

— Одягаються, одягаються мої доньки... Вони в мене кокетливі, обов'язково запізняться... треба покликати хитрюгу Онірокріта, зіграємо партію-другу в шахи, щоб згаяти час.

Він плеснув у долоні. З'явився вартовий.

— Покличте Онірокріта! — наказав цар і всівся на трон.

Невдовзі прийшов хитрий товстун Онірокріт і сів навпроти. Над ними висів мармуровий потрійний світильник. Перед ними на столику стояли шахи. Цар грав фігурами із слонової кістки, а Онірокріт — кипарисовими з позолотою. Шахова дошка була оздоблена кришталем і слоновою кісткою.

— У мене сьогодні такий настрої, що я виграю в тебе, — розставляючи фігури, мовив цар.

— І мені снилося, ніби я грав у шахи з тобою, мій царю, — відповів хитрий старий, — і виграв. Отже, я програю.

— Байдуже, — засміявся цар. — Ти перемагаєш мене уві сні, а я наяву... Війська вишикувані.

Онірокріт засміявся:

— Так, війська вишикувані.

— Вперед! — сам собі наказав цар. — Я нападаю! На праву туру.

Сказав — і справді націлів свою фігуру на туру.

У дворіку раби порядкували, готуючи для царської вечері стіл, носили їжу й невеличкі глечики, розмальовані виноградними гронами. Нарешті принесли квіти і прикрасили ними стіл.

Цар наказав одному рабові:

— Піди поклич царівен, нехай не затримуються, — а сам і далі грав у шахи — підводив фігури ближче до супротивника, ускладнював ситуацію, зробив кілька вдалих ходів. Йому не хотілося припиняти гру, і водночас він сердився на своїх доньок, що ті запізнюються.

А царівни не квапилися спускатися до батька. Вони довго приміряли нові осінні сукні. Весела Федра все зачіпала свою сестру, але в тої серце краялось від суму, її думки літали далеко від палацу. Їй було не до сміху.

Рабині, стоячи на колінах, розправляли оборки й приладнювали маленькі срібні дзвіночки до ніг царівен, інші

тримали перед ними два великі дзеркала, одна рабіння зав'язувала пишний бант із дорогої матерії на поясі Федри.

— Мірто,— звернулась Федра до улюбленої рабині,— візьми ключ, відімкни мою скриню і принеси три коралові намиста. Вони гарно пасуватимуть до мого чорного одягу.

— А мені приготуй двох святих гадючок,— мовила Аріадна.

Федра якось недобре зиркнула на сестру.

— Що? Ти сьогодні танцюватимеш? — спитала вона.

— Так.

— Чому?

— Щоб задобрити батька.

— Колись він тебе благав, але ти не схотіла...

— А сьогодні хочу,— відповіла Аріадна.

Федра похнюпилась.

— Ти сьогодні хочеш щось у нього попросити.

— Хочу.

— Коли ти танцюєш, батько дуже щасливий. Тоді хоч що в нього попросиш, він зробить. А що ти проситимеш?

— Побачиш.

— Таємниця?

— Так, таємниця.

Федра надула губи.

— Останнім часом ти дуже змінилася, Аріадно. Що сталося?

— Нічого... Нічого... Краще не питай! — відповіла Аріадна знервовано.

Тим часом Мірто відімкнула велику кипарисову скриню і принесла царівні її коралове намисто.

Федра стала перед дзеркалом. Її губи аж горіли від яскравої червоної фарби, а очі були підведені голубим, від чого вони тепер здавалися дуже великими, ніби в оленя, а вії— пухнастими.

Вона почепила на ший намисто — і вся засяяла.

— Ти вродлива,— задивившись на сестру, сказала Аріадна.

Федра гордовито усміхнулася.

— А ти краще за мене танцюєш!

Тут прийшов раб.

— Цар закінчив грати в шахи і просить вас спускатися до нього.

Рабині взяли великі ліхтарі й пішли попереду царівен, супроводжуючи їх по східцях.

Сестри ступали поволі, ніби пави — Федра в чорному одязі, вишитому жовтим колоссям і червоними птахами, а в Аріадни на голубій сукні вигравали золотисті рибки.

Цар, побачивши своїх дочок, дуже зрадів.

«Які гарні в мене доньки,— подумав він.— Уже пора запрошувати чужоземних царевичів та вибирати для них пару».

— Прошу вас, любі мої! У мене сьогодні чудовий настрій, і я вирішив повечеряти разом з вами.

— Це для нас велика честь, батьку,— сказала Федра.

Аріадна промовчала.

«Треба сьогодні неодмінно добитися свого,— подумала вона.— Треба...»

— Про що ти задумалась, Аріадно? — спитав цар.

— Та так просто, батьку,— відповіла царівна.— Я теж дуже рада, що ми разом вечеряємо.

Вони сіли до столу — цар на чільному місці, на високому троні, праворуч від нього Федра, зліва — Аріадна.

Біля входу у дворик, за кипарисовими колонами, двоє рабів грали на сопілках ніжну зграйну мелодію, аби цареві та його донькам смачніше вечерялося.

Край столу раби пильнували, аби не забракло страв.

«Чому це батько сьогодні такий веселий?» — думала Аріадна, насторожено поглядаючи на нього.

А цар вечеряв з насолодою і думав про корабель, який поплив до афінського царя, і ніби наяву вже бачив перед собою Тесея, юного царевича, як той заходить у лабіринт і потрапляє до Мінотавра.

«Ніхто не може від мене втекти,— думав цар.— Ніхто! Я й коваля схоплю, уже придумав для нього гарну приманку, він таки буде в моїх руках!»

Цар на радішах потер руки.

Після вечері двоє рабів принесли трояндову воду. Цар і царівни помили руки над золотим тазом.

Далі цар дав знак, щоб раби залишили їх, і звернувся до Аріадни.

— Донечко,— сказав він,— зроби мені радість!

— Що ти хочеш, батьку? — відповіла весело, бо бачила, що все йде так, як вона й думала.

— Потанцюй мені!

Ніч стояла голуба, дув легенький вітерець, десь на горі сумно й монотонно кричали нічні птахи. Іноді перегукувалися вартові:

— Вартові, чатуй! Вартові, чатуй!

Аріадна взяла в рабині двох гадючок, погладила їх. Га-

дючки висунули язички й радісно зашипіли. Аріадна спитала:

— Що саме танцювати, батьку?

— Той танець, який танцюватимеш післязавтра на великому святі бика,— відповів цар.— Танець людини й бика. Він мені дуже подобається.

Аріадна ступнула босою ногою по великих плитах дворика. Ніби вибирала місце, де б стати, ніби там була прірва, і дівчина намацувала твердь під ногами, щоб не впасти. Потім задерла голову, мов бик, готовий до бою, і, похитуючи гнучким станом, пішла у танок.

Коси Аріадни злітали вгору, тіло її миготіло в швидкому танці, ні на хвильку не зупиняючись,— напружене, струнке.

Цар аж нетямився з радощів. Зараз він думав не про Аріадну, йому здавалося, ніби перед ним на напівосвітленому дворі лискучий бик, який змагається з людиною. І коли бик, нахиливши голову й виставивши роги, налітав, то людина напружувалась, мов спис.

Тонкі бліді губи старого царя тремтіли від хвилювання.

— Аріадно! — раптом закричав він.— Зупинись! Я більше не можу дивитися!

Аріадна, усміхаючись, зупинилась і сіла. Зняла гадючок з передпліч і віддала рабині. До неї підійшла Федра, обняла її.

— Ти ніколи ще так не танцювала,— мовила вона.— Тепер можеш робити з царем усе, що захочеш.

— Аріадно,— цар підійшов до доньки й поцілував її.— Аріадно, сьогодні ти ошчасливила мене. Проси, що хочеш. Я виконаю будь-яке твоє бажання.

Аріадна мовчала.

— Ти не чуєш, Аріадно? — спитав цар.— Невже в тебе нема жодного бажання?

— Є,— ніжно відповіла царівна.

— Кажі!

— Поклянись, батьку, що виконаєш його.

— Клянуся Великою Богинею. Кажі!

Аріадна обняла батька, нахилилась до його вуха і прошепотіла:

— Звільни Кріно.

— Варто! — гукнув цар.

Двоє вартових, які досі стояли внизу біля сходів, як статуї, миттю опинилися біля царя.

— Що накажеш, царю?

— Підіть до глибокої криниці, витягніть звідти Кріно і приведіть її сюди:

Вартових мовби вітром здуло. Вони, як леви, кинулись по сходах вниз.

— Дякую тобі, батьку! — ще раз обійнявши старого, мовила царівна.

Незабаром з'явилася Кріно. Вона була бліда й квола — ледве трималася на ногах.

— Цілуй ноги своїй пані, — кинув цар. — Це вона тебе звільнила.

Кріно обняла ноги царівни й поцілувала їх.

— Дякую, моя пані, — прошепотіла бідолашна. — Дякую! І залилась слізьми.

37

Кносський палац — це не один велетенський будинок, а, власне, маленьке місто зі своїми вулицями, дворами, майданами, храмами, театром, парками, де було безліч квітів і дерев: фініки, айви, сливи, а також пави, мавпи, канарки, куріпки.

Були в палаці також майстерні, де працювали різні майстри: художники, скульптори, гравери, теслі. На весь світ у ті часи славилась кносська гончарна майстерня. Саме тут, у Кносському палаці виробляли дивовижний посуд, оздоблений майстерними малюнками квітів, черепах, каракатиць, восьминогів, сценами боротьби гімнастів з биками, що зажив собі доброї слави й користувався попитом по всьому Середземномор'ю.

У палаці були також давильний прес для винограду, олійниці та ще майстерні — текстильні, фарбувальні, ювелірні і майстерні мідників.

Кожна майстерня мала свою печатку, якою позначалися їхні вироби. Так, приміром, текстильники ставили павука, олійники — маслиновий листок.

У палаці була школа, вона займала одну кімнату з кам'яними столами у північно-східній частині палацу. Місце вчителя стояло на підвищенні, трохи нижче — місце для учня. Учень на сирому шматку глини вчився виводити дивні знаки критського письма. Коли він допускав помилку, то згладжував написане і починав усе спочатку.

Сьогодні Ікарові не сиділося в батьковій майстерні. Він ходив по палацу; заглянув у довгі вузькі комори, де стояли велетенські глечики, зайшов у майстерню до столярів, потім до малярів, які розписували посуд і випалювали його в печі.

Постояв трохи Ікар і біля класної кімнати. Він бачив, як

учитель, сидячи на високому стільці, навчає малюка грамоті.

Ікар пригадав, як він малим не хотів учитися і тільки весь час дивився у вікно, де видно було голубів, що літали туди-сюди. Він твердив своє: «Я буду ремісником, будівничим. Зводитиму будинки, будуватиму мости, кораблі. Нащо мені грамота?»

«Неписьменна людина,— казав йому тоді батько,— все одно, що неотесана колода».

Одного разу він показав йому таку колоду й спитав:
— Подобається тобі?

Ікар знехотя глянув і відповів:

— Годиться хіба що для печі.

— Почекай трохи, побачиш,— сказав батько.

Старий Дедал приготував собі інструменти: тесло, пилку, рубанок, долото — й почав обробляти дерево. Невдовзі колоди було не впізнати.

Перед Ікаром стояла статуя: кучерявий юнак тримав у руці лілію.

— Бачиш? — звернувся до сина Дедал.— Він має і людську душу, а неотесана колода — то лише колода, та й годі. Якщо потрудитися — то ось що маємо!

Це було великою наукою для Ікара. Після того він постійно ходив до школи і дуже добре вчився.

«Здійснюється моє бажання,— казав старий Дедал.— Тепер колода потроху стає людиною».

Ікар усе ще був у спогадах, коли позаду почувся голос:

— Ікаре!

Ікар відразу впізнав його, обернувся й радісно вигукнув:

— Кріно! Ти? Коли тебе випустили?

— Вчора ввечері. Мене царівна звільнила.

— Тепер ти повинна бути щасливою,— мовив Ікар і стиснув їй руку.

— Я була б щасливою, якби не...

Її голос був пригнічений.

— Знаю... Знаю...— сказав Ікар.— Але ти не бійся. Харіс скоро знайде вашого батька. Я вчора бачив гарний сон...

— Сон?

— У морі гралися й танцювали троє дельфінів. Троє — це нас двоє і Харіс. І ми попливли далеко в море.

Кріно схилила голову.

— Я не заспокоюся доти,— сказала вона,— доки не дізнаюся, де Харіс і що з ним... Мені вже пора йти... У мене є робота...

— Куди ти?

— Моя пані послала мене до ювеліра, щоб той справив їй браслет.

— І я піду з тобою,— сказав Ікар.

— Ходімо.

Вони швидко минули коридори, вийшли на вузьку вуличку, до майстерень. Ось і майстерня ювеліра. Вона була вузька, з одним віконцем, загратованим бронзовими прутами. В кутку жеврів вогонь, біля нього сидів старий ювелір і постукував маленьким молоточком по великому золотому листу.

Ікар і Кріно зупинилися трохи позаду старого й дивилися, що він робить. Шмат золота під його руками поволі оживав.

— Схоже на людське обличчя,— прошепотів Ікар.— Дивись, Кріно,— ніс, рот, очі..

Ювелір, почувши голоси, обернувся.

— Ласкаво прошу! — люб'язно запросив він гостей.— Прошу, люба Кріно! Як справи, Ікаре? — І, показавши їм ближче лист золота, спитав: — Ну, як вам?

— Мов живе, чудово! — відповів Ікар.

— Це маска для мертвих,— пояснив ювелір.— Позавчора до мене прийшов один пан із Пелопоннеса і замовив мені цю роботу. У Мікенах помер цар. Вирішили його обличчя вкрити маскою. У них так роблять здавна.

Він ще трохи постукав молоточком по золотому листу, поправив рот, потім узяв голку і пришив до очей віі.

— Готово! — сказав він щасливо, а потім звернувся до своїх гостей: — Ви щось хотіли?

Кріно подала йому браслет царівни.

— Царівна вітає вас і просить полагодити її браслет.

— З радістю! — відповів ювелір і взяв браслет.

Він довго роздивлявся його, а потім сказав:

— Гарна робота, дуже майстерно зроблено. За давніх часів були великі майстри, а ми вже не варті похвали. Погляньте, що це за робота! — ювелір показав чеканку на браслеті.— Бачите, як гарно зображена гадючка! Таке враження, ніби вона рухається,— і, роздивившись полонку, додав: — Нічого страшного, завтра буде готове.

— Дуже добре, але не пізніше, бо царівна хоче у ньому танцювати.

— Передай їй, хай не хвилюється. Завтра вранці все буде зроблено.— І до Ікара: — Передай вітання своєму батькові. Він у тебе великий майстер. У його руках все оживає — і камінь, і дерево. Золоті в нього руки...

Ікар від щастя аж почервонів.

— Дякую за добрі слова, — сказав він.

— Я дуже його люблю й захоплююся його талантом, — ювелір погладив Ікара по голові. — Вірю, що й ти з часом станеш таким, як він.

38

Настав день великого свята. Найкращі критські атлети мали змагатися з добірними биками.

Тепер васальні міста посилали на свято своїх людей, везли своєму володареві коштовні подарунки. А перед великими коморами сидів писар, підібгавши під себе ноги, і записував на глиняній табличці, скільки хто пригнав овець і волів, скільки привіз жита й олії, скільки золотих чаш, скільки ножів і мечів, скільки рабів...

Знаки, якими користувалися кносські критяни, відомі й зараз. Знайдено тисячі невеличких глиняних табличок з розрахунками. Одиниці писалися тоненькою лінією I, десятки — горизонтально: —, сотні позначалися значком 0, тисячі —

значком 0 з чотирма лініями —0—. 1943 записували

| 000—
—0—000— III.
| 000—

Отож, сидячи на кам'яних плитах, писар сумлінно записував на глиняних табличках цими значками дарунки. Раби зсипали у велетенський глиняний посуд, який рядами стояв у коморах, жито, наливали олію, заганяли отари овець у кошари і стада волів у стайні.

Скарбники тримали напоготові в'язки ключів. Вони відчиняли під землею потаємні кам'яні скрині, оббиті зсередини свинцем, щоб не проникала туди волога.

У тих скринях зберігалися коштовності, якими ніхто не користувався.

Наш друг Ікар давно мріяв побачити ті скарби під землею. Сьогодні він прибіг сюди зі своїм другом Мінасом, який лише вчора прибув з батьком на свято з далекого критського міста Лато.

— Ходімо, Мінасе, — сказав йому Ікар ще зранку, — там таке побачиш, що тобі навіть не снилося.

Мінасові років тринадцять, він повненький хлопчина, смаглявий, з довгим кучерявим волоссям, з великим горбатим носом.

— Але ж я бачив, Ікаре! — відказував Мінас, захоплено розглядаючи дивовижний, весь у золоті палац. Тут були і статуї, і мозаїка, і тисячі рабів, які працювали, мов мурашки.

— Ти ще нічого не бачив! Анічогісінько! — правив своєї Ікар і тягнув друга за руку. — Ходімо! Саме зараз відчиняють таємні скрині!

Він радий був показати Мінасу всю велич і багатство палацу.

— Та я вже бачив! Бачив! — твердив Мінас.

— Де там! А що ти завтра казатимеш, коли на великій площі царівни танцюватимуть з гадючками? Що ти казатимеш, коли побачиш на арені атлетів, які хапатимуть за роги биків і злітатимуть їм на спину!

— Та невже? — простодушно вигукував хлопець, слухаючи свого друга.

— Ходімо до скринь! — знову вхопився за своє Ікар, побачивши, яке враження справила на Мінаса його розповідь.

Двоє хлопців, захекавшись, примчали до великих комор.

— Ходімо тихенько, голосно не говори, — прошепотів Ікар, — та уважно дивись.

Вони прослизнули до скринь. Скарбники саме відчиняли їх. І що хлопці там побачили! Дорогі вишиті тканини, золоті чаші, прикраси: браслети, намиста, сережки, каблучки... Великі кришталеві вази були доверху наповнені коштовним камінням. У скринях лежали великі шматки щирого золота й чистого перламутру, тут же — маленькі статуетки із слонової кістки...

— Ого-го! — здивовано вимовив Мінас.

— Тихо! — наказав Ікар. — А то нас звідси виженуть.

Однак один із скарбників почув голоси і підвів голову.

— Що вам тут треба? — сердито гаркнув він, побачивши хлопців. — Ану геть звідси!

Мінас хотів був щось сказати, але його зупинив Ікар, взявши за плече:

— Ходімо звідси, краще не сперечайся.

Поза скринями й глечиками хлопці вислизнули з комор і знову опинилися надворі. День був чудовий, сяяло осіннє сонце, море виблискувало, наче срібло. Інжирні й маслинові дерева вродили дуже рясно і тепер красувалися своїми плодами.

Широкими сходами палацу безперервно снували туди-сюди чоловіки й жінки, що прибули з різних куточків Криту: з Лато, Пресо, Тілісо, Гортіна, а також з далеких Палекасто-са, Закроса на сході, з Кінодій на заході.

— Сюди зібралися всі крїтїани, — мовив Мінас, захоплено

дивлячись на різнобарвну юрбу й чуючи різні говірки.—
Весь Кріт!

— Хіба лише Кріт? Ходімо я покажу тобі людей з далеких країв.

І хлопці пішли. Мінас ледве встигав за Ікаром.

— Куди ти мене ведеш?

— До будинку для гостей. Побачиш.

Вони йшли коридором. На одній стіні були зображені юнаки, які несли дари Великій Богині: повний меду й молока посуд, вели биків з позолоченими рогами, несли маленькі кораблики, присвячені богині. На другій стіні зображені розфарбовані, гарно одягнені жінки, панянки, святі, рабині, які несли голубів і гадючок, павичеві пера, великі дивовижні квіти.

— Знавш, скільки малюнків на всій стіні?

— Скільки?

— П'ятсот! Останні малював мій батько. Ти побачиш їх усі.

Ікар показав Мінасові дві великі фрески. На одній було голубе море і летючі риби над ним.

— Наче ластівки,— промовив Мінас.— А що, хіба справді є такі риби?

— Звичайно, є,— відповів Ікар.— Ти живеш далеченько від моря, тому й не знаєш. Вони зуться риби-ластівки.

— І літають?

— Звісно. Адже в них є крила. Якщо ти матимеш крила, то хіба не полетиш?

— Ні,— сміючись відповів Мінас,— я залишуся тут, бо кращого палацу немає в усьому світі.

Ікар похнюпив голову і нічого не сказав. Лише повернувся до іншої фрески.

— І це робота мого батька,— тільки й сказав.

На ній було зображено безліч птахів: куріпки з червоними лапками, різнобарвні фазани, жовті канарки й дивовижні голубі птахи, яких Мінас бачив уперше. Вгорі над усіма ширяв сокіл. Налякані птахи, розправивши крила, стрімголов тікали в далечінь, туди, де виднілося темно-голубе море.

— Бачиш, як добре мати крила? Розпростуєш їх і тікаєш від сокола,— Ікар згадав свого улюбленого друга Харіса і зітхнув.

— Чого ти зітхаєш? — спитав Мінас.

— Та так просто,— прошепотів Ікар і знову взяв за руку свого супутника.— Ходімо, бо через ці фрески ми вже й забули, куди йшли.

— У будинок для гостей,— нагадав Мінас.

— То ходімо сюди,— показав Ікар на сходи.

Хлопці піднялися по східцях і опинилися в довгому коридорі, обабіч були низенькі двері — жовті, червоні, голубі. На кожних дверях висіла табличка.

— Що там написано? — спитав Мінас.

— Ти що, не вмієш читати?

— Вмію, але не розумію тутешнього письма. Воно у вас складніше, ніж у нас.

— Іди я тобі прочитаю,— зупинився Ікар біля жовтих дверей.— Тут живуть посланці з Кіпру. Вони припесли дорогі подарунки цареві: великі бронзові казани і багато мішків пурпуру.

— А що таке пурпур?

— Це чудова червона фарба, яку видобувають з маленьких черепашок, нею фарбують дороге сукно.

Ікар підійшов до зелених дверей, прочитав і пояснив:

— Тут живуть єгипетські посланці. Я їх бачив учора, вони смагляві, вирлоокі, а на ногах у них мідні кільця. Єгиптяни принесли нашому цареві в дарунок слонову кістку, багато бивнів, безліч кошків бананів, фініків...

— А що таке — банани, фініки? Теж фарби? — спитав Мінас.

Ікар розсміявся:

— Це фрукти, які ростуть у Єгипті. У мене вдома є один банан. Я тебе почастую. Мені вчора дала його моя подруга Кріно.

— А що написано на цих дверях? — спитав Мінас, показуючи на чорні двері.

Але тільки-но Ікар зібрався прочитати напис на табличці, як двері відчинилися і з кімнати вийшли два сердиті арапи, чорні, як смола. У вухах у них і в носі були бронзові сережки, а на ногах — дзвіночки. Хлопці злякались і хотіли вже дременути, але ті засміялися, шкірячи білі зуби. Один із них доторкнувся до плеча Мінаса і щось сказав своєю мовою, показуючи, щоб він не тікав.

— Що він каже? — спитав хлопець.

— Я не знаю по-арапському,— відповів Ікар.— Але розумію, що вони просять нас залишитися.

— Що їм від нас треба?

— Побачимо. Дивись, вони знову зайшли всередину.

Через кілька хвилин арапи вийшли й простягнули хлопцям фініки.

— Що це? — спитав Мінас.

— Бери, бери,— відповів Ікар.— Це фініки, про які я тобі казав.

Мінас поклав у рот фінік і дуже обережно натиснув зубами, а коли розжував, радісно вигукнув:

— Ну й смакота! Мед та й годі!

Арапи засміялись, потім кивнули на прощання хлопцям і пішли до сходів.

— Я віднесу фініки батькові,— мовив Мінас,— він теж ніколи їх не куштував.

— Візьми і мої,— запропонував Ікар.— Відвезеш у Лато, нехай і мати скуштує.

— А ти?

— Я їв. У нас такого в місті вистачає.

— Я вже трохи втомився,— признався Мінас.

— Ходімо посидимо біля джерельця при вході в палац, а заодно подивимось, хто ще прибуде сюди.

— Ходімо,— погодився Мінас, розжовуючи фінік.

І вони подалися до південного входу, де жебоніло джерело. Там гості споліскували ноги, перш ніж ступити на великі мармурові сходи, і трохи перепочивали на кам'яних лавах, розглядаючи на стінах куріпок з червоними лапками.

39

Настав великий день. На вежах палацу стояли вартові, сурмили в сурми й вигуками сповіщали, що настав святковий день змагань людини з биком.

Придворні діви проснулися з раннього ранку і старанно почали готуватися до свята. Рабині розчісували їх, одягали в найкращі сукні.

Придворні вельможі, старійшини, воєначальники, мореходи, жреці теж повставали раненько.

Коли Ікар прокинувся, його друг Мінас ще спав. Ікар не хотів з ним розлучатися, тому попрохав, щоб той спав у нього.

— Мінасе, вставай! — почав торсати його хлопець.

Той розплющив очі й глянув на відчинене вікно. Надворі було ще темнувато.

— Ще ніч,— пробурмотав він спросоння,— давай ще поспимо трохи...

— Хіба ти не чуєш сурми? Ану вставай мерщій! Ми нічого не повинні пропустити. Адже це найбільше свято!

— Ще трішечки, Ікаре,— просив Мінас.— Ще трішечки!

— Вставай мовчки. А то проснеться батько,— Ікар показав на старого Дедала, який спав у протилежному кутку кімнати, під загратованими дверима. Він працював цілу ніч і тільки під ранок заснув.

Мінас ще щось пробурмотів, але робити нічого — довелося вставати. Вони швиденько вмилися, причесалися й тихенько вислизнули надвір, стараючись не розбудити Дедала. Але той уже й сам проснувся. Він чув, як двоє хлопців перемовлялися між собою, як збиралися, та очей не розплющував. Старий думав. Думав про роботу. Дуже складною, просто не під силу людині, була його мрія зробити крила, приладнати до плечей і полетіти!..

«Та дарма, — думав майстер, — я все одно свого доб'юся. Розум людини — то божа іскра. Ми здатні перебороти будь-які труднощі».

Коли він розплющив очі, надворі вже світало. На проти-лежній стіні висіла дерев'яна статуетка, яку він зробив ко-лись: стрункий юнак тримав лілію. Статуетка була прибита в узголів'ї Ікара.

Старий Дедал усміхнувся.

— Цією статуеткою, — мовив він сам до себе, — я приму-сив Ікара вчитися... Був колодою, а тепер...

«Ох, треба закінчити роботу, перш ніж помру! — прошепо-тів він трохи згодом. — Зроблю крила і звільню сина, щоб не був рабом... Заради нього труджуся... Він буде вільний... А я вже своє віджив... — Але тут же вигукнув: — Ні, я ще не старий. Серце моє гаряче, розум міцний і тямковитий. Рука не тремтить, коли обробляю камінь чи дерево. Тож до праці!»

Він устав, зняв інструменти і взявся до роботи. Під загра-тованим віконцем зупинилася чиясь тінь.

— І сьогодні працюєш, любий учителю! — почувся старе-чий голос.

Дедал підвів голову і побачив ювеліра, обличчя якого було чимось опечалене.

— Здрастуй, любий друже, — мовив Дедал і знову схилив-ся до роботи.

— Ти не йдеш на свято? — спитав ювелір.

— У мене немає свят. Треба поспішати.

Ювелір відійшов від загратованого вікна і пішов вулич-кою.

— Не варто його відривати, — вголос міркував він доро-гою. — Хай працює. Хто знає, що він знову задумав зробити. Великий майстер!

У палаці вирувало. Чоловіки й жінки гуртами то підні-малися, то опускалися по сходах, гримотіли, відчиняючись і зачиняючись, ворота, лунали лайки й сміх, старші вартові видавали перепустки; у підвалах палацу, де були кухні, роз-

палювали вогонь, раби різали волів та овець, і далеко розлягався рев та мекання.

Пастухи ще зранку викупали биків, і ті виблискували на сонці. Ювеліри золотили бикам роги і фарбували пурпуром ратиці.

Великий тік, де мали змагатися атлети з биками, був обнесений високим парканом. Посередині току височіла тонка колона, а на ній — подвійна бронзова сокира.

— Мінасе, — обізвався Ікар, — давай сядемо отут, на цих низеньких східцях, звідси буде краще видно... Ти не боїшся? — спитав, коли вони вже сіли.

— А чого мені боятися?

— Зараз випустять биків. Вони можуть і сюди добігти, правда, якби не отой паркан. Їм його не перескочити.

В ту ж мить почувлися крики в натовпі, більшість людей підхопилися на ноги. Дехто з дівчат закричав:

— Он вони! Он вони! Ідуть!

Мінас спитав у Ікара:

— Хто там іде?

— Хіба не бачиш? То з воріт палацу вийшли вельможі й панянки. Дивись і мовчи. Такого більше не побачиш.

Це було прекрасне видовисько. Відчинилися ворота палацу, вартові з дивовижними бронзовими щитами, з червоними списами вишикувалися двома шеренгами від центральної брами аж до кам'яного амфітеатру.

Повільно, велично рушила знать: полководці, капітани, жерці, начальники варті палацу. На всіх виблискують прикраси — браслети, сережки, коштовні намиста.

Позаду ступали пишні, як пави, вельможні пани. Одяг у них розшитий золотом, на голові пташині пера. Ніжно побрязкували їхні браслети і сережки.

— А де царівни? — тихо спитав Мінас, і голос його затремтів від хвилювання.

Луною покотилися звуки сурм, люди підвелися, вельможі спинились. Поріг переступив сам цар у золотій короні, прикрашеній сімома великими різнобарвними пташиними перами, які похитувалися в нього над головою. Пояс аж мінився від безлічі коштовних камінців, ноги прикрашали червоні сандалії, на яких були вишиті лілії.

Обабіч нього ступали його доньки: праворуч Федра, ліворуч Аріадна, обидві одягнені як жриці — у довгих барвистих сукнях, високих конічних капелюхах, прикрашених золотими птахами, босі, на оголених руках звивалися гадючки.

Цар підняв угору руки, ніби благословляючи народ, і рушив уперед, а за ним — і вся процесія.

В амфітеатрі цар сів на трон, доньки — на нижчі трони. Потім сіли всі вельможі.

Сурми замовкли. Сонце вийшло з-за гір і осяяло всіх. Золоті прикраси заяскрили, обличчя опромінились радістю. Легенько шелестіли сукні в панянок, коли ті всідалися.

Двоє жерців вийшли на середину току, до колони з подвійною сокирою. Під колоною стояв невеликий вівтар. На ньому стриміли кам'яні роги, а між ними пломенів вогонь.

Жерці зупинилися, простягли руки, щось зашепотіли, ніби молилися, а потім кинули у вогонь по жмені фіміауму. Дим миттю здійнявся вгору і повітря задухмяніло.

— Федро, Аріадно, встаньте! — звелів цар.

Обидві царівни підвелися і, опутивши голови, пішли сходами вниз до вівтаря.

— Зараз вони танцюватимуть,— прошепотів Ікар до свого друга,— зараз... Дивись!

40

Витягнувши шию, нахилившись уперед, цар уважно дивився. Першою пройшла Федра, тупнула ногою об землю. З її волосся піднялися гадючки. Вона підійшла до Аріадни, яка стояла нерухомо, ніжно обняла її, ніби запрошуючи до танцю, а потім подаленіла, крутячись.

Аріадна й далі стояла нерухомо. Федра знову підступила до неї, тупаючи босою ногою об землю, ще раз блискавично торкнулася сестри, скрикнула й зупинилася.

І тоді, повільно, навшпиньки, ніби скрадаючись, з вихилями пішла в танок Аріадна. Серйозне, спокійне обличчя світилося на сонці. Воно було бліде. Довгі русі коси гоїдалися на плечах. Дві гадючки трохи насторожились на передпліччях і з шипінням підводили голівки.

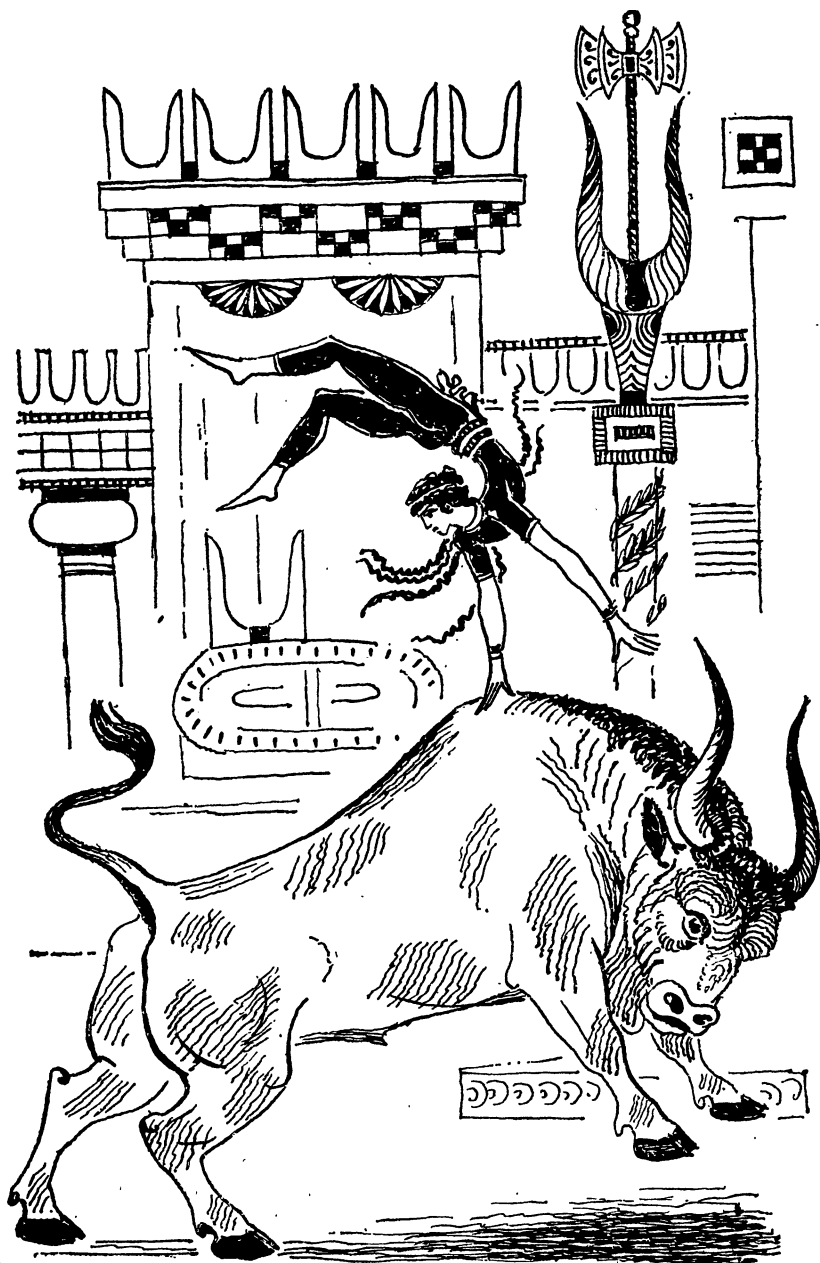
Аріадна несподівано кинулась на Федру. Та відступила три ритмічні кроки назад і швидко почала описувати довкруг Аріадни коло. Аріадна ж знову подріботіла до неї, описуючи менше коло.

Народ завмер. Лише шипіли гадючки, піднімаючи голівки на передпліччях царівен.

— Я в житті не бачив кращого танцю,— прошепотів Мінас.

— Мовчи, мовчи, краще дивись!

Дві сестри зустрілися. Вони, ніби перед тим посварилися, а тепер, помирившись, узялися за руки і пішли в швидкий танок, високо підкидаючи голови.

Сурми заграли знову. Сестри зупинилися, обернулись до царя. Вони схилили голови і привітали його. Одразу ж підбігли слуги, окропили їх квітковим настоєм і допомогли сісти на трони.

— Зрозумів? — спитав Ікар у свого друга.

— Ні! А що я мав зрозуміти?

— Що означає цей танок...

— Ні, ні, скажи мені, Ікаре...

— А ти хіба не бачив? Федра зображувала бика, Аріадна — людину. Спочатку вони боролися як вороги, потім помирилися і танцювали разом.

Мінас хотів був ще щось спитати, але не встиг. На вершину амфітеатру вийшли двоє арапів, засурмили, і повітря виповнилося галасом.

І одразу почувся тупіт і ревище, ніби сюди біг табун страховиськ.

— Що це? — перелякано вигукнув Мінас.

— Бики, — відповів Ікар. — Бики біжать. Зараз почнуться змагання.

Не встиг він договорити, як розчахнулися ворота загорожі і на середину вибігли підстрибом сім биків. Три чорних, три червоних, а один, найбільший — білий. Вони виблискували на сонці, роги в них золотисті, ратиці — червоні.

Бики дружно вихопилися на арену, ніби викликаючи на бій людей. Вони бігали довго, аж мило на них виступило. Потім білий зупинився посередині, під колоною, витягнув шию і заревів.

Одразу ж з'явилися сім атлетів: чотири чоловіки і три дівчини. Всі в однаковому одязі, який щільно облягав їхні тіла, всі підперезані тоненькими шкіряними ремінцями.

Цар, сидячи на троні, плеснув у долоні. Атлети, ніби чекали цього, вибігли на арену.

— Зараз бики їх затопчуть!.. — зблід Мінас.

Ікар засміявся.

— Не хвилюйся. Усе побачиш.

Якась дівчина років шістнадцяти швидко перебігла тік. Вона була маленька, бліда.

— Чого вона туди побігла? — стурбовано мовив Мінас.

— Кріно!.. Кріно!.. — прошепотів Ікар, не відриваючи від неї погляду.

Кріно жодним словом не обмовилась Ікарові, що буде змагатися, мабуть, не хотіла ятрити йому душу. Торік, коли вона хотіла взяти участь у боях з биками, Ікар і Харіс відмовили її від цього. Але тепер Харіса не було, і

Кріно вирішила, що вона може вийти на боротьбу з биками.
— Кріно, запам'ятай,— сказала царівна,— твій бик — білий. Будеш боротися з ним.

І ось зараз Кріно, піднявши руки, підходить до улюбленого бика царівни Аріадни.

Бик, побачивши її, відразу заревів, нагнув голову, ніби хотів прохромити дівчину рогами. Але Кріно відхилилась і вхитрилася вхопити його за роги. Бик мотнув головою вгору, намагаючись вивільнитися від її рук.

Ікар затамував подих. Ця мить найстрашніша. Кріно вперше вийшла на арену. Чи вистачить у неї мужності? Чи звалить бик її на землю? Думки блискавками неслися в голові. Але скоро на душі в Ікара відлягло. Скориставшись тим, що бик мотнув головою, Кріно злетіла вгору й опинилася в тварини на спині, але ріг не випустила. У повітрі вона двічі вдарила ногою об ногу й зіскочила з бика. Її підхопив один чоловік, який стояв неподалік.

Ікар полегшено зітхнув.

— Чудово! — прошепотів він. — Браво, Кріно!

Аріадна підвелася зі свого трону, розкрила своє віяло з дорогими страусовими пір'їнами й так привітала свою улюблену служницю.

Решта атлетів робили те ж саме: то злітали на спинах биків, то зіскакували на землю, потім знову хапали тварин за роги і знову злітали на спинах.

Люди радісно вигукували, плескали в долоні, всі жінки вітали атлетів, піднявши вгору розкриті віяла.

Наближався полудень. З биків аж мило капало від утоми. Стомились і сім атлетів. Кріно на якусь мить зайшла в затінок, щоб віддихатись.

Цар підняв руку — в ту ж мить знову почулися звуки сурм — семеро атлетів зупинилися. Відчинились ворота, на арену вийшли пастухи, вони боязко підступили до роздратованих тварин і почали заспокоювати їх, погладжуючи та поплескуючи по шиях, а потім погнали на леваду.

Раби винесли з палацу величезні таці з фруктами і прохолодними напоями й поставили їх перед вельможами.

Люди розбрелися по полю й сіли.

Челядники принесли різні страви та напої і для них. Цар сьогодні частував усіх.

— Аріадно, — звернувся він до дочки, — що то за дівчина змагалася з білим биком?

— Кріно! — радісно відповіла царівна.— Кріно, моя рабиня, яку ти звільнив із в'язниці.

Цар і досі лютував на її батька та на чужинця, а посланий до Афін корабель ще не повернувся...

— Кріно...

— Так,— мовила Аріадна.— Вона прекрасно змагалася з биком, правда ж?

— Правда,— якось сердито відповів цар.

«Я все одно доберуся до неї,— думав цар,— я ще покажу їй, де раки зимують, дарма що вона така хоробра. Я мушу віддячити її невірному батькові».

— Налий мені трохи,— звернувся він до раба, який тримав напоготові великого глечика.— За твоє здоров'я, Аріадно, і за твоє здоров'я, Федро! Нехай Велика Богиня допоможе мені здійснити мої задуми!

41

Свято тривало далі. Цар покликав до себе одного з арапів-сурмачів.

— Підійди сюди! Нагнися нижче!

Арап нагнувся, і цар прошепотів йому щось на вухо. Арап уклонився і зник.

Другого дня цар мав визначити найкращого із семи атлетів для змагання з найгрізнішим биком. Перед ним постали всі семеро і чекали, кого ж той визнає за кращого, вручить йому вінок переможця і призначить бій із биком.

Цар роздивлявся їх, примруживши маленькі хитрі оченята, і зупинився на Кріно.

— Ти! — сказав він.

Дівчина стала на коліна, поцілувала йому ноги, а він поклав їй на голову вінок.

— Іди позмагайся з білим биком,— мовив він згодом.

Відчинились ворота — і на арену вискочив роздратований білий бик. Він зупинився посередині арени, задерши хвоста, і заревів. Очі його налилися кров'ю.

Ікар з острахом дивився на бика.

«Чому він такий розлючений, ніби його вкусив гедзь? — подумав хлопець.— Це дуже небезпечно...»

Кріно весело спускалася по східцях амфітеатру.

— Браво, Кріно! Браво, Кріно! — вигукували придворні пані і вимахували віялами.

«Тепер тобі не врятуватися, дочко проклятого коваля! — думав цар.— Не врятуватися!»

Кріно вибігла на арену. І тут бик із шаленою силою вдарив рогами в колону, ніби хотів її звалити.

«З ним щось зробили, що він такий лютий...» — подумав Ікар, і по тілу його пробіг дріж.

Кріно підійшла ближче до бика і приготувалася схопити його за роги. Але бик пішов прямо на неї. Кріно метнулася назад, бик одним стрибком наздогнав її і хотів ударити рогами. Дівчина зуміла відскочити вправо. Бик з розгону звалився на землю. Люди загуділи від жаху. Ікар скочив на ноги.

— Ікаре, Ікаре! — гукнув Мінас, ухопивши його за руку.— Що сталося?

— Облиш мене! — відмахнувся Ікар. Він не зводив погляду з Кріно й бика.

Цар погладжував підборіддя.

«Йй не врятуватися! — бурмотів він собі під ніс.— Молодчина арап, що пригостив бика чар-зіллям... Вона тепер не врятується!..»

Бик тим часом розшукав поглядом Кріно, вдарив ратицями об землю й кинувся до неї. Але цього разу дівчина встигла схопити його за роги, готуючись вискочити йому на спину. Вона ловила слухну мить, коли бик махне головою вгору і цим самим допоможе їй опинитися зверху.

Але цього разу бик не махав головою, а крутив нею на всі боки. Кріно, ніби шмат матерії, підвішений на роги, метлялася то вправо, то вліво.

— Батьку, бик чимось роздратований! — крикнула Аріадна.— Звели припинити змагання!

— Мовчи! — цитькнув цар.— Не псуй свято!

Аріадна пильно глянула на батька. Вона раптом щось запідозрила... І знову почала просити:

— Батьку...

— Мовчи! — сердито повторив цар.

Бик шалено промчав по арені і підкинув Кріно вгору.

— Гукни їй, щоб облишила змагання! — перелякано сказав Мінас своєму другові.

Але Ікар мовчав. Він знав — тільки-но Кріно випустить роги, вона загине, а не випускати, то як врятуватися?

Всі люди, стоячи, з жахом спостерігали за двобоєм людини і тварини.

— Він її знищить! Розтопче! — лунали вигуки, але ніхто не знав, як зарадити дівчині.

Аріадна підхопилась і без батькового дозволу подала знак арапові просурмити закінчення поединку. Але той навіть не поворухнувся, він дивився на царя.

Здавалося, Кріно ледве тримається за роги бика. Сили її покидали. Ще якась мить-друга, і бик розтопче її на порох.

Раптом Ікар щось надумав. Очі його засяяли. Він обернувся до сусіда в червоному ґартусі.

— Дай мені на хвилю ґартух, дай! — крикнув Ікар.— Я врятую Кріно!

— Що ти робитимеш? — не міг збагнути сусід.

— Дай мені ґартух! — тремтячим голосом повторив Ікар.

І коли сусід простягнув йому ґартух, Ікар стрімголов метнувся на арену. Він птахом перелетів через паркан і опинився посеред арени. Всі затамували подих. Що тепер буде?

Ікар підбіг до бика і розправив перед ним червоний ґартух. Розлючений бик спершу нічого не бачив. Перед ним невідь-звідки з'явилося щось червоне, і від того червоного в нього аж голова пішла обертом. Бик зупинився, очі його загорілися.

Ікар махав червоною матерією і відскакував то в один, то в другий бік, розшаленіла тварина забула про Кріно й метнулася на червоне.

— Тікай! — гукнув Ікар до Кріно.— Тікай через паркан!

Кріно підвелася, ступила кілька кроків, але не тікала. Вона дивилася на лютого бика, який ганявся за Ікаром.

— Тікай, Кріно! — знову крикнув хлопець.

— Я тебе самого не залишу! — твердо відповіла Кріно.— Ти перший залиш арену!

— Ні, ти! — наполягав Ікар.

А бик тим часом наздоганяв Ікара. Хлопець уже чув позаду його гаряче дихання.

— Ікаре! Ікаре! — крикнув Мінас, і сльози виступили в нього на очах.

Ікар махнув червоним ґартухом праворуч від себе, і бик, намагаючись його дістати, крутнувся і звалився на землю.

Ікар кинувся до Кріно, і вони обоє перескочили через паркан. Та вже на перших сходинках амфітеатру Кріно знепритомніла. Цар підвівся з трону. Він аж кипів від люті. Наказав арапам просурмити закінчення змагання. Пастухи погнали бика на леваду. На цьому свято закінчилося.

— Хто цей юнак? — спитав цар у старшого вартівника.

— Син Дедала, мій царю.

— Гарзд,— процидів крізь зуби.— Я йому покажу.

— Батьку,— мовила Аріадна,— бика напоїли хмелем. Треба знайти, хто це зробив, і покарати його!

— Не забувай, що я цар! — гнівно відказав той.

Аріадна замовкла. Потім тихо обізвалась:

— Я стомилася. Погано себе почуваю. Я піду до палацу. Кріно! — гукнула вона. — Ходімо зі мною.

Мінас сидів біля Ікара й захоплено дивився на свого друга.

— Ти повівся як справжній чоловік! Молодчина!

Ікар мовчав. Він витирав з чола піт і мовчки радів, що допоміг Кріно врятуватися. Коли він хотів віддати сусідові червоний фартух, той сказав:

— Він твій! — І усміхнувся. — Хай буде на пам'ять про сьогоднішній день.

Ікар забрав фартух і підвівся.

— Ходімо, Мінасе! — звернувся він до друга. — Свято скінчилося. Зараз цар принесе в жертву Великій Богині одного бика і розпустить людей. Ходімо!

Аріадна тим часом уже заходила в палац. Її доймала лють.

— Кріно, вони хочуть тебе погубити,— царівна взяла дівчину за руку. — Але це їм не вдасться!

42

Минув тиждень, другий. Пустились дощі, небо затягли важкі хмари, віяв холодний вітер.

Палацові рабині ладнали осінній одяг для своїх володарок. На барвистому полотні вони вишивали троянди, лілії, голубих ластівок. Інші готували прянощі й мазі, варили лікарські трави.

Аріадна розпалила бронзову жаровню, яка була в її кімнаті, сіла з розпущеними косами на канапці і втупилась у червоні-червоні жаринки. Думками вона була далеко за морем...

«Довго нема звісток від Харіса, може, щось сталося?» — подумала царівна і глянула на свою улюблену служницю.

— Про що ти думаєш, Кріно?

— Про свого брата, пані, про батька...

— Не хвилюйся... Все буде гаразд... Скоро прийде лист...

— Затримується... Затримується... — прошепотіла Кріно і знову схилилася над вишиванням.

У сусідній кімнаті співала Федра. Легка весела пісня заповнювала кімнату.

— Моя сестра щаслива,— мовила Аріадна.— Вона ні про що не думає. Красуня, весела, спокійно спить...

— І ти повинна бути щасливою, моя пані,— мовила Кріно.— Ти царівна, добра, вродлива, у тебе немає вад...

— Так, так, немає...— прошепотіла Аріадна, похитуючи русявою голівкою, а потім трохи згодом скептично: — Одного лише не вистачає... Одного...

— Чого саме?

— Щастя...

Кріно підійшла до неї й охопила її ноги.

— Ти чогось хочеш і не можеш його досягти? — спитала вона:

— Хочу втекти звідси, хочу подорожувати, хочу бути вільною! — вигукнула царівна.— Ось чого я хочу. Тут, у палаці, нудьга!

Вона знову замовкла.

— Кріно,— обізвалася трохи згодом,— принеси мені пластинку слонової кістки, на яких я пишу, тоненьку очертинку і червоне чорнило.

Кріно встала, висунула потайну шухлядку із стіни і взяла в ній те, що просила пані.

— Будь ласка, пані... Ти будеш писати?

— Так.

Царівна зручніше вместилася на канапці й почала писати... Напише й зітре, і знову пише... Часом зітхає...

Кріно інколи підводила голову й дивилась на неї великими очима.

«Що вона пише? — думала дівчина.— Вона завжди пише, коли сумує. Бере табличку й пише... А що пише?»

Але царівна не звертала уваги на рабину. Вона творила печальну пісню. Про моря й мандри... І про червоні вітрила кораблів, які відпливають і більше не повертаються...

Мовчанка затяглася. Було чутно лише скрипіння очертинки по табличці з слонової кістки. Та ще іноді зітхання царівни.

Урвав мовчанку стукіт у двері. Кріно побігла відчиняти. Аріадна підвела голову.

— Хто там? — спитала Кріно, перш ніж відчинити.

— Я! — весело долинуло з-за дверей.

Кріно дуже зраділа, почувши знайомий голос.

— Ікаре, ти?

— Я.

— Відчиняй! — звеліла царівна.

Кріно відчинила двері, і до кімнати зайшов збуджений Ікар.

— Царівно, вибач. Я вимушений був прийти. Щойно отримав листа від Харіса!

— Від Харіса! — вигукнула Кріно, і серце її радісно затріпотіло.

— Так! Так!

— Що він пише? Все гаразд?

— Авжеж. Усе гаразд!

— Ну, мерщій, Ікарел! — поквапила прибулого царівна. — Де лист?

Їй кортіло якомога швидше дізнатися подробиці, адже вона була впевнена, що коваль, Харісів батько, втік із вродливим юнаком, афінським царевичем.

— Звідки лист? Кажі швидше!

— З Афін! — відповів Ікар.

Аріадна від радощів зашарілася.

— Дай мені листа, я прочитаю! — сказала вона.

Ікар витягнув із пазухи згорток папірусу, розгорнув його й подав царівні.

— Відчини вікно, щоб видніше було! — сказала Аріадна.

Кріно кинулась відчиняти. Доц уже вщух, промінь блідого сонячного світла упав на русяві коси царівни. Кріно сіла біля своєї володарки і, схвильована, пильно слухала.

«Харіс, син коваля Арістіда, вітає Ікара, сина великого майстра Дедала, вітає і сестру свою Кріно!

Перш за все хочу сповістити, що в мене все гаразд. А зараз трохи розповім вам, що було зі мною.

Коли ми відпливли від Кріту і вийшли в відкрите море, я підійшов до капітана і спитав:

«Капітане, куди ми пливемо?»

Капітан виявився добрим чоловіком.

«В Афін», — відповів він.

«А що ми там робитимемо?» — знову запитав я.

«Я не можу тобі сказати, — відповів він. — Це царева таємниця».

Але він, мабуть, побачив, що я хвилююся, і до мене:

«Не бійся. Я нічого поганого тобі не заподію».

«А що ми робитимемо в Афінах?» — знову питаю його.

«Поживемо там кілька днів, походимо. Звичайно, це не Кнос, але теж, мабуть, чимале містечко. Хіба ти не любиш подорожувати?»

«Дуже люблю», — відповів я, пішов на ніс корабля і задумався.

Подорож була прекрасна, море спокійне, ми проминули багато островів, добралися до Мілосу з його чудовим білим портовим містечком. Там було багато крітян, вони радісно

зустрічали нас, опісля ми попливли далі на північ. Третього дня побачили сушу. Причалили у невеличкому порту, де було небагато хатинок.

«Тут ми й зупинимось», — сказав капітан.

Ми з ним зійшли на берег, а матроси залишилися на кораблі.

«Харісе, — звернувся до мене капітан, — місто далеченько звідси — дві години ходи».

«То й добре, пройдемося, хоч трохи розімнусь».

«Тоді ходімо», — сказав капітан.

Він узяв невеличку коробочку й прив'язав її собі до пояса.

«Якщо загублю, пиши пропав», — мовив він.

Що то за коробочка, я дізнався пізніше. Ми швидко вертали шлях, було прохолодно, нещодавно пройшов дощ, і грязюка не встигла підсохнути. По дорозі бачили виноградники, маслинові дерева. На полях працювали селяни. Я звертався до них, але вони не розуміли мене.

Нарешті прийшли. Як я мріяв повернутися на батьківщину, в Афіни! Але тепер, коли прибув сюди, особливої радості не відчував. Жодного знайомого. Місто бідне, власне, навіть не місто, а просто багато сіл навколо палацу, великого сільського будинку. Ми пішли в хату до якогось знайомого нашого капітана.

«Тут і житимемо. Без мене не виходь нікуди. Це наказ. Ти обіцяєш?» — спитав мене капітан.

«Так», — відповів я.

«Ти радий, що ми сюди приїхали?»

Я нічого не відповів. Серце моє стислося. «І тут я раб!» — майнула думка.

«Чекай мене, я скоро повернуся», — сказав капітан і пішов зі своєю коробочкою.

Господарі хатини — буркотлива бабуся і дідок, який тихенько сидів собі біля грубки і з щасливим виразом дивився на вогонь. Він навіть не звертав уваги на свою дружину.

Одного разу він обернувся до мене і сказав:

«Сьогодні прийде мій внук. Він — кухар у палаці. Ви заприятелюєте».

Бабуся щось буркнула, але я був стомлений і недочув. Схиливши голову на руки, я невдовзі заснув. Скільки спав отак — не знаю. Проснувся від веселого голосу.

«Гей, крітянине! — кликав хтось мене — Вставай, треба йти».

Я підвів голову й побачив юнака років двадцяти, плечистого, з чорною борідкою й вусами. Він торсав мене за плече,

«Це мій внук, Дімос», — сказав старий.

Я встав, привітався.

«Сідай до столу, — мовив Дімос. — Я приніс із палацу свинину з приправами, пальчики оближеш».

«А капітан? — спитав я. — Ми його не чекатимемо?»

«Він попоїсть у палаці з вартівниками», — відповів Дімос.

«А коли капітан повернеться?» — спитав я, бо й самому хотілося подивитись Афіни.

«Не знаю», — відповів Дімос, жуючи м'ясо.

«Ти його бачив?»

«Як же не бачив? Я відніс цареві тацю з їжею, відчинив двері і кого побачив? Свого улюбленого друга капітана Тіліса. Він витягнув з коробочки воскову табличку з дивними знаками на ній і передав старому цареві Егею. «Прошу, царю Афін, тобі лист від великого царя Кріту!» Наш цар узяв табличку».

«Ось що було у коробочці, — подумав я. — Лист крітського царя до афінського! Ох, треба обов'язково дізнатися, що в тому листі!»

«Іж! Іж! — жартома нагримав на мене Дімос. — Чого задумався?»

Він насипав мені повну дерев'яну миску.

«А царевого сина там не було?» — спитав старий.

«Ні, — відповів Дімос і засміявся. — Він саме був на полюванні».

«На полюванні? — недовіжливо похитав головою старий. — Яке зараз полювання?»

«Він дізнався, що знову з'явилися розбійники, взяв спис і пішов їх розганяти».

«Сам?»

«Чого ж сам? — відповів Дімос. — Удвох із списом!»

«І не взяв нікого з воїнів?» — спитав і я.

«Воїнів! — залився сміхом Дімос. — Навіщо вони йому? Коли царевич дізнається, що в лісі на горі Гімет з'явився лев, або коли розбійники знову грабують отари, бере свій спис, прив'язує до пояса меч і йде. А ввечері повертається з убитим звіром або ж із головами розбійників».

«Афіно, наша велика богине, хай він буде здоровий!» — прошепотів старий.

Після того, як ми гарно попоїли, старий почагував нас смаженим горохом.

Дімос сказав:

«Мені треба повертатися в палац готувати вечерю. — І звернувся до мене: — Ходімо зі мною. Сьогодні ввечері хтось

має відпливати на Крит. Якщо хочеш, можеш ним щось передати».

«Я не можу піти. Капітан заборонив мені виходити звідси без його дозволу».

«Чому?»

«Не знаю».

«Гаразд,— мовив Дімос.— Може, він має слухність».

«Я тебе лиш одне попрошу».

«Кажі...»

«Я хотів би передати капітаном листа своїй сестрі».

«Пиши, я віддам його капітанові. Він відпливає опівночі». Дімос пішов. Я залишився зі старими. Вони скоро заснули біля вогнища.

«Хтось пливе на Крит,— подумав я.— Треба негайно написати листа Ікарові і своїй любій сестрі Кріно».

Я дістав з пояса все необхідне для писання причандалля і сів за цього великого листа. Я ще не знаю, чого сюди приїхав і скільки тут буду. А сам живий-здоровий, не хвилюйтеся за мене. Якщо вдасться дізнатися більше, то неодмінно напишу. Я щиро вітаю тебе, Ікаре, вітаю тебе, любя моя сестричко Кріно. І прошу, передайте царівні Аріадні, що я припадаю до її ніг і доземно кланяюся їй.

До скорого побачення. До скорого побачення.

*Пише Харіс,
син коваля Арістіда».*

43

Прочитавши листа, царівна віддала його Ікарові.

— Дякую,— сказала вона.— Це велика радість для мене.— Потім звернулася до Кріно.— Принеси мені зі скрини матерію, вишиту срібними зірками.

Кріно відімкнула скриню, дістала матерію і принесла Аріадні. Царівна передала цю матерію Ікарові.

— Це твоє,— мовила вона.— Маленький подарунок від щирого серця.

Ікар поцілував їй руки.

— Дякую. Я одягну цей дорогий дарунок у найщасливіший день мого життя.

Він попрощався й вийшов.

— Ну, що? — спитала царівна Кріно.— Ти тепер розумієш?

— Що саме, моя пані?

— Для чого цар послав Харіса в Афіни?

— Ні,— знічено відповіла Кріно.— Не розумію.

Аріадна засміялась, погладила чорні коси своєї служниці і сказала:

— Яка ж бо ти пездогадлива! Я тобі відкрию наміри царя. Колись згадаєш мої слова.

— Я слухаю тебе, моя повелителько,— прошепотіла Кріно й запитливо глянула на царівну.

— Мій батько дуже хитрий. Він запідозрив, що вродливий юнак, який був тут, царевич. І саме афінський царевич. Згадався й про те, що він прибув сюди роздивитися наш палац. Юнак, тікаючи звідси, прихопив разом з собою й коваля, аби той навчив афінян робити зброю з заліза. Тепер розумієш?

— Ще ні,— стелула плечима Кріно.

— Але ж це дуже просто,— сказала царівна.— Цар послав Харіса як приманку. Можу посперечатися!

— Як приманку? — не второпала Кріно.

— Саме так. Бачиш, що пише Харіс? Йому заборонено виходити будь-куди без капітана. Чому? А я скажу чому. Афіні — невеличке місто, так думає цар, капітан і Харіс будуть прогулюватись, і, можливо, царевич, побачивши їх, упізнає свого друга, перепинить його й захоче поговорити. Тоді наш цар переконається, що чужинець, який був тут і подружився з Харісом, не хто інший, а саме афінський царевич.

— Ясно! Ясно! — мовила Кріно і додала, трохи подумавши: — Так Харіс може зустрітись і з батьком.

— Авжеж, може. Тоді мій хитрий батько піймає твого батька. Однією стрілою двох зайців уб'є, як у тій приповідці.

— Мені страшно...— прошепотіла Кріно.

— Не бійся,— заспокоїла її Аріадна.— Я не допущу, щоб вони потрапили в цю пастку.

— Як же ти зарадиш, папі?

— Тихше! У мене теж є голова на плечах! — Вона трохи помовчала, а потім весело додала: — Все буде гаразд. Цей лист дуже важливий. Ми тепер знаємо, де Харіс, знаємо, що хоробрий афінський царевич сам полює на левів і розбійників, а найголовніше — довідались про наміри царя.

Вона потирала руки від задоволення й тихенько сміялась.

— А в мене є свої наміри! — сказала знову.— Побачимо, хто кого!

Другого дня Ікар сидів під улюбленим маслиновим деревом недалеко від входу в палац і обідав. День був чудовий. Після дощу знову випогодилось, у чистому небі сяяло сонце. Розцвітали перші зимові квіти: нарциси зі своїм важким

хмільним запахом. Весь царський сад аж білів від цих квітів. Царівна Федра дуже любила їх і тепер щодня прогулювалася по саду; в її кімнаті теж завше стояла повна ваза свіжих нарцисів.

Ікар, пообідавши, зірвав дві-три квітки нарцисів і, розглядаючи їх, пригадав історію, яку йому давно колись розповідала бабуся.

«Нарцис, дитино моя,— казала бабуся,— був колись не квіткою, а вродливим хлопцем. Його любили всі, але він нікого не любив, бо дуже пишався, що вродливіший за всіх. І дбав він лише про свій зовнішній вигляд: вмивався раз за разом, причісувався, переодягався, аби бути ще вродливішим. Тільки-но прокинувшись, він одразу біг до дзеркала, нахилився й розглядав своє лице. Якось у нього запаморочилась голова, він упав у воду і втопився. Його витягли, поховали, а на його могилі вирости квіти, які ми називаємо нарцисами. І тих людей, які тільки й знають, що милуватися собою, і не відходять від дзеркала, ми теж називаємо нарцисами».

Ікар вдихав солодкий запах квітки і пригадував давній міф. На дорозі від гавані почулися кроки. Хтось ішов у супроводі вартових.

— Це він, він,— прошепотів Ікар.— Цар послав його розшукати Харісового батька, і зараз він повертається з сяючим обличчям.

Ікар вибіг на дорогу. Капітан Кафіс по-святковому одягнений, уже порівнявся з ним. Ікар хотів був привітатися, але Кафіс одвернувся, ніби й не знав хлопця, і пішов собі далі.

Ікар стояв як стовп посеред дороги і не знав, що й подумати.

«Хіба він мене не впізнав? Але чому? І чому б йому не подати свою руку, не відповісти на привітання? Адже навіть коли незнайомий вітається з тобою, то слід йому відповісти тим же. Що сталося? Справді, він не хотів навіть показати, що знає мене... Але чому? Чому?»

Звісна річ, капітан Кафіс дуже добре знав Ікара, але навмисне вдав, ніби не знає його.

«Краще,— думав він,— не заходити з ним у розмову, бо він одразу ж спитає про Харісового батька, а що я скажу? Сказати ту дещицю, яку я сам знаю,— небезпечно, сказати те, що скажу цареві,— не варто... Адже цю брехню я тримаю лише для його величності... Отож краще зробити вигляд, ніби ми незнайомі!»

Він відвернув погляд і всміхнувся.

«Небезпечно я веду гру, — думав далі капітан, — але так треба. Вийде у мене щось чи ні — побачимо! Однак я зроблю все, щоб врятувати людину, яку люблю».

Капітан у супроводі двох вартових зайшов до палацу, піднявся по широких сходах; вартові відчинили перед ним двійчасті двері царської зали і радісно доповіли:

— Наш повелителю, капітан Кафіс з важливими новинами!

44

Цар саме обідав. Йому прислужували четверо челядників. Один подавав наїдки до дверей зали, другий розставляв їх перед царем, третій куштував страву, перевіряючи, чи вона не отруєна, четвертий наливав у золотий келих вино.

Почувши, що прибув капітан Кафіс, цар звелів принести золотий тазик, щоб помити руки. Тепер йому було не до їжі. Помивши руки, він сказав:

— Нехай зайде! — І до вартових: — Залиште нас самих! До зали ввійшов радісний Кафіс.

— Царю, — сказав він, — доземно кланяюсь тобі.

— Ласкаво прошу, — відповів цар. — Бачу по тобі, що ти привіз гарну новину.

— Мені здається, царю, що я знайшов шлях, як врятувати бідолашного коваля, якого так любиш ти, твоя величність...

Цар поморщився.

«Так, так, — подумав він, — я люблю його, як вовк ягня. І я роздеру його кігтями!» — а вголос сказав:

— Ну, я слухаю тебе, капітане Кафісе!

— Мій повелителю, — почав капітан, — судячи з того, що мені вдалося дізнатися, пірат, який був у палаці і забрав з собою коваля, родом із Кіпру. Кіпріотам, царю, не вигідно, що ми виробляємо залізо, бо ніхто не купує їхню мідь, а відтак, який же вони мають зиск? Отже, ми стоїмо їм на заваді, і в них немає іншої ради, як позбавити нас змоги мати залізо.

Цар вирячив очі.

— А я про це й не подумав, — сказав він здивовано. — Молочина, капітане Кафісе! Твій розум гострий, як сокира. Правду кажеш! Тепер мені ясно! Вони викрали в нас коваля не для того, щоб навчитися собі робити залізо, а навпаки, щоб його не виробляли ми! Тоді вони продаватимуть свою мідь. Це саме так. Достеменно так!

Капітан Каффіс був радий. Досі все йшло гаразд. Вигадка зробила своє діло. Цар, ніби дурна риба, клюнув на цю наживку.

— Але ж тоді,— мовив цар, трохи помовчавши,— ковалеві загрожує небезпека. Вони його вб'ють!

Хитрий капітан похнюпив голову, вдаючи засмученого.

— Якщо ще досі не вбили...— пробурмотів він і зробив вигляд, ніби витирає сльози.

— Гаразд,— сказав знервований цар,— переставь плакати. Ти ходив на Кіпр? Щось довідався? Все, що ти говорив досі,— правда. Побачимо, що буде далі!

— Царю, ти знаєш,— почав знову капітан,— як часто я їжджу в ті краї, тому добре знаю Кіпр, кіпрських вельмож, торговців, простолюду. У мене там багато друзів, і коли ти звелів мені, я, не гаючись, подався на Кіпр. Вітер був попутний, і завдяки сприянню Великої Богині та твоєму благословенню я швидко дістався на чудовий острів Кіпр. Мене зустріли друзі-торговці. Вони повели мене до сховищ, показали мідь, яку готували для мене. Але ж у мене своє завдання. Подививсь я на мідь, схилив голову, а потім і кажу: «Навіщо нам ваша мідь? У нас на Криті є залізо, з якого ми робимо зброю. Я приїхав просто побачитися з друзями й попрощатися з ними, бо мені більше нічого їздити сюди. Я тепер ходитиму на північ і возитиму на Крит новий найміцніший матеріал — залізо!» Почувши це, вони відразу зблідли і стали схожими на свічки. І розійшлися, нічого не сказавши. Дивлюсь, біля мене вже нікого. Лише один архонт, у якого найкраща мідь. Дивиться він на мене й глузливо посміхається.

«Ходімо до мене,— каже він,— пообідаємо, поговоримо. Я маю тобі дещо сказати!»

«З радістю!» — відповів я.

Ми пішли. Ворота в нього оббиті міддю, подвір'я теж вимощене мідними плитками. Раби щодня начищають весь дім, і він виблискує, ніби золотий. Ми попоїли. Під кінець нашої трапези господар підняв склянку вина й сказав:

«Друже Каффісе, усе, що ти розповів, валякало торговців, але не мене. Бо я ще довго-довго продаватиму вам мідь, клянусь тобі! Ваші кораблі ще довго приходитимуть па Кіпр по мідь».

Після цих слів уже я глузливо посміхнувся.

«Не смійся,— правив своєї архонт.— Я знаю, що кажу. Хочеш, відкрию тобі одну таємницю?»

«Кажі».

«У вас залізо, але нема... майстрів-ковалів».

«Є,— відповів я з гордістю.— У нас є найкращий майстер по залізу».

«Хто?»

«Арістід!»

Архонт розсміявся і спитав:

«Ти давно не був на Криті, капітане Кафісе?»

«О, кілька місяців»,— відповів я навмисне.

«Е, тоді ти нічого не знаєш... Так, так... Нема більше Арістіда на Криті!»

«Як це нема? — вигукнув я, вдаючи, що злякався.— Як це нема? Він що, помер?»

«Не знаю...— знову засміявся архонт.— Я не знаю, що сталося. Знаю тільки напевне, що на Криті його немає».

«Його викрали пірати?»

«Не знаю, кажу тобі. Не знаю... Не питай мене! Може, його викрали, може, його вбили... Зрештою, те ж саме чекає всіх нових майстрів по залізу, яких ви привезете... А тобі я ось що можу порадити: купи у мене мідь, і хай тобі щастить. Я тобі продам дешево, отже й ти на ній щось заробиш...»

Ось так сказав мені архонт. Він знає трохи більше, проте хоч як я не намагався, нічого не зміг у нього вивідати. Але те, що він знає, дуже важливе, тому я й поспішив переказати це все тобі, царю.

Цар слухав у задумі. Справді, новини важливі, та він чекав трохи втішніших. Капітан Кафіс бачив, як цар обурювався в душі, тому повів далі розмову трохи по-іншому, щоб задобрити його.

— Це важливі новини, мій царю. Бо тепер ми знаємо, що коваль це втік, а його схопили. І, мабуть, вони зроблять усе, щоб він не зміг навчити інших людей робити залізо,— хитрий мореходець зітхнув.— Твій улюблений майстер, царю, у небезпеці. Йому загрожує смерть...

Цар не знав, що робити. Почати війну проти Кіпру — нема ніяких видимих причин. Краще знайти нового майстра й організувати за ним особливий нагляд.

«Слава Великій Богині,— думав цар,— сталося не те, чого я так боявся. Тобто коваль потрапив не в руки ворогам, які могли б навчитися робити таку саму зброю, як і в мене...»

— Гаразд,— сказав цар голосно,— дякую тобі, капітане Кафісе, ти дещо зробив. Звичайно, краще було б, аби ти привіз мені мого улюбленого майстра, але й того, що ти дізнався, поки що досить. Іди, якщо все справдиться, я винагороджу тебе за твій труд.

Капітан Кафіс підняв угору руки, прощаючись із царем, і, задкуючи, вийшов із зали.

А за царськими дверима капітана чекав Ікар. Він хотів, хоч би там що, доконче дізнатися правду. Тільки-но капітан вийшов надвір, Ікар наздогнав його.

— Добридень, капітане Кафісе,— мовив він,— я Ікар, друг Харіса!

Тепер капітан аж ніяк не міг удавати, ніби не знає Ікара.

— Іди до маслинового дерева, туди, де ти сидів недавно, тільки швидше,— відповів він.

Ікар зрозумів, що капітан хоче йому сказати щось важливе. І побіг до маслини. Сів у затінку і став чекати.

Незабаром прийшов капітан Кафіс. Він кивнув, щоб хлопець ішов за ним, і попрямував до гавані. Там зійшов на корабель і гукнув Ікара.

— Ласкаво просимо, любий Ікаре! — капітан гаряче потиснув йому руку.— А де Харіс? Чому він не з тобою?

— Його немає на Криті,— відповів Ікар.— Він поїхав.

— Поїхав?!

— Його послав цар.

І хлопець розказав капітанові все, що знав.

— Але ми знаємо, де зараз Харіс! — радісно додав Ікар.

— Де?

— В Афінах.

— Звідки ти знаєш?

— Ми отримали від нього листа.

Ікар переказав листа і додав, що його читали царівна й Кріно.

Капітан сміючись потер руки.

«Добре я обдунив царя,— подумав він,— тепер він усі кораблі посилатиме на Кіпр...»

— Чому ти смієшся? — спитав Ікар.

Але обачний капітан не хотів розкривати свою таємницю.

— Я дещо надумав,— відповів він і поплескав хлопця по плечу.— Вітай від мене Кріно, у мене є для неї подарунок із Кіпру.

Він спустився у трюм і незабаром виніс розкішно вишиту вуаль.

— Хай носить і мене згадує. А тепер прощай, щоб, чого доброго, нас не помітили разом. І запам'ятай, що я тобі скажу. Все буде гаразд! Чуєш? Передай це і Кріно. Все буде гаразд!

Щасливий капітан Кафіс спав на своєму кораблі. Але людина думає одне, а воно виходить на інше. І плани нашого капітана теж поламалися.

Одного зимового дня йшов залівний дощ. Було холодно. Цар сидів у кімнаті біля вогнища. Думками він був у своїй молодості, коли ходив на війни й повертався переможцем на батьківщину. Як ним гордився народ! Як його зустрічали із квітами жінки!

Старий цар печально похилив голову.

— Я постарів, і царство моє підунало на силі,— бурмотів він собі під ніс.— Я знаю, що моя кончина не за горами. Єдиний порятунок наш — залізо. Але де знайти майстра, який би вмів із ним працювати? Арістід не з'явиться... Його вбили негідники... А я гадав...

Так він роздумував уголос, коли відчинилися двері й до зали зайшов захеканий вісник.

— Мій царю,— сказав він і впав цареві в ноги,— я приніс тобі листа!

— Звідки?

— З Афін, мій володарю!

Цар підвівся.

— Хто тобі його дав?

— Капітан Тіліс.

— Покличте писаря! — наказав цар двом вартовим.

Незабаром перед ним стояв німічний писар з довгими пасмами волосся.

— Яка твоя воля, царю? — обізвався він тремтячим голосом.

— Читай!

Писар розгорнув листа з дивними знаками й почав повільно читати:

«Царю всіх царів!

Покірний раб твій

капітан Тіліс сповіщає:

Добрався я благополучно. І зробив усе, як ти мені повелів. Афінський цар чемно прийняв мене, і я віддав йому листа. Він покликав свого писаря і той прочитав листа.

Завтра з приманкою, яку ти мені дав, піду на риболовлю. Коли спіймаю обидві рибини, які ти мені замовив, відразу ж сповіщу, а ти скажеш, що з ними робити.

Припадаю до ніг твоїх, капітан Тіліс,
покірний слуга могутнього критського царства».

Цар всміхнувся, вислухавши листа.

«Розумний чоловік, цей капітан,— подумав він.— Якщо і справді обидві рибини в Афінах, вони неодмінно клюнуть на приманку. Але я побоююсь, чи вони, часом, не дуже далеко, занадто далеко звідти, аж на Кіпрі».

Він обернувся до вартових і звелів їм:

— Відведіть цього чоловіка на кухню, нагодуйте і дайте десять бронзових восьминогів.

Восьминогами тоді називали круглі бронзові пластини, які правили за гроші. Гроші були бронзові, срібні, золоті, на них чекалились восьминоги. Посланець уклонився цареві і вийшов у супроводі вартових.

Цар залишився сам. Він підвівся з трону, окинув поглядом стіни, на яких були зображені звірі й лілії, потім стомленою ходою поплентав до порога.

Ішов дощ... Небо було захмарене, дерева стояли голі.

— Зима...— пробурмотів старий цар, тремтячи від холоду.— Зима...

Він підійшов до мангала, що горів поряд із тронном, простягнув до нього задубілі руки.

— Я постарів,— буркнув він ще раз,— постарів...

Він знову пригадав молоді роки, коли бився з бинами, ходив на полювання, убивав вепрів, а коли якось повстав Лато, він зі своїм військом за три дні зітер його на порох. А тепер?

— Постарів,— знову буркнув володар,— постарів я...

Він зітхнув. У його житті було одне велике горе. Він мав двох дочок і жодного сина-спадкоємця.

«Хто сяде після мене на троні? — думав він.— Чужі люди, зяті. Але не мої кровні. Гине, гине мій рід...»

Гинуло і його царство. Занепадало з кожним днем. Він не міг зібрати військо, щоб воювати. Ледве утримував у покорі васальні царства.

«Аби мене не чіпали... Аби мене не чіпали...»

Це найбільше гнітило старого царя. Аби утримати те, що є. Бо його предки награвували всі багатства силою. Вони мали одне гасло: «Хочемо володіти всім світом! Кріт для нас замалий!»

Старий цар махнув головою, ніби хотів відігнати сумні думки, плеснув у долоні — і з'явилися вартові.

— Скажіть Онірокріту, щоб негайно прийшов. І прине-сіть шахи!

Зима розгулялася. Зачастили дощі, вітри, вкрилася світами висока гора Іда. Придворні вельможі сиділи на м'яких подушках біля вогнища, грали в різні ігри, їли, сміялися, вели веселі розмови. Вечорами лунали звуки сандурі, рабині співали пісень.

Раби працювали весь день: прибирали в помешканнях, місили тісто, пекли хліб, варили їсти, рубали дрова, носили воду, працювали в майстернях. А вечорами, стомлені, вони збиралися в підвалах палацу. Жужичи черствий хліб, раби скаржились на свою долю.

— Це не життя! — мовив білявий чоловік, привезений сюди з якоїсь північної країни. — Це не життя.

— Що сталося, Ксантогене? — сміючись спитав кіпріот з товстим носом і тупим підборіддям, котрого, як і багатьох інших його співвітчизників, купили у царя Кіпру. — Чого ти бурчиш, щось знову трапилось?

— Хіба ж це життя? — знову мовив Ксантоген. — Ми не люди, а воли.

— Чому?

— Тому, що ми не маємо волі.

Раби схилили голови й мовчали. Ніхто не зважувався висловити вголос свої думки. Кожен боявся царських донощиків. Але один раб з великими світлими очима все ж підвів голову.

— Позавчора прийшов чужий корабель, — сказав він, — і привіз дивну новину... Може, ти чув про цей корабель, Ксантогене?

— Ти мене питаєш? — обізвався басом білявий чоловік. — Ти мене питаєш? Так, я розмовляв з капітаном!

— Я чув, що він твій землянин, — встрияв до розмови якийсь старий. — У нього, так само як і в тебе, була колись біла борода й великі вуса... А ноги обмотані в овечу шкуру...

Ксантоген усміхнувся.

— Так...

— І не скажеш, що він тобі розповів? — спитав худорлявий раб.

Ксантоген обвів усіх поглядом.

— Ми всі тут друзі, — тихо озвався він, — всі товариші.

Потім підвівся й замкнув двері.

— Слухайте, — ще тихше повів він далі. — Здається, скоро ми будемо вільні...

Раби від несподіванки підвели голови.

— Звільнимися! — загукали всі.

— Не кричіть, я вас прошу! — сердито остудив їх Ксантоген. — Будете кричати, нічого не скажу! Я не хочу зогнати у в'язниці...

— Гаразд... Гаразд... — заспокоїли його раби. — Ми будемо мовчати... Кажі!

— Підійдіть ближче.

Раби збилися гуртом круг нього.

— Слухайте! — почав Ксантоген. — Я бачився з капітаном. Виявилось, ми з одного села, воно на півночі, біля великої річки Дунай.

— Ну й що? Ну й що? — допитувались раби, яким нетерпілося почути новину.

— Отож я сів поряд з капітаном у портовій таверні й питаю: «Які новини ти привіз, капітане?» — «Багато новин, — відповів він. — Наші сіли на кораблі й плывуть на південь. Вони захопили маленькі острови: Тасос, Самотракіс, Скірос, Скопелос... Нас багато... Прямуюмо нижче... Минулого місяця оволоділи великим островом Евбея... Зараз вирушаємо звідти». — «І повертаєтесь назад?» — спитав я. «Чому ж? Нас тисячі. Ми попливемо ще нижче!»

Ксантоген замовк.

— І більше нічого не сказав? — спитали раби.

— Нічого.

— Вони плывуть до Криту?

— Не знаю, — відповів Ксантоген.

Здавалося, він не хотів говорити, хоча, мабуть, знав набагато більше, ніж сказав.

— Ти що, мені не віриш? — з досадою мовив худорлявий раб. — Чому?

— Я більше нічого не знаю, — відповів Ксантоген і прихилився до стіни. І, щоб змінити тему розмови, додав: — Чи не приніс би ти трохи бобів, посмажимо...

— Комори замкнені, — відповів худорлявий раб, — а ключі в наглядача.

Ксантоген схилив голову.

— Тоді давайте краще спати, — мовив він. — І нехай нам присниться, що ми їмо смачні смажені боби.

— Принаймні уві сні ми вільні й можемо робити, що хочемо... — обізвався худорлявий раб.

— Цього мало! Цього мало! — гупаючи в кам'яні плити, вигукнув Ксантоген. — Треба, щоб ми й справді стали вільними. Бо це не життя!

Раби поволі вмоцувалися на кам'яній підлозі, вкривалися хто чим міг, і скоро почулося хропіння.

Ліг і Ксантоген, хоч сон його не брав, і він просто лежав з розплющеними очима. Згадувались капітанові слова, від яких серце охоплював неспокій.

«Скоро ми будемо на Криті,— прошепотів йому капітан.— Незабаром будемо й на Криті...»

Худорлявий раб підсунувся до Ксантогена.

— Товаришу,— озвався він,— усі вже сплять, ніхто нічого не чує...

— Що тобі?

— Я хочу дещо спитати...

— Питай!

— Що ще сказав тобі капітан?

Ксантоген повернувся у його бік і побачив у тьмяному світлі великі чорні очі.

— Присунься ближче,— сказав він.

Коли той присунувся, Ксантоген прошепотів:

— Скоро вони будуть на Криті.

47.

Все це відбувалося в знаменитому Кнооському палаці. Так жили собі цар, царівни, вельможі, раби... А як же велося в Афінах нашому маленькому другові Харісу?

Капітан щодня бродив з ним вузькими вуличками по Афінах; на всіх святах вони були перші; коли якийсь старий піднімався на східці храму, щоб виголосити промову, капітан тягнув за собою наперед і Харіса. Але здебільшого вони кружляли навколо палацу.

«Все одно,— думав капітан Тіліс,— ми зустрінемо коваля, він побачить сина, кинесться його обнімати, а я іменем царя Криту схоплю й відвезу його назад на Крит...»

Так думав капітан, бродячи по Афінах, але поки що його старання були марними. Коваль ніде не з'являвся. Не видно було й царевича. Лише царевич міг знати, куди прилаштували коваля, щоб він таємно виготовляв залізо, але той і досі полював на розбійників.

Минуло десять, п'ятнадцять днів. Капітан не знав, що робити. Як повертатися на Крит з порожніми руками? Що він скаже цареві? Адже старий, нестямний у гніві цар може навіть звеліти закатувати його.

Якогось дня капітан довідався, що повернувся царевич. І повернувся переможцем. Капітан аж засяв від радощів.

— Нарешті я його знайду! Харісе,— звернувся він до хлопця,— у мене є одна думка.

Харіс захвилювався. Він уже втомився від щоденних блукань по Афінах. Хлопець не знав, задля чого вони ходять і що його чекає. Він тільки підозрював, що капітан замислив щось лихе. А тепер і геть занепокоївся, почувши про якусь капітанову думку.

— Не бійся, — сказав капітан, — це все задля твого щастя. Тож слухай. Я мушу повернутися на Крит. Тут мені більше нічого робити. Але де тебе залишити?

— Візьми мене з собою, — попросив Харіс.

— Не можу. Цар звелів тобі жити тут. Я вирішив відвести тебе до афінського царя, хай він візьме тебе на службу. Або краще...

Очі капітана загорілися. Оце лише щойно йому спало на думку — якщо він відведе хлопця до царя, чому б цареві не відправити його до царевича. А там і вплигло б, чи знайомі вони. Тоді можна було б відразу сповістити своєму цареві, що він знайшов чужинця, який влітку приходив у палац. І хто знає, може, незабаром він знайшов би десь у підвалах палацу й коваля.

— А що краще?.. — Харіс нагадав капітанові, що той не доказав.

— Або краще, — підхопив капітан, — я відведу тебе до царя. Він з юнаків готує собі воїнів. Якщо ти сильний і хоробрий, якщо покажеш себе хлопцем-зухом, то, я певен, царевич полюбить тебе і тоді ти прославишся.

Харіс уважно слухав капітана.

«Хто знає, може, він і слушно каже, — думав хлопець. — Афіни — моя батьківщина. Чому б мені таки не піти на службу до свого справжнього царя? І може, я таки колись стану хоробрим воїном, піду війною на критського царя і звільню свою батьківщину від критського ярма!»

— Ну, як тобі моя думка? — спитав капітан. — Подобається?

— Ходімо, — погодився хлопець.

— Не поспішай, — засміявся капітан. — Спершу треба сповістити царевича, чи він погодиться. Побудь тут, а я сходжу в палац і невдовзі повернуся.

Капітан вийшов з хати. Але раптом йому закралася в голову зла думка. Він повернувся й побачив Харіса, який стояв на порозі.

— Нікуди не виходь! — ще раз суворо звелів він.

— Ні! Я нікуди не вийду, — відповів хлопець. — Ти тільки швидше повертайся, капітане.

А син афінського царя Тесей саме в цей час читав короткого листа, таємно надісланого з Криту.

*«Афінському царевичу,
славетному Тесею*

пише цього листа людина, яку ти знаєш, але яка не хоче відкривати своє ім'я. Твій друг Харіс, син коваля, разом з критським капітаном в Афінах. Знайди його й визволи хлопця».

І все. На цьому й закінчувався загадковий лист.

— О, Харіс тут! — радо вигукнув Тесей. — Як зрадіє його батько, коли довідається про це!

Він схвильовано ступив до дверей.

— Зараз піду в підвал і сповіщу ковалеві новину, — сказав він і раптом зупинився. — Чому б спершу мені не знайти Харіса, а потім відвести його до батька?

Він гукнув начальника варту. Той з'явився миттю. Це був старий чоловік у бронзовому обладунку, у шоломі з пір'ям.

— Начальнику, — сказав Тесей, — я хочу попросити тебе зробити гарну справу.

— Я слухаю твою волю, царевичу!

— Цими днями до нашого міста прибув критський капітан, а з ним хлопчина. Я хочу, щоб ти привів до мене того хлопця.

Начальник усміхнувся.

— Я приведу його цієї ж миті! — сказав він.

— Ти знаєш, де він зупинився?

— Це мій обов'язок, все, що робиться в місті, я повинен знати.

— А як це тобі вдалося?

— Дуже просто. Протягом десяти — дванадцяти днів я бачив критського капітана, який водив за руку хлопця років дванадцяти. Вони весь час ходили довкола палацу. У мене відразу виникла підозра. Я послав свого вивідника дізнатися, хто вони такі і де зупинилися. Другого дня я вже знав чисто все. Зупинились вони в будинку куховара в палацу Дімоса, обоє прийшли з Криту. Капітан привіз листа твому батькові...

— Листа? Від кого?

— Від критського царя.

— І що в тому листі?

Начальник усміхнувся і звизав плечима.

— Цього я не знаю.

— Гаразд, — сказав Тесей, — я сам дізнаюся. А тепер не гаймо часу. Пошли двох вартових по хлопчину.

— Через п'ять хвилин він буде тут, — відповів той і виїшов, але одразу ж і повернувся назад, усміхаючись.

— Що трапилось?

— Мій царевичу,— відповів той,— тут у передпокої капітан, він хоче тебе бачити.

— Сам?

— Так.

— Отже, хлопець у хаті. Пошли по нього. І скажи капітанові, хай прийде завтра. Сьогодні у мене багато справ.

Начальник швидко вийшов.

Через кілька хвилин у будинок Дімоса зайшли два воїни. Харіс і досі стояв на порозі, з нетерпінням чекаючи капітана.

— Ти Харіс? — спитали вони його.— Харіс із Криту?

— Я.

— Ходімо!

— Куди?

— В палац. Тебе хочуть бачити.

— Ходімо! — сказав Харіс з готовністю і швидко пішов за двома вартовими.

Він думав, що їх послав капітан, який пішов у палац.

48

Тесей із хвилюванням чекав Харіса.

— Я вже знаю, хто мені прислав цього листа...— мовив він сам до себе.— Знаю!

В його уяві постала білява царівна. Тесей пригадав, як полудні в палаці вона сказала йому, усміхаючись: «Візьми цю каблучку, і коли тобі загрожуватиме небезпека, згадай мене».

— Це вона прислала листа! — повторював Тесей, чекаючи Харіса.

Чи застануть вартові Харіса в хаті? Чи встигнуть вони забрати його звідти, поки не повернувся капітан? Він хотів, щоб капітан не знав, куди подівся хлопець.

«Ми ще не готові до війни,— думав він.— Ще не час воювати з критським царем».

Двері відчинилися, і з'явився радісний начальник варті.

— Привели? — спитав Тесей.

— Він тут, чекає.

— Нехай зайде! І залиш нас самих.

На порозі з'явився Харіс. Тесей простягнув до нього руки. Харісові здалося, що це сон. Він розкрив рота, але не міг і слова вимовити.

— Це я,— звернувся до нього царевич,— це я, Харісе. Ти мене не забув?

— Ти! Ти! — пробелькотів Харіс.— Ти царевич Афін?

— Авжеж! — відповів Тесеї і обняв Харіса.

— Яке щастя! — прошепотів Харіс, переповнений радістю.

— Я дуже радий тебе бачити, Харісе. Підійди до мене.

Він узяв Харіса за руку й повів його в коридор. Проминувши коридор, вони спустилися темними східцями, пройшли повз вартових, які ледве бовваніли в темряві. На стінах висіли обладунки, бронзова зброя: мечі, списи.

— Куди ми йдемо?

— Зараз побачиш... Зараз побачиш...— відповів царевич. Десь здалеку почувся дзенькіт, а в глибині замиготів вогник.

Підійшовши ближче, вони побачили чоловіка, який гупав молотом. Царевич і Харіс переступили поріг майстерні. Чоловік стояв до них спиною і не помітив їх. Біля нього арап роздував полум'я.

— Швидше! Швидше! — почувся голос майстра.

Харіс стрепенувся. Серце його застукотіло частіше.

Царевич ступив крок уперед, заступивши собою Харіса, й промовив:

— Майстре, обернись і подивись на нас!

Майстер, упізнавши царевича, пішов до нього.

— Проходь, царевичу, прошу!

— Я не сам,— мовив Тесеї,— зі мною гість..

Не встиг коваль отямитися, а Харіс, упізнавши батька, кинувся йому на шию.

— Батьку! Батьку! — вигукнув він.

Коваль міцно обійняв сина:

— Синочку мій, це ти! Як ти сюди потрапив? Як ти мене знайшов?

— Гей, арапе! — гукнув царевич.— Ти вільний. Сьогодні коваль не працюватиме! Ходімо до мене в покої,— звернувся він до коваля та його сина.— Я наказав приготувати розкішну вечерю. Там ми й поговоримо..

Вони пішли. Царевич попереду, за ним — коваль, міцно тримаючи в обіймах сина.

Коли всі троє вечеряли в палаці, капітан саме повертався на свій постій у хату царського куховара.

«Дарма,— міркував він собі,— завтра я побачу царевича і все владнаю. Мій задум пречудесний. Я спіймаю їх, як мишей у пастку».

Він відчинив двері і гукнув:

— Харісе!

Але йому ніхто не відповів.

— Харісе! — знову гукнув він.

Вийшов старий.

— Де Харіс? — спитав капітан, починаючи хвилюватися.

— А хіба ти не прислав по нього?

— Я?

— А хто ж іще? Хіба ти не прислав по нього двох воїнів із палацу?

— Двох воїнів з палацу?! — нещасний капітан снопом упав на лавочку. — У мене його вкрали! У мене його вкрали! — загорлав він. — Дорадувався!

Капітан підхопився з місця й подався до палацу. Біля входу його зупинили вартові.

— Завтра! Завтра! — крикнули вони йому. — Царевич наказав, щоб сьогодні його ніхто не турбував.

— Мені вкрай потрібно! — горлав капітан.

— Завтра! Завтра!

Підбіг начальник варті. Він упізнав капітана.

— Що трапилося? Що тобі треба?

— У мене викрали хлопця. Прийшли з палацу воїни й забрали його. Де ж справедливість?!

— Я тобі все поясню, — мовив начальник. — Не кричи.

— Я протестую! Іменем критського царя я протестую!

— Цар Криту звідси далеко, — в'їдливо мовив начальник, — а цар Афін поруч, будь обережний, щоб він не почув, бо буде тобі горе!

— Ви дорого заплатите за це! — не вгавав капітан.

Начальник звернувся до двох вартових:

— Відведіть його на корабель. Хай пливе звідси, і передайте, щоб його на сушу більше не пускали!

— Я повернуся на Крит і донесу про вас моему цареві!

Начальник розсміявся:

— Ти не наважишся повернутися, нещасний! Не наважишся, бо ти знаєш, що тебе чекає смерть!

Капітан похнюпив голову. Начальник варті казав правду. Ні, він не повернеться більше на Крит. Він візьме курс до інших берегів, аби вберегти собі життя.

Воїни підхопили капітана під руки.

— Ходімо! — звеліли вони.

— Щасливої дороги! — гукнув навздогін начальник. — Ти програв. І це треба визнати.

Яке то щастя вміти літати! Тоді можна було б перелетіти гори, поля й моря, прийти до тих людей, яких любиш, і привітатися з ними.

Оце якби зараз Харіс мав крила, він полетів би на Кріт, зайшов би в палац, постукав у двері царівни, знайшов би там свою сестру Кріно і гукнув:

— Кріно! Кріно, сестричко! Я знайшов батька!

Але людина не має крил, вона не може літати. Тому Харіс вимушений писати листа й чекати, поки якийсь корабель ітимає на Кріт, щоб передати його.

«Як там ведеться Ікарові й Кріно? — думав Харіс.— Вони переживають за мене й не знають, що я дуже щасливий, бо знайшов батька й царевича».

Аріадна, Кріно й Ікар справді переживали за нього. Від тої хвилини, коли прийшов лист від Харіса.

«Чи отримав від мене вісточку Тесей? — думала царівна.— Чи здогадався, хто її прислав? І чи врятував він Харіса?»

Хвилювався й сам цар Кріту:

«Щось затримується капітан і не везе мені закованого в кайдани коваля! Затримується!»

Довгими ночами він збавляв час, ходячи туди-сюди по палацу. Єдина його втіха в такий час — гра в шахи з опасистим хитрим Онірокрітом. Іноді в його маленьких лукавих очах спалахувала радість:

«Скоро вже весна. Афінівський цар вимушений виконати мов повеління. І хоче він того чи ні, а пришле разом з іншими юнаками й свого сина. А Мінотавр його з'їсть!»

Якось уночі цар спустився в лабіринт. Він довго йшов вузькими покрученими коридорами підземелля, присвічуючи собі смолоскипом.

— Десь тут повинен бути Мінотавр,— бурмотів він собі під ніс.— Повинен... Останнім часом весь палац здригається від його реву, і я не можу спокійно заснути... Треба глянути, чого він реве, що йому треба...

Коридор закручувався, мов спіраль виру, все меншими й меншими колами до центру, де була безодня, ладна проковтнути кожного, хто до неї наблизиться.

«Ніхто не може вийти живий із цього лабіринту, якщо потрапить сюди! — міркував старий цар.— Лише я знаю, лише я...»

Він ішов, часом спотикаючись об каміння. Всередині лабіринту було волого, задушливо, пахло смертю, коли-не-коли

пролітав кажан або шипіла змія. Раптом почувся оглушливий рев, виповнений люттю і болем.

— Мінотавр...— прошепотів захеканий цар і зупинився, витираючи піт із чола й шиї.— Мінотавр...

Щелепи царя затремтіли. Він рідко спускався сюди. Його завжди охоплював жах перед цим чудовиськом, яке давно-давно ув'язнили в палаці. Чудовисько мало тіло людини, а голову бика. Цілий рік Мінотавр нічого не їв. А щовесни йому посилали сім юнаків і сім дівчат.

Цар ступив ще кілька кроків і відчув гаряче дихання звіра.

— Повертатимусь назад...— пробурмотів переляканий державець.— Я не хочу його бачити...

Він уже й справді хотів був іти назад та раптом побачив, що велетенське волохате тіло заступило йому шлях. Цар підвів голову і ледве не втратив голос. Перед ним, розправивши груди, стояв Мінотавр.

— Дай мені пройти! Дай мені пройти! — скрикнув нещасний старий і сперся на стіну. Ноги його підкошувались.

Чудовисько дивилось йому прямо в очі. Рот його був роззявлений і усміхнений, але з очей текли сльози.

— Чому ти плачеш? — спитав цар.

Чудовисько мовчало.

— Ти чому смієшся? — знову спитав цар.

Ніякої відповіді.

— Ти голодний?

Чудовисько широко роззявило пащу й ревноло.

— Гаразд, гаразд, — сказав цар. — Потерни ще трохи, весна скоро. Я вже звелів, щоб тобі привезли сім вродливих хлопців і сім вродливих дівчат.

Чудовисько всміхнулося. Можна було б подумати, що воно розуміє людську мову.

— Ти радий? — благально спитав цар. — Ти радий? Я прийшов сказати тобі це, щоб ти заспокоївся. Бо минулі ночі ти весь час ревів, і я не міг заснути. Що сталося?

Чудовисько зітхнуло. Кивнуло головою.

— Що сталося? — перепитав цар.

На царя дивилися очі, повні смутку. Чудовисько то відкривало, то закривало пащеку, намагаючись вичавити хоча б пару людських слів, але це йому не вдавалося. Лишень дві сльози знову скотилися з очей. Цар злякався.

— Що сталося? Що сталося? — дошитувався він. — Ти щось хочеш?

Цар почав хвилюватися. Він чув від свого батька й діда, що Мінотавр — святе чудовисько, покровитель критського

царства. Царі повинні робити все, щоб у нього був гарний настрій, інакше царству настане край. Зараз же Мінотавр сумував, плакав і зітхав. Його охопив страх. Це бачив і цар.

«Моє царство в небезпеці,— жажнувся він.— Моє царство у небезпеці...»

— Що ти хочеш? — знову спитав він чудовиська.— Кажу — і матимеш усе, що хочеш.

Чудовисько хитнуло головою і знову зітхнуло.

— Я звелів, щоб тобі привезли сина афінського царя! — вигукнув цар.— Хочеш щось іще? Єдиного сина царя Афін!

Але Мінотавр, тільки-но почувши це ім'я, заревів, мов опалений. Ніби йому ножем у серце штрикнули. Він висолюпив язика і прикусив його. Кров закапала на лису голови царя.

— Що сталося? Що сталося? — закричав зі страху цар.

Мінотавр опустил руки й теж зіперся на стіну. Здавалося, в нього не було сили стояти.

«Що з ним трапилось? — думав цар.— Що з ним трапилось? Він, здається, перелякався. А може, то він від радощів? Ох, якби ж то він міг по-людськи сказати, що він хоче... Бо моєму царству загрожує небезпека».

Він погладив Мінотавра й мовив:

— Тихше, тихше, не реви. Через місяць настане весна...

І тоді у нашій гавані з'явиться корабель під чорними вітрилами... І разом з юнаками й дівчатами сюди прибуде єдиний син царя Тесей...

Почувши це ім'я, Мінотавр заревів так, що захитався, ніби від землетрусу, підмурівок палацу.

— Я нічого не можу збагнути. Анічогісінько...— розпачливо мовив цар.

Мінотавр упав на землю й лежав нерухомо, ніби мертвий. Цар штовхав його ногами, але той навіть не ворухнувся.

«Спить,— подумав цар,— спить... Гаразд, я зараз піду...»

Він навшпиньки відійшов, повільно, дуже повільно ступив ще кілька кроків, а далі пустився бігцем.

Цар біг, не чуючи ніг під собою, обличчям натикався на павутиння, над головою його кружляли кажани. Він біг так швидко, ніби за ним гналося страхітливе чудовисько, й зупинився, важко дихаючи, аж біля виходу. Цар так перелякався, що аж позеленів.

Перед входом до лабіринту стояв воїн з подвійною сокирою.

— Поклич рабів,— звелів йому цар,— нехай допоможуть мені!

Невдовзі воїн повернувся з двома дужими арапами.

— Підніміть мене,— наказав цар,— віднесіть у покої!

Арапи нагнулися, взяли царя на руки, а він тримався за їхні плечі. Так і пішли до палацу. Попереду зі смолоскипом ішов вартовий.

Була вже північ. Цар, опинившись у ліжку, тремтів від холоду, ніби від лихоманки.

— Мені страшно,— шепотів він,— мені страшно... Щось трапилося з Мінотавром. Він щось хоче... Мені страшно!

50

Кількома днями пізніше в Афінах у всіх хатах стояв плач. Прийшла весна. Старійшини міста мали зібратися на раду й ухвалити, кого відправити на Крит на поталу Мінотаврові.

Давно-давно цар Криту переміг їх і визначив таку данину: щовесни посилати сім юнаків і сім дівчат у лабіринт для Мінотавра.

Рано-вранці цар Егей спустився на базар. Сів на кам'яний трон. Праворуч і ліворуч від нього на помості розташувалися дванадцять старійшин — найбагатших і найповажніших афінян. Довкола них зібралося повно людей. Усі були сумні. Старий цар ледве стримував сльози. Він сів на трон, тримаючи в руках високий царський скипетр, і звернувся до старійшин та народу:

— Афінські мужі, любі мої країни, настав страшний день. Всі люди на землі чекають весну з радістю, тільки ми — зі страхом. Бо ця весна погубить ще чотирнадцять найкращих квіток нашого міста!

Він зітхнув, говорити йому було важко, але мусив сказати усе до кінця.

— Ми повинні зараз визначити жертви. Та перед цим возвеличимо нашу покровительку, богиню Афіну!

Всі простерли до неба руки, і цар вигукнув:

— Афіно Партено, богине мудрості і сили, почуй наші благання! Нехай цей рік буде останнім роком людської данини! Підними свій спис і допоможи нам! Афіно! Афіно! Твоє улюблене місто у рабстві критського царя! Звільни його!

Так сказав цар, і всі хором підхопили ці слова:

— Звільни нас, Афіно! Звільни нас, Афіно!

Тоді підвівся перший старійшина.

— Хай підійдуть юнаки і дівчата! — сказав він.

Народ розступився. І ось у вранішньому світлі всі побачили велику процесію найпрекрасніших афінських юнаків і юнок. Хлопці стали праворуч, дівчата — ліворуч. Юнаки були в коротких до колін хітонах. Струпкі, сильні, засмагли на сонці, вони вмiли швидко бігати, високо стрибати, добре боротися.

Першим стояв син царя Тесей. Він не мав собі рівних ні за вродою, ні за силою. Батько з любов'ю дивився на нього. Та очі його затягло темною пеленою.

— Хто знає, чи побачу його ще... — прошепотів він.

Вродливі дівчата з заплетеними косами, у вінках з перших квітів, у довгих вуалях проходили повз юнаків.

У натовпі прокотився шепіт. Дехто плакав:

— Сім найвродливіших дівчат повинні загинути...

Підвівся перший старійшина. Він поволі погладив довгу сиву бороду, глянув на сорок юнаків і дівчат, ніби вимірював їх поглядом, і сказав:

— Благородний цвіт нашого міста! Чотирнадцять із вас повинні віддати своє життя за батьківщину. Якщо ви не підете по-доброму, сюди прийде страхітливий цар Криту, спалить наші оселі, випищить дерева, закує нас усіх у кайдани і пожене в рабство. Афінські юнаки й дівчата! Ви все зважили, адже ви свідомо йдете на самопожертву заради своєї батьківщини?

— Так! — вигукнули вони.

— Може, хтось боїться й вагається, то хай підніме руку і скаже відверто. Він має право зараз відмовитись. Ніхто не повинен приносити себе в жертву зі страху. Яка користь від такої жертви?

Він підвищив голос:

— Хтось хоче відмовитися? Підніміть руки!

Ніхто з юних не підняв руки.

— Принесіть жеребки! — сказав тоді цар.

Двоє старійшин принесли жеребки. Сорок паличок з іменами сорока юнаків і дівчат, які вирішили віддати своє життя за батьківщину.

— Хай підійде сюди один із вас! — вигукнули старійшини.

До царя підійшов юнак у білому з гілочкою плюща в курчявому чубі.

Перший старійшина взяв бронзовий шолом, вкинув туди жеребки і простягнув шолом хлопцеві.

— Витягни один жеребок!

Тоді підвівся старий цар.

— Зачекайте хвилинку! — сказав він. — Перш ніж він витягне жеребок, я хочу щось попросити.

Усі раптом перезирнулися. Що він хоче просити? Щоб його син не тягнув жеребок? Він у нього одинак, і коли цар помре, то хто сяде на троні? Хто буде царем?

Старійшини почали перешіптуватися:

— Він попросить, щоб ішов його син...— здогадався один.

— Він має право... Має право...— potwierдили інші.

— Тихо! — крикнув оповісник.— Цар говоритиме!

— Я хочу вас просити,— голос Егея затремтів,— щоб серед семи юнаків був мій син. Хай він не тягне жеребок! Це моє прохання!

По юрбі прокотився гомін. Такого ніхто не сподівався. Старий цар просив, щоб його єдиний син відбув на Крит разом з юнаками й дівчатами віддати своє життя за батьківщину!

Старійшини підвелися.

— Царю,— сказав перший старійшина,— твоє прохання — важке для нас. Хай бог вирішить його долю. Випаде йому жереб, хай пливе, так йому судилося. Але ж це неправильно, щоб він плив без жеребка! Ти не подумав, володарю наш, що другого сина в тебе немає? Ти не подумав, що залишаєш нас без спадкоємця престолу?

— Така доля! — прошепотів цар.

Старійшини з тривогою дивилися на царя, люди підступили ближче.

— Яка доля? — спитали старійшини.

— Таке повеління царя Криту! — ледве чутно вимовив згорьований цар.

Запала тиша. Всі жажнулися, ніби хтось замахнувся над їхніми головами зловісним мечем.

Тесей ступив крок наперед.

— Мужі афінські! — сказав він голосно.— Це моя воля, а не якась там доля. Якби навіть не було повеління, я все одно поїхав би сам!..

— Ти загинеш! Царевичу, ти загинеш! — закричали всі навперебій.— А що ми робитимемо?

— Я пливу туди не для того, щоб загинути,— відказав спокійним голосом Тесей,— а для того, щоб убити...

— Кого? Мінотавра? Отого страшного звіра? — вигукнули всі перелякано.

— Так! — твердо відповів Тесей.— Мені допоможе Афіна. Я більше не можу дивитись на поневолену батьківщину! І вже давно вирішив. Саме для того торік улітку я тасмно їздив на Крит і був у палаці. А тепер я готовий.

— Хай тобі щастить! Хай тобі щастить! — вигукнули люди.

Тепер усі раділи за царя, який зараз аж світився від щастя, ніби сам бог.

Харіс у натовпі теж підняв угору руку й вигукнув:

— Хай частить!

— Нехай збудеться твоя мрія! — сказав перший старійшина. — А тепер давайте тягнути жеребки для решти шести юнаків.

Хлопчина витяг із шолома жеребок. Троє старійшин, що сиділи праворуч від царя, прочитавши ім'я, оголосили:

— Андрокл! Андрокл, син Тімократа!

— Я! — вигукнув юнак, вийшов наперед і став біля Тесея.

Хлопчина знову засунув руку в шолом, витягнув другий жеребок. Знову троє старійшин прочитали:

— Дімокріт! Дімокріт, син Теагена!

— Я! — вигукнув смаглявий юнак з жагучими очима і одним стрибком опинився біля Тесея й Андрокла.

Так вибрали сім юнаків.

Настала черга дівчат. Перший старійшина кинув жеребки в красивий кошик.

— Хай підійде дівчинка! — звеліли старійшини.

До них підійшла білява дівчинка у рожевій сукні.

— Просимо, Хрісуло, просимо! — мовив перший старійшина, підохочуючи її. — Тягни жеребок.

Дівчинка витягла. Тепер троє інших старійшин, що сиділи ліворуч від царя, прочитали вголос ім'я:

— Клію! Клію, дочка Нікомахуса!

Наперед вийшла невисока дівчина, років сімнадцяти.

— Я! — опустивши очі, вимовила вона й стала за юнаками.

Хрісула витягла ще шість жеребків, і ще шестеро красунь стали біля Клію — до гурту чотирнадцяти жертв.

Коли всі жертви були вибрані, старий цар підвівся і звернувся до них:

— Даю вам три дні. Попрощайтеся зі своїми друзями й рідними. Для вас будуть відчинені комори палацу, для вас же будуть приготовлені щонайкращі страви в трапезній палацу. Приходьте до нас щодня, ми будемо вам раді. Я все зроблю, що ви забажаєте. Ви віддаєте своє життя батьківщині, тому можете просити все, що захочете.

На якусь хвилю він замовк, опустив очі, аби син не бачив його сліз.

— Через три дні, — провадив далі цар, — корабель підніме чорні вітрила й відправиться в тяжку подорож. І нехай благословить вас Афіна, щоб ви знову побачили отчий край!

Після його слів усі люди кинулися обнімати юнаків і дівчат, запрошували їх до себе додому.

«Через три дні, через три дні,— не виходили в кожного з голови слова царя,— ми покинемо рідний край...»

Тесей підійшов до батька, взяв його попідруки і допоміг спуститися по сходинках.

— Сину мій, ходімо зі мною,— сказав старий.— Я хочу поговорити з тобою.

51

Батько і син підходили до палацу. Старий цар ледве переставляв ноги. Син, єдина його надія і радість, мав покинути рідну землю. Чи повернеться він? Чи побачаться ще вони?

Тяжкі думки гнітили царя.

Нарешті вони прийшли в палац, віднялися сходами в тронну залу. Цар звелів вартовим:

— Станьте в коридорі і нікого не впускайте!

Батько з сином залишилися у залі самі за зачиненими дверима. Цар сів на трон.

— Підійди ближче, сину, я хочу говорити з тобою.

Тесей підійшов, і цар поклав свою висхлу старечу руку йому на голову.

— Я хочу відкрити тобі одну таємницю. Слухай мене уважно.

— Я слухаю, батьку,— мовив юнак.

— Твій дід був справжнім велетнем. Коли він ходив на полювання, лячний рев звірів долинав до самого міста. Коли він виступав у похід, вороги ще здалеку бачили його грізний меч і визнавали себе переможеними. Він самотужки носив сюди величезне каміння і збудував цей палац.

— Я знаю,— відповів Тесей,— і хочу бути схожим на нього.

— Так, ти знаєш. Бо про це знає весь світ. Але те, що я тобі зараз скажу, не знає ніхто. Навіть ти.

— Я слухаю тебе, батьку.

— В Акрополі, перед величезною богинею Афіною лежить кам'яна брила.

— Я знаю,— мовив юнак.

— Під нею схований великий дідів меч. Ти знаєш?

— Ні, цього я не знаю,— признався царевич.

— А тепер слухай таємницю,— провадив далі цар.— Це

дуже важливо: той, хто підніме ту кам'яну брилу і візьме меч, буде непереможний.

— Ходімо,— сказав юнак і підвіся.

— Куди?

— В Акрополь. Я підніму кам'яну брилу і візьму меч.

— Десять чоловік неспроможні її підняти,— сказав старий.

— А я підніму!

Старий подивився на нього з гордістю.

— Невже зможеш, сину? — спитав він.

— Так,— відповів Тесеї.— Так, Афіна мені допоможе.

Ходімо!

— Не зараз,— мовив батько.— Нас ніхто не повинен бачити. Ми підемо опівночі.

— Ще довго ждати,— пробурмотів з нетерпінням Тесеї.

— Потерпи, не квапся, синку.

Юнак похнюпив голову.

— Ти — мій батько,— спроквола сказав він.— Твоє слово — для мене закон.

— А тепер слухай далі. Через три дні ти відпливеш звідси. Як уже заведено в таких випадках, на кораблі будуть чорні вітрила. Але коли з допомогою Афіни ти повертатимешся додому переможцем, то підніми білі вітрила. Я ждиму тебе на березі, виглядатиму твій корабель з високої скелі і повинен заздалегідь знати, чи зустрічати тебе з радістю, чи від горя кидатися в морські хвилі. Бо якщо з тобою, сину, щось трапиться, я цього не переживу.

Очі царя наповнилися слізьми.

— Батьку,— сказав син,— я переможу! Не плач! Ти побачиш білі вітрила і радітимеш моєму поверненню!

— Хай тобі допоможе Афіна! А тепер іди до товаришів. Вас чекають розкішні столи в палаці, запрошуй їх до зали. А опівночі приходь сюди.

Тесеї поцілував батькові руку і вийшов. За дверима його чекав Харіс.

— Царевичу, мій батько просить, коли твоя ласка, прийти до нього в майстерню...

— Ходімо,— сказав царевич.— Він мені теж потрібен...

Вони рушили. Попереду йшов Тесеї. Харіс не міг намілюватися царевичем.

«Він попливе на Крит,— думав Харіс.— Попливе і вб'є Мінотавра. Як прикро, що я не встиг позавчора написати про це Кріно в листі, а листа вже відправив. Та звідки ж мені було знати?»

Вони спустилися в підземелля палацу. До них долинув звук молота, невдовзі попереду заблимав вогник, а потім вони побачили й арапа, який його роздував...

— Я прийшов, любий ковалю! — мовив Тесеї, переступивши поріг. — Ти мене кликав?

— Можеш іти, — звернувся коваль до арапа, свого помічника. — Приходь після обіду.

Коли арап зник у густій п'ятмі підземелля, коваль мовив:

— Мій царевичу, я зробив щось для тебе, тому й просив прийти.

— А я знаю що! — засміявся царевич.

— Ну, ну, вгадай!

— Залізний меч! Двосічний залізний меч!

— Вгадав і не вгадав, царевичу! — і собі засміявся коваль. — Ось що!

Коваль дістав із потайної шафи, що була у стіні, широкий, короткий двосічний меч.

— Я ж таки вгадав! — вигукнув Тесеї. — Я вгадав!

— Не зовсім, — сказав коваль. — Як ти думаєш, з чого він зроблений?

— А звісно, що з заліза!

— Зовсім ні! З чогось іншого, відмінного від заліза... І це таємниця. Спочатку воно справді було просте собі залізо. Але потім при обробці стало чимось іншим, міцнішим від заліза.

— Що ж це?

— Криця. Треба розпекти залізо на вогні до білого, а потім опустити в воду. Залізо загартовується. З таким мечем ти можеш не боятися жодного в світі звіра. Візьми меч. І з допомогою Афіни убий Мінотавра!

Тесеї з радістю схопив дорогоцінний меч і почепив його собі на срібний ремінь.

— Дякую тобі, друже, — мовив він і міцно потиснув руку ковалеві. — Чим я тобі віддячу?

— Нічого мені не треба! Щасливої тобі дороти, й повертайся з перемогою. Я житиму тут і робитиму для тебе крицеві мечі та списи. Для великого походу.

— Якого походу? — спитав, усміхаючись, Тесеї.

— Ти сам добре знаєш, царевичу, — відповів коваль. — Для цього мене і привіз із Криту... Чи не так?

— Так, — погодився Тесеї і ще раз потиснув йому руку. А потім до Харіса: — Ходімо, нас чекають друзі.

Коли вони трохи відійшли, Тесеї сказав:

— Ти, Харісе, нічого не хочеш у мене попросити?

Хлопець почервонів.

— А! — засміявся Тесей.— Бачу, що хочеш. Кажі, не бійся.

— Мій царевичу... — сказав той і примовк.

— Ну, ну, сміливіш! Що ж ти хочеш?

— Візьми мене з собою на Крит...— тихо мовив Харіс.

Тесей погладив його по голові.

— Візьмеш? — стрепенувся той.

— Тобі я не можу відмовити, Харісе. Ходімо разом!

Хлопча а ж підскочив від радощів.

— Я побачу,— вигукнув він,— побачу Кріно й Ікара!

«І я побачу,— подумав Тесей,— побачу русяву царівну...»

Вони спустилися сходами на центральну площу, де стояли накриті столи. Тесея вже чекали друзі. Побачивши його, вони підняли руки.

— Просимо до нас! — закричали вони гуртом.— Просимо, наш великий герою!

— Не поспішайте! — усміхаючись відповів Тесей.— Спершу треба вбити Мінотавра!

Він погладив руків'я нового меча й сів за стіл. Поруч нього примостився Харіс. Трапезували довго. Незадовго до півночі Тесей підвівся.

— Друзі мої,— мовив він,— ви гуляйте, скільки вам захочеться, а я мушу покинути вас. У мене справи.

Він попрощався з друзями й пішов до палацу. Там його чекав батько.

— Ходімо! — мовив він, побачивши сина.— Ти готовий?

— Так, батьку!

Він узяв батька під руку, і вони через чорний хід вийшли з палацу, піднялися на Акрополь. У темряві поблискувала бронзова статуя Афіни.

— Ось тут! — сказав цар і показав на кам'яну брилу з бронзовим кільцем посередині, яка лежала перед богинею.

Тесей нагнувся, щоб роздивитися.

— Підніми її, якщо подужаєш! — мовив старий.

Тесей нагнувся, вхопив кільце.

— Ну! — сказав старий.— Давай!

Юнак трохи піднатужився, і брила ворухнулася.

— Давай! — підбадьорив сина старий цар.— Ти вже зрушив її з місця! Давай ще трохи!

Тесей широко розставив ноги і щосили потягнув кільце. Вени на руках у нього здулися, кам'яна брила піддавалася важко.

— Ще трохи! Ще трохи! — вигукував старий, стоячи навколішках і стежачи за сином.— Ще трохи, синку!

Тесеї зібрався на силі, і ось уже кам'яна брила стала руба. Цар від радощів аж підскочив:

— Хай буде прихильне до тебе небо! Воскрес твій дід! Тесеї вітер піг з обличчя.

— А тепер шукай меч,— сказав старий.

Тесеї понишпорив по землі. Ось пігті шкрябнули по чомусь твердому.

— Знайшов!

Царевич підняв із землі велетенський меч, вкладений у свинцеві піхви, аби його не взяла іржа. Тесеї потягнув за руків'я — і в місячному світлі сяйнуло бронзове лезо меча.

— Ти непереможний! — мовив старий, обіймаючи сина.— Тепер ти не повинен нічого боятися! Нічого!

І з його старечих очей потекли щасливі сльози.

52

— Паці! Пані!

Царівна Аріадна ще спала. Зима закінчувалась, дні довшали, зацвітав мигдаль, повітря повнилося його пахощами. Сон весною завжди солодкий, мабуть, тому царівна так довго спала. Кріно схилилася над нею.

— Пані! Пані! — промовила вона ще раз дуже тихо.

Але царівна не чула, на її обличчі квітла ніжна усмішка, коси були відкинуті назад, чоло ледве відсвічувалося в тьмяному світлі, що пробивалося крізь зачинене вікно.

Їй снилося, ніби вона подорожує на швидкому кораблі, стоїть на носі, мов океаніда, вітер розвіває коси, а корабель розсікає запінене море. Аріадні завжди снилося лише море, корабель, прохолодний вітер, і тоді обличчя її сяяло, ніби його справді голубив морський вітер.

Кріно легенько торкнулася до плеча царівни невеличким папірусним згортком, якого вона тримала в руках. Та раптово схопилася, розплющила очі і, побачивши Кріно, всмінулася.

— Ох,— мовила,— ти перебила мені сон... Мені снилося, ніби я подорожувала...

Кріно розсміялася:

— Хто його знає, пані... Може, сон і здійсниться... Читай! — сказала і подала їй листа.

— Від Харіса? — здогадалася царівна.

— Не лише від Харіса. Не лише від Харіса,— відповіла дівчина, так само усміхаючись.

Аріадна розгорнула папірус і почала читати:

«Я, Харіс,
син коваля Арістіда,
пишу своїй сестрі Кріно.

Кріно, сестричко моя! З чого почати свою розповідь? Я ніби вві сні. Перш за все сповіщаю, що знайшов батька. Як це сталося, розкажу при зустрічі. Бо я вірю, що скоро побачу тебе. Далі — не менш важливе. Я знайшов чужинця, який влітку приїжджав у палац, ти знаєш його. Високий такий, вродливий хлопець з каштановим кучерявим волоссям, з родимкою на щоці. Якось увечері я приводив його до царівни...»

Аріадна від хвилювання замовкла. І ледве спромоглася на слово.

— Кріно,— попросила вона,— принеси мені еклянку води. Я не знаю, що трапилося із моїм горлом... Здається, простудила...

Кріно швиденько паповнила золоту чашу і принесла своїй пані. Та надпила трохи, підійшла ближче до вікна.

— Читай, читай далі,— сказала їй Кріно,— там усе написано...

Царівна схилилась над папірусом і читала:

«А знаєш, хто той вродливий чужинець? Нізащо не вгадаєш! Це царевич, єдиний син афінського царя!»

Кріно засміялася. Але Аріадна не могла втриматись і читала далі:

«Який він добрий, мужній, справедливий! Тільки одне тривожить його, і ця тривога зростає з кожним днем, що наближає весну. Царевич Тесей, так його звати, хоче прибути на Крит разом з юнаками... Страшно подумати... А якщо його з'їсть Мінотавр?»

Лист упав додолу з рук Аріадни.

— Що з тобою, пані? — кинулась до неї Кріно.

— Нічого... нічого...

— Не хвилюйся, афінський цар не пошле на смерть свого єдиного сина.

— А якщо він сам захоче? — мовила царівна, і губи її затремтіли.

— Хто захоче? Тесей?

— Так.

— Але чому? Чому?

— Щоб звільнити свою батьківщину від цього страшного рабства. Щоб урятувати юнаків і дівчат, яких щороку їсть Мінотавр.

— Але ж боротися з цим звіром небезпечно!

— Він сам захоче! — сказала Аріадна. — Ти цього не розумієш? Герой скаже: «Небезпеки не треба боятися!» — А потім додала пошепки: — Я повинна написати йому, — і скочила з ліжка. — Повинна написати...

Вона схвильовано й роздратовано почала ходити по кімнаті.

— Відчини вікно! — звеліла вона Кріно.

Кріно відчинила вікно, в кімнату ввірвалося світло. Аріадна підійшла до вікна і стала дивитися. Небо було чисто-голубе, без жодної хмаринки. З'явилися перші ластівки і, весело щебечучи, шугали в повітрі. В саду вже розцвіли деякі дерева.

— Ох! — простогнала царівна. — Уже весна!

Вона думала, що невдовзі на обрії з'явиться сумний корабель з чорними вітрилами, на якому прибудуть жертви — сім юнаків і сім дівчат для Мінотавра.

«А якщо з ними прибуде й Тесей? Боже мій!»

Царівна знову застогнала.

— Зачини вікно, — сказала вона. — Я не хочу бачити весну!

Кріно зачинила вікно й мовчки відійшла в куток — не наважувалась і слова проронити, лише стежила за царівною, яка ходила туди-сюди по кімнаті.

— Кріно, — обізвалась нарешті Аріадна. — Де Ікар?

— Повинен працювати в майстерні свого батька.

— Піди поклич його.

Кріно швидко вийшла. Царівна завмерла, схрестивши руки на грудях. Зненацька побачила маленьку статуєтку богини у ніші стіни. Сердце її радісно затріпотіло.

— Велика Богине, — гаряче прошепотіла Аріадна, — не допусти, щоб він прибув сюди! А якщо прибуде, допоможи мені врятувати його від смерті!

Двері відчинились. До кімнати зайшли Кріно й Ікар.

— Я до твоїх послуг, царівно, — мовив хлопець і впав на коліна.

— Ікаре, — сказала царівна, — спустись до гавані, дізнайся, чи не відпливає сьогодні якийсь корабель на північ. І негайно повертайся сюди.

— На північ? — перепитав Ікар. — Куди точніше на північ, царівно?

Аріадна завагалась. Ніби не хотіла видавати свою таємницю. Але потім спокійним голосом сказала:

— Афіни...

Ікар прожогом вибіг з кімнати.

— Кріно, як ти вважаєш, я встигну? — спитала Аріадна.

— А що ти хочеш зробити, пані?

— Написати йому... Написати, щоб не плив сюди... — І не чекаючи відповіді Кріно, сіла на низенький стілець і почала писати.

— Стань біля дверей, — крикнула вона Кріно, — і нікого не впускай сюди!

Вірна їй служниця стала за дверима. Вона дивилась по коридору праворуч і ліворуч. У сусідні кімнати заходили й виходили звідти раби, носячи сніданок своїм панночкам. Федра, закутана в пухнастий білий халат, поверталася з ванни. Підійшовши до Кріно, спитала:

— Твоя пані проснулася?

— Проснулася, царівно.

— А що вона робить?

— Одягається.

— Скажи їй, що я скоро до неї зайду, — і зникла в своїй кімнаті.

— Яка вона гарна! Яка вродлива! — прошепотіла Кріно. — Моя пані не така... Зате вона добріша...

Минуло п'ять, десять хвилин. Кріно приросла до того місця, де стояла. Та ось відчинились сусідні двері, і звідти вийшла Федра.

Кріно метнулася до Аріадни:

— Пані, — випалила вона. — Федра!

Аріадна підхопилася на ноги, висунула шухляду, сховала листа, швиденько взяла дзеркало й заходилася розчісуватися. Зайшла весела Федра.

— Сплюха! — кинула вона. — Ти й досі не вдяглася? А я до тебе з новинами...

— З якими? — спитала Аріадна байдужим тоном.

Вона знала Федрині новини, знала вона й те, що вони для неї зовсім не цікаві. Знову торочитиме щось про нові сукні або про капелюшок, який вона придумала.

— Прийшла весна! — багатозначно мовила Федра.

— Я прекрасно знаю! Це вся твоя новина?

— А весною знаєш, що відбувається?

— Прилітають ластівки... — відповіла Аріадна, яка з нетерпінням чекала, коли піде сестра, щоб докінчити листа.

— Так, чотирнадцять ластівок! — сміючись сказала Федра. — Ти знаєш які?

Аріадна глянула на сестру.

— Знаю, — відповіла.

— Я тобі не сказала найголовнішого, — і далі сміялась Федра. — Це таємниця. Я вчора дізналася від батька. Він

був у гарному настрої, бо виграв в Опірокріта в шахи. Він мені сказав, що один із семи юнаків знаєш хто?

Серце Аріадни завмерло. Вона обернулась до сестри і спитала:

— Хто? Хто?

— Син афінського царя!

Аріадна зіперлась на ліжку. Зблідла.

— Що з тобою? — спитала Федра, обіймаючи її. — Ти вся тремтиш...

— Нічого... Нічого... — пробурмотіла Аріадна. — Чогось запаморочилась голова... Так буває навесні...

Кріно набрала квіткової есенції і витерла нею руки й скроні своєї пані.

— Може, тобі приснився якийсь поганий сон? — спитала Федра.

— Ні... ні...

— Може, тебе зурочено? Я пришлю нашого мага.

— Ні... Ні... У мене все гаразд, — сказала Аріадна і знову схопила дзеркало.

— Я йду, — сказала Федра, — бо чекаю кравчиню... Будь здорова, сестричко.

Вона поцілувала Аріадну й вийшла. Аріадна відклала дзеркало — і до Кріно:

— Чула? — майже крикнула. — Чула? Він їде сюди, на поталу Мінотаврові!

— Він пливе сюди, щоб битися з Мінотавром... — поправила Кріно.

— Досі ще ніхто не вийшов живий з лабіринту.

Кріно впала на коліна, обхопивши ноги царівни.

— Пані, — благально мовила вона. — Допоможи йому!

— Як?

— Не знаю. Але допоможи!

Аріадна схилила голову.

— Як я йому допоможу? Як я йому допоможу? — повторувала вона, і в її голосі чулася безнадія.

У двері хтось тихенько постукав. Кріно відчинила. Перед нею стояв захеканий Ікар. Аріадна ступила до нього.

— Ну, що? — спитала.

— Царівно наша! — відповів хлопець. — Царівно, на обрії з'явився корабель з чорними вітрилами.

З веж палацу долинули звуки сурми. Цар вийшов на найвищу північну терасу.

— Що сталося? — спитав він вартового, який стояв на вежі і сурмив.

— Царю мій, — відповів вартовий. — З'явився корабель з чорними вітрилами!

— А! А! — радісно вигукнув цар.

Він заплескав у долоні, і в ту ж мить прибігли воїни.

— Приготуйте тронну залу! — звелів цар. — Принесіть мені святковий одяг! На центральній площі вишикувати військо! Послати у гаваць гінця, хай довідається, чи пливе син афінського царя!

Воїни й раби кинулись виконувати накази. Федра одягла нову сукню й вийшла на терасу. Дві рабині тримали над її головою опахало, щоб не пекло сонце.

— А де це моя сестричка Аріадна? — спитала вона.

— Зараз прийде, наша царівно, — відповіли їй. — Вона одягається.

На терасу вийшов Онірокріт. Він був чисто поголений, аж лиснів на сонці, мов білий старий бик.

— Добридень, царівно, — звернувся він до Федри. — Тобі сьогодні вночі гарний сон снився, еге ж?

— Мені снилося, ніби до нас пливе афінський царевич, — засміялась Федра.

— А я бачила уві сні нашого улюбленого Мінотавра... Він був геть закривавлений і жахливо ревів.

Федра обернулась. Перед нею стояла сестра Аріадна і аж сяяла в прикрасах із золота й перлів. Вона ще ніколи не була такою вродливою. Щоки її рум'яніли, мов троянди.

— Від власної крові, чи від крові царевича? — в'їдливо спитала Федра.

— Не знаю, — відповіла Аріадна. — Ще не знаю...

— А! Ще не знаєш! — злісно вигукнула Федра. — Отже, ти думаєш...

— Нічого я не думаю, — відповіла Аріадна. — Побачимо!

Хитрий Онірокріт слухав сварку обох царівен і посміхався. Він знав їхні різні вдачі. Чорнява Федра — пристрасна, кокетлива, русява Аріадна — внутрішньо неспокійна, для неї життя в палаці було обтяжливе. Вона прагнула вчинити щось значне, героїчне, мріяла про мандри й пригоди.

— А мені снилося, — обізвався опасистий придворний, — що царевич і Мінотавр ходили, узявшись за руки, по морю, ніби дві хмари...

— І що ж означає твій сон, хитромудрий Онірокріте? — спитала Федра.

— Не знаю, — відповів товстий Онірокріт. — Я можу відгадувати чужі сни, а свої — ніяк.

Тим часом раби одягали царя в його опочивальні. На шию йому почепили голубі морські черепашки, на лису голову наділи царську корону, срібні лілії й сім пір'їн павича, взули його в червоні сандалії, дали в руки царський скипетр з трьома золотими ліліями.

Зайшов вартовий.

— Царю, — повідомив він, — корабель причалив.

— Ну, що там?

— Прибув і син афінського царя.

— Де вони всі?

— Чекають.

— Приведи їх до мене. А де Маліс?

— Я тут, біля твоїх ніг, мій царю! — обізвався начальник варти.

— Будь біля мене. Коли вони прийдуть, постарайся впізнати того чужинця, який торік влітку був у нас у палаці, а ти його прогавив.

— Як звелиш, мій царю, — пробелькотів осоромлений Маліс і став у кутку зали.

Все місто було на ногах. Щороку, коли з Афін прибували юнаки й дівчата, критяни святкували, мов день перемоги. Майстерні не працювали, оселі причепурювалися, чоловіки й жінки бігали до гавані подивитися на нові жертви Мінотавра, який реве в підземеллі палацу.

Останні ночі тут ніхто не міг заснути. Весь палац здригався від того реву. Ніби його розхитував землетрус.

— Голодний, голодний звір! — казали люди, припадаючи вухом до землі і слухаючи. — Чуєте, як реве?

Чоловіки й жінки бігли до причалу, багато їх стояло вздовж дороги.

Ікар прибіг одним із перших. Коли корабель тільки заходив у гавань, він уже стояв на березі. Був чомусь дуже схвильований.

«Що це зі мною? Що зі мною? — думав він. — Ніяк не можу заспокоїтись, ніби чекаю когось».

На кораблі спустили вітрила. Першим зійшов на берег Тесей.

Ікар весело вигукнув:

— Чужинець, що був у нас торік! Це він! Він! — і підбіг ближче до нього.

— Жаль парубка...— сказала якась жінка своїй подрузі.— Шкода, що такий вродливий, а загине...

— Мовчи, нещасна,— тихо відповіла подруга.— Мовчи, бо почують і посадять у в'язницю.

Сурмачі протрубили в сурми, і процесія рушила. Ікар пішов і собі за нею.

Але до нього підбіг якийсь матрос з прибулого під чорними вітрилами корабля й схопив за руку.

— Хто ти? Я тебе не знаю! — сказав Ікар, здивовано дивлячись на матроса.

Незнайомиць з кучерявою борідкою і маленькими вусами був у короткому хітоні, який носять афіняни, і в сандаліях.

— Я тебе не знаю! Ми не знайомі...— твердив Ікар сердито.— Скажи що-небудь, може, я тебе впізнаю по голосу.

Але матрос мовчки тягнув Ікара за собою до корабля.

— Куди ти мене тягнеш? — зупинившись, сказав Ікар.— Я нікуди не піду. Я хочу йти з процесією до палацу.

І тут він почув голос незнайомця:

— Ікаре!

Ікар стрепенувся. Десь він чув уже цей голос, бо він був дуже йому знайомий.

— Ікаре,— знову мовив матрос.— Ходімо!

І повів Ікара до корабля. Хлопець уже не пручався. Він зрозумів, що цей таємничий матрос хоче йому щось сказати. Може, про його улюбленого друга, який зараз в Афінах. А може, передасть листа...

Матрос зійшов на корабель, а за ним Ікар.

— Ходімо! — повторив матрос.

Вони спустилися в трюм. Там було напівтемно. І ніде ані душі. Всі матроси зібралися на палубі корабля й розглядали славнозвістну гавань Криту, набережну, склади, подвійні сокири, які виблискували на високих списках, і дві вежі, що височіли при вході в гавань.

Матрос глянув на Ікара й усміхнувся.

— Що тобі від мене треба? — схвильовано спитав Ікар.

— Ікаре,— вигукнув матрос,— невже ти мене не впізнав? Придивись пильніше!

Одним порухом руки незнайомиць зняв приклесну бороду й вуса.

— Харіс! Харіс! — вигукнув Ікар і обняв свого друга.

— Тихше! — попрохав Харіс, знову приклеюючи бороду й вуса.— Ніхто не повинен знати, що я тут. Бо тоді пропав. Тепер ходімо нагору й там поговоримо.

Вони піднялися на ніс корабля й почали бесідувати.

— Перш за все,— почав Харіс,— скажи, як там Кріно? У неї все гаразд?

— Так, так,— відповів Ікар.— Ми отримали твого листа, звідки про все довідались, і часто згадували. Я такий радий, що бачу тебе. А як радітиме Кріно! А як там батько?

— Він в Афінах, виготовляє залізну зброю...

Харіс притишив голос:

— Скоро ми прийдемо на Крит і звільнимся від рабства! Але поки що нікому не говори, що я приїхав.

— Навіть Кріно?

— Навіть їй. А я тим часом буду переховуватися...

Харіс завагався.

— Доки? — спитав Ікар з нетерпінням.

— Доти,— прошепотів він,— поки царевич не вб'є Мінотавра.

Ікара аж підкинуло.

— А хіба він подужає? — спитав.— Кажеш, подужає? Досі ж бо ніхто...

— Я впевнений. Мій батько викував йому залізного меча, який може перерубати найстрашнішого звіра... А ще ж і богиня...

— Афіна? — спитав Ікар.

— Так, Афіна, богиня мудрості і сили, вона завжди з нами. Вона його супроводжуватиме в лабіринті й допоможе йому вийти звідти... Він вірить, Ікаре!

Харіс підвівся.

— Тепер,— мовив він далі,— оскільки ти знаєш усе, ходімо в палац. З цієї бородою й вусами мене ніхто не впізнає, бо й ти, мій друже, мене не впізнав. Вперед, ходімо!

Ікар і Харіс зійшли з корабля й побігли наздоганяти процесію. Вони минули безкінечні причали, величезні склади, де зберігались усі багатства, які привозили сюди з далеких країн, пройшли через центральний ринок гомінкого міста і невдовзі опинились у передмісті.

Сім юнаків і сім дівчат простували з піднятими головами і спокійно дивилися докруг себе. Яка гарна пора року весна, зелена-презелена весна! Сходили засіяні поля, великі жовті перли виблискували на сонці, як золото; білі, фіолетові, червоні анемони легко погойдувались під прохолодним вітерцем.

Тесеї ішов попереду широкими кроками. Здавалося, він поспішав. Поспішав на битву зі звіром. Іноді він брався за руків'я двосічного крицевого меча на поясі, ніби хотів переконатися, що він при ньому.

«Добрий священний меч мого діда,— думав Тесеї,— та він бронзовий, трохи поіржавів, адже стільки часу пролежав у землі. А ось цей крицевий меч уб'є звіра...»

Обабіч дороги юрмились люди, щоб побачити молодих людей, які прибули з Афін. Багато хто співчутливо хитав головою.

— Це неправильно,— казали вони,— не по-людськи. У чому провина юнаків і дівчат, що їх щороку посилають Мінотаврові на поталу?

— Але якщо не давати звірові їсти, він зруйнує палац! — заперечив хтось.

— Тоді вбиймо звіра і звільнімося! — кинули йому у відповідь.

— А хто ж його вб'є?

На це запитання ніхто не відповів. Всі в задумі схилили голови. Уже доходили до палацу. Здалеку забовваніли вежі, потім стало видно високі тераси, чорні колони. На сонці виблискували великі бронзові подвійні сокири. Юнаки й дівчата зупинилися від подиву. Вони ніколи не бачили такої краси.

— Що це за диво? — спитав Андрокл у Клію, що йшла поруч.— Що за палац? Ніби казковий...

Тесеї обернувся.

— Ходімо, товариші! — сказав він лагідно.— Чому зупинилися?

Всі рушили далі. Дійшли до північної брами, піднялися кам'яними сходами й опинились на центральній площі.

Там, біля вівтаря з великими рогами, стояв царський трон. Тесеї побачив старого царя, який сидів, прикрашений золотом, і криво посміхався.

Архонти й царські радники стояли довкруг трону. З високих вікон визирали вичепурені панянки. А дві царівни, мов пави, сиділи біля трону.

Коли на центральній площі з'явився Тесеї, всі були спантеличені. Він ішов з високо піднятою головою, в короткому голубому хітоні, волосся його було підв'язане червоною стрічкою. Цар насупив брови і подав знак Малісу. Той миттю підбіг і впав на коліна.

— Він? — буркнув цар.

Аріадна почервоніла. Серце її шалено калатало. Федра глузливо глянула на неї і спитала:

— Подобається?

— Хто? — намагаючись бути якомога байдужішою, перепитала Аріадна.

— Не вдавай, ніби байдужа,— засміялась Федра.— Принаймні переді мною можеш не вдавати. Тільки-но з'явився царевич, ти стала як мак.

— Я нафарбована,— уврала її Аріадна.

Цар підняв руку. Всі замовкли. І почувся його свистячий голос:

— Ти син афінського царя, який підкоряється мені?

— Я син афінського царя,— відповів Тесеї і підняв праву руку.

На його пальці сяяв великий золотий перстень.

«Це перстень, який я йому подарувала»,— радісно згадала Аріадна.

— Мого васала! — повторив цар і ляпнув себе долонею по носі.— Чому цього не кажеш?

Тесеї мовчав.

— Чому замовк? — крикнув цар.— Хіба ти не мій підданий?

— Ми вільні люди,— сказав Тесеї.

— Тоді чому щороку посилаєте мені данину — сім юнаків і сім дівчат?

Тесеї почервонів. Тільки зціпив зуби.

Він хотів сказати: «Це восстанне. Я вб'ю Мінотавра». Але промовчав.

«Богиня Афіна, моя покровителька, вона не тільки сильна, але й мудра,— мовив подумки Тесеї.— Краще бути обачнішим. Тут треба не лише мати міць у тілі, але й розум у голові».

Аріадна стежила за юнаком.

«Я його в біді не залишу,— подумала вона.— Я мушу врятувати Тесея».

Але як? Вона ще не знала.

— Який хоробрий і дужий юнак! — мовив старійшина, який стояв біля царського трону.— Як він благородно тримається! От якби нам такого спадкоємця!

Цар встав.

— Моє царство сильне,— мовив він.— І всі царі мусять мені підкоритися. А для того, хто підніме високо голову, у мене є подвійна сокира моєї богині!

Він повернувся до одного з воїнів і, показавши на юнаків і дівчат, розпорядився:

— Веди їх у палац. Нехай відпочинуть, попоїдять, тоді заплетіть їм у волосся жовті квіти смерті. Через три дні, коли вони добре відпочинуть, відведіть їх до Мінотавра. Я все сказав!

Коли чотирнадцять юних душ, рокованих на смерть, про-

ходили повз царя, він доторкнувся скіпетром до плеча Тесея і сказав:

— Зачекай! — І потім до всіх: — Розходьтєся! Я хочу поговорити з цим нахабою без свідків.

54

Аріадна глянула на батька.

— Батьку,— мовила вона,— благаю тебе, дозволь і мені залишитись.

— Ні! — відрізав старий.

Царівна обернулась до Тесея. Вона дивилась на нього й намагалася бути спокійною. Не можна давати знаку, що вони знайомі. Тесей теж тримався гідно. Він стояв велично, ніби мармурова статуя. Лише на якусь мить спалахнули його очі. Він підніс до губ перстень, ніби цілуючи.

Велике віяло Аріадни із страусового пір'я раптом випало з рук.

Тесей кинувся піднімати віяло й нагнувся, Аріадна теж нагнулася. Їхні очі опинилися дуже близько. Тесей подав їй віяло і доторкнувся до її пальців.

Цар розгнівано стукнув об кам'яні плити своїм скіпетром і вигукнув:

— Аріадна, ти й досі тут! Геть звідси!

Аріадна залишила центральну площу і зникла за темними дверима палацу. Старий цар і Тесей залишилися удвох. Цар насмішкувато глянув на юнака.

— Ну, що? — прошепотів він, мов змії.

Тесей мовчав.

— Ну! — знову прошипів цар.— Як тобі мій палац?

— Величний,— відповів Тесей.— Величний, розкішний, але дуже старий.

— Ти його вперше бачиш?

Тесей мовчав. Цар, кепкуючи, спитав:

— Не наважишся, преславний юначе, сказати правду?

Кров шугнула Тесеєві в голову, очі його метнули іскри.

— Ні, не вперше,— відповів він.— Я тут уже вдруге.

— Коли ж ти був перший раз?

— Тєрік улїтку.

— Що тебе привело сюди?

— Я мандрував. Заїхав і сюди, щоб побачити палац, де щороку гине краща молодь мої батьківщини.

— Ти був усередині палацу?

— Був.

— Говорив з ким-небудь?

— Говорив.

— З ким?

— Я не скажу. Я нічого тобі не скажу.

Цар підняв угору скіпетр і крикнув:

— А! А! Я примушу тебе заговорити!

— Ти нічого мені не зробиш.

— Нічого?!

— Нічого. У мене є мета, то хіба я можу боятися? Єдине, що можеш зробити,— це кинути мене до звіра. То кидай!

— Не хвилюйся, кину! Ось що я хочу в тебе дізнатися: що ти зробив з моїм ковалем?

— Я взяв його з собою в Афіни. Він працює в моєму палаці.

— Він робить тобі зброю? — затремтів цар.

— Так.

— Навіщо вона тобі?

— Щоб звільнити, якщо вдасться, свою батьківщину.

Цар зайшовся сміхом.

— Я непереможний, хіба ти не знаєш?

— Ти старий. Якщо помреш, хто заступить тебе на троні? Твої дочки? Вони жінки. Зяті? Та чи встигнеш ти видати дочок заміж? А якщо й видаси, то зяті потім пересваряться між собою. Отже, я спокійно чекаю.

— Поки я помру?

— Так.

— Але ти забув про одне,— загарчав цар.

— Про що?

— Ти раніше помреш. Через три дні.

— У нас в Афінах теж є богиня,— мовив Тесей.— Богиня мудрості і сили.

— Ну й що?

— Вона мені допоможе. У мене є до тебе єдине прохання!

— Яке?

— Коли я вб'ю звіра, поклянись, що не напустиш на мене своїх воїнів!

— Клянусь. Але звіра тобі не вбити.

— Побачимо.

Цар на мить задумався.

«Треба забрати назад коваля,— вирішив він подумки.— Треба... І це треба зробити раніше, ніж він озброїть афінян... Треба якось задобрити цього безстрашного юнака...»

— Послухай, юначе,— мовив він нарешті.— Хочеш врятувати своє життя?

— Ти можеш мені щось запропонувати?

— Так. Отже, слухай. Якщо ти відпустиш коваля, я подарую тобі життя.

«Я не хочу йти війною на афінян заради коваля, бо вже дуже старий,— думав цар.— Я старий, мені зовсім не хочеться воювати. Я поверну коваля хитрістю. Цей юнак небезпечний, хай він поверне мені коваля, а тоді я знищу цього царевича».

— Ти не відповідаєш? — спитав він Тесея.— Так чи ні?

— Ні!

— Ні?! Ти переможений. Будь обережний!

— Моя сила в Афіні,— відповів Тесей, ховаючи від царя двосічний крицевий меч.

Цар зійшов з трону.

— Варто! — крикнув він.

Коли прибігли вартові, цар мовив, показуючи на Тесея:

— Відведіть його в палац. Замкніть в окрему кімнату. Самого. Біля дверей поставте двох вартових. Вперед! — І, поглянувши на Тесея, насмішкузато спитав: — Тепер ти щасливий?

— Так,— гордо відповів царевич і пішов під охороною.

Незабаром він переступив високий кам'яний поріг і опинився в холодній напівтемній кімнаті палацу.

55

Вечоріло. Кріно мовчки стояла на колінах перед царівною.

— Ти нічого не скажеш? — спитала Аріадна.— Порадь мені щось.

— Що я можу поради, пані? — сумно відказала Кріно.— Двічі я намагалася проникнути в кімнату, де тримають Тесея, і двічі мене проганяли вартові. Вони виставляли списи і казали: «Геть звідси! Це наказ царя!»

— Що ж мені робити? Як його побачити? — прошепотіла царівна і сумно зітхнула.— Я мушу його побачити, щоб допомогти перемогти страшного звіра, а потім вибратися з лабіринту.

Вона замовкла і замислено дивилась крізь відчинене вікно. Сонце ще не зайшло, обрій весь червонів. Повітря було свіже, на деревах заливалися співом птахи.

— Який чудовий світ!..— тихо мовила царівна. І знову звернулася до Кріно: — Допоможи мені, Кріно, знайти вихід!

Кріно схилила свою чорняву голівку.

— Дивні речі діються,— сказала вона.— Щойно, коли я поверталася від дверей, за якими сидить Тесей, мене догнав Ікар і в темному коридорі сказав: «Кріно, сьогодні ввечері тебе жде несподівана радість...» Тільки-но він збрався сказати, що то саме за радість, раптом з'явився Маліс, і Ікар, не знати чому, відразу десь зник.

— Яка ж то радість? — пошепки спитала царівна.— Хто його знає... Будемо чекати... Я маю надію на Ікара...

Аріадна, вмоствившись у кутку на канапці, попросила Кріно:

— Заспівай мені трохи, хай на серці полегшає.

— Яку пісню заспівати, пані? — спитала Кріно.

— Оту дивну пісню, яку привезли недавно з півночі. Про героя, який іде полювати на звірів...

— Про Геракла? — мовила Кріно.

— Так, про Геракла... Так його звати? Співай!

Кріно підвела голову й заспівала. Це була героїчна пісня з складною ритмікою, з простими і водночас точними словами. На серці в царівни світлішало.

— Він варвар, але мені подобається,— сказала вона.

Кріно, нашоропивши вуха, перепитала:

— Хто там?

— Нікого немає, я нічого не чула,— відповіла Аріадна.

— Хтось стояв під дверима...— прошепотіла Кріно.

Вона підхопилася і швиденько метнулася до дверей. Зупинилася і ще прислухалась.

— Там хтось є,— сказала пошепки.— І важко дихає. Я чую.

— Відчини! — звеліла царівна.

Кріно відчинила двері й остовпіла від подиву. Перед нею стояв дивно одягнений юнак з кучерявою сивою бородою.

— Що тобі треба? — спитала вона.— Хто ти?

Юнак усміхнувся. Він хотів переступити поріг.

— Сюди не можна заходити! — суворо мовила Кріно.

— А я зайду! — засміявся юнак.

— Хто ти? — затремтівши, перепитала Кріно, бо щось знайоме чулося в голосі незнайомця.— Хто ти?

— Я! — сказав юнак і зняв приклеєні вуса й бороду.

— Харісе! Харісе! Братуку мій! — вигукнула Кріно і кинула в його обійми.— Це ти? Ти? Приїхав!

Харіс швиденько зачинив за собою двері.

— Кріно, не кричи! — прошепотів Харіс, не випускаючи з обіймів сестру.— Не кричи! Ніхто не повинен знати, що я тут!

— А батько? — спитала Кріно.

— Все гаразд. Він передавав тобі вітання...

Харіс підійшов до царівни і поцілував її ноги.

— Ласкаво просимо, Харісе! — мовила лагідно Аріадна. — Як тобі вдалося приїхати? Сідай ось на стілець і розкажуй...

Харіс розповів усе, починаючи відтоді, як він покинув Крит, і до нинішньої хвилини.

— А зараз, — уже під кінець розповіді сказав Харіс, — слухайте уважно! Якщо мене побачить цар або Маліс, я пропав.

— Ми тебе сховаємо, — мовила царівна. — Не турбуйся. Як Тесеї?

Харіс стелував плечима.

— Я його не бачив. Мене не взяли з корабля. Він лише встиг...

Хлопець дістав з-за пазухи щось загорнуте в червону тканину.

— Що це? — спитала царівна.

— Це мені вручив Тесеї, перш ніж покинути корабель. Я не знаю, що там. Він тільки сказав: «Передай царівні Аріадні!»

Царівна нетерпляче простягла руки:

— Давай скоріше!

Взявши згорток з рук Харіса, царівна мовила:

— Це восковий відбиток моєї печатки! Коли він приїжджав літом, я йому подарувала її й сказала, щоб прислав мені знак печатки, коли потрібна буде моя допомога. А тепер!.. Тепер...

Дві великі сльози скотилися по щоках.

— А тепер я нічим не можу зарадити. Не можу навіть побачити його.

— А чому б тобі не попросити свого батька? — спитала Кріно.

— Тоді буде ще гірше, — відповіла царівна. — Він запідозрить мене, і Тесеї пропав. Що робити? Що робити? Харісе, допоможи мені, — вона схопила його за плече. — Ти ж розумний, хоробрий, придумай щось. Ти ж любиш Тесея й мене!

— Є в мене одна думка... — вихопилося в Харіса.

— Справді?! — зраділа царівна.

— Так. У мене є друг, він подає обід та вечерю архонтам і гостям. Помічник кухаря.

— Ну й що?

— Я попрошу в нього його чепець, білий фартух, візьму тацю й піду до Тесея в кімнату.

— Чудово! Чудово! — вигукнули обидві дівчини.

— Ти справжній друг! — обнімаючи Харіса, сказала царівна.

— Ну, гаразд, доберусь я до Тесея, а далі?

— Скажеш йому, що нам неодмінно слід побачитись. Хай він щось придумає. Це вкрай необхідно. Бо може статися так, що, перемігши звіра, він сам не зможе врятуватись. Вийти самому з лабіринту просто неможливо. Так йому й скажи.

— Я пішов, — мовив Харіс, — уже смеркає. І це дуже добре: у коридорах темно, мене ніхто й не помітить. Я знайду свого друга кухарчука. Він дасть мені свій одяг і навіть зрадіє, що я сьогодні звільню його від роботи.

Кріно обняла брата.

— Ти мудрий і хоробрий у мене, Харісе! Царівна слушно каже.

— Хай тобі щастить! — додала царівна. — А повернешся, відразу заходь до мене і все розповиси. Чуєш?

— Неодмінно, володарко. За півгодини я повернуся.

56

Невдовзі кухарчук з білою бородою в білому фартусі зупинився перед дверима кімнати, де був замкнений Тесеєм, тримаючи перед собою тацю.

— Відчиняйте! — гукнув він вартовим. — Я приніс вечерю.

— Зараз, — відповіли невдоволені вартові. — Чого ото кричати? Просимо!

Двері відчинились, і Харіс зайшов у кімнату. Тут було темно. Тесеєм сидів у кутку.

«Мені треба поговорити з царівною, — думав він. — Обов'язково. Але як це зробити? Вийти мені звідси неможливо. Хоч би Харіса побачити. Але як він потрапить сюди? Хто його пропустить?»

І саме тоді він почув, як прочинилися двері. Тесеєм схопився з місця.

— Хто там? — спитав він.

— Вечеря! — Харіс спробував змінити голос, щоб Тесеєм не відразу впізнав його.

— Я не хочу їсти, — сердито буркнув Тесеєм. — Перекажи своєму цареві, що я не доторкнуся до їжі, поки він мене не відпустить.

— Повечеряй! — мовив Харіс тим самим голосом.

— Забирай свою тацю і йди геть звідси! — розсердився Тесей. — Ти що, не чуєш, що я тобі кажу? Зараз же йди геть звідси!

Харіс усміхнувся.

— Царевичу, не сердься! Це я, Харіс.

Тесей обійняв хлопця.

— Хитрун, як ти мене розіграв!

— Царевичу, — тихо мовив Харіс, — у нас немає часу на розмови. Я все передав царівні, і вона просила переказати тобі, що вам необхідно побачитися. Бо навіть якщо ти вб'єш звіра, то все одно не зможеш самотужки вибратися з лабіринту. Вона хоче тобі порадити, як це зробити.

— Але як же мені її побачити? — зажурився Тесей. — Як?

— Думай ти, і ми будемо думати. Завтра я знову принесу вечерю, тоді й порадимось.

— Гей! Чого ти там так довго вовтузишся? — гукнули вартові, зазираючи в двері.

— Не можемо знайти каганець, щоб засвітити, — відповів із темряви Харіс.

— Іди собі. Ми самі принесемо каганець, — сказали вартові.

Харіс вибіг з кімнати, тримаючи на голові тацю. Через десять хвилин він був у царівни.

— Ну, що? — спитали його обидві дівчини. — Ну, як, вдалося?

— Авжеж, удалося.

— Ти його бачив?

— Бачив. Спочатку він мене не впізнав. «Іди, каже, звідси, я не хочу їсти».

— Що він тобі ще сказав?

— Він теж хоче побачитися з тобою, царівно. Але як це зробити? Він не знає. Сказав, буде думати. А завтра ввечері скаже.

— Він дуже хвилюється? — спитала царівна.

— Важко сказати, було темно, і я не міг роздивитись його обличчя. А по голосу відчув, що цар його чимось розгнівив.

— Іди відпочинь, Харісе, — мовила царівна. — Ти сьогодні стомився. А завтра знову підеш до Тесея.

Харіс попрощався й вийшов у сусідню кімнату, де мешкала його сестра. Залишившись наодинці з Кріно, царівна попросила:

— Ти вмієш гадати на бобах. Погадай, що нас чекає...

Кріно принесла торбину, сіла на рожежу, підібгавши

під себе воги, і висипала на підлогу боби. Підлога враз зарябіла від білих, чорних, голубих і зелених камінців.

— Що там? — спитала царівна.

— Голубі камінці — це море, зелені — суша. Чорні й білі боби — то дні і ночі.

— Ну, то що? — не терпілося царівні.

— Вони віщують дорогу, — сказала Кріно, показуючи пальцями на голубі камінці. — А довкруг зелених камінців багато чорних.

— І що це означає?

— Велике нещастя впаде на палац...

Царівна замислилась, потім простягла руку до камінців і швиденько перемішала їх.

— Збери їх у торбинку. Все це брехня! — А трохи згодом додала: — Я стомилась. Постели мені. Я ляжу спати. Може, Велика Богиня вві сні прийде з порадою!

57

Царівна спала й бачила сон. Ніби йшла вона довгим-предовгим коридором боса, ступаючи тихо, мов скрадаючись... І раптом почула сміх та пісні. Придивилась пильніше і побачила двох вартових. Тієї ж миті відчинилися двері, і з кімнати вийшов юнак. Він засміявся, теж побачивши вартових, потім дмухнув на них, і вони попадали на землю. Юнак гукнув: «Аріадно! Аріадно!»

І царівна враз проснулася. Ніби справді почула своє ім'я. Подивилася довкруг. У кімнаті нікого не було. Ледве блимала лампада біля статуетки Великої Богині. Крізь відчинене вікно виднілися зірки.

Скрізь панувала мертва тиша. В палаці всі спали. Лише десь у балках співали солов'ї. Царівна якийсь час слухала той солодкий спів.

— Як гарно співають! — прошепотіла вона. — Це вони мене розбудили.

Царівна встала з ліжка, підійшла до лампади й почала розглядати статуетку з слонової кістки. Їй здалося, ніби богиня усміхнулася.

— Велика Богине! — сказала царівна. — Ти знаєш мій біль, допоможи мені!

Потім Аріадна підійшла до вікна й виглянула надвір. Місяць заливав своїм світлом площу й тераси палацу.

«Уже, мабуть, за північ, — подумала царівна. — Коли вже світатиме!»

Вона знову лягла в ліжку, але ніяк не могла заснути, все слухала солов'їв. Згодом заспівали і півні, провісники світанку.

— Уже світає... світає...— радісно прошепотіла царівна.— Сьогодні мені вкрай треба його побачити.

На сході зарожевіло небо. Одна по одній блідли і зникали зірки. Невдовзі з-за обрію виплигло сонце.

Палац прокидався. Відчинялися двері і вікна, раби мили двори, починали роботу майстерні.

Царівна підхопилася з ліжка.

— Кріно! — гукнула вона. — Кріно!

Кріно теж не спала, тому з'явилася відразу.

— Доброго ранку, пані!

— Кріно, я зовсім не спала... Може, лиш якусь хвилю... А потім знову схоплювалася, бо, здавалося, ніби мене хтось гукає.

— Ти бачила сон, пані, і пам'ятаєш його?

Царівна задумалась, намагаючись пригадати.

— А! Так, так, пригадую!

І переповіла свій сон. Темний коридор... вартові... юнак... Кріно радісно сплеснула в долоні.

— Так воно і є! Так воно і є!

— Що?

— Це нам навіяла сон Велика Богиня. Вона вказує нам дорогу.

— Що ти хочеш сказати?

— Я? Нічого. Сон сам усе каже. Ми повинні відвернути увагу вартових, і тоді Тесеї зможе перемовитися з тобою.

Царівна обняла Кріно.

— Гаразд, буди Харіса.

— Він ще спить. Міцно спить.

— Коли проснеться, нехай прийде до мене. Велика Богиня мені допоможе. Тому вона й посміхнулась мені, коли я вночі підходила до лампади.

Хтось постукав у двері. Кріно побігла відчиняти.

— Ікар! — зраділа вона.

— Проходь у кімнату, — запросила царівна.

Ікар привітався й озирнувся довкруг.

— А де Харіс? — спитав він.

— Навіщо він тобі? Спить.

— Мені вкрай треба його побачити, — мовив Ікар.

— У вас таємниці? — засміялась царівна.

У неї був сьогодні гарний настрій, бо вже починала вірити, що все буде гаразд.

— Так, царівно,— відповів хлопець і повернув у бік кімнати Кріно.

— Можна, я його розбуджу?

— Якщо дуже треба...— знову всміхнулася царівна.

Ікар відчинив низенькі двері і зайшов. Кімната Кріно була маленька, але досить чиста. Невеличке віконце, що виходило у дворик, над вікном красивий глиняний глечик з намальованим на ньому чорним восьминогом. Стіни розписані великими білими ліліями й метеликами. На рогажі сидів з заплющеними очима чорний котик, ніби й справді спав.

Ікар підійшов до свого друга.

— Харісе! — поторсав він хлопця за плече.

Харіс розплющив очі, побачив друга й усміхнувся.

— Уже ранок? — пробурмотів він.— Я вітаю тебе!

— Ранок! — розсміявся Ікар.— Уже сонце он як піднялося!

— Щось трапилося? — занепокоївся Харіс.— Я не розумію...

— Зараз усе зрозумієш. Випробування почалися!

— Які випробування?

— О! Через свої подорожі, я бачу, ти про все забув. Хіба ми не говорили, що мій батько...

— А! — згадав Харіс.— Крила!

— Так! Крила! Мій батько вчора знову випробував їх. Потай перелетів з палацу прямо на протилежну гору. Ясно? Свобода!

Але Харіс уже знав про інший шлях визволення з-під ярма. Він позіхнув і мовив:

— Гарзд!

— Тобі байдуже? — роздратовано спитав Ікар.

— Ікаре,— серйозно мовив Харіс,— подорож мене трохи перемінила. Мені здається, я став трохи мудріший. Бо знайшов інший шлях визволення.

— Який?

— Звичайно, не на крилах тікати від тирана. Треба воювати проти нього.

— А як ти зможеш? Ти сам?..

— Я не сам. Таких, як я, багато. Ми об'єднаємось і підемо на нього війною.

— А зброю маєте? Хто вас очолить?

— Зброя у нас є. Мій батько зараз робить її в Афінах. Є й той, хто поведе нас. Ти його знавш...

— Афінський царевич?

— Так, Тесей. Він сильний, мудрий і справедливий. Він не хоче рабства. Тобі треба поїхати в Афіни й побачити, як там живуть люди.

— А в них хіба немає царя?

— Є, але вони не раби. Вони вільні жителі міста. Працюють, мають право голосу. Один працює для всіх і всі для одного. Як одна сім'я, як брати. А цар для них — мов батько. Зрозумів?

— Я не можу чекати, — мовив Ікар. — Я хочу злетіти в небо і втекти звідси.

— І залишити тут усіх рабів? Це неправильно, Ікаре. Не здається тобі, що це трохи... не по-чоловічому?

Ікар похнюпив голову. Його друг сильно перемінився! Всього за кілька місяців він став зовсім іншою людиною.

«Його правда, — подумав він, — його правда... Але я хочу летіти!»

Ікар підвівся.

— Я піду, — сказав. — Треба допомогти батькові.

Харіс схопив його за руку.

— Ікаре, — мовив він, — друже, можна тебе щось спитати?

— Питай, Харісе, що ти хочеш?

— Якщо тут щось трапиться... в палаці, ти нам допоможеш?

— А що станеться?

— Я ще не знаю... Я нічого не знаю. Але якщо станеться, я хотів би знати, чи ти будеш з нами?

Ікар на хвилинку задумався.

— Якщо це станеться скоро, то я з вами. Але якщо затягнеться...

— Ти поспішаєш?

— Поспішаю.

— Великі діла вимагають великого терпіння, Ікаре. Вони вимагають терпіння й наполегливості, любий друже. Треба забути про суто своє і жертвувати собою заради інших.

— Де ти всього цього навчився? — спитав Ікар трохи розгублено.

— Життя навчило, — усміхнувся Харіс. — Моє маленьке життя. Потроху, потроху, навіть непомітно для самого себе, я став багато дечого краще розуміти...

— Гаразд, — сказав Ікар, — ми ще поговоримо. Ти тут будеш весь день?

— Так, піду ввечері. Коли прийдеш?

— Коли закінчу роботу, — сказав Ікар. — Бувай!

— На все добре, любий друже! Але ти все-таки подумай! Крила повинні бути не тільки зовні, на наших плечах, вони повинні бути в наших душах, Ікарє!

58

— Харісе!

Харіс почув голос царівни і заквапився до неї.

— Я до твоїх послуг, царівно! — випалив він.

— Ми вже дуже давно тебе ждемо, треба порадитись. Як тобі спалося?

— Як кротикові! — сміючись, відповів Харіс.

— Послухай, Харісе. Ми ніби придумали і водночас вагаємось, як зробити так, щоб афінський царевич непомітно для варти прийшов сюди.

— То ви придумали чи не придумали? Щось я не можу второпати!

— Так, ми знаємо, що вартових треба приспати, але не знаємо як.

Царівна переповіла Харісові свій сон та те, як його витлумачила Кріно.

Харіс трохи подумав і зрештою сказав:

— Здається, я придумав.

— Справді? — радісно вигукнули обое. — Кажі!

— Треба буде разом із копченим м'ясом піднести вартовим напою із сон-трави. І все буде гаразд.

— А як ти це зробиш?

— Дуже просто. Перш ніж нести тацю Тесеєві, я віднесу їжу вартовим і скажу: «Це вам від царівни в день її народження!»

— Прекрасно! — вигукнула царівна.

— А потім я піду до Тесея й розкажу йому про наш план. І коли вартові позасинають, я відчиню двері й приведу його сюди. От і все!

— Чудово! — мовила царівна. — А тепер іди в кімнату Кріно, щоб ніхто тебе не побачив тут. Можеш поспати ще, якщо хочеш, бо вечір у тебе буде важкий.

Харіс вийшов з кімнати.

— І ти поспи, пані, — сказала Кріно, — у тебе теж ніч буде нелегка.

— Як я можу заснути, Кріно, коли думки мені спокою не дають, як йому допомогти... А ввечері, коли він прийде, що я йому скажу? Як поясню? Лабіринт — це справжній-сінський клубок з безліччю заплутаних ходів. Коли туди по-

трапиш, то вийти назад уже неможливо... Мало хто знає, як знайти справжню дорогу... Мій батько, Дедал, я та ще кілька воєначальників... І більше ніхто! Як же я поясню це все Тесеєві?

— Піди сама з ним...— запропонувала Кріно.

— З ним?! А батько мене відпустить? Марна трата сили!

— Тоді...

— Не знаю... Не знаю... Але до вечора треба щось придумати.

Царівна лягла на ліжко і втупилася в стелю.

«Який же вихід?.. Який же вихід?..» — усе думала вона.

Кріно сіла на рогожу, взяла клубок голубих ниток і почала вишивати. Обидві мовчали. Кожна думала про своє. Царівна сушила голову, як пояснити Тесеєві, щоб він не заблукав у лабіринті, а Кріно мріяла про те, що скоро побачить свого батька...

Раптом через прочинені двері в кімнату прошмигнуло улюблене кошеня Кріно. Його зелені очі поблискували, хвіст стояв трубою.

— Псіпсіка! Псіпсіка! — покликала тихенько Кріно.

Кошеня радісно підбігло до неї, потерлося об її руку і вдячно замуркотіло. Кріно пильнувала за вишиванням і час від часу відмотувала голубу нитку з товстого клубка. Кошеня, побачивши, що клубок покотився, стрибнуло на нього й почало ним гратися.

— Ану, геть звідси! Заплутаєш мені нитку! — крикнула Кріно і спробувала його прогнати.

Але кошеня знову схопило кігтикками клубок і далі гралося ним, заплутуючи нитки.

Кріно розсердилася, прогнала кошеня й заходилася розплутувати їх.

— Як ти знайдеш тепер кінець? — усміхаючись, спитала царівна.

— Воно зробило мені з клубка справжній... лабіринт! — і собі засміялась Кріно.

— Кріно! — радісно вигукнула Аріадна.— Кріно! — обличчя її аж засяяло.

Кріно стурбовано підхопилася з місця. Що трапилося з її панею?

— Кріно! — знову вигукнула царівна.— Я знайшла! Ти сказала одне слово, і мені все стало ясно. Я тепер знаю, як допомогти Тесеєві вибратися з лабіринту!

Кріно аж рота роззявила.

— Пані... — тільки й спромоглася вимовити.

— Думаєш, я з глузду з'їхала? Аж ніякі! Слухай, що я придумала. Я дам йому клубок ниток, він прив'яже один кінець біля входу в лабіринт, а з клубком піде всередину. Коли вб'є звіра, то зможе по цій же нитці повернутися назад.

— Як усе просто! — здивувалася Кріно.— Як усе просто!

— Усе геніальне,— мовила царівна,— все геніальне завжди просте!

59

Коли засутиєно й коридори почали виповнюватися темними тінями, наш малий друг підходив до двох вартових, які стояли на чатах перед дверима кімнати Тесея. В одній руці він тримав копчене м'ясо, а в другій — глечик напою.

— Добрий вечір вам! — звернувся весело Харіс до вартових.

— Що тобі треба? Кому ти все це несеш?

— Вам, хіба ви не бачите!

— Іди геть звідси і не дратуй нас пахощами! Іди собі до вельмож!

— Сьогодні ви самі як вельможі! — відповів Харіс, ставлячи тацю біля їхніх ніг.— Все це, богу дякувати, ваше.

— Говори ясніше! — крикнули вартові, схопивши хлопця за карк.— Кажі ясніше, а то ми й не доторкнемося до їжі. Такі жарти у нас не проходять!

— Це все ваше! — сказав Харіс.— Все це вам прислала наша царівна, щоб ви побенкетували, бо в неї сьогодні день народження!

— Ти правду кажеш? Правду? — обличчя вартових засяяли від радощів.

— Беріть! Сідайте собі на порозі, і ніхто вас не побачить! Вечеряйте й зичте здоров'я нашій царівні!

— Хай здорова буде наша царівна! — вигукнув один вартовий.

— І ти будь здоровий, юначе! — додав другий.

Харіс повернувся на кухню, взяв приготовлену для Тесея тацю й пішов нагору. Вартові вже вечеряли.

— Віднесу нещасному чужинцеві! — мовив Харіс.— Завтра вже буде пізно. Мінотавр відправить його в царство Аїда. То нехай іде туди ситий. Відчиніть мені, будь ласка, двері!

Веселі вартові витерли вуса, підвелися й відчинили Харі-

сові двері. Він зайшов усередину кімнати. Тесеї замислено сидів у кутку.

— Добрий вечір, царевичу, чому зажурився?

— Я нічого не зміг придумати, — відповів Тесеї. — Залишайтесь єдине — опівночі перебити варту й вийти.

— Це не те! — заперечно похитав головою Харіс. — Більше нічого не придумав?

— Нічого.

— Ну, то байдуже. Зате ми придумали.

— Справді? Кажі!

Харіс швиденько виклав йому все. Тесеї потиснув руку і сказав:

— Коли я переможу звіра і благополучно повернуся додому, я зроблю з тебе знатного придворного архонта. Ти заживи це!

— Аби в тебе було все гаразд, царевичу, — мовив Харіс. — Про мене не турбуйся. Я хочу тільки, щоб батьківщина була вільна. Заради цього я віддам усі сили. А зараз мені пора вертатися. Бо варта може щось запідозрити.

— Щасливо тобі! — сказав Тесеї. — Уночі я відчиню двері.

— Я заховаюся в коридорі, і ми підемо разом, — Харіс узяв тацю й вийшов.

Вартові все ще вечеряли.

— Смачного вам, хоробрі воїни. Якщо хочете, я вам ще принесу.

— Хай буде здорова наша царівна! — вигукнули вартові.

Обидві дівчини з нетерпінням чекали Харіса.

— Все йде як задумано! — мовив Харіс. — Незабаром вартові заснуть.

Минав час. Опівночі Харіс сховався за колону навпроти кімнати Тесеї. Вартові хропли біля дверей.

«Зараз Тесеї почує хропіння й вийде», — подумав Харіс.

Раптом кров похолола в нього в жилах. У кінці коридора під ліхтарем він помітив Маліса.

— Все пропало! — пробурмотів собі під ніс Харіс. — Якщо він пройде тут і побачить сонних вартових...

Ніби блискавка, в голові майнула думка. Харіс вискочив з-за колони, насунув на очі білий чепчик і побіг просто на Маліса з криком:

— Пожежа! Пожежа!

— Де?

— На складах!

— Пожежа на складах! — крикнув Маліс і теж метнувся вслід за хлопцем.

У цю ж мить Тесеї відчинив двері. Поглянув на вартівних, які спали мов убиті, зачинив двері й нерішуче зупинився в коридорі.

— Ходімо швидше! — вибіг захеканий Харіс і потяг Тесея за собою.

Вони подалися коридором, піднялися по східцях і невдовзі вже стукали в кімнату царівни. Царівна сиділа на канапі, закутана в фіолетову шаль. Коли почувся стукіт у двері, вона встала.

Тесеї підійшов до царівни і поцілував їй руку.

— Я радий тебе бачити, царівно! — мовив він.

— Ласкаво прошу, царевичу! — відповіла царівна, і голос її затремтів.

— Нам не треба гаяти час, — втрутився Харіс. — Маліс обов'язково повернеться в коридор. І то скоро.

— Царівно! — сказав Тесеї. — Я послав тобі відбиток твого персня, бо мені потрібна твоя допомога.

— Я знаю. І дотримаю свого слова. Я тебе врятую від смерті.

— Дякую, царівно.

— Не треба дякувати. Бо й мені потрібна твоя допомога.

— Кажі. Я зроблю все, що ти захочеш.

— Скажу, але пізніше. Коли вб'єш звіра і повернешся з лабіринту.

— Допоможеш мені вибратися звідти, потім я зроблю все, що ти захочеш.

Аріадна нахилилася і взяла з кошика Кріно великий клубок ниток.

— Візьми його! Це твій порятунок!

Тесеї розгублено дивився то на клубок, то на Аріадну.

— А що я з ним робитиму?

Аріадна всміхнулася, помітивши розгубленість царевича.

— Прив'яжи один кінець біля входу в лабіринт і розмотуй клубок, ідучи всередину!.. — переможно сказала вона.

— Ясно! — зрадив Тесеї. — Дозволь поцілувати руку, яка мені дала цей клубок.

Царівна простягнула йому руку.

Харіс тим часом погасив каганці, щоб у темряві їх не було видно.

— Швидше! — сказав він і взяв Тесея за руку. — Ходімо!

Тесеї ще раз вдячно поцілував біленьку руку царівни.

— Хай тобі щастить! — сказала Аріадна і провела Тесея до дверей. — Повертайся з перемогою!

— Неодмінно повернися з перемогою! — сказав Тесеї. —

А потім проси, що хочеш. Клянусь, що все зроблю, що побажаєш!

— Щасливо тобі! Щасливо! — тихо мовила царівна, і серце її зацеміло.

Дві тіні ковзнули в коридорну темінь. Вартові ще спали. Тесей схвильовано потиснув Харісові руку, відчинив двері і зник у кімнаті.

Саме тоді повернувся розгніваний Маліс. Харіс сховався за колону.

— Де той брехун! Як спіймаю — задушу! — з криком метався він по коридорі. — А хто це погасив каганці? Нічого не видно!

Він так лютував, що й не чув, як хропіли нещасні вартові. Тож Маліс подався на кухню, щоб покарати брехуна.

Харіс вийшов з-за колони й радо потер руки.

«Все йде гаразд!» — подумав він і пішов до кімнати Кріно.

60

Наступного дня цар сидів на своєму троні, а навколо нього стояли, зігнувшись, старійшини. Смуток і неспокій виписані були на старечому обличчі всесильного володаря.

Останніми днями повернулись з далеких морів кораблі з поганими новинами. І ось зараз цар зібрав старійшин на раду, як бути далі.

— Володарю, — мовив один із старійшин, — наше царство в небезпеці. Наші предки побудували багато гаваней, біля тих гаваней виросли міста, названі Міноями на честь царів. Ці міста досі процвітали, допомагали нам торгувати. Так ми багатіли.

Цар кивнув головою і пробурмотів:

— Так, так! Так і багатіли...

— А тепер, — вів далі старійшина, — тепер Міної повстають. Усі Міної на островах Егейського моря — на схід до Палестини й на захід до Сіцилії та Піренейського півострова — всі піднімають голови. Вони не хочуть більше бути рабами. Вони хочуть торгувати для себе. А що тоді буде з нами?

Випростався ще один старійшина — худорлявий, низенький, старий, у бідній одежині.

— Настав час, — сказав він, — подумати, як зберегти нашу велич! Раби на далеких землях прозріли, розплющили очі, збудували свої кораблі, озброїлися — тепер вони сильні. Як

нам тепер тримати їх у покорі?! Давайте щось вирішувати! Може, відмовимося від величі?

— А як же нам жити? — відказав огрядний радник, що мав багато кораблів і тисячі рабів-веслярів. Багатство до нього стікалося з різних кінців світу. — Як ми житимемо? Як житимемо?

— Нам треба всім з'їхатися на свій острів, — відповів худорлявий старий. — Наш острів досить великий і може існувати сам по собі. Посадимо дерева, оброблятимемо землю, ловитимемо рибу. Будемо господарювати. І збережемо велич!

— Кріт сам по собі не може існувати, — мовив багатий торговець. — Багато дечого, потрібного для прожиття, на острові немає. Ми привозимо його з інших держав. Мідь привозимо з Кіпру, слонову кістку з Аравії, дорогі фрукти з Єгипту, бурштин — з півночі, олово — із загадкових островів Британії, що цілий рік покрита туманами.

Старий урвав його, підвищивши голос:

— Ми можемо прожити й без дорогих фруктів та мавпочок!

Але цар стукнув скіпетром об кам'яну підлогу.

— Не галасуйте! — звелів він.

Радники замовкли. Тоді цар мовив:

— Я покликав вас, щоб почути вашу думку. Поки що, бачу, існує дві думки: перша — послати військо й силою втримати наші колонії в покорі, друга — дати їм волю, а самим збитися в купу на острові і жити, як бог дасть.

— Будемо спокійно жити на своїй батьківщині! — кричали одні.

— Послати військо і зігнути повстанцям голови! — перекикували їх інші.

Підвівся перший старійшина і сказав:

— Наш царю, ні перша, ні друга думка, здається мені, не годяться. Якщо ми осядемо тільки на своєму острові, то не зможемо прожити, якщо підемо війною, то не переможемо. Залишається єдиний вихід.

— Кажі! — звелів цар.

Старий завагався.

— Кажі! — повторив цар.

— Якщо ти, царю, наполягаєш, то я скажу. Існує єдиний шлях до порятунку. Нам треба укласти мир з афінянами. Кріт і Афіни складуть одне царство. Ти, царю, вже старий, сина в тебе нема. Що буде, коли ти помреш? А якщо ми укладемо мир з афінянами та об'єднаємося з ними, у нас буде спадкоємець — молодий, справедливий, сильний і розумний.

— Хто? Хто? — вигукнули всі присутні.

— Тесей!

— Тесей?! — перепитав цар, і його нижня щелепа засіпалась.

— Тесей. Він здатен повернути нашому царству давню славу і багатство.

— Чужинець! — сказав зневажливо цар. — Чужинець на моєму троні!

— Зроби його своїм зятем, — запропонував перший старий, — зроби його своїм зятем. Віддай за нього котрусь із своїх дочок.

— Ніколи! — загорлав цар. — Завтра я відправляю його до Мінотавра, нехай той з ним розправиться.

— Ти — цар, тож роби, що знаєш. Ти спитав мою думку, я сказав. Наше царство у великій небезпеці. І ти ще не знаєш про найбільшу небезпеку, царю. Білі варвари, дорійці, згуртувалися на півночі й ідуть на нас! Вони вже захопили Фракію, ввійшли в Македонію, захопили землі Фессалії, захопили острови, а тепер наближаються до нас... Не сьогодні-завтра тут з'являться тисячі їхніх кораблів, і що ми тоді будемо робити? Який цар збере народ і вистоїть проти ворога?

— Мовчи! — крикнув розлючений цар. — Ти зрадник!

Старійшина похнюпився.

— Я єдиний, хто зараз бачить справжній стан речей. Якщо ми не зробимо так, як я кажу, ми загинемо.

— Досить! — вигукнув цар і підхопився з трону. — Якби не присяга, я вислав би тебе з царства!

— Я сам поїду звідси! — відповів перший старійшина. — Заберу дітей та всіх родичів і поїду звідси. Нам загрожує крах!

— Зловісний птах, сова! — закричав старий цар і підняв скіпетр. — Ти пророкуєш, що й мій палац згорить, і від нього залишиться тільки попіл!

— Інколи розум людини просвітлюється, і тоді людина здатна бути пророком. Так, вони прийдуть сюди, спалять твій палац, і від нього залишиться тільки попіл. І то буде скоро!

— Геть звідси! Щоб я тебе не бачив!

— Іду. Завтра мене тут не буде. Прикро, царю, але боюся, що здійсниться все, сказане мною!

— Минає і третій день. Завтра афінський царевич, а разом з ним і всі інші афіняни спустяться в лабіринт,— сказав Ікар своєму другові і зітхнув.

Вечоріло. Ікар і Харіс ішли понад берегом річки й розмовляли. На душі в Харіса було неспокойно. «Чи зможе Тесеї перемогти Мінотавра? — думав він.— Чи вийде потім з лабіринту? А коли вибереться звідти живий, чи не накинуться на нього люди? Тесеї казав, що цар поклявся не вбивати його, але чи дотримає він клятви? Як тоді врятуватися царевичу й добратися додому?»

— Не хвилюйся, Харісе,— урвав його думки Ікар.— Крила скоро будуть готові, і ми полетимо!

— Я не про себе думаю! — відповів Харіс.

Ікар хотів ще щось додати, але Харіс закрити йому рота долонею.

— Цить! — мовив тихо і прислухався.

Зовсім близько, за платаном хтось тихо розмовляв. Харіс почув, що весь час повторюється ім'я Тесея.

— Цить! Говорять про Тесея...

Вони впали на землю й прислухалися. Говорили двоє. По голосах, що долинали з-за платана, можна було здогадатися, що один з них — старий, другий — молодший, десь середніх літ.

Молодший сказав:

— Те, про що ти сьогодні говорив у царя на нараді, дізналися люди, і їх охопив жах.

— Маліс! Маліс! — шепнув Ікарові на вухо Харіс.— Я дуже добре знаю його голос.

— Мовчи! — сказав Ікар.— Мовчи, слухаймо...

— І що ж люди кажуть? — спитав старий.— Що вони кажуть?

— Кажуть, ніби ти у змові з Тесеєм. Узяв чимало золота і зрадив свою батьківщину.

Запала тиша. Потім почулося глибоке зітхання.

— Я? — сумно мовив старий.— Я? Але ж я ніколи не розмовляв з Тесеєм. Я його й бачив тільки тоді, коли він прибув до палацу, правда, подумав: «От би нам такого спадкоємця!» І я все одно стою на своєму. Критське царство в небезпеці. Його може врятувати лише така людина, як Тесеї. Оце така моя думка.

— І я теж пристаю на неї,— погодився молодший.— Але що вдієш?

— Я ж тобі кажу, поїхали звідси.

— Не побачивши Тесея?

— Ні. Бо скажуть, що ми заходимо з ним у змову, щоб підняти повстання.

— Але якщо в нас є своя думка і ми певні, що тільки так можна врятувати батьківщину...

Старий помовчав якусь часинку. Потім обізвався:

— Краще хай буде так, як я радив цареві. Тоді б він усе повернув.

— Хто?

— Якби цар віддав одну із своїх двох дочок за Тесея...

Харіс стиснув руку друга.

— Чув?

Чоловіки підвелися за платаном. Їхні кроки спершу були гучні, а потім зовсім затихли за коліном річки.

Наші друзі теж підвелися.

— Ходімо,— сказав Харіс,— мені пора нести Тесеєві вечерю.

— Перекажеш йому те, що ми щойно чули?

— Так.

— І царівні скажеш?

Харіс засміявся.

— Думаєш, царівна не думає про це? Але вона добре знає, що її батько не погодиться. Лише слово скажи, то цар відразу звелить порубати Тесея на тисячу шматків...

— Ну, а що ж воно буде? Ось бачиш, і страшний Маліс так думає...

— Давай не поспішати. Хай усе йде собі своїм звичаєм. Найголовніше — Тесеєй повинен убити звіра, а сам вибратися з лабіринту. Хай оце збудеться, а там буде видно.

— Твоя правда,— сказав Ікар.— Я гарячкую, поспішаю, а ти йдеш повільно, але впевнено.

— Бо в тебе крила, а в мене ноги,— засміявся Харіс.— Оце і вся різниця.

У палаці вони розійшлися. Харіс знову натягнув на себе білий чепець та фартух і пішов на кухню. Там узяв на тацю вечерю і поніс Тесеєві. Двоє вартових, побачивши його, засміялися:

— Чим це ти нас учора почастував? Добре, що хоч ніхто із старших не бачив...

— А що таке? — стрепенувся хлопець.— Невже співали? Чи, може, впали на підлогу й поснули?

— Отакої! — чванькувато розправили груди обидва, покручучи з гордістю вуса.— Ми впадемо на підлогу! Ти погано нас знаєш! Ми стояли, мов скелі, твердо!

Харіс розсміявся.

— Тепер відчиніть, я зайду. Востаннє нагодую бідолаху!

— Гарний хлопець,— сказав один вартовий.— Такий спокійний. Спочатку кричав, а зараз...

Він відчинив двері і впустив Харіса.

Тесей стояв біля маленького віконця і дивився в ніч. Він так замислився, що й не почув, як зайшов Харіс.

— Добрий вечір, царевичу,— сказав тихо Харіс.

Тесей обернувся.

— Добрий вечір, любий Харісе. Сьогодні ти востаннє приніс мені вечерю. Бо завтра хтосьна-де ми вечерятимемо...

— На кораблі! — впевнено сказав Харіс.— На кораблі, на якому будуть підняті білі вітрила!

Тесей розсміявся.

— І я так думаю. А ти сидітимеш праворуч від мене...

— Ліворуч...— виправив його, сміючись, Харіс.

— Чому ліворуч?

— Бо праворуч від тебе, царевичу, сидітиме інша людина...

— Може... Може, й так...— почервонів Тесей.

Харіс коротко переповів йому розмову, почуту біля річки.

Тесей нахилив голову.

— Її батько каже, що цьому не бувати...

Двері відчинились і просунулась чиясь голова.

— А що ви тут обговорюєте?

— Маліс! — перелякано прошепотів Харіс.

— Виходь звідси! — почувся голос прибулого.— Забирай свою тацю і геть звідси!

Харіс схопив тацю, підняв її високо, щоб не видно було обличчя, і миттю опинився в коридорі.

— Знову врятувався! — тихо мовив він сам до себе.— Врятувався!

Маліс переступив поріг, зачинив за собою двері, підійшов до царевича.

— Царевичу, я начальник охорони палацу і прийшов поговорити з тобою...

— Я слухаю тебе,— відказав Тесей з царською великодушністю.— Сьогодні я останній вечір тут. Якщо ти маєш щось сказати мені, то кажи...

— Те, що я запропоную, стосується не мене особисто, а моєї батьківщини.

— Я хочу тільки одного — щоб ти казав правду. То що?

— Наше царство занепадає. Наші колонії хочуть незалежності, білі варвари, дорійці, ідуть на нас, наші люди розучилися воювати, натомість дбають лише про власне зба-

гачення, а цар уже старий і, до всього, на біду, у нього немає сина.

— Я це знаю, — відказав Тесеї.

— Але того, що я хочу запропонувати, ти не знаєш!

— І що ж ти хочеш запропонувати?

— Забудь образи, візьми собі за дружину одну з царівен і сядь на критський престол.

— Старий цар не погодиться. Хто мені допоможе?

— Ти маєш друзів і в палаці, і в місті, — сказав Маліс. Тесеї замислився.

— Ні, тільки не зараз, — відказав він нарешті. — Спершу я мушу виконати свій обов'язок. Я повинен битися із звіром. Якщо переможу, тоді побачимо.

— Але коли ти навіть уб'єш звіра, то як виберешся з лабіринту?

Тесеї розсміявся.

— Це хай тебе не турбує, — відповів він. — Зі мною буде моя покровителька Афіна!

62

Світало.

Тесеї почепив до пояса двосічний крицевий меч, сховав за пазуху клубок, переступив поріг і вийшов на головну площу. Тринадцять його краян уже були там.

Три дні далися їм ознаки. За цей час вони змарніли, схудли. Побачивши Тесея, всі кинулися йому назустріч.

— Здрастуй, наш царевичу! — вітали вони його, дівчата цілували йому руки.

— Ти врятуєш нас! — заговорили вони навперебій. — Ти нас врятуєш!

Життя їм здавалося прекрасним, і вони не хотіли помирати. Тесеї поглянув на них якось суворо.

— Ви завжди повинні бути готові зустріти смерть! — сказав він їм. — Більшої ганьби, ніж страх, немає!

Дівчата зашарілися. Тесеї став на камінь і голосно мовив:

— Підійдіть до мене! Підійдіть ближче!

Багато придворних вийшли на площу подивитись на юнаків і дівчат, які готувалися віддати своє життя звірові. В одному з відчинених вікон палацу виднілася постать білявої дівчини. А поряд з нею стояла менша, чорнява.

Тесеї підвів голову і глянув на них. Він упізнав царівну Аріадну.

— Підійдіть ще ближче! — знову сказав він своїм друзям. Тринадцять юнаків і дівчат оточили його. Трохи позаду стояли наші давні знайомі Ікар і Харіс.

— Ти чомусь тремтиш,— обізвався Ікар.

— Нічого особливого,— відповів Харіс.— Просто я змерз... Тесеї підняв угору руку.

— Друзі мої,— сказав він,— настав час явити нашу мужність. Саме перед смертю перевіряється гідність людини. Тож не осоромте свою батьківщину, не осоромте Афіну!

Всі підняли вгору руки, і їхні очі загорілися.

— Ми не боїмося смерті! — почувлися голоси семи дівчат і шести хлопців.— Ми не боїмося смерті!

— Афіно, богине мудрості і сили, ми тут! Тут, у палаці критського царя, який хоче нас убити! — голосно заговорив Тесеї, а подумки додав: «Афіно, зараз ми спускаємося в підземелля палацу, щоб битися із чудовиськом, Мінотавром, який пожирає людей. Підніми свій спис, Афіно! Допоможи нам!»

Варта оточила юнаків і дівчат. За старшого малої варти був Маліс. Цар понизив його, зробив з головного начальника варти палацу начальником вартових, які охороняли лише Мінотавра.

Маліс підійшов до Тесея і підморгнув. Мовляв, щб той вирішив робити. Але Тесеї був спокійний.

— Уже? — спитав він.— Уже пора йти в лабіринт?

— Це твоє остаточне рішення? — підступивши ближче, тихо спитав Маліс.

— Так.

Маліс розшаленів. Він підняв угору подвійну сокиру.

— Вперед! — загорлав він і потягнув його до лабіринту. Зненацька від позолочених вікон жіночої половини палацу долинув пронизливий голос. Але вікно тут же зачинилося, і ніхто не встиг зрозуміти, котра з жінок заголосила.

— Ходімо! — звернувся Харіс до друга.

— А якщо тебе помітить Маліс? — спитав Ікар, бачачи, який схвильований його друг.

— Він зараз уже не той, що був раніше... А втім, хто мене впізнає у такому одязі? — і він показав на білий чепець, натягнутий аж на очі, і на білий фартух.

— Краще б ти відпочив... Ти перевтомився...

— Ходімо,— наполягав Харіс.

А сім юнаків і сім дівчат тим часом ішли твердим кроком і співали величальну пісню Афіні. За ними тягнувся натовп чоловіків і жінок. Позаду всіх ішли Ікар і Харіс.

Біля входу в лабіринт Маліс підняв подвійну сокиру.

— Стійте! — гаркнув він.

Усі зупинилися.

— Сім хлопців і сім дівчат крок уперед! — скомандував він.

Хлопці й дівчата ступили крок уперед.

— Беріть смолоскипи, щоб вам видно було дорогу.

Він роздав усім смолоскипи й звернувся до натовпу:

— А ви стійте на місці! Тихо!

Всі прикинули. Раптом з підземелля долинув жахливий рев. Люди зблідли.

— Страховисько почуло свою жертву, — пояснив якийсь дідок своїй бабусі.

Бабуся схопила його за руку.

— Ходімо звідси... Я боюся...

— Чого боятися? — старий засміявся. — Звір прикутий ланцюгами, він не може покинути свого місця.

— Я боюся! — бурмотіла стара і тремтіла.

— Не бійся, жінко! — обізвався хтось поруч. — Міно-тавр — царського походження, тому добре вихований! Він старих не їсть...

Баба розсердилась.

— Я стара? — закричала вона й поправила фарбовані кучері біля вух.

— Тихо! — гаркнув Маліс. І звернувся до Тесея, глумливо посміхаючись. — Прощу, заходь!

Тесей обернувся до товаришів і мовив:

— Ходімо! З нами Афіна!

Тесей переступив поріг. За ним рушили мовчазні й бліді тринадцять його товаришів.

63

Щойно вони зайшли в підземелля, двері за ними зачинились. Тесей зупинився й сказав:

— Запаліть смолоскипи!

Смолоскипи освітили довгу вузьку печеру з кам'яними східцями. Тесей дістав з-за пазухи клубок ниток і один кінець прив'язав до каменя.

— Ідіть за мною, — він пішов попереду, розмотуючи нитку.

Підлога була слизька, всі ступали обережно, тримаючись одне за одного...

Тесей ішов попереду. Всі мовчали. Спускалися все нижче й нижче. Східці то вели вбік, то ніби повертали назад. Тесей і далі розпускав клубок.

Раптом знову почувся страшний рев. І брязкіт ланцюгів.

Хлопці зупинилися. Навіть не дихали.

— Сміливіше! Сміливіше!..— сказали дівчата і взяли їх за руки.— Ходімо!..

Вони пішли далі. Знову завернули у звивистий прохід, гублячись у заплутаних колах.

Зненацька у ніздрі їм ударив важкий запах. Ніби вони потрапили в стайню.

«Прийшли...» — подумав Тесей і поволі дістав свій двосічний крицевий меч.

Йому в обличчя вдарило гаряче дихання. Тесей підняв смолоскип. Перед ним з роззявленою пащею стояв Мінотавр і дивився на нього.

Тесей спочатку здригнувся. Ступив один крок назад і підняв меч.

— Стійте! — гукнув він товаришам, не повертаючи до них голови.

Мінотавр дивився на нього налитими кров'ю очима. Двоскрутих рогів виблискували при світлі смолоскипа. Тіло в нього було як у людини, але зелене й розпухле, ніби хворе. Два жовті ланцюги звисали на його розпухлих ногах.

Тесей спочатку завагався.

«Страшне чудовисько,— подумав він.— Але ж це хворе створіння — ні людина, ні тварина...»

Зненацька його охопило співчуття. Смолоскип уже догоряв. Хтось гукнув:

— Ми допоможемо тобі, Тесею!

Це Андрокл вигукнув і ступив крок уперед.

— Не треба! — відповів Тесей.

Андрокл зупинився й мовив:

— Що там діється? Я не чую, щоб вони билися. І його смолоскип уже догоряє.

Хлопці й дівчата зіперлися на мокру стіну, затаїли дихання, намагаючись почути голос Тесея.

— Він розмовляє з чудовиськом! — сказала Клію.

— Мовчіть! Послухаємо!

Тепер голос Тесея долинав до них уже чітко:

— Ти можеш говорити? Страшне чудовисько, ти можеш говорити?

Почувся тихий рев, ніби скарга. Заскреготіли зуби.

— Скажи мені! — повторив Тесей.— Скажи хоч слово!

Знову сумний рев у відповідь.

— Не говори з ним, забий його! — гукнув Андрокл.

— Мовчи! — розсердився Тесей.

Хлопці й дівчата стояли під стіною й чекали. Смолоскип Тесея блимнув востаннє і погас.

— Погас смолоскип! — зі страхом зашепотіли дівчата.— Тепер він його з'їсть.

Почувся брязкіт ланцюгів. Хлопці й дівчата підступили ближче.

— Афіно,— шепотіли вони,— Афіно, спустись і допоможи йому!

Печеру виповнили звуки бою. Чудовисько ревіло так, що здригалися стіни палацу. Потім щось важке звалилося на підлогу. І тут же пролунав дикий розпачливий рев.

Андрокл перший кинувся вперед, за ним — решта. І ось перед ними постав Тесей — блідий, мовчазний. З його меча скапувала густа чорна кров.

Усі закричали від радості:

— Слава царевичу!

І заходились його обіймати.

— Тихо! — наказав Тесей і витер піт, що градом скочувався з чола прямо йому на груди, вимазані кров'ю.

— Ти поранений? — спитала Клію.

— Ти поранений? — питали хлопці.

— Ходімо! — стомлено мовив Тесей.

Він узяв клубок і знову пішов попереду. За ним ішли радісні товариші. Тепер ішли швидко, минаючи заплутані ходи, і опинилися біля дверей.

Надворі стояв гамір. Цар уже спустився сюди і чекав, що буде далі. Біля нього стояла бліда Аріадна. Харіс та Ікар, спершись на колону, мовчки втупилися в страшні двері підземелля.

— Чого ми чекаємо? — сказав хтось у натовпі.— Він їх уже з'їв.

— Так і мусить бути,— погодився якийсь дідок.— Адже таке відбувається щороку. Якщо до обіду ніхто не вийде, то Мінотавр розправився з ними. Тоді ми принесемо жертву Великій Богині. І свято закінчується.

Харіс обернувся до сестри.

— Запізнюється... запізнюється...— тихо сказав він.

Але Кріно тепер дивилася на свою пані і нічого не відповідала. Аріадна підступила до дверей.

Маліс, бачачи це, посміхнувся. Йому вуста наче медом намазали.

— Наша царівна стала вдовою,— пробурмотів він.— Стала вдовою, не вийшовши заміж.

Раптом люди захвилювалися. Всі витягували голови, ставали навшпиньки, щоб краще бачити двері. Їм здалося, що

вони ворухнулися, ніби хтось ізсередини намагався їх відчинити.

Цар підвівся з трону, витріщив очі й промимрив щось.

Двері відчинились, і сонце освітило спокійну постать Тесея.

64

Аріадна радісно вигукнула й побігла до свого героя. Але цар уже зійшов з трону і, перепинивши шлях дочці, підійшов сам до Тесея.

— Ти вбив його? — спитав він глухим голосом.

— Так.

Народ, почувши це, загомонів. Цар повернувся до натовпу і показав на Тесея:

— Він убив його!

Натовп сколихнувся. Аріадна стала між героєм і людьми.

— Стійте! Зупиніться! Я вам наказую! — крикнула вона, а потім звернулася до батька докірливим тоном: — Батьку, ти ж присягався!

— У чому я присягався?

— Ти обіцяв не займати його, якщо він переможе Мінотавра. Так чи ні?

Цар мовчав.

— Цареві, — суворо вела далі царівна, — негоже порушувати слово.

Він схилив голову, а потім звернувся до натовпу:

— Залиште його! Я дав слово і не порушу його. Ідіть геть! — А потім до Маліса. — І ти зі своєю вартою іди звідси!

Всі розійшлися. Залишились цар, царівна і чотирнадцять афіян. З-за колони визирали Харіс, Кріно та Ікар.

Цар знову сів на трон і звернувся до Тесея:

— Підійди до мене!

Тесей ступив крок уперед.

— Я слухаю!

— Негайно їдь звідси! — майже крикнув цар, ледве стримуючи гнів. — Сідай на свій корабель і їдь.

— Цього хочу і я, — спокійно відповів Тесей. — Ми поїдемо. — Він звернувся до друзів: — Ходімо!

— Стривай! — крикнув цар. — Візьми цей спис і віднеси його своєму батькові. Це знак війни. Скажи йому, що й літа не мине, як я зруйную його місто й палац. І попіл розвію на чотирьох вітрах. Я все сказав!

— Я приймаю виклик! І чекаю вас у гості! — засміявся Тесей.

— Ти чого смієшся?

— Гляди, царю, бо я раніше прийду сюди і спопелю твій палац! Ти постарів, царю. Пора тобі поступитися!

Царя охопив жах. Він зблід і похилився. Аріадна підбігла до нього.

— Батьку! — почувся її зойк. — Батьку!

Але старий втратив свідомість. Аріадна схопила глечик з водою і побризкала на батька.

Старий прийшов до тями.

— Відведи мене в палац, — попросив він. — Покличте вартових.

Кріно підбігла допомагати своїй пані. Харіс подався в палац по варту.

Незабаром Маліс із вартовими взяли старого на руки, віднесли в палац і поклали на ліжку. Аріадна й Федра сіли поруч.

Тесей звернувся до своїх товаришів:

— Ідіть у гавань, готуйте корабель.

— А ти не підеш із нами? — спитав Андрокл.

— Я прийду трохи згодом. У мене є ще справи в палаці.

— Не затримуйся, — занепокоєно сказали йому.

— До вечора я повернусь. Ідіть!

65

Тесей минув площу й піднявся в палац. Вартові дивилися на нього з ненавистю. Тепер, коли він перемиг чудовисько, здавалося, що стіни палацу захиталися. Ніби впала велика опора, яка утримувала його. Морська критська держава ось-ось мала звалитися.

Коли Тесей мав уже завертати в коридор, з-за рогу перед ним зненацька вигулькнув Маліс. Тесей зупинився. Маліс теж окинув його ненависним поглядом.

— Ще є час, — сказав Маліс тихо.

— Що не дадуть мені добром, я візьму мечем, — відповів Тесей.

На центральному вході він наткнувся на Харіса.

— Я тебе розшукую, царевичу! — він схопив руку Тесея і поцілував її.

— Навіщо?

— Мене послала царівна.

— Ходімо.

Вони підійшли до кипарисових дверей, на яких була намальована біла лілея. Зайшли всередину. Аріадна чекала їх.

— Царівно, — мовив Тесей, цілуючи їй руку, — я прийшов, щоб дізнатися, що можу для тебе зробити. Я не забув, що зобов'язаний тобі своїм життям.

Царівна мовчала. Дівчина, досі відважна, зараз стояла бліда й нерішуча.

— Чому ти мовчиш? — спитав Тесей. — Перш ніж стемніє, я мушу бути на кораблі. Я відпливаю.

Кріно впала в ноги своїй пані і заплакала. З радощів? З горя? Харіс стояв біля Тесея, йому страх як хотілося бігти в гавань. Хіба не Тесей обіцяв узяти його з собою?

— То що? — перепитав Тесей. — Скажи, царівно, як тобі віддячити?

Аріадна підвела голову й глянула йому прямо в вічі:

— Візьми мене з собою!

— Це те, чого я прагну! Ходімо!

— Коли стемніє, я втечу з палацу. Чекай мене на кораблі.

— Царице моя, ласкаво прошу, — він ще раз поцілував їй руку.

— Я залишаю тобі Харіса. Приходьте разом. Він тобі допоможе. До скорої зустрічі!

У Тесея на радощах ніби крила вирости. Востаннє окинув він поглядом палац, двори, тераси, вежі, склади, майстерні. Він знав, скільки в кам'яних скринях золота та інших коштовностей, скільки в палаці пшениці, маслин, олії!

— До зустрічі, палаце! — помахав він рукою. — З благословення Афіни ми ще побачимось цього літа.

Він простував до гавані і роздумував: «Критська держава зробила все, що могла. І зробила чимало. Звела великі міста, на своїх кораблях ходила по всьому світові. Звідси вийшли знамениті майстри. Тут розвинулась висока культура. Але зараз вона занепадає. Ця держава не може більше існувати. Вона тільки заважає розвиватися нам, новим державам. Вона заважає духовному розвитку. Критська держава мусить бути зруйнована! З допомогою Афіни я змету її з лиця землі!»

Побачивши море, Тесей глибоко вдихнув повітря.

— О, море! — прошепотів він. — Рідна стихіє моя!

Він знайшов своїх товаришів на кораблі. Всі сиділи на палубі, їли.

— Смачного! — гукнув Тесей. — І я голодний!

Він зранку нічого не їв, і зараз у нього пробудився вовчий апетит.

— Просимо! — радісно відповіли товариші й посадили його разом із собою.

Коли цар підвів голову, над ним стояли Аріадна й Федра і бризкали на нього водою.

— Він поїхав? — спитав цар.

— Пішов у гавань, — відповіла Аріадна. — Ввечері відпливає.

— Він убив Мінотавра... — мовив крізь сльози цар. — Він убив Мінотавра...

— Чому ти плачеш, батьку? — спитала Федра і погладила його по голові.

Старий підвів голову, оглянувся довкруг.

— Є ще хтось у кімнаті?

— Немає нікого.

— Я хочу відкрити вам одну таємницю, — мовив цар слабким голосом. — Присягніться, що ніхто про це не дізнається. Бо тоді моє військо втратить свою силу, і народ не піде за мною.

— Присягаємось, — сказали царівни. — Відкрий, батьку, таємницю, і тобі стане легше.

Цар був білий як стіна. Царівни присунулись до нього.

— Є давнє пророцтво, діти мої, ніхто його не знає...

Він замовк і затаїв дихання.

— Що за пророцтво, батьку?

— Той, хто вб'є Мінотавра, той завоює наше царство.

Голос царя був стомлений. Старий знову ліг на подушки.

Обидві сестри перезирнулися. Федра насупила брови і притягла до себе сестру.

— Зрадниця! — сказала вона тихо.

— Федро, — почала виправдовуватись Аріадна. — Така вже доля. Хіба я що зробила?

— Я все знаю. Мовчи!

— Так мало статися.

— Замовкни!

Старий розплющив очі й підвівся.

— Покличте старійшин. Покличте Маліса. Покличте страгегів і капітанів. Я хочу з ними поговорити.

Аріадна рушила була до дверей, але Федра схопила її за плече.

— Я піду сама! — сказала вона й вийшла.

Аріадна схилилася до батька. Дві великі сльози скотилися з її очей. Старий простягнув руку й погладив дочку.

— Чому ти дивишся на мене так, ніби прощаєшся зі мною?

Аріадна нічого не відповіла. Тільки поцілувала батька.

— Чому ти плачеш? — спитав старий. — Що трапилось?
— Нічого, батьку...

Їй хотілося сказати: «Я від'їжджаю й більше тебе не побачу», але не змогла. У горлі стояв клубок і не давав їй і слова вимовити.

— Ми тільки люди, — ледве чутно мовив цар. — Ми нічого не можемо вдіяти. Ми іграшки. І доля нами грається...

З'явилася Федра.

— Вони зараз зйдуться, — сказала вона.

— Ви вийдіть звідси, — звернувся цар до своїх доньок, — залиште нас самих. Ми повинні прийняти рішення.

До покою заходили старійшини і стратеги, сідали довкола царя. Царівни залишили їх.

— Федро, — почала Аріадна, взявши її за руку, — Федро, я хочу тобі щось сказати.

— Не чіпай мене!

— Я не винна... — тихо провадила Аріадна. — Послухай мене. Батько вже старий. Не залишай його самого...

Федра обернулася до неї. Губи її затремтіли.

— Тікаєш?

— Іду, — схилила голову Аріадна.

— З ним?

— Так...

Федра замовкла на мить. А потім:

— Так краце! Ідь. Тобі тут більше нічого робити. Ідь! Ти зрадила свою батьківщину, і за це тебе покарає Велика Богиня...

Аріадна мовчки пішла до себе в кімнату. Там її вже чекала Кріно.

— Кріно, збери мої речі: одяг, прикраси, одне слово, все...

— Я вже збрала, — відповіла Кріно і показала дві повні скрині.

— А де Харіс?

— Пішов по рабів, щоб віднесли скрині на корабель. І заодно попрощається з Ікаром...

Аріадна обвела прощальним поглядом кімнату, підійшла до статуетки, що стояла в ніші стіни.

— Поїхали разом, моя улюблена богине, моя покровителько, — і взяла її.

Кріно спостерігала за царівною і ледве стримувала сльози.

«Моя пані поїде, а чи візьме мене з собою?..»

Аріадна звернулася до своєї рабині.

— Кріно!..

— Так, пані...

— Ти поїдеш зі мною?

Кріно впала їй у ноги.

— Моя пані, я до смерті й після смерті з тобою!

Вечоріло. У небі засвітилася вечірня зоря.

— Смеркає...— мовила Аріадна.

Відчинилися двері, і на порозі з'явився Харіс з чотирма рабами. Вони забрали скрині.

— Ти готова, царівно? — спитав Харіс.

Він повернувся до сестри, ніби запитуючи її, чи вона теж їде з ними.

— Іду! Іду! — радісно вигукнула вона.— Я їду разом з вами!

Харіс поклонився царівні:

— Дякую, царівно!

— Рушаймо!

Відчинилися двері. Першою вийшла Аріадна, за нею Кріно, потім Харіс.

— Батьку, бувай здоровий! — обернувшись, тихо мовила Аріадна.

— До зустрічі! — додав Харіс.— До зустрічі влітку!

67

Стемніло. На небі висипали великі зірки. Мов діамант, виблискувала зірка Зевс. Червоніла зірка Арес.

Корабель готовий був у дорогу. Юнаки і дівчата сіли за весла. Тесеї стояв біля стерна.

«Запізнюються... Запізнюються...— непокоївся він.— Може, щось їм завадило в останню мить. Але ж із ними Харіс. Він щось придумає. Мужній і розумний хлопчина. Одне слово, надійний товариш!»

— Ідуть! Ідуть! — вигукнув Андрокл, якого Тесеї послав їх виглядати.

Аріадна, побачивши Тесея, усміхнулась. Вона першою зійшла на корабель, за нею Кріно.

— А де Харіс? — спитав Тесеї з тривогою в голосі.— Де Харіс?

— Пішов прощатися із своїм другом Ікаром.

— Андрокле,— звелів Тесеї.— Негаймо розшукай його і приведи сюди. У нас немає часу.

Ікар і Харіс розмовляли в протилежному кінці гавані.

— Ікаре, їдь з нами. Я попрошу Тесея, він візьме тебе.

— Ні! — відповів Ікар.— А на кого я залишу батька? Я полечу з ним...

— Коли?

— Через кілька тижнів. Тільки-но крила будуть готові, ми полетимо, мов чайки над морем... Ми знайдемо вас.

Харіс похнюпився.

— Корабельні вітрила надійніші,— мовив він.— Їдьмо разом...

— Харісе! Харісе! — почули вони голос позаду.

Харіс оглянувся. До них біг Андрокл.

— Ходімо швидше! — сказав він.

Харіс потиснув руку другові.

— До зустрічі, любий Ікаре!

— До зустрічі, любий Харісе!

І вони розійшлися.

«Чи зустрінемося ще коли-небудь?» — думав Харіс, бігцем простуючи до корабля.

І звідки було знати Харісу, яка доля спіткає його друга?

Коли вони прибули на корабель, Тесеї подав команду:

— Вперед в ім'я Афіни!

Підняли якір. Юнаки й дівчата налягли на весла, і невдовзі вони вже вийшли з гавані. Дув теплий вітерець, море ладібно погойдувало судно.

— Підняти вітрила! — наказав Тесеї.

Корабель швидко набирив хід на північ. Серця хлопців і дівчат наповнювались щемом.

— Скоро ми побачимо батьківщину! — говорили вони.

Аріадна стояла на носі корабля й дивилась на запінені хвилі. Біля неї сиділа Кріно й думала про те, що скоро вона обніме свого батька. Харіс разом з афінянами був на палубі, думав про друга, який залишився в тому страшному палаці...

«Чи побачу я його ще коли-небудь?» — не давала йому спокою думка.

Тесеї сидів на кормі і кермував.

«Треба зібрати військо,— мовив він,— побудувати нові кораблі... Я звільнив свою батьківщину від тої страшної потвори, але цього мало... Тепер я повинен її зміцнити, щоб слава про неї рознеслася далеко-далеко... Це мій обов'язок...»

Небо було всіяне зорями. Аріадна хотіла спати, вона стомилася. Сьогодні довелося багато всього пережити. І радощі, і смуток — усе це виснажило її.

— Кріно, я посплю. Дуже стомилася.

Улюблена рабіня постелила їй, а сама, теж стомлена, примостилася біля ніг пані.

— На добраніч, Тесею! — сказала Аріадна царевичу.

Тесеї навзаєм побажав їй доброї ночі і схвильовано глянув на неї.

«В Афінах,— подумав він,— вона стане моєю дружиною. Я посаджу її на трон. Вона хоробра і вродлива. Я в боргу перед нею, моєю рятівницею. Аби не вона, я не вибрався б із лабіринту».

Ніч минула. Із хвиль вийшло червоне сонце і враз стало схоже на троянду. Юнаки й дівчата, вітаючи його, заспівали пісню.

Так вони й пливли з піснею, а в цей час на Криті старий цар стояв на високій терасі і дивився на море. Поруч з ним була Федра, єдина зараз його втіха.

— Втекла... втекла...— тихо казав старий цар.

— Якщо хочеш, батьку, можна послати за ними в погоню, і їх схоплять.

Цар похнюпився.

— Я не можу цього зробити... Така доля... Не можу... Загинув Мінотавр, загинуло царство!

— Але завтра ти збереш військо й підеш війною на Афіни.

Очі старого заблищали.

— Оце треба зробити! — сказав він.— Така наша доля. Ми не врятуємося. Але загинемо, як герої. Ми повинні захищати свою честь. Щоб не осоромитися перед нашими предками. Зрозуміла, Федро, дитино моя? Найдорожче в людини — це честь.— Він замовк, знову втупився в море. Схилив голову. Помовчавши трохи, обізвався: — Це наше багатство. Море. Тисячі наших кораблів обійшли весь світ. Чого вони тільки нам не привозили! Наш прапор із білою лілією побував на всіх морях. Крит став морською імперією.

— Був. Зараз ні. Колонії повстали. Наш народ стомився. А тут прийшов якийсь селяк і вбив Мінотавра...

Старий зітхнув.

— Це наш кінець!..— пробурмотів він.

68

Так говорив цар і зітхав, а швидкий корабель тим часом плив на північ.

Другого дня перед ним з'явився зелений острів. Вітер доносив до них пахощі хвої, очерету і гірського чебрецю.

— Тесею, що це за чудовий острів? — спитала Аріадна.

— Наксос, царівно.

— Причалимо! — попросила Аріадна.— Я вже не діждуся, коли ступлю на землю...

— Стомилася?

— Так... Море мені не подобається. Давай, Тесею, зупинимось. Хоч трохи.

Тесей скомандував:

— Спустити вітрила! За весла! Причалиємо!

Радісна Аріадна не зводила очей з острова, який наближався. Вже чітко виднілися дерева, скелі, біленькі хатки.

— Як гарно! Як чудово! — шепотіла Аріадна. — Схоже на сон!

На березі засмагли рибалки лагодили неводи. Побачивши корабель, вони підняли руки і почали вітати прибульців.

— Ласкаво просимо! Ласкаво просимо! — вигукували вони.

Афіняни кинули якір. Першим на берег зійшов Тесей, а потім допоміг зійти Аріадні. За ними пішли Харіс і Кріно: Остров'яни бігли їм назустріч. Під сосною влаштували обід: хліб, маслини, риба.

— Звідки ви й хто будете? — спитав старий архонт.

— Ми афіняни, — відповів Тесей. — А зараз повертаємось з Криту.

— Торговці? — знову спитав старий.

— Ні! Ми мандрівники. Хочеться побачити різні країни, людей! Надивитися на все!

— Хоч би скільки людина дивилася, вона все одно не може надивитися. І що з тої подорожі? Як на мене, то краще за все — батьківщина!

Він повернувся до сліпого старця, який сидів під маслиновим деревом і уважно слухав розмову. Чоло в нього високе, засмагле на сонці, борода біла.

— Старий пісняре! — мовив архонт. — У нас гості. Ми почакували їх, чим могли, але хіба можна без пісні? Візьми свою ліру й розваж гостей.

Старий пісняр усміхнувся:

— В людини, — мовив він лагідно, — багато чеснот. І одна з них — шанувати гостей, які завітали до тебе. Я з радістю заспіваю, архонте.

Старий зняв з маслинового дерева ліру, вдарив по струнах і почав перебирати їх пальцями.

— Хочете почути пісню? — спитав він.

— Якщо ваша ласка, — відповів Тесей.

Старий підвів сиву голову й заспівав, а всі слухали його.

— Я багато чув пісень, — сказав Тесей, коли старий пісняр замовк і знову повісив ліру на дерево, — багато чув пісень, але такої, як заспівав ти, діду, не доводилось чути. Чим я можу тобі віддячити?

— Ти вже зробив мені подарунок,— сердечно мовив старий.— Кращого мені й не треба.

— Який подарунок? — здивувався Тесеї.

— Добре слово,— відповів старий співець.

— Цього мало,— усміхнувся Тесеї.— Я дам тобі один подарунок, щоб ти мене пам'ятав завжди.— Він звернувся до Андрокла.— Піди на корабель і принеси золоту чашу.

Невдовзі Андрокл приніс велику золоту чашу з красивим різьбленням. Тесеї подав її сліпому.

— Візьми, діду, від мене, колись вип'єш із неї. Цю чашу зробив один відомий майстер. На ній вирізьблене море з великими запіненими хвилями й захмарене небо. А з хмар летить страшний тризубець і б'є в хвилі. Довкола громи й блискавки, а між небом і морем на маленькому судні з порваним вітрилом пливе чоловік. Він стоїть за стерном.

Співець узяв золоту чашу й помацав її пальцями. Намацав море, тризубець, суденце. Його обличчя засяяло.

— Бачу! — вигукнув він.— Бачу!

Він радісно простягнув чашу:

— Налийте мені!

Йому налили. Він високо підняв чашу й сказав:

— За твоє здоров'я, юначе! Щоб ти чинив добрі діла й прославив свою батьківщину! І колись інші сліпі співці, як і я, сидітимуть під маслиновим деревом за таким самим столом архонта і співатимуть про тебе пісню!

69

Так минув день. Вони полягали спати, а вранці, коли проснулися, море було біле від піни. Важкі хмари закрили небо, стало темно. Хлопці й дівчата не знали, що й робити.

— Ми не можемо сьогодні вийти в море за такої погоди,— вирішили вони.— Прибудемо додому трохи пізніше.

— Чуєте, як гримить!

Громи й блискавки розпанахували небо.

— Зараз почнеться злива,— сказав Харіс сестрі.— Як прикро! Хто знає, коли ми піднімемо вітрила й попливемо!

— Байдуже! — мовила Кріно.— Краще глянь, яка радісна наша царівна!

Царівна й справді, рада, мов дитя, бігала між високими соснами і кликала гратися Кріно. Вона з розгону кидалася в хвилі, а вони викидали її на берег, а коли, розлютившись, хвилі вже ладні були схопити її в свої обійми, царівна вибігала на берег до сосон, а потім знову бігла до моря...

Радості їй не було меж. Їй подобалось на цьому гарному острові. Опівдні хмари трохи розійшлися, але море ще штормило.

— Почекаємо до завтра...— сказав Тесеї.

Царівна, розчервоніла від пустощів, підбігла до Тесея.

— Тесею, зроби мені приємність.

— Усе, що ти захочеш...

— Дозволь мені з Кріно і Харісом погуляти на березі.

— Ідіть. Я залишусь тут,— мовив Тесеї.— Зараз, коли ми не можемо пливати, я полагоджу трохи наш корабель, просмолю корму. Але, Аріадно, не барись...

— Не турбуйся, Тесею. Ми повернемося задовго до того, як стемніє.

— Ну, йдіть,— Тесеї з любов'ю глянув на царівну, яка бігла берегом. За нею бігли сміючись Кріно і Харіс.

Вони проминули мис і зникли за поворотом. На білому морському березі було багато морських черепашок, викинутих морем.

— Давайте назбираємо їх! — запропонувала царівна.

Назбиравши трохи черепашок, вони подалися далі й побачили хатину. Старий рибалка гарпуном ловив морських іжаків.

Куди ви біжите, дівчата? — спитав він.

— Просто гуляємо! — відповіла царівна.

— Не ходіть далі,— сказав старий, підходячи до наших друзів.

— Чому? — спитала Аріадна.— А ми підемо!

— Я вам зичу добра. За тим мисом ще вранці причалив чужинський корабель. На ньому дивні люди. З білими бородами, з білими вусами. Вони мені не подобаються.

Аріадна розсміялась.

— А може, вони нам сподобаються?

— То робіть, як знаєте,— стелув плечима старий.— А я своє сказав...

— Ходімо! — запропонувала Аріадна.— Чого нам боятися?

— Краще повернімося, царівно,— сказав Харіс.

— Ти злякався? — почала кепкувати царівна.

Харіс почервонів.

— Ніхто не боїться,— сказав він і подався вслід за царівною.

Побігла й Кріно. Ще ніколи не бачила вона в розкішному критському палаці свою володарку такою щасливою. Там була вона, мов пташка в золотій клітці, але дверцята відчинилися, пташина випурхнула й літає тепер вільно у небі й співає.

Дісталися до мису, про який їх попереджував старий рибака, і що ж вони побачили? Гарний-прегарний корабель стояв у круглій бухті, куди не сягала буря. Це був трищогловий вітрильник. На носі корабля, на широкому троні сидів вродливий юнак. Біля його ніг лежав приручений леопард. Поруч стояв ще один вільний трон.

Аріадна від подиву зупинилась. Її білі коси маяли на вітрі, щоки порожевіли від бігу і свіжого морського вітру.

Юнак глянув на неї. Потім підвівся з трону. На голові в нього був вінок з виноградної лози. Він ввічливо поклонився.

— Зайдіть на мій корабель у гості. Ми пливемо з далеких східних країн. Веземо солодкі, як мед, плоди. Заходьте в гості.

Біля фальштоку з'явилось семеро білявих чоловіків.

— Візьміть човен і допоможіть панночці піднятися на наш корабель.

Аріадна обернулася до Кріно.

— Кріно, — спитала вона, — і ти бачиш те ж саме, чи це мені сниться?

— Бачу! — відповіла Кріно, яка теж стояла здивована.

— Може, нам обом сниться? Може, нам сниться, що ми тікаємо з Криту, опинились на якомусь острові, гуляли на березі, збирали черепашки, а зараз бачимо цей казковий корабель?

Човен тим часом наближався. Двоє чоловіків гребли веслами. Коли човен вилетів на пісок, вони обоє вискочили з човна і простягнули руки.

— Панно, ми візьмемо тебе на руки, щоб ти не замочила ніг, — сказали вони.

Не довго думаючи, не чинячи опору, ніби це справді діялось уві сні, Аріадна ступила крок уперед і дозволила взяти себе на руки. На руках двох білобородих чоловіків вона була як пір'їнка.

— Пані! Пані! — гукала Кріно.

— Царівно! — гукнув Харіс. — Куди ти?

Аріадна глянула на них і всміхнулася.

— Не бійтеся! — відповіла вона. — Човен зараз повернеться і забере вас.

— Пані! — розпачливо гукнула Кріно, ніби відчувала, що царівна покидає їх назавжди.

Царівна знову повернула голову.

— Кріно, я ніби дивлюся сон... Прекрасний сон. Не кричи, Кріно, щоб я не проснулася.

Човен уже підплив до корабля. Вродливий юнак простягнув руки і підняв Аріадну на палубу.

— Ласкаво просимо, моя царівно! — і повів її до вільного трону.

— Бачиш, цей трон тебе чекав.— Він подав знак чоловікам, і вони підняли якір.

Три великих рожевих вітрила трикутної форми напнулися на трьох щоглах.

— Вперед! — сказав юнак.— Прийшла наша Ариадна, ми досягли мети, вперед!

— Пані! — долинав надривний голос з берега.

— Царівно! — кричав Харіс.

Але подув сильний вітер і голоси розвіялися. Корабель даленів, і здавалося, ніби на морських хвилях гойдається велика розквітла троянда.

70

Тесей нерухомо стояв на кораблі і дивився на море. Біля його ніг плакали навколішках Кріно і Харіс.

Вони розказали йому все і тепер чекали його приєуду. Він може викинути їх у море, бо вони дозволили їй сісти на чужий корабель.

Кріно й Харіс чекали рішення Тесея, але він усе дивився й дивився на море. Надходила ніч.

— Царевичу...— прошепотів Харіс.

Тесей стрепенувся. Він забув, що біля його ніг стояли заплакані брат і сестра. Він нахилився і взяв їх за руки.

— Підведіться! — сказав.

Хлонець і дівчина встали, похнюплені.

— То був новий бог...— мовив спокійно Тесей.— Новий бог Діоніс. Він захотів так, хай так і буде.

Царевич обернувся до своїх товаришів.

— Вітер трохи вщух! Готуйтеся відпливати!

Юнаки поспішали піднімати якір. Тесей обняв за плечі Харіса і Кріно.

— Не плачте,— мовив він лагідно.— Ви не винні. Ви не спроможні були перешкодити цьому. Судячи з того, що ви мені розповіли, я здогадуюсь, що це був бог Діоніс. Саме він плаває біля наших островів під рожевими вітрилами з прирученим леопардом.

Тесей пішов на корму. Став до стерна. Серце брав щем. Очі мимохіть наповнювались слізьми. Але морський вітер висушував їх. Він узяв себе в руки.

«Мені багато треба зробити,— думав Тесей.— Я проводир свого народу, відповідальний за нього... Старий критський

цар шаленіє, готується піти війною на нашу землю... Але я йому не дозволю топтати її! І я готуватимусь!»

— Беріться за весла! — гукнув він товаришам. — Я поспішаю!

Він згадав про свого батька, старого Егея, який його жде не дідждеться. Мабуть, уже й віру втратив, і думає, що сина з'їв звір...

І справді, старий афінський цар не міг спати, не міг їсти — все думав про свого сина.

— Мабуть, його з'їв звір!.. — бурмотів він собі під ніс, і сльози котилися по його гарячих щоках.

Він щодня приходив на берег моря, ставав на високу скелю і вдивлявся звідти в далечінь.

Чи з'явиться на обрії корабель? А коли з'явиться, то під якими вітрилами — чорними чи білими?

Так думав цар, вдивлявся в море й дедалі більше втрачав надію. Радники й старійшини бачили, як він з кожним днем марніє.

— Пошли назустріч кораблі, хай розвідають, чи пливе син... — радили вони йому.

Послав він кораблі, а ті повернулись ні з чим.

— Ми бачили багато кораблів на морі, — казали капітани, — підпливали до них, гукали. Але на жодному кораблі не було твого сина.

Вчора прибув ще один корабель.

— Ми бачили трищогловий вітрильний з золотою океанідою на носі. Підпливли, питаємо: «Ви не бачили корабля Тесея? Ви не зустрічали корабля Тесея?» На корму вийшла білява дівчина. «Якого Тесея? — спитала вона і розсміялася. — Нема ніякого Тесея!»

Старий цар похилив голову.

— Його з'їв звір! — сказав він і заплакав.

Егей знову виврався на скелю. Важко дихаючи, він сказав:

— Я не встану звідси, поки не з'явиться корабель мого сина! Цієї ночі я бачив сон, що сьогодні він повернеться.

Старий цар сів на скелі і почав виглядати сина. Час минав. Сонце піднялося високо. Море штормило. Старий стомився, заплющив очі, застогнав від болю. Невдовзі задрімав. Уві сні він почув голос, який поволі сказав йому:

— Розплющ очі! Розплющ очі і поглянь!

Старий Егей стрепенувся. Сонце вже заходило. Гора Гімет освітлювалась ніжним рожевим світлом. Цар прикипів поглядом до обрію.

— Афіно! — вигукнув він. — Афіно, що я бачу? Це ти допомогла!

Він ще раз глянув. Корабель! Це корабель його сина, він упізнав його!

Але придивившись пильніше, старий цар зблід. На кораблі були чорні вітрила!

Егей встав і захитався.

— Мій син загинув! Мій син загинув! — закричав він.

Цар ступив крок уперед, опинився на краю скелі. Далеко під ним бушувало море, билося об скелі.

— Я не хочу жити! — несамовито заволав старий. — Тесею, сину мій, я спускаюся до Аїда, щоб побачити тебе!

І афінський цар кинувся в морські хвилі.

Корабель уже був недалеко від скелі, і Тесей бачив на скелі людину.

— Це батько мене чекає, це мій батько! — мовив він, а потім щосили крикнув: — Батьку! Батьку!

Але море ревіло й поглинало звуки його голосу. Тесей бачив, як батько підійшов до краю скелі, щось крикнув. Хоч як намагався Тесей розібрати слова, все одно нічого не почув.

— Що він кричить? — непокоївся Тесей. — Чи він помітив мене? Що він каже?

Але перш ніж він зібрався з духом, щоб крикнути ще раз, побачив, що батько кинувся в море.

— Батьку! — закричав він, і очі його наповнились слізьми.

А коли підняв голову, побачив чорні вітрила, які в поспіху забув перемінити на білі...

71

Не можна описати радості афінян, коли місто блискавкою облетіла звістка, що повернувся Тесей, а з ним і всі юнаки та дівчата.

Радісна новина котилася від оселі до оселі, від майстерні до майстерні, долетіла аж до Акрополя, а там запалили вогні, щоб усі довколишні села дізнались про повернення Тесея.

А невдовзі вогні запалахкотіли на всіх горах Аттики — Егалео, Гіметі, Пенделіконі, Парнасі.

— Повернувся Тесей! Тесей повернувся! — гуло на всі лади.

Матері, які посилали своїх дочок і синів на поталу звірові, заповнили вулиці, танцювали. Старійшини, увінчані весняними трояндами, брали свої довгі жезли й поспішали зустріти царевича. За ними йшли з піснями люди. Підлітки й діти несли палаючі смолоскипи й освітлювали дорогу.

А ось і Тесеї — у білому хітоні, з двосічним широким мечем. За ним радісні юнаки й дівчата, його товариші. Старі підняли руки й привітали його:

— З поверненням тебе, наш герою!

Матері цілували йому руки. А Тесеї ішов мовчазний, зціпивши зуби від болю. Батька його не стало. Не дочекався він радісної миті повернення переможця на батьківщину.

Тесеї швидко подався до палацу, зайшов у тронну залу. Разом з ним зайшли старійшини міста. Тесеї повільно піднявся по східцях до трону, узяв царський скипетр і важко зітхнув. Старійшини здивовано дивились на нього.

— Вірні мої радники, — мовив Тесеї. — Мупу вам повідати сумну вість. Помер мій батько. Я бачив, як він кинувся зі скелі, коли я був уже зовсім недалеко. Я гукав його, але він не чув мого голосу і вирішив, що я загинув. Його ввели в оману чорні вітрила, які я забув замінити на білі. Тепер я ваш цар!

Старійшини вигукнули:

— Цар помер! Цар помер! Хай живе цар!

Один із них підійшов до трону і вклонився новому цареві.

Перемогу Тесеї і його сходження на престол святкував увесь народ. Кілька днів на світанку до Акрополя піднімалися найгідніші юнаки й дівчата, щоб подякувати богині Афіні.

Юнаки їхали на вороних конях, уквітчаних лавровим листям, приводили вгодованих волів, щоб принести їх у жертву. Дівчата несли на головах кошики, повні квітів і плодів, несли голубів, глечики з молоком і медом.

Рано-вранці Тесеї уже був у храмі Афіни на Акрополі. Акрополь дуже простий, з колонами з червоного каменю, всередині стояла велика бронзова статуя Афіни. Богиня, заступниця міста, тримала в правій руці довжелезний спис, а в лівій — круглий щит із зображенням голови Горгони. Очі Афіни з коштовних камінців були нерухомі й великі, вони лагідно дивились на її улюблене місто.

Тесеї стояв між колонами, як бог. Обличчя його було суворе. Коли люди зібралися, Тесеї підняв руку. Усі замовкли, слухаючи царя.

— Афінські мужі й афінські жінки! — почав він. — Я радий вас бачити! Все, що я зробив, я зробив з допомогою Афіни, богині мудрості і сили. Людина нічого не здатна зробити без мудрості і сили. Тож треба, щоб ці якості завжди були разом. Бо якщо немає сили, то мудрість залишається бездіяльною, безплідною. Якщо нема розуму, сила тоді стає вар-

варською, здатною лише руйнувати. Богиня Афїна, наша богиня, поєднує ці дві якості.

Тесеї замовк. Людей охопила велика радість. Вони вперше відчували велич своєї богині. І, теж уперше, відчували велич простої людини.

— Афінські мужі й афінські жінки! Сьогодні ви святкуєте перемогу людини над чудовиськом. Кожен із вас усім серцем вірить у Тесея й завжди перемагає звіра, який хоче над вами панувати. Завдяки моїй перемозі ви можете вважати себе вільними. Коли ви душею відчуєте цю волю, тоді я вас знову зберу й скажу, що слід робити далі!

Тесеї спустився східцями храму. Люди з вигуками на славу царя ішли за Тесеєм аж до палацу. Там новий цар звернувся до всіх, хто його проводжав.

— Ідіть,— сказав він,— ідіть і святкуйте. Сьогодні день радості. А я мушу сидіти в палаці. Мені треба багато над чим подумати.

Йдучи великим коридором, він побачив в одній з кімнат Кріно й Харіса, які сиділи біля свого батька, коваля. Раді, що бачать батька, вони навіть забули про свою царівну Аріадну.

Тесеї зупинився, серце його раділо від вигляду цих трьох щасливих людей. Кріно і Харіс навперебій розповідали батькові про подію в критському палаці, про те, як Тесеї вивабрався з лабіринту і як вони самі потрапили на корабель...

Саме тоді, коли Кріно, плачучи, почала розповідати, що з ними пливла царівна, Тесеї зайшов до кімнати. Коваль підхопився з місця, Кріно витерла кулачком сльози, Харіс підвів голову і замилювався героєм.

— Ви щасливі? — спитав Тесеї, усміхаючись.

— Хай Афїна продовжить твої літа, царю,— відповів коваль.— Всім тим добром, що є в нас, ми зобов'язані тобі.

— Любий майстре,— звернувся Тесеї до коваля,— ходімо зі мною. Я хочу з тобою порадитись.

— Я до твоїх послуг, царю. Я з тобою завжди — в житті, і в смерті.

— Не говори про смерть. Смерть прийде, коли настане її час. А зараз ми повинні жити! Жити й працювати! — відказав йому Тесеї, а потім до Харіса: — Любий мій друже, відсьогодні призначаю тебе своїм помічником. Згода? Ти будеш поруч зі мною на мерних радах і в боях.

Харіс нахилився до руки Тесея і повторив батькові слова:

— Я з тобою в житті і в смерті, царю!

Тесеї глянув на Кріно.

— А Кріно? Що ж ми зробимо для Кріно?

Кріно опустила голову й почервоніла.

— Що зволиш, мій царю,— відповіла вона.

— Є в мене одна думка, але я висловлю її пізніше.

Цар згадав про Ікара, улюбленого друга Харіса.

«Це буде найкращий друг Кріно,— подумав Тесей.— Я привезу його сюди, і вони одружаться».

А вголос не сказав нічого. Лише погладив її коси, а потім звернувся до коваля:

— Ходімо!

72

Другого дня Тесей викликав двох довірених капітанів.

— Ми до твоїх послуг, царю! — сказали вони разом.

— Готуйте свої кораблі! — наказав Тесей.— Підете на північ. Я дам вам золота, а ви привезіть заліза! Зможете?

— Для нас така подорож не первина,— відповіли ті.— А що ще?

— Знайдіть якомога більше майстрів, які вміють поводитись із залізом. І привезіть їх сюди!

— Привеземо,— відповіли капітани.— Більше нічого не треба?

— Більше нічого. Але дійте швидко! Нам треба встигнути...

Капітани попрощались і вийшли. Тоді Тесей покликав ще одного капітана. Ніхто не називав його по імені, а лише на прізвисько — капітан Лисиця, бо був він дуже розумний і хитрий.

— Капітане Лисице,— мовив Тесей,— я знаю, що ти не лише відважний, але й хитрючий. А це саме те, що й потрібно для справи, яку я хочу тобі доручити.

— Я зроблю все, царю, що ти звелиш! — відповів капітан, і в очах його застрибали бісики. Він був низькорослий, чорношкірий, тільки кістки та шкура. Але в очах горів вогонь.

— Бери на свій корабель усе, що хочеш, і прямуй на південь.

— На Кріт? — здогадався капітан.

— Саме туди! Там поторгуй, поговори з людьми, заведи дружбу з критськими капітанами, засип подарунками воїнів та воєначальників. І про все розпитуй. Ти мусиш дізнатися, чи готуються вони в похід, яке в них військо, скільки його, скільки в них зброї і яка вона... Ясно?

— Ясно,— відповів, усміхаючись, капітан.

— Наша батьківщина в небезпеці. Допоможи їй!

Капітан підступив трохи ближче.

— Що ти хочеш? — спитав Тесей.

— А коли я виконаю наказ, яка мені буде винагорода?

— А що б ти хотів?

— Я часто плавав на Крит, добре знаю палац. Там на складах, біля глиняного посуду, кам'яні скрині, закопані в землю...

— Ну й що?

— Коли ти захопиш палац, то віддаси одну мені.

Тесей розсміявся і сказав:

— Якщо зробиш усе, що я тобі сказав, то матимеш три скрині. Згода?

— Згода! — відповів капітан, пересунув набакир шапку і вийшов.

Тесей залишився сам.

«Треба готувати кораблі і збирати військо. Жодної хвилини не можна гаяти. Цим повинні займатися всі — і чоловіки, і жінки. Нехай облишать на якийсь час свої справи. Батьківщина в небезпеці!»

Він гукнув Харіса.

— Сповісти старійшин, щоб завтра всі зібралися в мене. Лісоруби прийшли?

— Прийшли. Чекають.

— Нехай зайдуть.

До зали зайшли троє кремезних чоловіків і впали на коліна.

— Скільки вас? — спитав Тесей.

— Рівно двісті добрих лісорубів, вони народилися і вросли в лісі. Рубають дерева, мов очерет.

— Ідьте на гори Парніс і Пенделікон, вибирайте товсті стовбури і рубайте ліс удень і вночі. Я пришлю людей перевозити колоди в гавань, де будуватимуться кораблі.

Тесей працював день і ніч.

— Ми не маємо часу, треба поспішати!

Всього за кілька днів життя в місті перемінилося. Люди не тинялись по вулицях без діла, не сиділи в тавернах, не стовбичили на базарах і не точили яси, як це було раніше. Всі прагнули якомога швидше збудувати кораблі. На площах усі чоловіки — дорослі, юнаки і навіть старі — проходили військову науку: марширували, кидали списи, боролися.

Приходили сюди й жінки — навчитися військової справи, щоб у разі потреби вміти захистити себе. А дивлячись на них, їхні вправи повторювали хлопчики й дівчатка — мужні маленькі воїни.

— Тепер це не просто місто, — казали афіняни, — а справжній військовий табір!

— Бо для нас це єдиний порятунок, — пояснював Тесей. — Інакше ворог прийде і зітре нас на порох!

— Дякувати тому ворогові, — прорік якось один старий чоловік, — бо він розбудив нашу кров.

— Твоя правда, — погодився Тесей, — іноді ворог кращий, ніж друг, бо ти ж і сам кажеш, що він пробудив нашу кров, а відтак змусив нас набирати сили, щоб битися з ним.

73

Так минали дні. По лісах котилася луна від перестуку сокир лісорубів, у гаванях гуркотіло від молотків майстрів. У підземеллях палацу коваль навчав помічників кувати крицю. Щодня склади поповнювались новими списами і мечами.

Повернулися два капітани з півночі. Трюми їхніх кораблів були повні заліза. З ними приїхало двадцять майстрів — білобородих, з довгим волоссям. Вони говорили між собою якоюсь незрозумілою варварською мовою. Підв'язавшись шкіряними фартухами, вони взялися за роботу.

Минали тижні. Настало літо. Тесей непокоївся. Він щодня чекав капітана Лисицю, який мав повідомити, що роблять вороги. Але капітана не було та й не було.

«Чи не трапилось чогось? — думав Тесей. — Може, його схопили там і вбили?»

Одного дня цар побачив на верфі капітана.

— З прибуттям тебе, капітане! — вигукнув Тесей. — Коли ти повернувся?

— Щойно, царю.

Тесеві геть не терпілося почути привезені вісті, і він відвів капітана вбік.

— Розкажуй, що ти вивідав. Розкажуй!

— Щоб довго не балакати, — почав капітан, — скажу основне. Я прибув на Крит, торгував там і довідався, що вони готуються до війни. Лагодять старі кораблі, набирають добровольців-моряків, бо самі критяни стомилися воювати. Бачте, розбагатіли і тепер можуть купувати добровольців. «Навіщо вам, — кажу я їм, — знову війна? Не втомились ви воювати?» Всі лаються. Кажуть, старий цар наполягає. Хоче помститися за свого улюбленого Мінотавра...

— Що ще? Більше нічого не вивідав? — непокоївся Тесей.

— Як не вивідав? Зачекай, не поспішай. Другого дня я проник у палац, знайшов своїх давніх знайомих капітанів, вобначальників, архонтів. Розповів їм, що привіз на продаж вино, яке й мертвого може підняти. Вони запросили мене на вечерю. І я, царю, напоював їх п'ятнадцять днів.

— А що ж ти вивідав? Що вивідав, капітане Лисице? Оце мені скажи!

— Поспішаєш, царю, — відповів, усміхаючись, капітан. — Ну, слухай. Вони зібрали триста кораблів. На кожному кораблі п'ятдесят воїнів. Тепер можна підрахувати, скільки всього буде воїнів. Відпливають вони на початку осені, але в нашу гавань не зайдуть, а стануть біля гори Марафон. Сюди вони пришлють усього п'ятдесят кораблів, щоб обдурити нас. Поки ми будемо битися з ними тут, решта нападуть на Афіни з іншого боку. Бачиш, які хитрючі?

— Ясно. Більше нічого?

— А що ще треба, царю? Я все сказав — скільки кораблів, скільки воїнів, звідки нападуть... А ти ще щось хочеш?

— Ні, нічого, — відповів Тесей. — Я вдячний тобі!

— Отже, три скрині з палацу будуть мої?

— Твої, твої, капітане.

— А якщо так, — знову усміхнувся капітан, — то тепер найголовніше.

— А що ж може бути найголовніше? Аж не віриться.

— Зараз побачиш, царю. Але спершу давай домовимось, що гарні наміри роблять гарних друзів.

— Давай не крути, Лисице.

— Якщо тобі сподобається і ця новина, то даси мені ще три скрині. Адже про цю новину ми не домовлялися.

— Гаразд, я слухаю.

— Ну, слухай. Якось уранці, коли я повертався на корабель, назустріч мені йде мій давній знайомий капітан з північних країв — з золотистою бородою, з золотистим чубом, а лапи в нього, як у звіра. Я кинувся до нього з обіймами, затягнув на корабель, почастивав, і капітан розговорився. І що ж мені сказав мій друг?

«У північній гавані, — каже, — я знаю де, в Чорному морі стоїть п'ятсот їхніх кораблів і човнів, а в них повно русих людей. Там є також жінки й діти».

«Куди вони пливають?» — питаю.

«Хочуть поселитися на півдні. Вони голодують, тому мріють мати землю, щоб сіяти жито».

«А де вони хочуть зупинитися?» — знову питаю.

«Чи я знаю? — відповідає він мені.— Ось я приплив на Кріт подивитись, що воно тут та як...»

Тесеї аж підстрибнув. Хитрючий капітан зиркав на нього і на radoщах потирив руки.

— То як тобі моя новина? Варта вона трьох скринь?

— Варта тринадцяти скринь, капітане Лисице! — відповів Тесеї, і серце його сильно закалатало.

Він відчув, що йому треба побути на самоті, щоб трохи заспокоїтись і зібрати думки.

— Капітане Лисице,— сказав він і простягнув йому руку,— дякую тобі. Коли ми візьмемо Кріт, тринадцять скринь твої.

— Тринадцять і три,— виправив хитрий капітан.— Оті три, які ти пообіцяв раніше, а всього шістнадцять.

І пішов, підстрибуючи на radoщах.

74

Була північ. В повітрі пахло квітами. Місяць ще не зійшов, а небо було всіяне зорями.

Афіни спокійно спали у голубих сутінках, лише на Акрополі, як завше, не спала богиня Афіна — оборонниця й заступниця свого улюбленого міста.

Не спав цієї ночі й Тесеї. Він піднявся на Акрополь саме тоді, коли гасли вогні по хатах і люди вкладалися на відпочинок. Він сів біля ніг богині й заглибився в роздуми.

На складах у палаці повно залізної зброї. В Сарончину затоку зараз пливли нові кораблі, випробовуючи вітрила. Тисячі воїнів чекали команди виступати на війну.

Все було готове. Літо закінчувалося, надходила осінь, а разом з нею й той день, коли мав виступити на землі Аттики критський цар на своїх кораблях.

І Тесеї, схилившись біля ніг Афіни, розмірковував, як йому краще вчинити, виходячи з того становища, яке склалося. На ньому лежала вся відповідальність за батьківщину — або буде вона врятована, або буде зруйнована.

— Афіно! — дивлячись на озброєну богиню мудрості і сили, прошепотів Тесеї.— Афіно, заступнице роду нашого, просвіти мій розум. Три шляхи лежать переді мною. Можна пропустити критян сюди і вже тут зустріти їх боєм. Або ж, не чекаючи, поки вони прийдуть, першому напасти на Кріт. Можна попросити допомоги у варварів, які зараз у Чорному морі і вирішують, в яку країну податися. А з варварами ми неодмінно зруйнуємо старе критське царство. Три дороги переді мною, Афіно, скажи, яку мені вибрати!

Так розмовляв Тесеї з улюбленою Афіною, виважуючи, яке прийняти рішення.

Було вже далеко за північ. На небі з'явилися нові зірки, а раніші вже ховалися за обрій. Скрізь панувала мертва тиша. Окрім голосу нічної птиці, який долинав з далекого маслинового гаю, нічого ніде не було чути.

Тесеї підвів голову і дивився на спокійне бронзове обличчя Афіни. Він був стомлений, очі самі заплющувались. Зіпершись на колону, він задрімав. Раптом здригнувся. Йому здалося, що бронзові уста богині ворухнулись:

— Тесею...

— Я тут, богине. Я слухаю тебе!

— І я тут. Питай мене. Я тобі відповім.

— Богине, напоум, що мені робити, допоможи мені. Впустити крітян сюди і тут прийняти бій?

Тесеї здалося, що Афіна спохмурніла.

— Я не хочу, щоб ворог ступив на мою землю, — відповіла вона.

Тесеї схилив голову. А голос звучав далі:

— Я не хочу, щоб моє військо лиш оборонялося. Ми, молоді і сильні.

— Отже, вперед! — вигукнув Тесеї. — Ми йдемо на Крит!

Голос чомусь не віддався луною. Богиня ніби теж щось зважувала, ніби й вона приймала рішення. Тесеї глянув на неї з тривогою.

— Чому ти мовчиш?

Тоді почувлись серйозні, виважені слова богині:

— Ти знаєш, я люблю, коли сила розумна. І ненавиджу бездумних, дурних воїнів. Критське царство старе, але ще міцне, воно велике, багате й небезпечне...

— Тоді краще покликати русих варварів? — спитав Тесеї. — Дорійців? Об'єднатися з ними і піти на Крит? Тоді ми переможемо?

Богиня мовчала. Ніби їй важко було на щось зважитися. Ніби від цього рішення залежала доля Еллади.

Нарешті вона підняла вгору спис, наконецник його торкнувся даху храму й засяяв, мов зірка в темряві ночі.

— Так, — відповіла вона, — ці варвари говорять низьким голосом, багато їдять... Але ноги у них прудкіші, ніж у будь-кого... Діти їхніх дітей стануть еллінами. Посилай кораблі за ними. Разом ви візьмете Крит. Я піду попереду і вказуватиму вам дорогу!

Тесеї аж підстрибнув. Протер очі. Невже він спав і це йому тільки приснилося? Чи то був справжній голос Афіни?

Тесеї ще раз подивився на богиню. Вона стояла нерухо-

мо на кам'яному підвищенні, її очі з голубих камінчиків дивилися десь далеко крізь визорену ніч.

Тесей поцілував її бронзові ноги й тихо мовив:

— Ти говорила до мене, моя богине! Ти наслала на мене сон, богине, і вказала мені дорогу. Хай буде так, як ти сказала. Це й моє бажання. Тепер я бачу: це єдиний порятунок. Сьогодні ж пошлю кораблі по русих дорійців!

75

Світало...

Тесей швидко спускався східцями храму. Він був бадьорий, радісний, ніби гора в нього впала з пліч. Тепер він знав, що йому робити, яким шляхом іти. Важко було прийняти рішення, бо все слід зважити, уважно розібратися, але коли вирішив, то кинувся, мов лев, до мети.

Він зайшов у палац і гукнув Харіса. Той відразу ж і в'явився.

— Ти не спав? — спитав Тесей.

— Ні, царю, я чекав тебе.

— Пошли вартових по старійшин.

Вартові невдовзі повернулися й доповіли:

— Вони сплять!

— Розбудити! — наказав Тесей.

Старійшини прийшли заспані, невдоволені.

— Що трапилося, царю, чому ти нас так рано розбудив?

— Досить спати! — сказав Тесей. — Пора вже забувати колишні звички, настав час пожертвувати всім, що маємо, для батьківщини: сном, благополуччям, багатством і життям! Я прийняв рішення. І покликав вас, щоб сказати його.

Старійшини захоплено дивились на свого молодого царя, а обличчя в того аж сяяло. Поруч із ним стояв його помічник Харіс і теж світився від щастя.

— Старійшини мої, однодумці! — сказав Тесей, піднімаючи вгору руку. — Афіна закликає нас іти війною! Не будемо чекати, поки ворог ступить на нашу землю, ми підемо йому назустріч. Нападемо першими!

Старійшини затремтіли. Один із них підвівся і впевнено сказав:

— Добре подумай, наш царю, перш ніж приймати рішення. Крім ще сильний. У нього сильне військо, великий флот, незліченні багатства. Хіба нам під силу боротися з крітянами? Скільки у нас кораблів, золота, яке військо? Ми знаємо поразки.

— Ми будемо не самі! — відповів Тесей. — Я добре подумав, перш ніж прийняти рішення. Не досипав, не доїдав, а сьогодні ніч провів у храмі Афіни. Ми порадилися з нею і дійшли згоди.

— І ми рушимо самі, без допомоги? — стояв на своєму старійшина.

— Я вже сказав, що не самі!

— А хто з нами піде?

— Побачите!

Старійшини розійшлись. Тесей звернувся до Харіса:

— Бачив? Пішли собі, як качки.

— Вони старі... — мовив Харіс.

Тесей розсміявся.

— Якби державою керували вони, то держава ніколи б не була сильною й ніколи б не здобувала перемог. Вона потонула б у дріб'язкових справах, а слави не мала б. Але що це за життя? Ми не черепахи, щоб ховатися в панцир від страху. Ми мужні воїни, і нам до вподоби небезпека!

Він спустився з трону, глянув через відчинене вікно на своє рідне місто з низенькими хатками, маленькими храмами, вузькими вулицями.

Тесей пригадав Кносський палац з його розкішню й багатством і мимоволі простягнув руки, ніби хотів обняти Афіни.

— Афіни, — прошепотів він. — Я наряджу вас у шати із золота й мармуру! — І звернувся до свого помічника: — Харісе, пошли по капітана Лисицю! Негайно!

Харіс подався до вартового.

— Негайно сідай на коня і в гавань! — передав наказ царя Харіс. — Капітана Лисицю знаєш?

— Ні, — знічено відповів вартовий.

— Приведіть коня! — звелів Харіс.

Йому привели коня, він скочив на нього й погнав чвалом до гавані.

Тесей, аби не марнувати часу, пішов оглянути військо.

За містом шеренгами, по-військовому, вишикувались діти; високо підвівши голови, дивились вони на Тесея. Він звернувся до них:

— Діти! Афінські хлопці й дівчата! Наші батьки чесно виконували свій обов'язок перед батьківщиною, робили все, що могли. Але ви, хлопці й дівчата Афіни, ви — наша велика надія. Ми тільки закладаємо підмурівок, а будувати будете ви. Щоб одного прекрасного дня наші Афіни стали невпізнаними!

Діти підняли вгору руки, і повітря виповнив вигук:

— Хай живе наш цар!

Перед обідом Харіс привів до царя капітана Лисицю.

— Прошу, капітане, проходи! — радісно мовив Тесей. — Сьогодні я пошлю тебе дуже далеко, бо вірю в тебе. Якщо виконаєш усе швидко, як і минулого разу, матимеш добру винагороду.

Хитромудрий капітан вдячно усміхнувся.

«І цього разу я щось для себе вигадую. Скринь буде більше», — подумав він.

— Я роблю те, що ти наказуєш, царю. Твій розум народжує думки, а я їх виконую.

— Слухай, — почав Тесей. — Ти казав, що знаєш, де стоять кораблі варварів...

— Знаю, царю.

— Поплиवेश до русих варварів і скажеш їм: «Мене прислав афінський цар. Він знає, як треба зробити, щоб у вас було досить меду й молока. Він закликає вас іти разом із ним, у нього є кораблі й військо. Ви захопите незліченні багатства й поділите їх між собою. Вирушайте, поки не настала зима!» Ясно, капітане Лисице?

— Ясно, мій царю.

— Важке завдання?

— Мені подобається. Я не повернуся без них. Я знаю їхню мову й переконаю їх!

— Якщо ти це зробиш, — сказав Тесей, — наша батьківщина буде врятована. І не лише врятується, але й прославиться. Чуєш?

— Чую.

— Що в нагороду хочеш?

Капітан почервонів. Щось враз сталося з ним. Очі загорілися.

— Нічого!

— Нічого? — здивувався Тесей. — Це щось на тебе не схоже, капітане Лисице.

— Я теж людина, і в мене є почуття гідності. Виходить, ви всі віддаєте життя за батьківщину, а я вимагаю лише гроші! Досить! Тепер ти кажеш мені: «Зроби це заради батьківщини!», і я відповідаю: «Плати!» Я більше не можу так, мені нічого не треба!

Тесей, схвилюваний почутим, потис капітанові руку.

— Дякую, капітане Лисице. А тепер вперед, і нехай тобі допоможе Афіна!

Капітан попрощався й попрямував до гавані. Раптом він зупинився. Повернувся до царя. Щось незвідане коїлось у його душі.

— Що трапилось, капітане Лисице? — спитав Тесей. — Ти щось хочеш?

— Царю, — мовив спокійно капітан, — царю, я відмовляюсь і від шістнадцяти скринь, які ти мені обіцяв!

76

Через оці приготування до війни ми зовсім забули про Кріно. Проте цар Тесей не забув про неї. Ще першого ж дня, приїхавши додому, він сказав:

— Кріно, я вірю тобі. Візьми ключі від жіночої половини. Всі жінки, які працюють у палаці, повністю в твоєму розпорядженні: ткалі, кухарки — одне слово, всі трудівниці... Ти більше не рабиня, а вільна!

Кріно поцілувала Тесеєві руку.

— Дякую, — сказала вона, і на її очах з'явилися сльози.

— Чому ти плачеш, Кріно?

Кріно схилила голову й замовкла. По обличчю Тесея промайнув смуток.

— І я її згадую... — мовив він ледве чутно. — І я згадую твою пані Аріадну. Але я сповнений терпіння. Що сталося, те сталося. Ми нічого не можемо вдіяти, — він узяв Кріно за руку. — Ходімо на жіночу половину.

Вони минали коридори, піднімались і опускались сходами. Цей палац порівняно з Кносським був маленький, бідний.

Вони прийшли до рабів. Одні працювали на верхніх поверхах, решта — в низеньких підвалах.

— Раби! — звернувся до них Тесей. — Віднині у всьому слухайтесь Кріно. У неї ключі. Вона розпоряджатиметься всім.

Раби радо зустріли Кріно. Досі у них була стара ключниця, зла й ненависна, яка знущалася з них. У очах Кріно вони побачили доброзичливість, лагідність.

Відтоді раби жили й горя не знали. Годувати їх почали краще, і працювали вони охочіше.

Кріно теж була щаслива. Але ніяк не могла забути царівни...

«От якби царівна була тут, — думала дівчина. — Мені не було б так сумно...»

Іноді вона згадувала братового друга Ікара.

«І він колись прибуде сюди. Його батько — великий майстер. Я впевнена, він зуміє зробити крила. І одного чудового ранку вони обоє з'являться тут, батько й син, про-

летять над морем, ніби дві великі чайки... І приземляться на даху палацу...»

Кріно усміхнулась, замріявшись про той час, коли люди робитимуть крила й літатимуть. Яке то буде щастя! Тоді ніхто не спотикатиметься об каміння, не треба буде плавати на кораблях і піддавати себе небезпекам. Злітаєш собі з даху будинку високо в небо і летиш!

Так минав час, і серце Кріно трохи заспокоювалося.

Якось до неї в кімнату зайшов Харіс, обличчя його сяяло.

— Якісь новини є, Харісе? — спитала Кріно, підбігаючи до брата.

— Так, — радісно відповів Харіс. — Ану вгадай!

— Може, про царівну?

Харіс похилив голову.

— Ні, Кріно, ні! Інше!

Думки Кріно повернулися до Ікара.

— Лист від Ікара?

— Вгадала.

Харіс простягнув листа сестрі:

— Читай!

Кріно взяла лист, написаний розщепленою паличкою на вичиненій шкурі. Почала читати:

*«Ікар, син Дедала,
пише улюбленим друзям
Харісу й Кріно.»*

Здрастуйте, друзі! Я маю розповіді вам одну новину. Крила готові! Вони дивовижні! Вночі, коли в палаці всі спнуть, ми їх випробуємо. Ми летітимемо поволі, але впевнено: з гори на гору, як нічні птахи.

«Вже треба летіти!» — кажу я батькові.

«Не поспішай, спершу треба випробувати, а потім можна і летіти», — відповідає батько.

Одного разу ми піднялися дуже високо. Батько злякався за мене. Догнав і каже:

«Спускайся! Пір'я приклеєне воском, якщо підлетиш близько до сонця, віск розтане, а ти розіб'єшся!»

Я пообіцяв, що буду слухняний, а він сказав, що скоро полетимо. Хто знає, може, коли ви читатимете цього листа, ми вже спустимося з неба на дах вашого палацу.

До зустрічі! Дивіться в небо. Якщо побачите великих птахів, не лякайтеся — це ми!»

Кріно швидко прочитала листа і глянула в небо.

— Дивишся, може, летять? — спитав Харіс сміючись.

— Хто його знає, — відповіла Кріно, — що може придумати розум людини!..

— Це не під силу людині... — безнадійно мовив Харіс.

— Побачимо... — сказала Кріно. — Побачимо...

77

Днів через три Кріно й Харіс сиділи на терасі й розмовляли. Вчора у гавань прибув корабель з півночі і привіз новину: до Криту плывуть варвари з Чорного моря.

— Кносський палац буде зруйновано! — сказав Харіс.

— А ти не боїшся варварів? — спитала Кріно.

— Вони поселяться на наших землях і згодом стануть еллінами! Вони додадуть нам нових думок і сили... Хіба зможе хтось прожити триста, п'ятсот років, щоб побачити, як Афіни прославляться!

Раптом до них долинули крики людей. Внизу юрбами стояли люди й дивилися кудись у небо. Кріно й Харіс теж підвели голови — і що вони побачили! Велетенський птах, повільно махаючи крилами, спускався до їхнього палацу!

— Харісе, що це? — тремтячим голосом спитала Кріно.

Харіс стояв, роззявивши рота. Птах усе ближче й ближче. Раптом Харіс помітив старече обличчя з сивою бородою. Дві руки тримали крила.

— Дедал! — вигукнув Харіс. — Дедал!

— Так, це він! Він! — зраділа Кріно.

Вони махали руками дивовижному птахові. А він, здається, помітив їх, бо летів просто на терасу.

Так, це був Дедал. Кріно ще раз поглянула в небо, і серце її стиснулося.

— А Ікар? Де Ікар?

У Харіса на чолі виступив холодний піт. Хлопець вдивлявся в небо, але нікого там не побачив.

— Може, він не полетів?.. — сказав він, аби заспокоїти Кріно, та серце його стислося від недоброго передчуття.

Дедал швидко сів на терасу. Харіс і Кріно підбігли до нього й поцілували йому руки.

— А де Ікар? — водночас спитали вони. — Де Ікар?

На очах старого з'явилися сльози.

— Втопився, — сказав старий і замовк.

— Втопився?!

Харіс і Кріно залилися слізьми. Люди завмерли від подиву. Старий Дедал почав розповідати:

— Він не послухав мене. Ми летіли низько над морем. А він усе поглядав на сонце, а потім захотів піднятися до нього... Я кричав, благав, просив його... Але де там! Він полетів, сонце розтопило віск, і мій син упав прямо в море...

Старий замовк. Він раптом зірвав з себе крила і заходився шматувати їх, аж пір'я летіло...

— Навіщо мені крила! — вигукнув він. — Навіщо мені крила! Я через них утратив сина!

78

В Афінах тільки й мови було, що про крилату людину, яка сіла на терасу палацу. Кажали, ніби то бог прилетів допомогти Тесеві. Інші твердили — чародій, а ще інші — просто дивний птах, схожий на літню людину.

Харіс терпляче пояснював, що це Дедал, відомий будівничий, скульптор, він сам зробив крила і для себе, і для свого сина, але йому ніхто не вірив. Так часто буває, що люди швидше вірять у вигадку, аніж у правду.

Тесей усю ніч розмовляв із Дедалом. Цар виділив для нього окрему кімнату в палаці і трьох рабів.

— Служіть йому, як цареві! — наказав він. — Бо той справжній цар, хто має добрий розум!

Тесей, бесідуючи з Дедалом, сказав йому:

— Великий майстре, живи у мене. Мій палац — твій дім. Живи у мене і працюй. Я дам тобі стільки помічників, скільки треба, роби крила, нехай мої воїни навчаться літати... Ото були б воїни!

Дедал похитав головою.

— Більше ніколи, ніколи й нізащо... Боги покарали мене. Я загордився, вирішив зробити те, чого людині не дано, — навчити її літати. За це боги вбили мого сина! Якщо хочеш, царю, я будуватиму тобі палаці, набагато красивіші від критських палаців. Я побудую храми, і люди з усього світу сходитимуться дивитися на них. Я зроблю статуї з каменю й дерева, і людям здаватиметься, ніби ті ходять і розмовляють... Але крил не робитиму ніколи!

І хоч як Тесей умовляв старого, але вмовити не міг.

— Ніколи більше, ніколи й нізащо... — твердив той.

Відчинились двері, зайшов Харіс.

— Царю, у морі кораблі! Мене повідомив вартовий з гавані. На кожному кораблі горить ліхтар, і таке враження, ніби до нас рухається ціле місто.

Тесей підхопився з місця.

— Ти гарну вість приніс, Харісе! Ходімо в гавань! — І до Дедала: — Дедале, чини як знаєш. Живи тут, роби, що хочеш. Віднині ти вільний. Я постараюся перемогти з допомогою війська, кораблів і залізної зброї.

Він вийшов на майдан перед палацом. Там уже стояли дві коней. На одного сів цар, на другого Харіс і помчали до гавані.

— Це дорійці, русяві варвари з півночі! З їхньою допомогою я обійдуся без крил.

Вже було видно, коли вони прибули до гавані. Кораблі наближались. Скільки їх? Безліч. Маленькі, наче довбанки, з одним чотирикутним білим вітрилом. А на вітрилах — дивні червоні зображення.

Тесей піднявся на вежу й розглядав дивний флот. Попереду йшов великий корабель з трьома червоними трикутними вітрилами.

— Це капітан Лисиця! — мовив Тесей. — Він показує їм дорогу.

Море ледь-ледь хвилювалося, дув теплий вітер. Човни повільно, але впевнено плвли до берегів Аттики.

— Афіно! — благально прошепотів Тесей. — Афіно, боги-не мудрості і сили! Коли варвари ступлять на нашу землю, настанови їх на шлях істинний, зроби з них еллінів!

Над морем стояло червоне сонце. Наче чиєсь велике усміхнене обличчя. Море стало схоже на сироп, по якому плвли човни. Тепер уже видно було чоловіків і жінок, які зверталися до сонця і вітали його незрозумілими вигуками.

Тесей і Харіс спустилися з вежі. У гавань зайшли перші судна. Попереду всіх — корабель капітана Лисиці.

— Я їх привів! — гукнув капітан, побачивши на березі Тесея.

Найбільший човен з червоною і чорною різьбою на носі причалив до берега. З нього вискочив русявий велетень в овечій шкурі з сокирою за ременем.

— Це їхній вождь! — сказав капітан Лисиця. — Говори з ним, царю!

Тесей простягнув руку:

— Ласкаво просимо, вождю! Я Тесей, цар Афін. Ласкаво просимо! Ласкаво просимо вас усіх. Моє військо й кораблі готові хоч зараз відпливати. Я справді знаю, де є вдосталь молока і меду. Ми все це заберемо й розділимо між собою. Згода?

Русявий вождь простягнув свою широку долоню:

— Згода! — відповів він басом. — Коли вирушаємо?

— Завтра.

Русявий велетень скочив у човен, повернувся до своїх і про щось голосно розпорядився.

— Що він сказав? — спитав Тесеї у капітана Лисипі.

— Він звелів не покидати човнів, бо завтра треба відпливати, а тут їм нічого не загрожує.

Тесеї звернувся до Харіса:

— Ходімо в палац. Не гаймо часу!

Вони сіли на коней і поїхали в Афіни.

Звістка про варварів, одягнених в овечі шкури, із сокирами за поясами, які прийшли на вузеньких і маленьких човнах, де на веслах сидять жінки, прокотилася по всьому місту.

Тесеї зупинився посеред базару. Люди обступили його. Прибігли сюди й старійшини зі своїми довгими жезлами. Базар гудів, як вулик.

— Тихо! — гукнув Тесеї, піднімаючи руку. — Я буду говорити!

Всі замовкли, пильно дивлячись на свого царя.

— Афінські мужі, настав великий час! — голосно промовив він. — Ми вирушаємо в похід. Приходьте до палацу, я видам вам залізні мечі й списи! Попрощайтесь зі своїми жінками й дітьми, а завтра на світанку всі йдіть у гавань, де вас чекатимуть кораблі, і ми відразу відпливемо. Ми переможемо! Афіна, наша покровителька, з нами!

— Ми готові, царю! — гукали люди. — Ми всі готові стати грудьми за батьківщину!

Тесеї повернувся в палац і покликав коваля.

— Любий ковалю, розпорядись, щоб на площу знесли залізну зброю і роздали чоловікам!

— Коли відпливаємо, царю?

— Завтра. Готуйтеся!

Тесеї піднявся на Акрополь, до храму, і мовив, торкнувшись до бронзових колін Афіни:

— Афіно, богине моя, веди нас!

79

Старий критський цар сидів на північній терасі, поклавши лису голову на м'яку подушку. Раби підносили йому прохолодні напої, обмахували опахалом із страусового пір'я.

Старий цар був блідий, стомлений. Останніми ночами йому снилися погані сни: то чайки прилетіли на берег і

перекинулись на голодних ворон, а то ніби його палац знявся з землі і зник за хмарами, мов паперовий змій.

Великий Онірокріт сьогодні від самого ранку сидів поряд із царем і заспокоював його.

— Нічого не сталося, не хвилюйся, царю. Скажу тобі щиро, я не вірю в сни...

Старий цар повернувся до нього і гнівно мовив:

— Ти не віриш у сни? А хіба не боги їх посилають?

Хитромудрий товстун Онірокріт усміхнувся.

— Це просто вигадка людини, мій царю, породження страху. Те, що ми бачимо вдень, сниться нам уночі...

З'явилася Федра. Вона була вродлива, у новому осінньому чорному одязі, вишитому червоними великими листками.

— Батьку, коли будуть великі змагання з биками? Завтра сходитиме повний місяць. Чому ти зволікаєш?

Цар похнюпився.

— Вашого жіночого розуму вистачає лише на гулянки.

— А для чого живе людина? — мовила Федра, сміючись. — Щоб веселитися. Життя — мов іграшка, і жити треба граючись.

— Твоя правда, царівно, — мовив Онірокріт. — Життя — це іграшка в руках часу, а час летить неблаганно, тому треба погратися. Навіщо ж ми воюємо? Я це кажу й напоми великому цареві... І нехай він не вірить у сни...

Старий цар хотів підвестися й закричати. Але він був дуже стомлений. Тому схилив голову на м'яку подушку і заплющив очі.

Зайшов Маліс.

— Хто це? — спитав цар, не розплющуючи очей.

— Це я, царю, Маліс.

— Що тобі треба? — голос царя ледве чутний.

— Народ не хоче воювати, царю. Люди кидають зброю у дворі і ремствують.

— Що вони кажуть? — цар розплющив очі. Губи його тремтіли.

— Нащо нам далекі походи? Яка нам вигода ставати на прою з афінянами? За те, що вбили Мінотавра? А що він нам дав? Замість війни нам треба торгувати, в цьому наш добробут і благополуччя. Воюють лише ті, хто голодує!

— А коли ті, що голодують, — крикнув цар, — прийдуть з війною? Заберуть наші кораблі, сплюндрують наші поля, загарбають наше добро? Ти їм сказав про це? Ти повинен був сказати!

— Я казав, царю.

— І що ж вони?

— Вони твердять, що сюди ніхто не посміє прийти! Отак вони мені відповіли. Крит — непереможна морська держава.

— Геть звідси! — крикнув цар на Маліса. — Я стомився! Він знову заплющив очі і схилився на м'яку подушку.

— Що буде, те й буде... — пробурмотів він. — Що я можу вдіяти?

Федра нахилилась до батька.

— Батьку, — сказала вона, — не край собі серця...

Вона подала йому запашний прохолодий напій, погладдила руку й лагідно мовила:

— Батьку, коли будуть змагання з биками? Коли можна буде повеселитися трохи?

Цар не встиг відповісти — зайшов довговолосий старий і сів у кутку, підгорнувши під себе ноги. Цар зиркнув на нього.

— Здрастуй, старий Орфосе. Ти дуже вчасно нагодився. Справи у нас кепські. Я місяцями готував військо, кораблі, щоб розтоптати Афіни, поставити їх на коліна, а народ кидає зброю і відмовляється виступати... Що мені робити, старий Орфосе? Мені дуже прикро, отож дякую, що ти прийшов. Розкажи що-небудь, хай швидше плине час... Ніхто не може з тобою позмагатися у розповідях казок...

Старий схилив голову. В кутиках його вуст майнула печальна усмішка.

— Я до твоїх послуг, царю. Розкажу тобі одну повчальну казку...

— Подайте йому прохолодного напою, щоб його голос прочистився! — звелів цар, зручніше вмощуючись на подушках.

— Казка починається так: «Добрий вечір!» — почав старий.

— Але ще не стемніло, не кажи: «Добрий вечір...»

— Стемніло... Стемніло... — пробурмотів казкар.

— Що ти кажеш? Сідай ближче, а то я не чую!

Старий причалапав і вмовився біля ніг царя.

— А тепер розкажуй! — звелів цар.

— Починається казка словами: «Добрий вечір. Була собі колись могутня держава-острів. І мала та держава тисячі кораблів, тисячі міцних воїнів і сто міст. Посередині острова стояло найбільше місто. Воно не охоронялося, бо ніхто навіть гадки не припускав, що на нього можуть напасти вороги. Тисячі кораблів плавали довкола острова і нікого не підпускали до нього. У тому місті був славетний палац,

до якого вела бронзова брама з золотими ручками. Коли минеш двори, піднімешся сходами, відчиниш сто дверей — то дійдеш до тронної зали.

Трон — весь із золота, поруч нього — коралове дерево, на гілках якого співають золоті канарки.

Цар усемогутній. Коли він нахмурював брови, сонце тьмяніло, коли всміхався — морські хвилі мінілися, ніби їх освітлювало сонце, що викотилося з-за обрію.

Цар іноді піднімався в гори, на вершини, і розмовляв з богом. Говорили вони вдвох, ніби два стратеги, наче двох давніх друзів, а внизу їх слухав народ.

Одного разу вони лаяли людей, тоді хитнулась гора і стався землетрус.

Цар сказав: «Мені мало острова, я хочу володіти світом!»

Він побудував нові кораблі, набрав військо і виступив. Від корабельних щогл море стало схоже на ліс.

Поплив цар на північ, завоював острови, а коли повернувся додому, його кораблі були повні золота й рабів. А в кожного матроса на голові виблискувала золота діадема».

Старий казкар раптом замовк, бо почув схлипування, ніби дитина плакала вві сні. Він підвів голову й побачив, що то схлипував старий цар, уткнувшись обличчям у подушку.

80

Заходило сонце. Вершина гори Іди почервоніла, сонце зачепилося на самісінькому вершечку і вже ось-ось мало згаснути.

Поверталися з пасовищ отари овець, череди волів, табуни коней, і палацові раби заганяли їх на ніч у приміщення. На терасах походжали павичі, подаючи якісь дивні голоси та видивляючись сонними очима в сутінки. У золотих клітках, схиливши голови на груди, готувалися до сну пташки, бо стомилися за цілий день співати.

Раби, витираючи піт з чола, стомлено опускалися на кам'яні лави, щоб трохи перепочити. Біля вікон сиділи архонти й панночки, милуючись вечірньою красою. Вони розмовляли про старого царя, який слухав казки й плакав.

— Він з глузду з'їхав... — сміялися вони. — Здурів... Хочє починати війну! Хочє, щоб ми залишили домашній за-

тишок, жінок, смачну їжу, а натомість узяли списи й мечі! Здурів, бідолаха...

Біля інших вікон розмовляли про нові зимові вбрання. Який колір буде модний, якими завширшки будуть криси на капелюхах, які будуть фазанові пір'їни, для них.

— Ви бачили, яку сукню справила собі царівна Федра? Диво! Чорний оксамит, а по ньому щирим золотом вишиті жовті листки!

— Для власної втіхи! — обізвалася стара кістлява дівка з великими очима. — Що ти до Федри рівняєшся! Зараз, коли вона залишилась сама, то хоч би що попросила у батька...

— А що сталося з Аріадною? Хтось щось знає? — спитала стара жінка з булькатими очима.

— Що я тобі скажу, пані Евантіє? Чутки різні ходили. Одні кажуть, що її викрали пірати й продали на східному базарі... Інші кажуть, ніби вона втопилася в морі... А то ще кажуть, нібито її вбив Тесей, хай йому грець!

У внутрішньому дворі палацу гуляли старі капітани з довгими сережками у вухах. Іноді роззявляли свої беззубі роти, щоб щось сказати. І завжди починали: «Ти пам'ятаєш...»

— Пам'ятаєш, якось на Кіпрі...

— Пам'ятаєш, коли ми причалили на Сіцилії...

— Пам'ятаєш...

— Пам'ятаєш...

У їхній пам'яті завжди роїлися спогади, капітани тільки ними й жили. Розум і думки старих мореходців поверталися в далеке минуле, коли вони, юні, ходили в перші мандри.

— Пам'ятаєш...

— Пам'ятаєш...

— Так, вони покійники! — сказала дівчина, показуючи через вікно на старих капітанів, які прогулювалися. — Вони вже не живі; щовечора в один і той же час вони ходять у дворі і згадують... І тільки знай повторюють своє: «А пам'ятаєш... Пам'ятаєш... Пам'ятаєш...»

Подруги дівчини залилися сміхом.

— Ви не чемні, — присоромила їх старенька. — Кепкуєте з таких людей! А знаєте, хто вони такі? Ви знаєте, якими вони були хоробрими воїнами?

— Були... були... були... — засміялась дівчина. — Вони покійники, кажу вам, покійники!

— Негідниця! — пробурмотіла стара і, насупившись, пішла геть.

Цар розплющив очі. Оглянув терасу. Ні душі.

— Заснув я трохи,— буркнув він.— І приснився мені старий Орфос, який прийшов і розказував про Кріт...

Цар спробував підвестися й піти всередину, бо трохи змерз. Але не міг підвестися і знову впав на подушки. Він плеснув у долоні, та ніхто не з'являвся. Цар затремтів:

— Залишили мене самого, залишили...— І заплакав.

Стемніло, стало прохолодніше. Вікна позачиняли. Архонти й панночки зайшли всередину, засвітили світильники, накрили вечеряти, панночки нафарбувалися, одяглися по-вечірньому й сіли за столи. Але їсти не хотілося, всі сиділи за столами просто за звичкою.

— Ми не хочемо їсти, щоб не поправитися...— казали одні.

— Ми,— казали інші,— можемо їсти лише фазанів. А більше нічого нам не смакує.

Архонти завели мову про хвороби й безсоння; в одного болів плунок, в другого — серце, третій був блідий і кашляв. Інші розмовляли про достоїнства палацу, малюнки, про кольори...

Архонти й панянки позіхали, раби прибирали страви.

— Що робити, аби час збавити? — чулося за столами.— Що робити?

— Може, погуляємо?

— Холодно.

— Пограємо в шахи?

— Я стомився.

Знову позіхи.

— Ось що я вам скажу,— мовила нафарбована дівчина.— Давайте вирушимо в подорож!

— У подорож? — аж затремтіли усі.— Ти що, з глузду в'їхала? Нам і тут добре.

— Не в справжню подорож,— пояснила дівчина, а в уявну...

— Ти не стомилася, бідолахо?

Знову всі почали позіхати. І тут із внутрішнього двору палацу долинув страшний шум, ніби мчало стадо диких тварин...

— Відчини вікно, подивись, що там таке! — мовила низенька товста пані.

— Щось трапилось,— відповіла дівчина, що стояла біля вікна.— Раби кричать. І чого б ото кричати... І не втомилися!

— Товстошкірі люди! — мовила жінка з презирством.— Що ти хочеш від них? Вони їдять, як худоба... І сплять,

як худоба! Народжують купу дітей... Не говори мені про рабів, прошу тебе. Мені огидно! Ось тільки глянь — на саму згадку про них у мене по тілу пішли дрижаки!

81

Архонти й панянки розмовляли, коли на внутрішньому дворі з'явився спершу один вершник, а за ним — ціла ватага вершників, і вони враз заповнили всі двори палацу.

— Де цар? — спитав перший вершник.

— Їсть... — відповів йому хтось.

— Спить... — докинув другий.

— То він їсть чи спить? — вигукнув вершник.

— І те, й друге... — відповів хтось третій, хихикаючи.

— Смієтесь! — заверещав вершник. — Смієтесь! А я повинен негайно побачити царя!

Через усі кімнати його провели до царської.

— Ось тут він, — сказали. — Стукай!

Прибулець тихенько постукав.

— Стукай сильніше, щоб він почув! Може, він спить...

Двері відчинилися, й на порозі з'явилася Федра в ошатному осінньому вбранні.

— Що тобі треба? — спитала вона.

— Бачити царя. Вкрай необхідно!

— Що за нагальна потреба? Не кричи!

— Царівно, в морі повно вогнів... Це ворожі кораблі! Ми пропали!

— Не галасуй, кажу тобі! — знервовано мовила Федра. — І лише задля цього ти так пізно прийшов і турбуєш нас?

— Це, мабуть, наші вороги! — з острахом пробурмотів вісник. — Поклич царя, хай велить нашим кораблям підняти вітрила й вийти назустріч ворогам! Розбуди царя!

— Геть звідси! — гаркнула Федра. — Оце я турбуватиму його всілякими дурницями, а він завтра не дозволить влаштувати змагання биків! Геть звідси, кажу тобі!

— Що сталося? — долинув сонний голос з опочивальні царя.

— Нічого, батьку... — відповіла Федра й хотіла була зачинити двері.

Але вісник одним стрибком опинився всередині.

— Царю! — вигукнув він. — Ми пропали! На морі кораблі... Вони наближаються!

— Чиї?

— А хіба я знаю, царю? Ніч, не можна розібрати.. Лише вогні, тисячі вогнів...

— Гаразд,— мовив цар.— Більше нічого?

— А що ще треба, царю? Цього мало?

— Принеси мені квіткового настою,— попросив цар Федру.

Федра з радістю побігла. Сьогодні вона не відходила від батька, хотіла задобрити його, щоб він дозволив завтра провести змагання биків. Вона принесла квітковий настій, розтерла ним батькові скроні, побризкала на блискучу лисину, хлюпнула в долоні.

— Дякую тобі, Федро, дитино моя,— мовив цар, глибоко вдихаючи повітря.— Мені стало краще.

— Він замовк. І лиш тепер побачив вісника, що мовчки стояв перед ним.

— Що тобі? — нарешті спитав цар, а потім розгнівавшись, додав: — Виклич усіх капітанів і стратегів!

Вісник зник.

— Вони не дадуть завтра провести змагання биків. Я помру від горя! — прошепотіла Федра.

— Що ти сказала, Федро, дитино моя?

— Не хвилюйся, батьку... Я думаю лише про тебе...

Цар розчулився.

— Дякую тобі, дитино моя. Ти не така, як всі інші, нерозумні, бо вони покинули мене...

— Ти знову на неї гніваєшся? — заздро спитала Федра.

— Ні... ні... — пробурмотів нещасний старий.— Я про неї не згадував... Так просто вирвалось слово...

Двері відчинилися, зайшли п'ятеро чи шестеро стратегів та капітанів.

— Що трапилося, царю?

— А хіба я знаю, що трапилось? Хіба я знаю? З гавані прибув вісник і кричить: «У морі караблі!» Підійть і з'ясуйте точніше, що там таке...

— Усім іти? — спитав перелякано старий капітан.

— Немає потреби,— сказав цар.— Нехай підуть молодші. І якщо там справді щось серйозне, то розбудіть мене. А поки що будемо ждати, хай розвидниться...

Була північ. У морі горіли тисячі вогнів. До берега все ближче підпливали човни. Тесей плив попереду, серце його тріпотіло від радощів.

«Я пливу... пливу...— шепотів він.— Уся гниль повинна бути знищена, вона мусить згинути, щоб ми могли йти вперед... Ми молоді, ми побудуємо новий світ...»

— А цар зараз, мабуть, спить, і йому сняться рожеві сні...— сказав Харіс. Він стояв біля Тесея, тримаючи сокиру, яку подарував йому русявий вождь.

— Архонти та їхні панянки,— усміхнувшись, докинув Тесей,— теж напхали свої животи і зараз сплять.

— Ні! — мовив Харіс, теж усміхаючись.— Я їх добре знаю. Зараз вони не можуть ні спати, ні їсти. Вони переїлися. У них немає апетиту. Їм не до сну.

Тесей оглянувся і показав своєму другові тисячі човнів, що пливли за ними.

— Бачиш, Харісе? А ці можуть і їсти, і спати. У них шлунки здорові. Нехай відкривають склади палацу і забирають усі припаси!

Він на хвилину замовк, милуючись русявими товаришами, які пливли в яскравому освітленні.

— Бачиш нового бога, якого вони несуть?

— Геракла?

— Так, Геракла. Він огрядний і високий, як звір! Убиває звірів, приборкує ріки, виходить з Аїду, піднімає, кажуть, на плечі землю... Ось такий він, їхній бог...

— Справді, він не схожий на наших богів...— сказав Харіс.

Тесей засміявся:

— Не хвилюйся, Харісе. Колись і Геракл підніметься на Олімп і житиме там з дванадцятьма нашими богами...

Так розмовляли двоє друзів, а позаду них чулися вигуки і дужі удари весел по воді.

— Краще працюйте веслами, і ми скоро прибудемо! — вигукували варвари, і їхні голубі очі іскрилися.

— Їхні піфоси повні вина й олії...

— І меду! — вигукнула жінка, облизуючи губи.

— Їхні скрині повні золота...

— І одягу з оксамиту, і сережок, і браслетів! — зітхнула інша жінка.— Коли ми вже доберемося туди?

— Ось вогні гавані! — гукнув їм Тесей.— Ми прибуваємо!

І справді, вони побачили вогні на вежах. При їхньому світлі мріло місто.

— Вони сплять! — вигукнули русяві варвари і засміялись.

— Ми їх розбудимо! — закричали інші, погладжуючи свої сокири.

А в цей час царські воєначальники, налякані тисячами вогнів, поверталися з гавані.

— Це не афіняни, бо де ж вони могли б узяти стільки кораблів? Це варвари пливуть!

Воєначальники прибули в палац.

Федра міцно спала, і їй снилося змагання биків. На одного бика сіла й вона, а він кинувся в морські хвилі... Царівна трималася за золоті роги і сміялася... Вона навіть не чула, як повернулись воєначальники й розбудили її батька.

— Наш царю, на морі багато кораблів... Що робити?

— Що робити, питаєте?

— Так, що нам робити?

— Будемо боротися!

— Як накажеш, царю,— невпевнено відповіли всі.

— Наші кораблі в гавані?

— Так, але без екіпажів.

— А військо?

— При повному бойовому, але не хоче воювати.

Цар глузливо засміявся:

— Зараз побачимо! Вони не хотіли воювати, коли я наказував іти на Афіни. А тепер, коли прийшли вороги, щоб спалити їхні будинки, грабувати їхнє майно? Тепер побачимо, як вони воюватимуть! Не хотіли задля слави, але постояти за своє...

— То що? — спитали воєначальники.

— Сурміть збір! Роздавайте зброю — і всі до гавані. Чувте?

— Чуємо,— відповіли воєначальники.

— І якщо треба — віддайте своє життя!

— Думаємо, все обійдеться...— відповіли воєначальники і швидко вийшли.

Цар поправив свій чепець і подивився на розмальовану стелю.

— Нічого страшного... Можна ще трохи подрімати... Якщо треба буде, мене розбудять.— І він знову повалився в м'яку постіль.

83

— Друзі, не кричіть! — наказав Тесей.— А то нас почують! Поки почне світати, ми повинні висадитись на сушу. Гребіть швидше!

— Я не бачу кораблів, нас ще не помітили,— сказав Харіс.

— Це добре. Захопимо їхні кораблі в гавані. А потім швиденько до палацу. І вже там...

— Ти вб'єш царя? — спитав Харіс.

— Навіщо його вбивати? Він мені не страшний. Якщо відмовиться від царства, я дам йому будиночок із садом, двох рабів. Що йому ще треба? Доглядатиме сад, вирощуватиме овочі і буде щасливий.

— Жаль мені його...— сказав Харіс.

— І мені,— мовив Тесеї, але нічого не можу запропонувати йому більше. Нікому він не потрібен.

Він обернувся й побачив поруч трищогловий корабель капітана Лисиці.

— Гей, царю! — крикнув хитрий капітан.— Пустимо червоного півня!

— Не поспішай, капітане Лисице! — відповів Тесеї.— Тобі не жаль скринь із золотом?

— А ми їх спершу заберемо! — засміявся капітан.

— Побачимо!

На сході з'явилася вранішня зоря. Світало. Виднілися вежі великих складів, якорні стоянки. Гора Гіухта, яка нагадувала велетенську голову, ніби спала. А далі рожевіла висока гора Іда.

— Швидше, друзі, світає! — знову гукнув Тесеї.

Сильно вдарили об воду весла, замиготіли голі спини веслярів, вранішній вітер розвівав золотаве волосся.

До гавані рухалося військо: низенькі чорноволосі воїни бігли зі списами і круглими щитами. Побачивши на морі кораблі, вони враз зупинилися.

— Вперед! — крикнув Маліс, розмахуючи мечем.

— Куди, капітане? Хіба не бачиш?

— На них! — крикнув Маліс.— Вперед! Вони прийшли, щоб відібрати у вас усе, бийте їх!

Воїни, трохи посмілившавши, знову рушили вперед. Минули соняшникове поле, виноградники і дісталися гавані.

Тесеї зійшов на берег. Він ввігнав залізний кінець списа в землю і гукнув:

— В ім'я Афіни я змушений нападати!

За ним кинулися на берег афіняни й русяві варвари. Вони прикрилися важкими шкіряними щитами, виставили поперед себе списи і пішли назустріч війську, яке спускалося в гавань.

Два війська зійшлися на схилі гори перед містом.

— Геракл! Геракл! — закричали варвари і метнули списи. Потім пустили в хід свої сокири.

— Ми пропали! — почувися розпачливі голоси низеньких воїнів.— Ми пропали! Це не люди, а справжні звірі!

Маліс, побачивши біля себе Тесея, замахнувся на нього мечем. Тесеї не помітив його, бо бився з п'ятьма іншими кри-

тянами. А коли оглянувся, то побачив Маліса в відрубаною рукою. Поруч стояв Харіс із закривавленою сокирою.

— Дякую тобі, Харісе! — сказав Тесеї.— Я тобі завдячую життям.

Харіс радів. Пізніше він скаже: «Це була найщасливіша хвилинка в моєму житті».

Тесеї скомандував:

— Вперед на палац!

Хіба ж могло військо старого царя вистояти проти такого натиску? Його воїни кидали зброю й тікали. Одні вилазили на гору, інші — на дерева, лише декотрі бігли до палацу. Цар уже проснувся й сидів на терасі. Поруч із ним — схвильована Федра. Вона дивилася туди, звідки чувся брязкіт зброї і крики людей.

— Що там з військом? Я наказав Малісу негайно доповісти мені, але його й досі немає.

Небо було захмарене. Накрапав дощ.

— Ходімо, батьку, всередину, тут холодно.

Вона взяла його під руку й повела до трону.

— Федро, дитино моя, мені здається, що це вже кінець.

З'явилися двоє вартових.

— Царю, наше військо розбите, Маліс загинув, вороги оточили палац!

— Хто їхній вождь?

— Тесеї.

Федра підхопилася з місця.

— Батьку, я тебе врятую!

Вона побігла в свою кімнату. Рабині, ридаючи, одягали її в дороге вбрання. Панянки похнюплено сиділи біля вікон, архонти шукали коней, щоб утікати звідси, прихопивши якомога більше золота.

Цар, зіпершись на колону, дивився з тераси вниз. У дворі аж кишіло від заклопотаних архонтів та рабів. Мавпи стрибають по дахах і пищали. Собаки у відчаї гавкали на весь палац.

— Ідуть! Ідуть! Ідуть! — кричали жінки, дивлячись у вікна.

Жінки замикали двері, напихали в пазухи каблучки, браслети. Чоловіки хапали глиняні таблички, на яких були записані їхні боржники, і закопували в землю.

Дехто з рабів жалібно припадав до піфосів, наповнених старим вином. Скільки років було воно для них недоступне!

Федра в дорогому одязі спускалась по сходах. Позаду плентали раби. Вони підтримували її сукню, плакали та приказували:

— Куди ти, пані? Куди ти! Тебе ж уб'ють!

Але вона мовчки йшла вперед.

«Треба врятувати батька,— думала вона.— Треба врятувати палац. Якщо я злякаюся, все загине...»

Коли Федра ступила на останню сходинку, на подвір'ї з'явився Тесей. Він знову ввігнав спис у землю і, дивлячись на палац, вигукнув:

— Він мій!

Ніхто вже не міг врятуватися.

— Допоможи! Допоможи! — благали жінки, зводячи руки до неба.

— Давайте мотузки! — закричали варвари.— Вони стануть нашими рабнями!

Знайшлися мотузки, і завойовники кинулися в палац.

І саме тоді на порозі з'явилася Федра.

— Хапайте її! — наказав русявий вождь.— Це, мабуть, знатна панявка!

Федра, вирвавшись від них, підняла руку і гукнула:

— Тесей!

Тесей, почувши своє ім'я, обернувся. Він побачив царівну, яка готова була кинутись йому в обійми.

— Врятуй мене! Я хочу поговорити з тобою.

Тесей миттю опинився біля неї. Русявий вождь підійшов до них, тримаючи мотузку, і, гнівно дивлячись, сказав:

— Вона моя!

— Ні, моя! — мовив Тесей.

Варвар замахнувся сокирою, Тесей вихопив двосічного меча.

«От якби вони повбивали один одного!» — зраділа Федра.

Варвар відступив крок назад і приготувався вдарити Тесея, але капітан Лисиця перехопив його сокиру, відтягнув варвара вбік і щось запально сказав. Варвар схилив голову. Потім звернувся до Тесея:

— Забирай її! — А сам подався до палацу.

Федра схопила Тесея за руку.

— Врятуй мого батька! — гаряче мовила вона.— Врятуй палац, врятуй мене... Адже все тут твоє!

— Де батько? — спитав Тесей.

— У тронній залі.

— Ходімо швидше, поки туди не прийшли варвари. Веди мене!

Вони забігли в палац, в якому аж ревіло від криків та плачу, піднялися східцями до тронної зали.

Цар сидів на троні весь у золоті й перлах.

Тесей одним стрибком опинився біля царя.

— Царю Кріту, я прийшов! — сказав він. — Я Тесей, цар Афін. Зрікайся престолу!

— З прибуттям тебе, — відказав старий цар. — Але я не зрікаюся престолу. Я хочу померти царем, отож убий мене!

— Ти старий, немічний, без зброї. Я не хочу тебе вбивати. Звільни трон!

Тесей узяв його за плече і хотів був силоміць стягнути з трону. Підбігла Федра і схопила Тесея за руку.

— Любий Тесею, — мовила вона лагідно, — чому ти поводишся, як варвар? Боги не захотіли, щоб ти одружився з моєю сестрою. Візьми мене за дружину. Цей трон твій! Навіщо варварська сила? Хай перемагає любов! Ти станеш законним царем Кріту!

Тесей торкнувся її руки.

— Твоя правда, царівно. Я беру тебе за дружину, — і він звернувся до старого царя. — Батьку, настала пора мені сісти на троні. Звільни трон і відпочинь від цього тягара.

Цар усміхнувся і зняв з голови корону.

— Нагнися, сину! — сказав він і поклав на схилену голову Тесея царську корону з пір'їнками.

У коридорах ревло. І саме тоді, коли Тесей з короною на голові випростався, від складів долинули крики:

— Вогонь! Пожежа!

Федра схопила Тесея за руку:

— Чоловіче мій, врятуй палац!

Тесей блискавкою метнувся до складів. Але запізнився. Вогонь уже охопив усі склади. Варвари розстрожили піфоси з медом, олією і вином. Вогонь добирався до східців.

— Федро! Федро! — гукнув Тесей. — Спускайся вниз!

Він побіг по сходах угору назустріч Федрі, яка вела за собою батька.

— Спускайтесь у двір! Я зараз!

Тут же з'явився Харіс, який шукав Тесея.

— Харісе, — сказав Тесей, — я доручаю тобі царя і царівну. Ти відповідаєш за них. А я зараз.

Він побіг на склади, зібрав воїнів і наказав:

— Гасіть пожежу! Тепер це наш палац! Не треба палити!

Воїни довго боролися з пожежею, а варвари тим часом витягали у двір архонтів і панянок, прив'язували їх до колон. Жінки верещали, дехто втрачав притомність.

Вогонь перекинувся на жіночу половину палацу. Почався сильний вітер, і вогонь швидко поширився по всьому пала-

цу. Потріскували стіни. Вікна і двері горіли, як лампади. Канарки задихалися в диму.

Харіс дивився, як гине палац, і в нього аж голова запаморочилася. Йому було страшно бачити, як перетворюється в руїну прекрасна будівля, як гинуть картини, різьблені виро-би, статуї, вишитий дорогий одяг...

Поряд стояла Федра і з жахом дивилась, як палац пере-творюється на попіл. Вона нічого не казала, лише міцно за-кусила губи. Цар низько схилив голову і нічого не бачив. Ноги не тримали його, і він сів на кам'яні плити.

Іноді він підводив голову.

— Федро, що це за рев? — питав. — Що це за пожежа? Що горить?

Спершу він розгубився, потім засміявся. Федра спантели-чено глянула на батька.

— Коли я тобі скажу щось, Федро, ти теж будеш смія-тися. Хочеш?

— Слухаю, батьку.

— Це все сон. Скоро проспівують півні і все розвіється. І я запрошу Онірокріта...

Раптом він замовк.

— А де Онірокріт?

— Не знаю.

— Розпорядись, щоб він прийшов до мене, бо я скоро про-снуся і хочу розказати йому сон.

Федра спохмурніла й нічого не відповіла.

Захмелілі раби сновигали по дворах. Багато хто перейшов на бік варварів. Вони хапали сокири і руйнували палац, ври-валися прямо в палаючі кімнати і грабували все, що можна було. Набивали пазухи золотом, ходили по двору з серж-ками, коштовними каблучками, бралися за руки і співали.

— Раби!..— пробурмотіла Федра і скривила губи. Їй було огидно.

— Настав їхній час...— прошепотів Харіс.

З'явився Тесеї. Волосся його подекуди обгоріло, на руках кровоточили рани.

— Я зробив усе, що міг...— важко вимовив він. — Немає рятунку. До завтра од славетного палацу залишиться тільки попіл.

Вечоріло. Мжичило. Здавалося, ніби небо оплакує диво-вижний Кносський палац, що зникав з лиця землі.

Палац горів цілу ніч.

Варвари бенкетували на березі річки. Вони вирізали всіх волів, забрали собі весь хліб, м'ясо та інші їстівні припаси — все, що було в палаці.

Вдосвіта почалася гроза, й невдовзі дощ погасив пожежу. Деякі стіни палацу бовваніли мов привиди, почорнілі від диму. Кам'яні плити валялися після пожежі, ніби сухе осіннє листя. Всі колони з кипарисового дерева перетворились на попіл, залишився лише кам'яний підмурівок та деякі фрески: юнак у царській короні з довгими пір'їнами на голові... Куріпки, які граються... Юнак у голубому з кошиком збирає білі квіти в саду... Бик, прив'язаний до маслинового дерева...

Валялися впереміш потрощені й ще цілі піфоси, черепки від гарного глиняного посуду з зображенням лілій, восьминогів, черепах...

На одній із стін збереглось зображення дівчини з великими очима, нарум'яненими вустами, кучерявим волоссям і бантом. За поясом стриміла одна рукавичка, друга лежала поруч на лавочці...

«Вона дивовижно схожа на Федру, — подумав Тесей, — на Федру, мою дружину...»

Загинуло багато людей. Якийсь старий архонт і досі тримав у руці глиняну табличку з записаним на ній боргом. Жінка тримала мертвими руками глиняну вазу, повну золота — сережки і каблучки в ній перетворилися на золотий зливok.

Тут же валялися подвійні бронзові сокири, маленькі статуетки, дорогі шахи.

— Ти плачеш, Харісе? — спитав Тесей, почувши тихе схлипування свого друга.

— Мені дуже жаль людської праці, царю. Коли ще людина зробить такі прекрасні речі? Стільки років я прожив у палаці, милувався всім цим... А зараз... Зараз це попіл! Лише попіл!

Тесей нічого не відповів. І його серце краялось від цього видовища, але він стримувався. Він вірив у людину. Згодом вона воздвигне ще кращі палаці...

— Ходімо, — сказав Тесей. — Ходімо подихаємо свіжим повітрям. Хай наші серця заспокояться...

Вони вийшли з палацу й пішли на берег річки. Варвари спали прямо на землі. Їх стомила довга морська дорога, а

потім ще й бій. І тепер, добре попоївши, вони поснули мертвим сном.

— Глянь на них, Харісе,— сказав Тесей.— Зараз вони спокійні, усміхаються вві сні, наче робітники після важкого трудового дня.

Вони повернулися до Федри, яка дрімала, спершись на кам'яну колону. Поруч сидів старий батько і плакав. Мабуть, він уже збагнув, що бачив не сон... Він дивився на попелище, і по його блідих щоках текли сльози.

Тесей став на коліна біля нього і мовив:

— Батьку, не плач. Ми збудуємо новий палац.

Але старий схилив голову і мовчав.

Підійшов коваль, Харісів батько. Він разом з рабами вніс із підвалів усе залізо, яке було там, і склав його на купу в дворі.

— Я врятував свої старі інструменти,— радів він.— Зараз віднесу їх на корабель. І пішов шукати, на чому вивезти все.

В небі з'явилася зграя ворон. Вони почули поживу на згарищі і тепер кружляли, каркаючи, і сідали на ще гарячі руїни.

Місто завмерло.

Деякі відчайдухи-воїни намагалися протистояти навалі, але сили були занадто нерівні, і вони, побачивши, що порятунку немає, здавалися.

Тесей сидів біля Федри й дивився на білий дим, що вився над палацом.

«Я сплатив свій борг,— думав він,— я зруйнував старе, а тепер треба будувати нове. Горе тому, хто лише руйнує! Треба повертатися на батьківщину й працювати! Війна закінчилася. Тепер — мирна праця...»

86

Підійшов вождь варварів і сів біля Тесея. Очі варвара були ще червоні від безсоння і вчорашнього бенкетування, але голова його була ясна.

— Царю,— сказав він,— ця місцевість нам до вподоби. Земля родюча. Клімат благодатний. Є виноградники й маслинові дерева, поля, люди працьовиті. Вони нехай обробляють землю, а наша робота — воювати. Вона передається в нас від покоління до покоління.

— Вождю,— відказав Тесей, поклавши свою руку йому,

на коліно, — я теж вирішив повернутися додому. Ця земля не моя, а наша спільна, оскільки ми захопили її разом. Донька царя — моя дружина. Давай поклянемося один одному на вірність. Якщо хтось нападе на Афіни, ти мені допоможеш, а коли хтось посміє напасти на тебе, я прийду на допомогу.

— Дай мені свою руку, царю. Згода!

Вони потиснули один одному руки.

— Заприсягнись! — сказав Тесеї.

— Навіщо давати присягу? Я дав слово, цього досить!

Він підвівся, спустився на берег річки, де його вже чекали, закрив пальці в рот і свиснув.

— Вставайте, у нас ще багато роботи!

Варвари підхопилися на ноги, вмилися в річці й оточили свого вождя.

— Перш за все, — звернувся до них вождь, — нагодуйте рабів, яких ми взяли в полон. Це архонти і панянки, вони знижені, не дайте їм померти від голоду. Як годуете свою худобу, так годуйте і своїх рабів.

Архонтів і панянок зігнали гуртом до річки. Ті були нажахані, змарнілі, очі в них червоні від сліз. Вони ридали.

— Не плачте! Не плачте! — крикнув вождь. — Ми не вбиватимемо вас! Досі всі працювали на вас, а тепер ви працюєте на інших. Нічого страшного в цьому немає. Звикнете...

Ім дали поїсти, напоїли річковою водою.

— Який смачний хліб! — сказала худенька панночка старій пані, з якою вони були зв'язані однією мотузкою. — Який смачний хліб!

— А вода! Ти не знаєш, як мене мучить спрага!..

Старий казкар, що лежав поруч, схилив голову.

— Раніше ми їли й пили, скільки нам хотілося. Тому й не знали ціни ні хлібові, ні воді. Тепер ми по-справжньому оцінюємо хліб і воду...

Онірокріт лежав навznak і стогнав. Старий Параміт зиркнув на нього. Його живіт нагадував барабан, руки були брудні. Він тільки-но проснувся, протер очі.

— Що снилося, пане? — глузливо спитав Параміт.

— Облиш мене! — розсердився Онірокріт.

— А я бачив уві сні, як горів палац, — провадив далі Параміт.

— Щоб тобі життя не було! — вилаявся товстун Онірокріт. Він хотів замахнутися, але руки в нього були міцно зв'язані.

Верещав якийсь старий капітан. Вчора варвари вирвали з його вух великі, як дзвони, сережки, вуха в нього й досі кровоточили. І тепер, щойно проснувшись, він знову відчув страшний біль.

До нього підійшов вождь, нагнувся.

«Що нам робити з цими старими? — подумав він. — Працювати вони не можуть, лише їстимуть наш хліб...»

— Що ти вмієш, діду? — спитав вождь капітана, який плакав. — Яку роботу ти вмієш робити?

— Яку роботу? — спитав переляканий капітан. — Як це — яку роботу?

— Ну, обробляти землю, пасти вівці, зводити будинки, майструвати сокири...

— Ні... ні... — пробелькотів старий капітан.

— То що ж ти вмієш?

Той подумав трохи і відповів:

— Нічого.

Русявий вождь щось буркнув собі під ніс і пішов.

— Справді, я вперше в житті збагнув, що нічого не вмію робити, — промимрив старий і знову заплакав від болю у вухах.

87

Федра розплющила очі. Поруч побачила батька, що спав горілиць, жовтий, як свічка.

Над головою літали хрущі.

— Батьку... — обізвалась Федра і штовхнула його.

Але старий не ворухнувся.

— Батьку!.. — сказала Федра голосніше і занепокоєно схилилася над ним.

Старий лежав нерухомо з заплющеними очима і затиснутими губами.

Федра жахнулася. Його руки були холодні. Вона притулила руку до його серця. Воно не билось.

— Батьку! — закричала Федра й почала цілувати його, потім підвелася. — Тесею! Тесею!

Тесей саме розмовляв з капітаном Лисицею. Почувши своє ім'я, він поспішив до Федри.

— Тесею! — ридала вона. — Батько помер!

— Земля йому пухом... — прошепотів Тесей. — Тепер його піщо вже не турбуватиме в житті...

Старого царя загорнули в простирадло, двоє рабів підняли його й понесли до місця поховання предків — у темне, гар-

по збудоване склепіння. Спустилися вниз на сім східців. Скрізь лежали кістки принесених у жертву тварин. Підтягнули цареві коліна до підборіддя.

Так годі ховали всіх.

Полонених архонтів і панянок відпустили на похорон старого царя. Вони провели в останню путь свого повелителя, але ніхто не заплакав. Кожен думав тільки про себе, про своє горе, до чужого нікому не було діла.

Лише Федра голосила:

— Батьку! Батьку! Що це буде? Тебе кидають у землю, мов раба, без співів, без звуків труб, без жертвоприношення! У твоїй могилі немає навіть глиняного глечика, щоб душа могла напитися води!

— Ходімо...— сказав Тесей, узявши Федру за руку.— Попрощайся з Крітом, ми від'їжджаємо!

— Від'їжджаємо?!— закричала Федра, ніби вперше почувала про це.

Вона підхопилася з могили, попрямувала до палацу, зупинилася і довго стояла навпроти нього. Очі її були сухі, губи стиснуті. Вона мовчала.

Федра окинула поглядом гору Гіухту. Іди ж не було видно, бо її затагли густі чорні хмари. На душі царівни, як і в небі, сьогодні було сумно. Низько висіли хмари, накрапав дощ...

— Ідемо... Ідемо... Ідемо...— нашіптувала Федра, а в горлі в неї стояв клубок.

Було нестерпно важко прощатися з землею, де вона народилася.

Прощався й Харіс. Весь день він думав про свого загиблого друга Ікара. Харіс прощався з тими місцями, де вони вдвох бігали, де говорили... Скільки спільних задумів не здійснили вони!..

— Ікаре, любий Ікаре...— шепотів він.

Аж тут з'явився Тесей.

— Досить, Харісе!— гукнув він.— Прощайся швидше, і ходімо. Більше не дивись назад, а тільки вперед!

— Уже їдемо, царю?— спитав Харіс.

— Ідемо. Тут ми зробили все. Повертаємося в Афіни.

— Я готовий!— сказав Харіс, востаннє окидаючи зором рідні місця, й подався за Тесеем.

Кораблі знялися з якорів, підняли вітрила і взяли курс на північ до Афін.

Матроси і воїни співали, вони були раді, що дещо і їм перепало з палацу: золоті чаші, сережки, браслети, дорогий одяг... Все, що встигли захопити. І тепер, навантажившись, вони повертались додому.

Царський корабель був ущерть напханий щитами, списами, золотими браслетами, дорогими серпанками. Цар віз подарунки в Афіни.

Тесеї стояв біля керма, поряд із ним Федра. Вона оглядалася назад, щоб востаннє подивитися на Крит.

— Прощавай!.. Прощавай!..— шепотіла вона, закриваючи рукою собі рот, ніби хотіла пригасити ридання, яке перехоплювало їй подих.

Русяві жінки, стоячи в човнах, піднімали руки і вигукували:

— Щасливої дороги! Щасливої дороги!

Вони проводжали афінські кораблі далеко від гавані.

Віддаляється, зникає Крит. Потемнішали хмари, опустилися нижче. Потемніли критські гори й поля. Тільки блискавка час від часу освітлювала небо, а потім знову все стало чорним.

Розтає, даленіє Крит, як сон. Федра широко розплющила очі, дивиться, дивиться.... Але вже нічого не бачить. Крит зник у тумані.

Федра скрикнула і сперлася на кермо.

— Відолаха...— тихо мовив Тесеї.— Її можна зрозуміти...— і погладив її чорне волосся.

Дув легкий вітерець. Кораблі з білими вітрилами швидко мчали по хвилях і нагадували велику зграю чайок, що ледь-ледь торкалася в леті поверхні моря.

Стомлений Харіс ліг на носі корабля й заплющив очі. Він згадував палац, чванькуватих архонтів і панянок, зв'язаних мотузками. Згадав свого вірного друга Ікара — і серце його защеміло.

Але тут на думку прийшли слова Тесеї: «Не оглядайся назад, дивися тільки вперед!»

— Я дивитимуся вперед! — рішуче мовив він.— Що сталося, те сталося. Немає часу плакати....

Так за думками й споминами Харіс і незчувся, як заснув. І сниться йому сон. Сниться, ніби він в Афінах. Але Афіни наче й не ті Афіни, які він знав. Бо ті склалися лише з п'яти-шести сіл, правдивіше, то було одне велике¹ село. Від-

не місто з маленькими хатами й низенькими храмами, з примітивними статуями богів, з бідно одягненими убогими людьми.

А вві сні явилися перед ним зовсім інші Афіни!

Висока, незвичайної вроди дівчина взяла його за руку й повела вулицями.

— Дивись... Дивись...— казала вона йому.— Дивись... Дивись...

І перед Харісом відкривалися велич і розкіш. Мармурові храми із статуями богів і героїв... Титани б'ються з богами, герої воюють між собою, герої у тяжких поєдинках перемагають звірів...

Харіс зачудовано дивився на все це і вві сні говорив сам до себе:

— Ось Троянська війна! Боги сидять на Олімпі і спостерігають, як воюють люди... Он Ахілл убиває Гектора... Он Одисей на вітрильнику пропливає повз сирен!..

На іншому барельєфі зображено Геракла — нового героя, якого привезли з собою русяві варвари. Він у тигровій шкурі, з важкою палицею в руці йде на свої дванадцять подвигів...

— Яка краса! — прошепотів Харіс.— Яка розкіш!

Дівчина усміхнулася.

— Ти ще нічого не бачив... Ще нічого не бачив... Ходімо...

— Куди?

— До Акрополя!

— Я його бачив!

Дівчина розсміялася.

— Того Акрополя, що ти бачив, уже нема. Зараз там інший. Ходімо.

— Куди ж ми йдемо? Це ж не цією дорогою!

— Спершу ми зайдемо на Кераміко,— сказала дівчина.— Там починається процесія.

— Яка процесія?

— Як? Ти не знаєш? Не знаєш, що сьогодні в Афінах найбільше свято?

— Яке свято?

— Всеафінське.

— А що роблять на цьому святі? Я бачу багато опатно одягнених людей. Куди вони йдуть?

— Я ж казала — на Кераміко. Звідти процесія вирушає до Акрополя. Зараз побачиш.

Вони прискорили ходу. Повз них пробігали чоловіки, жінки, діти — всі веселі й радісні.

Нарешті дісталися до Кераміко. Народу — тьма.

Деякі старійшини у вікнах із маслинових гілок піднімали жезли й закликали до порядку.

— Хто це такі?

— Священнослужителі. Як бачиш, вони привчають нас до порядку. Ось зараз подадуть нам знак сідати. У кожного з них своя влада. Найпершими заходять жерці й жриці, оракули, щоб здійснити жертвоприношення.

Харіс почув тупіт коней і озирнувся. Верхи їхали струнки юнаки.

Верхівців супроводжували воїни при списках і щитах, а попереду ступали стратеги у високих шоломах.

— Зібралися всі афіняни? — спитав бадьоро Харіс.

— Всі... Всі... Подивись назад!

На колісницях їхали чоловіки, прикрашені маслиновими й лавровими гілками.

— Хто вони?

— Вчора й позавчора вони змагалися. Рапсоди читали вірші й грали на флейтах та кіфарах. Проводилися змагання з бігу, в метання диска, списа. А ці, увінчані маслиновими й лавровими гілками, — переможці змагань на колісницях.

— Свята вуаль Афін... — прошепотіла на вухо Харісові дівчина.

— Свята вуаль?

— Її плетуть афінські діви й одягають на статую богині Афін.

Позаду йшла худоба, яку мали принести в жертву.

— Зараз вирушаємо! — сказала дівчина. — Ходімо зі мною. Ставай у шеренгу. Швиденько! Дивись, священнослужителі підняли жезли — це вони подають знак.

Харіс із дівчиною рушили разом з усіма. Проминули базар, попрямували до Акрополя.

Жерці співали дзвінкими голосами гімни на честь покровительки Афін.

Поволі вони дійшли до Акрополя і зупинилися перед Парфеноном — мармуровим храмом Афін.

Харіс ніколи навіть не думав, що побачить такий храм. Дванадцять колон, фронти — як тут не здивуєшся! Хлопець захоплено дивився і ніяк не міг надивитися. Перед ним, на східному фронті на мармурових барельєфах були зображені картини народження Афін. Гефест колись ударив величного Зевса мотикою по голові, і звідти вийшла Афіна. Так вона народилася.

— Кращого храму немає в усьому світі... — тихо мовив Харіс.

— Знаю, — відповіла дівчина і всміхнулася.

Діви спустили з жердини вуаль, взяли її в руки і повільно пішли по сходах у святилище, тобто у храм, де стояла зі списом і щитом у високому шоломі статуя Афіни. Величезна статуя з слонової кістки й золота. Афіна тримала у руді Ніке. Священну вуаль поклали до ніг богині.

Харіс, милуючись красою, на якусь часину забув про все. Він здригнувся від дотику чиеїсь руки. Оглянувся. То була дівчина, яка подавала чашу з чар-зіллям.

— Така велика чаша! — мовив Харіс.

— Це знамениті чаші, їх використовують на святі Панафінеї. Сьогодні п'ють із цих чаш. Поки ти розглядав храм, Афіні принесли в жертву волів та овець і розділили м'ясо між людьми.

Харіс обернувся й побачив: одні люди їли й пили, інші вогдили танок.

— Пий чар-зілля! — сказала дівчина. — Святкуй і ти з нами!

Харіс спорожнив чашу. А коли глянув на дівчину, то враз помітив над нею сяйво. Обличчя її було серйозне але привітне.

— Хто ти? — спитав він її. — Мені здається, що ти богиня.

— Я не богиня.

— Ти проста жінка?

— Ні.

— А хто ж ти?

— Я муза. Одна із дев'яти муз. Клію, муза історії. — Вона доторкнулася до його вій і тихо сказала: — Вставай!

Харіс прокинувся. Світало. Море було голубе. Він побачив Тесея, який стояв на кормі біля стерна.

— Харісе, — спитав він, — що тобі снилося? Мабуть, щось гарне, бо ти весь час усміхався.

— Гарне, гарне, царю, — схвильовано відповів Харіс. — Мені приснився гарний і віщий сон!

Він перехилився через корму і, зачерпнувши за бортом води, вмився.

89

Кріно нерувувала. Вона не знаходила собі місця в палаці. Дні минали, а з Кріту — жодної вісточки. Чи перемогли афіняни? А може, вони зазнали поразки? Що сталося з Тесеєм, з її братом і батьком?

— О, славетний майстре Дедале, — звернулася Кріно до старого, коли вони разом на світанку прийшли на Акрополь

і дивилися вдвох на південь, сподіваючись побачити там кораблі.

— Що ти хочеш, дочко? Чому так сумно зітхавш?

— Чому ти не хочеш зробити людям крила? Тоді я змогла б полетіти на Кріт і подивитись, що там діється...

— Навіщо людям крила? — відказав запитанням старий майстер, похнюпивши голову.— Спершу хай вони стануть добрішими, навчаться поважати одне одного... Якщо люди й далі будуть такими, як зараз, то крила їм мати небезпечно. Бо з ними вони легше завдаватимуть одне одному лиха...

Кріно піднялася на скелю і звідти вдивлялася вдаль. Море сріблясто іскрилося, виднілися острівці Саронічної затоки: Саламін, Егіна... Але війська ніде не видно. Лише на обрії з'явився якийсь самотній корабель з трьома білими вітрилами і швидко наближався до гавані.

— Запізнюються... запізнюються...— зовсім тихо мовила дівчина.

Вона спустилася вниз, підійшла до Дедала, який уважно дивився на гору Пенделікон.

— Що трапилося? — спитала Кріно.— Чому ти задумався?

— Бачиш Пенделікон? — почав Дедал і показав на гору.— Бачиш Пенделікон? Там багато мармуру. Позавчора я послав туди працювати людей. Який там мармур! Білий мов сніг. Які чудові статуї можна робити з нього! Храми! Ох, був би я молодшим та мав би тисячі робітників, щоб я міг би витворити з цього мармуру! Бачиш, Акрополь із старим примітивним храмом Афіни? А я звів би такі храми й колони, створив би такі статуї, що люди з усіх усюд з'їжджалися б дивитися на ті творіння. Але я постарів... постарів я, дитино моя!

Він знову зітхнув. Кріно мовчки стежила за ним.

«Треба, — думала вона, — щоб дехто з людей був безсмертним... Щоб міг століттями працювати, творити... Ось коли помре цей великий майстер, він забере з собою всі храми й статуї, вже створені в його голові...»

Старий Дедал, ніби відгадавши думки дівчини, підвів голову, і на його обличчі з'явилася усмішка.

— Не біда, — сказав він.— Я помру, але прийдуть інші майстри, ще кращі. Вони зроблять те, про що я зараз мрію. Людина помирає, але людство живе, воно безсмертне...

Надходив обідній час.

— Дідусю, — сказала Кріно, — мені треба в палац. Раби залишилися самі, мені слід глянути, що вони там роблять. Підеш зі мною?

Але старий майстер не міг відвести погляд від Акрополя. Він хотів ще побути тут і помріяти про майбутні храми та палаци.

— Я ще побуду тут. Прийду ввечері.

— Я пришлю сюди раба — він принесе щось попоїсти.

— Я не голодний, дитино моя.

Кріно вже спускалася до палацу, коли до неї долинув гомін, і вона здалеку помітила натовп, що оточив якогось вершника й радісно вигукував.

— Що трапилось? — мовила Кріно сама до себе і прискорила ходу. — Чого вони кричать? Хто цей вершник? Може, він привіз якісь гарні новини!

А вершник тим часом ввійшов у палац і попрямував до кімнати Кріно.

— Кріно! — гукнув він.

Назустріч йому вибігли двоє рабів.

— Вона на Акрополі разом із старим Дедалом.

Вісник попрямував до Акрополя і невдовзі побачив стурбовану Кріно.

Вона ж, уздрівши вісника, кинулась до нього з розпростертими обіймами.

— Харісе! — радісно вигукнула вона. — Любий мій братику!

— Кріно!

Брат і сестра обнялися.

— Які новини ти привіз, Харісе?

— Перемогу!

Вони пішли до палацу.

— Я прибув на трищогловому вітрильнику трохи раніше від інших. Мене послав цар, щоб я сповістив народові про перемогу і щоб усі прийшли в гавань. А потім ми піднімеся на Акрополь — віддати шану богині Афіні.

— А батько?

— Іде і він. Його корабель ущерть повний заліза.

— А наша царівна? Ви знаєте щось про царівну Аріадну?

— Нічого. Люди різне говорять. Але достоту ніхто нічого не знає. Той, хто забрав її з собою, мабуть, новий бог, Діоніс. Я так думаю. Не треба її оплакувати. Вона знайшла своє щастя.

— А царівна Федра?

— Іде й вона з нами. Старий цар помер, палац згорів, варвари розділили землю. А Тесеї одружився з Федрою.

Люди виходили з палацу й вигукували:

— У гавань! Усі в гавань!

Харіс підвівся і сказав:

— Ходімо і ми, Кріно, в гавань. Військо наше прибуває... Сьогодні велике свято. Ходімо!

Вони вийшли надвір. Люди, побачивши Харіса, почали радісно вітати його.

Харіс підступив ближче до натовпу.

— Любі друзі! — сказав він. — Беріть лаврові та маслинові гілки, й ходімо на берег зустрічати нашого царя!

Всі вирушили в гавань. Невдовзі на обрії з'явилися кораблі, які швидко наближалися до берега.

90

Тесеї уважно вдивлявся в берег Аттики, що наближався. Свята гора Акрополя сяяла в світлі призахідного сонця, навпроти неї темніла залісна гора Лікавітос. За ними переливалася різними барвами гора Гімет: рожевий колір переходив у фіолетовий, а потім у чисто-голубий.

Тесеї заспокоївся. Він побачив у гавані тисячі людей, які прийшли його зустрічати.

«Це велике щастя, — думав він, — бути вождем свого народу і повертатися до нього з перемогою!»

Кораблі зайшли в гавань. Першим — корабель царя, за ним — корабель капітана Лисиці, а далі вже решта.

Спустили вітрила, кинули якорі, беріг аж клекотів від привітань та вигуків.

Люди розмахували лавровими й маслиновими гілками, а воїни на кораблях били в щити.

Своїх чоловіків, батьків, братів на березі чекали жінки, а Тесея — старійшини. Він підняв спис та щит і звернувся до людей:

— Афіньські мужі та жінки! Я радий вас бачити! Закіпчився наш похід, ворог розбитий. Я привіз вам перемогу! А зараз давайте всі піднімемося на Акрополь і висловимо подяку нашій покровительці, богині Афіні. Вона скрізь і в усьому була разом з нами!

Він сказав, і всі, співаючи гімн Афіні, рушили до Акрополя.

Світив повний місяць. Маслинові сади, поля і гори потопали в його світлі. Небо було чисте.

На Акрополі їх чекав храм Афіни, прикрашений маслиновими гілками. Статуя богині виблискувала в місячному світлі. Люди зупинилися біля колон, а Тесеї піднявся по кам'яних сходах храму і покликав кількох воїнів:

— Підійдіть ближче! Несіть подарунки Афіні!

Воїни стали на сходах і розклали на плитах храму подарунки: бронзові кноські щити, списи й шоломи, великі мечі з коштовним оздобленням, бронзові голови биків з позолоченими рогами, вуалі з світлою вишивкою, потім поклали до ніг Афіни важкі золоті кубки, серезжки, браслети, царські каблучки.

Храм аж засяяв. При місячному світлі здавалося, що Афіна навіть усміхалася.

Тесей обійняв ноги богині і промовив:

— Афіно, богине мудрості і сили, ми повернулися з війни! Що ти нам напроорокувала, те й збулося. Ми зруйнували старе царство, розділили його багатство й землю між варварами. Новою силою наповнилась Еллада, нова кров влилася в її вени. Війна закінчилася, настав час мирної праці. Афіно, покровителько людського розуму, світи нам! Допоможи нам видати нові закони. Допоможи нам зорати землю, зібрати жито, маслини й виноград. Ми з бронзи, заліза, мarmуру створимо дивовижні речі. Настане час, і наші Афіни стануть схожі на храм. Афіно, богине мудрості і сили, почув наші слова! У тебе є щит і спис. Ти вмієш себе захистити, але мир — найсвятіше у світі. Хай мир царює на нашій батьківщині, постав свій спис у куток храму, о богине, а рука нехай візьме колос і гроно винограду!

Коли Тесей замовк, люди підійшли до статуї богині й вигукнули:

— Мир! Мир! Мир!

Тесей зійшов по сходах храму й звелів старійшинам:

— Принести в жертву богині волів і овець, яких ми привезли з Криту!

Харіс і Кріно сиділи на скелі в обіймах свого батька. Коваль був щасливий. Збулося найбільше його бажання: його діти стали вільними людьми, працювали, робили все, що могли, для свого міста. Перед ними відкривалася широка дорога в майбутнє.

— Я більше не буду робити мечі і списи, — мовив коваль. — Віднині я робитиму лопати і сапи. Зброї вже досить. З усього заліза, яке я привіз з Криту, викую людям знаряддя праці.

Підійшов старий Дедал. Його чоло при місяці видавалося ще вищим. Сьогодні вперше за багато років він усміхнувся — був щасливий.

— Я візьму, — звернувся він до трьох друзів, які підвелися, щоб він сів поряд, — я візьму мarmур на горі Пенде-

лікон і зроблю з нього статую Афіни: вона буде без шолома, а в правій руці триматиме богиню Ніке.

— Ніке з великими крилами! — вигукнула Кріно, радісно сплеснувши в долоні.

Дедал схилив голову і замислився. Несподівано він підвів чоло, і очі його засяяли.

— Ні,— сказав він.— Вона буде без крил.

Харіс схопив руку старого Дедала й поцілував її.

— О, великий майстре! — сказав він.— Ти справді зроби богиню Ніке без крил, Щоб вона ніколи не покинула нашої любої Еллади!

**АЛЕКСАНДР
МАКЕДОНСКИЙ**

— Стефане! Стефане!

Мала Алька прочинила вхідні двері й виглянула надвір. Її чорне кучеряве волосся було перев'язане вузькою рожевою стрічкою, великі розумні очі горіли цікавістю.

Вона кликала хлопця, який стояв на порозі будинку по той бік вулиці. Сьогодні Стефан був зодягнений у святковий блакитний хітон із срібною застібкою на плечі. У нього також було чорне кучеряве волосся. Високий, стрункий, зазмаглий на сонці, руки дужі, ноги міцні — одразу видно, що цей хлопець добре натренував своє тіло і був серед перших у боротьбі й на біговій доріжці.

Він саме поставив праву ногу на великий камінь і, нахилившись, зав'язував сандалію.

— Стефане! Стефане, ти що, не чуєш? — нетерпляче гукнула дівчинка.

Стефан обернувся, побачив Альку, і його обличчя засяяло:

— Добридень, Алько! — озвався він. — Як справи?

— Куди це ти зібрався, Стефане? Чому зодягся в святкове?

— Бо сьогодні свято, — відповів Стефан. Він уже зав'язав сандалію і поправляв довге волосся, що спадало на чоло й закривало вродливе засмагле обличчя.

— Яке свято? Мій батько чомусь пішов з дому дуже рано разом із старим стратегом Антипатром. Твій батько теж заходив. І торба з ліками була при ньому... Куди це вони зібралися? Чи не на війну?

Стефан засміявся.

— Яка ти цікава, Алько! Все хочеш знати.

— Авжеж, — ображено відповіла Алька. — Я хочу знати все. Чи ти думаєш, що дівчина має весь час сидіти вдома та бавитися з ляльками? Ти забуваєш, що я дочка мореплавця Неарха! Та ще й єдина!

— Ох-ох! Морячка! — зареготав Стефан.

— Не смійся, я вже велика, ходжу з хлопцями до гімнастерію, бігаю, кидаю диск і спис, а позавчора — чи ти забув? — я випередила й тебе.

Стефан почервонів і похнюпив голову, присоромлений. Справді, ця дівчинка позавчора випредила його на біговій доріжці. Тепер хлопці глузують із Стефана: «Тебе перемогла Алька, тебе перемогло дівчисько, сором тобі!» Стефан запрягся ще раз помірятися з нею силою і перемогти, щоб змити з себе ганьбу. Вже два дні він бігає сам, готується до змагання.

Хлопець нашвидку зав'язав другу сандалію.

— Мені треба йти, — мовив він. — Поспішаю.

— Ти не підеш, поки не скажеш мені куди! — відрубала Алька і рішуче переступила поріг.

Її щоки порожевіли, великі чорні очі палали.

— Гарзд, — засміявся Стефан. — Я тобі скажу.

— То кажи!

— Учора приправили дикого коня з Фессалії. Голова в нього велика, як у вола, тому його назвали Букефалом. Тож сьогодні в гімнастерії збираються всі стратеги, щоб спробувати, хто зможе об'їздити цього коня. Буде й сам цар.

— І Александр теж? — зацікавилась Алька.

— Ще б пак! — гордо відповів Стефан.

— Він теж хоче випробувати себе? — спитала Алька.

— Не думаю, що йому дозволять. Він ще молодий, де йому змагатися із стратегами!

— Чому молодий? — заперечила Алька. — Йому вже п'ятнадцять. Він на цілих п'ять років старший за тебе. Зовсім дорослий! Аби йому тільки дозволили!

— То й що?

— Він переможе! — запально вигукнула Алька. — Він приборкає Букефала!

— Якби ж то, — засумнівався Стефан. — Якби ж то...

— Що? Ти не віриш? От побачиш. Тільки пообіцяй мені...

— Що, Алько?

— Потім усе мені розкажеш. Згода?

— Не хвилюйся, Алько. Я повернусь і все тобі розповім...

Бувай!

— Хай щастить, Стефане!

Стефан побіг. Алька захоплено дивилась на нього — який же він гнучкий і легкий!

— Агов, Стефане! — гукнула вона. — Стефане!

Хлопець озирнувся.

Алька засміялась.

— Якби ти й позавчора біг так швидко, — сказала вона глузливо, — я тебе не випередила б!

Стефан прикусив губу й мовчки побіг далі. Незабаром він зник з Альчиних очей.

2

Сонце підбилося вже високо. На вулицях було велелюдно. В майстернях ремісники жваво кували шоломи, щити та мечі. З казарм виходили озброєні воїни. Все місто нагадувало військовий табір.

На великій округлій горі Стефан зупинився на мить, щоб перевести подих. Подивився на театр з білими колонами, на великий храм бога війни Ареса, довкола якого стояли статуї великих героїв Македонії, що полягли у битвах, відстоюючи честь батьківщини.

«Чудова наша Пелла! — подумав Стефан. — Наша Пелла, столиця Македонії!» Це містечко ще недавно було великим селом, а тепер — яка краса, як вирує тут життя! Колишня столиця — Едеса — розташована далі на північ, серед водоспадів, струмків та віковичних лісів. Тепер вона занепала. Проте її вважають за священне місто: там справляють весілля македонські царі, там їх і ховають.

Пелла тепер на вершині слави. Вона стоїть на мальовничому узвишші, біля підніжжя якого синіє глибоке озеро. Річка Лідій сполучає його з морем, тож безліч малих та великих кораблів заходять в озеро, як у гавань, або піднімають вітрила й відпливають із вантажем.

Стефан поглянув на кораблі, і серце його закалатало.

«Коли вже й я мандруватиму?! — питав він у себе. — Коли і я вирушу на кораблі в далекі краї?!»

Стефан ще ніколи не бував в інших містах. Він багато чув про славетні Афіни, про Фіви та Спарту. Його батько Філіпп, лікар при царському дворі, часто розповідав синові про ці уславлені міста, і Стефан мріяв побачити їх.

«Ти ще малий, — казав йому, усміхаючись, батько. — У тебе попереду ціле життя. Ти побачиш їх. Побачиш ти й інші міста, ще більші... Не поспішай».

Тільки торік він узяв сина з собою в маленьке село, де сам народився, аж у Акарнанії. «Передусім ти маєш уклонитись могилам своїх предків», — сказав йому батько.

У селі було з півста низеньких халуп. Піднявшись угору порослим ялинами схилом, Стефан побачив убогу оселю свого діда, а потім пішов на кладовище, став навколішки перед могилами предків і поцілував землю.

Після повернення Пелла здалася йому величезною. Які казарми, кораблі, гімнастерії, храми, театри! А який розкішний і великий палац, де жив цар Філіпп з дружиною Олімпіадою та своїми стратегами!

Стефан озирнувся і побіг далі.

— Я спізнився! Спізнився! — бурмотів він на ходу.

Раптом у вузькому провулку чиясь рука схопила його за плече.

— Куди це ти так поспішаєш, любий Стефано? — почувся уїдливиий голос.

Стефан став, уривчасто дихаючи, і, підвівши очі, побачив гладкого старого, що дивився на нього хитрими очима. Він був одягнений у пошарпаний та брудний хітон.

— Філософ Каллістен! — злякався малий.

Він дуже боявся цього старого череваня і обминав його, побачивши здалеку. Старий завжди глузуючи розпитував Стефана про гімнастерій, про змагання та війни і хотів зробити його своїм учнем. «Філософія, — казав він хлопцеві, — це воля. Станеш вільною людиною!»

— Куди ти? — спитав він знову. — Певно, до гімнастерію?

— Так, — тихо відповів Стефан.

— І тобі не сором? — гримнув Каллістен. — Не сором гаяти час на те, щоб бігати та стрибати, немов цап, чи борюкатися, мов той селяк? Іди до мене, будеш філософом. Вільною людиною. Ти розумієш? Вільною!

— Не хочу! — твердо відповів Стефан. — Я не хочу бути філософом!

— Чому? — подивувався старий філософ. — Тобі не подобається? Невже не бачиш, як усі шанують твого батька. — мудрого вченого і лікаря? А хіба ти бачив, щоб він бігав мов навіжений або ж боровся? Будь і ти такий! Але він служить цареві, а ти маєш стати вільним. Іди до мене в учні!

— Мій батько хоче, щоб я став стратегом, — сказав хлопець, підвівши голову. — Щоб я супроводив Александра в походах, коли він буде царем.

— Александра... Александра, — просичав філософ. — Він божевільний! Так, так, божевільний! Марить наяву і збирається заволодіти світом! Якось маячня! Заволодіти світом!

Він кинув оком навколо, чи не підслуховують його часом, і додав стиха:

— Та це не його вина... То все його мати, навіжена Олімпіада! Це вона його підбиває. Вона баламутить його, не дає спокою. Вдень і вночі торочить йому: «Для тебе замало Македонії. Замало й Еллади. Ти повинен заволодіти світом!»

Тим часом хлопець спритно, як вугор, вислизнув із рук старого і втік.

— Стефане! Стефане! — волав філософ, піднявши ціпок. Та де там! Стефан летів, наче птах, що випурхнув із пастки.

— Я спізнився... спізнився... — бурмотав він. — Мабуть, уже всі зібралися, і я не побачу, хто приборкає Букефала!

3

Край міста на широкій галявині, оточеній тополями та кипарисами, містився гімнастерій: довгастий стадіон, де юнаки змагалися в боротьбі, в киданні диска, списа та в бігу, а за ним — кам'яні лави для глядачів. Нарешті Стефан дістався до гімнастерію і роззирнувся — обличчя його проясніло: дикого Букефала ще не привели.

Він пробрався наперед. Праворуч розташувався цар з почетом. Цар вирізнявся з-поміж усіх пишним пурпуровим убранням та золотою діадемою в густому волоссі. Він був огрядний, веселий і жвавий, а око мав тільки одне — друге втратив на війні. Навколо нього сиділи вірні друзі — гетайри. Стефан їх добре знав, вони часто навідувались до його батька — лікували в нього рани, які дістали в битвах. А що батько був добрий лікар, то всі його любили.

Стефан зупинився і шанобливо поглянув на благородних героїв, що оточували царя. Як гордовито тримали вони голови, які вони засмагли та дужі! У кожного меч, а на голові — важкий мідний шолом.

— Онде старий стратег Антипатр! — прошепотів Стефан. — Ніхто не зрівняється з ним у хоробрості та розважливості. Він — перший у битві і перший на царській раді.

Стефан не раз чув від батька: «Горе ворогові Антипатра і радість його другові!»

Ось Альчин батько, Неарх! Ще молодий, невисокий, але дужий та гнучкий. Неарх уславився в битвах на морі. «Це мій найкращий мореплавець, — казав цар. — Коли він командує флотом, я сплю спокійно».

Тут і Антигон, одноокий Кіклоп! Він також утратив око на війні.

Осторонь стояли, стиха розмовляючи, двоє. Вони були не в простому грецькому одязі, а в дорогому барвистому вбранні з золотим шитвом. Бороди мали довгі, старанно розчесані, на пальцях коштовні персні, а на руках важкі золоті браслети.

Стефан добре знав цих пишно вбраних, напахчених чоловіків, які торік прибули з Малої Азії і лишилися при царському дворі. То були перси. Кажали, що вони вигнанці. Одного звали Арсітом, другого, старшого — Артавазом.

Обидва перси були, мабуть, дуже багаті, бо сипали золотом, і люди любили їх за це. Проте Стефан, сам не знаючи чому, не полюбляв їх. Марно вони підносили йому дарунки — чи то маленький золотий меч, чи то гарний лук. Він завжди відмовлявся: «Ні! Ні! Не треба. У мене все є!»

Тепер обидва перси розмовляли, сторожко озираячись, ніби боялися, що їх підслухають.

З іншого краю стояв, спираючись на ціпок, літній стратег. Він здавався блідим і стомленим.

— Парменіон! — прошепотів з пошаною Стефан.

Він знав, який то благородний, завбачливий та розумний стратег. «Це мій найвірніший і найрозумніший друг, — казав цар Філіпп. — Коли промовляє Парменіон, я мовчу».

«Він хворий... — подумав Стефан. — Учора батько знову ходив до Парменіона, бо в нього відкрилися рани. Ось і зараз батько підійшов до нього і взяв за руку...»

Стефан хотів був побігти до батька, але не встиг. З другого боку гімнастерію наближалась група юнаків у коротких хітонах і легких строкатих плащах.

— Хлопчаки! — прошепотів цар Філіпп і насунив брови. — Ждуть не дждуться, коли ми заберемося геть, щоб посісти наші місця.

Попереду гордовито йшов гарний ставний юнак. Волосся в нього було золотаве, голову він трохи схилив до лівого плеча. Його блакитні очі сяяли, мов зорі.

Стефанове серце радісно стрепенулося:

— Александр! — промовив він. — Александр!

Як він любив його! Ладен був віддати за нього життя!

«Коли я виросту, я теж піду на війну під проводом Александра і прославлю себе й батьківщину!»

Стефан підійшов ближче до Александрового товариства. Тут були всі друзі русявого царевича. Тепер Стефан добре бачив їх: обидва сини Парменіона, пихатий Філота і благородний Ніканор, мовчазний Птолемей, відданий Пердікка, вірний Кратер, проворний Кліт, якого прозвали Арапом за смагливий колір шкіри.

Усі вони гарні на вроду, але найвродливіший серед них — стрункий білолиций юнак з чорними оленячими очима. Він також схиляв голову до лівого плеча, немов наслідуючи Александра. На широкому срібному поясі у нього висів гар-

ний меч із золотим різьбленим руків'ям. Він ішов поруч з Александром, тримаючи його за руку.

«Гефестіон! — захоплено подумав Стефан. — Який же він вродливий! І як його любить Александр. Це його найкращий друг».

Цієї миті Александр озирнувся й вигукнув:

— Де ж той кінь? Де він?

Його погляд упав на Стефана.

— Вітаю мого маленького братика! — сказав він, усміхаючись. — Ти теж прийшов змагатися?

Стефан почервонів. Він хотів щось відповісти, але не міг здобути на слово від хвилювання. Александр називав його «братиком», бо вони були молочними братами. Стефанова мати Ельпініка приймала пологи в цариці Олімпіади. Вона ж вигодувала своїм молоком Александра і любила його як рідну дитину. «Вони ссали те саме молоко, — іноді казала вона з гордістю. — От якби мій син був схожий на Александра!»

4

Наближався полудень. Філіпп рвучко піднявся з кам'яного трону. Він був розгніваний.

— Не будемо гаяти час, — сказав він. — Маємо й інші справи. Сьогодні я жду послів із Персії, а післязавтра вирушаю в похід. Я не можу сидіти тут цілий день і чекати на якогось там коня! Хай його негайно приведуть сюди!

Та не встиг він показати, як почувлося гучне іржання. Троє чоловіків тримали за вуздечку розлюченого огира. Всі були приголомшені. Ніхто ніколи не бачив такого гордовитого коня. Великого, вороного, з білою зіркою на лобі. З його ніздрів, здавалося, пашів вогонь. Він ступав неквапливо, і тільки опинившись посеред гімнастерію й побачивши навколо себе людей, сердито заіржав і прискорив ходу.

— Оце кінь! — прошепотів Александр у захваті.

— Хто з вас перший осідлає його? — спитав Філіпп, нашішкувато позираючи на своїх стратегів.

Ті мовчали. Хоч які вони були хоробрі, та на мить збентежились: «Це не кінь, а дикий звір!»

— Що, нема таких? — спитав знову Філіпп, оглядаючи зневажливо своїх товаришів. — Нема.

Старий Антипатр ступив крок уперед.

— Я старий для того, щоб змагатися з юнаками, — сказав він. — Проте з твого дозволу, царю, я спробую осідлати коня.

Тоді озвався Неарх:

— Ні, не випадає нам лишати цю справу на тебе. Ми молодші, не уймай нам честі. Прошу дозволу першим спробувати осідлати цього дикого звіра.

— Я! — вигукнув тоді Антігон.

— Я! — зголосився і командир фракійців, незрівнянний металник списа Сіталк — рудий довговусий велетень. Ніхто не міг здолати його в бою. Він був такий дужий, що якось змастив округлий камінь оливою, став на нього, і ніхто не міг зрушити його з місця.

— Я! — озвався також Калас, славетний вершник з Фессалії.

Філіпп призначив його командувати кіннотою. Він був такий вправний вершник, що мав прізвисько Кентавр, бо справді скидався на оте міфічне страховище — напівлюдину, напівконя.

— Не сперечайтесь, — усміхнувся Філіпп. — Киньмо жереб...

Тим часом кінь, страхітливий Букефал, бив перед стратегами копитом, немов кидав їм виклик.

Філіпп кинув жеребки в шолом. Озирнувшись, побачив Стефана, що стояв тепер поруч з батьком.

— Стефано, — гукнув цар, — ходи сюди!

Стефан підбіг.

— Витягни жеребок!

Стефан витяг.

— Читай! — наказав цар.

Стефан розгорнув і голосно вигукнув:

— Неарх!

Неарх стрепенувся. Він скинув плаща, миттю опинився біля коня і схопив його за вуздечку. Та Букефал розлютився й став дибки.

— Обережніше, Неарху! — крикнув Філіпп.

Але Неарх не слухав. Він смикнув щосили за вуздечку, плигнув і, схопивши коня за гриву, завис у нього на шиї. Та Букефал знову став дибки, мотнув головою і скинув Неарха додолу.

Стурбовані стратеги підбігли до нього.

— Усе гаразд, — мовив Неарх. — Ось тільки осоромився. Соромно мені, що не втримався на коні. Та це не кінь, а справжнісінький звір!

Два перси ледь помітно посміхнулися, задоволені.

— Вони не вміють навіть усидіти на коні, — прошепотів Арсіт.

— Тягни ще, Стефано! — наказав Філіпп.

— Сіталк! — вигукнув Стефан, розгортаючи другий жеребок.

— Уперед! — наказав володар.

Сіталк враз опинився поруч з Букефалом. Він сильно стиснув коневі морду. Його руки вп'ялися, як залізні кліщі. Кінь силкувався знову стати дибки, але рука Сіталка натискала тепер на спітнілу шию Букефала й не давала йому ворухнутися. Очі коня налилися кров'ю.

— Не мордуй коня! — гукнув Філіпп. — Сідай на нього!

Варвар скочив. Усі затамували дух. Якусь мить Сіталк тримався на коні. Але розлючений Букефал хвицнув, і Сіталк, мов бурдюк, гепнув на землю. З рота ринула кров. До нього підбіг лікар Філіпп і, ставши навколішки, оглянув бідолаха.

— Нічого страшного, — сказав він. — Лише вибив собі кілька передніх зубів.

— От проклятуций! — заволав як навіжений ватажок варварів. — Він од мене не втече! Ні! Ні!

Сіталк скочив на ноги й кинувся до Букефала. Але цар розгнівався:

— Досить! Відійди! Хай спробує хтось інший. Стефане, жеребок!

Тепер випало Антигонові-Кіклопу. За ним — Каласу-Кентавру.

Обидва змагалися з конем, напружуючи всі сили, але зазнали поразки.

— Ніхто не зможе його осідлати! — сказав присоромлений Калас. — Ніхто не зможе! Навіть ти, великий царю.

Він сказав так навмисно, щоб підбити Філіппа на змагання, щоб і він зазнав поразки і не глузував з них. Але хитрий Філіпп засміявся.

— Ні, — сказав він, — я не хочу завдавати вам сорому!

Цар обернувся до тих трьох чоловіків, що привели коня.

— Заберіть його геть! Щоб я його більше не бачив! Він переміг усіх моїх стратегів!

Чоловіки схопили коня за вуздечку.

— Шкода втрачати такого коня! Я осідлаю його! — почувся гучний голос.

Всі озирнулися. Александр вийшов наперед з гордо піднятою головою.

— Кращі за тебе не здужали! — мовив йому суворо Філіпп. — Як ти насмілюєшся таке казати?

— Я можу довести це ділом! — відповів Александр, густо почервонівши.

— Ну що ж! — мовив Філіпп. — Спробуй!

До Александра підбігли друзі. Гефестіон обійняв його за стан і прошепотів:

— Не треба! Не треба! Ти загинеш!

Александр скинув плащ і лишився голий. Його біле тіло — гнучке і дуже — сліпило очі. Він схопив вуздечку й повернув коня головою до сонця. Наскільки сильний, настільки й кмітливий, Александр помітив, що кінь лякався своєї тіні. Тепер тінь падала назад і кінь не бачив її.

Букефал пустився навскач, Александр побіг за ним. Іноді він простягав руку і пестив шию дикої тварини. Зненацька юний царевич стрибнув на Букефала. Кінь знову став дибки, щоб скинути Александра, але він учепився за гриву і, припавши до коня всім тілом, ніби злився з ним. Букефал помчав як навіжений, а Александр лагідно умовляв коня. Він його не бив, тільки міцно тримав вуздечку. Букефал скакав наосліп, гімнастерій лишився позаду, навколо вже були поля. Філіпп, старі стратеги та Александрові друзі стежили за ним, затамувавши подих. Запахла мовчанка. Цар зціпив зуби, потерпаючи за сина. «Якщо Александр загине, — думав Філіпп, — якщо він загине, то хто сяде на трон, хто здійснить мої великі плани?»

А Гефестіон дивився на зелені ниви, вдалину, де зник сміливий вершник, і сльози котилися з його оксамитових очей. «Коли щось станеться з моїм найкращим другом, — думав він, — коли з ним щось станеться, я помру!»

Обидва перси знову потай посміхалися: «От якби він скрутив собі в'язи, — думали вони, — от якби скрутив!»

Ніхто не знав, скільки минуло часу. Кожна хвилина тяглася, мов цілий рік. Усі погляди були спрямовані туди, де зник Букефал зі своїм вершником. Ніхто не мовив і слова. Стефан зблід.

Бразливий Кліт не витримав. Перестрибуючи через дві сходинки, він дістався на верх амфітеатру. За ним побігли й інші Александрові друзі. Лише Гефестіон лишився внизу. У нього тремтіли коліна. Він не міг бігти.

Товариші зупинилися на найвищій сходинці над гімнастерієм. Втупили очі у простір: нікого! Перед ними простягалася зелена долина. Була весна, на тополях зеленіло молоденьке ніжне листя. Подекуди яскраво червоніли маки. Зграя білих голубів пролетіла над головами друзів.

— Нікого не видно, — прошепотів Пердікка.

— Не потерпайте! — сказав Кліт хрипким од хвилювання голосом. — З Александром нічого не станеться!

Минуло ще кілька хвилин — довгих, важких, наче кілька років. Раптом з усіх юнацьких грудей вихопився радісний крик:

— Він повертається!

Старі стратеги внизю підвели голови.

— Що вони кажуть? Що кажуть? — розпачливо спитав Філіпп.

— Він повертається! — повторив для нього Стефан.

— Він повертається! — радісно вигукнув Гефестіон. — Повертається! — і побіг до виходу з гімнастерію зустрічати друга.

Александр на вороному Букефалі з'явився поміж тополь.

Царевич уже не чіплявся за гриву, а сидів, як належить вершникові. В одній руці він міцно тримав вуздечку, другою вряди-годи пестив шию коня. Відчувалося, що дика тварина визнала перевагу Александра і скорилась.

Обидва перси Perezирнулись. Вони нічого не сказали, але в очах у них був страх.

Друзі збігли по сходинках амфітеатру. Александр в'їжджав у гімнастерій. Він нахилився до Гефестіона й усміхнувся. Смикнув вуздечку і, зупинившись перед батьком та старими стратегами, спритно зіскочив з коня й витер чоло. Все його тіло, вкрите потом, аж папіло. Підбіг Гефестіон і накинув на нього плащ, щоб він не застудився. Александр мовчки подивився на батька. Він дихав глибоко й рівно.

— Хай живе Александр! Хай живе! — кричали в захваті його друзі.

Але він, поважний, мовчки дивився на батька.

І Філіпп, змахнувши сльозу радості, розкрив обійми і сказав:

— Дитино моя, домагайся більшого царства. Македонія замала для тебе.

5

Стефан побіг до Альки розповісти їй про подвиг царевича. Тим часом Александр в оточенні друзів повернувся до палацу, зайшов у ванну, обмив спітніле тіло, змастився олією, пов'язав волосся блакитною стрічкою і швиденько подався до зали, де на нього чекав учитель, найвидатніший філософ Греції Арістотель.

Коли народився Александр, його батько Філіпп написав до Арістотеля, який тоді ще жив у себе на батьківщині, в невеликому македонському місті Стагірі.

«Знай, Арістотелю, що в мене народився син. Я вельми вдячний богам! Не за те, що народився син, а за те, що він народився за твоїх часів. Коли він підросте, ти будеш його вихователем, щоб він був гідний заступити мене на троні».

І Арістотель йому відповів:

«Царю Філіппе, віддай сина, коли він трохи підросте, гімнастові, щоб той зміцнив його тіло, а потім приїду я й візьмуся за його душу».

Александр ссав молоко Ельпініки, Стефанової матері, зростає і, коли йому виповнилося п'ять років, батько віддав його суворому вчителю з Епіра, Леонідові.

«Візьми його,— наказав Філіпп,— і хай він у тебе стане залізним. Я хочу, щоб він навчився стійко зносити голод і спрагу, втому і хворобу. Хто знає, що йому судилося».

«Не турбуйся, царю,— відповів Леонід,— він буде залізний».

Щодня Леонід годинами тренував Александра. Він навчив хлопця боротися, кидати списа, ходити в гори. Коли учень хотів їсти, вчитель йому не давав, щоб призвичаїти до голоду. Коли учень хотів пити, вчитель йому не давав, щоб той вчився тамувати спрагу. Не давав йому Леонід і довго спати, забороняв їсти ласощі та носити багатий одяг.

«Будь простий,— казав він йому,— приборкуй своє тіло, як приборкують дикого коня. Не жалій його!»

Він навчив хлопця бути простим та ошадливим. Коли одного разу Александр кинув багато ладану в кадильницю, Леонід висварив його.

«Не розтринькуй,— сказав він,— багатство свого батька! Воно не твоє й не його, воно належить народові».

Таке виховання дав йому Леонід. А коли хлопцеві виповнилося тринадцять років, прибув Арістотель і прийняв його. Він побачив гнучкого й міцного юнака і зрадів:

— Якщо в такому тілі буде й велика душа, то можна сподіватися справжніх чудес!

Вони здійснювали разом довгі прогулянки й розмовляли. З яким захватом слухав юний Александр розповіді про давніх мудреців Еллади, передусім про Арістотелевого вчителя — славнозвісного Платона! І як йому подобалося читати великих трагіків — Есхіла, Софокла, Евріпіда! Та улюбленим його автором був найбільший поет усіх часів Гомер, а в усіх гомерових героїв — Ахілл.

Та хіба він і сам не був нащадком Ахілла? Його мати Олімпіада походила з Епіра. Вона була дочкою Неоптолема, нащадка славетного Ахілла. Обидва великі царевичі були

дуже схожі між собою. Гарні, як боги, русяві, білолиці, гнучкі та стрункі. Мужні, відважні, з полум'яною душею.

Коли Арістотель почав йому читати й пояснювати перші вірші «Іліади», Александр не міг усидіти спокійно, підхопився, й очі його спалахнули вогнем. Сьогодні Арістотель чекав свого учня з нетерпінням. Скрізь по місту поширилися чутки про подвиг спадкоємця престолу, і мудрий учитель схвильовано думав, що від цього юнака залежить доля не лише Македонії, а й усієї Еллади.

Він міркував про долю Еллади, де панували розбрат і ворожнеча. Давня слава минулася, будь-коли могли прийти варвари і позбавити її незалежності. Хто порятує велику батьківщину? Хто? Лише цей юнак, що вже змалку почав виказувати свою відвагу.

«Я віддам йому всю свою душу,— думав великий філософ,— я принесу світло в його мозок, сповню лагідністю його душу, зроблю з нього досконалий взірець елліна й людини. Хто знає, може, колись цей юнак пронесе світло Еллади по всій варварській Азії...»

Так міркував Арістотель, схиливши голову. Він так заглибився в свої думки, що не чув, як відчинилися двері, й не одразу побачив Александра, який увійшов легкою ходою і зупинився навпроти нього.

— Арістотелю,— озвався він,— про що ти думаєш?

Учитель підвів голову. Всміхнувся.

— Сідай, я тобі розповім.

— Ти знаєш, мені важко всидіти на місці,— відказав Александр.— Кажі, я послухаю тебе стоячи.

— Я думаю про Елладу,— сумовито сказав філософ.— Як вона занепала! Де Періклові Афіни? Куди поділась велика слава, що сталося з славетними воїнами Марафона та Саламіна?

«Вони знайшли притулок тут, у північній Елладі, в Македонії»,— подумав Александр, проте не наважився сказати це вголос.

— Занепала Еллада,— вів далі мудрець.— А чому? Бо між еллінами немає більше згоди. Міста воюють одне з одним, наче вони не єдинокровні брати, наче у них не те саме призначення — нести народам світло знань!

Він хвилину помовчав, похитуючи головою, потім заговорив знову:

— Поглянь, Александре, на Елладу: Афіни втратили своїх союзників, а їхні мурі зруйнувало спартанське військо. В Афінах повно демагогів, які дбають лише про свої власні інтереси. Спарта почала возвеличуватись і розквітати на руї-

нах Афін. А потім з'явився новий суперник Спарти — Фіви. Це місто народило двох великих людей — Епамінонда та Пелопіда. Вони зібрали військо, запалились душею, рушили в похід і зайняли Пелопоннес. Непереможна до того Спарта схилила голову. А коли померли Епамінонд і Пелопід, то й Фіви почали занепадати. А тепер ось до чого докотилися: одне місто повстає проти іншого, всюди анархія, хаос...

Арістотель замовк і подивився Александрові просто в вічі. Юний спадкоємець престолу не відводячи очей спитав глухим здавленим голосом:

— То що ж діяти?

— Що? Це ти мені повинен сказати. Я чекаю відповіді від тебе.

Александр почервонів. Його серце кипіло. Він добре знав, що треба робити, але глибоко ховав свою таємницю. Він вгався і мовчав.

— То що ж? — спитав його Арістотель. — Ти не можеш відповісти?

— Можу, — тихо мовив Александр.

— То кажи ж, я тебе слухаю.

Обидва замовкли. Зненацька через відчинене вікно долинуло кінське іржання з царських стаєнь. Александр пізнав Букефала. Його серце стрепенулось, і він раптом зважився.

— Я тобі скажу.

— Слухаю.

— Потрібен великий вождь, який би поклав край сваволі і навів лад. Який би об'єднав усіх громадян Еллади, зібрав військо, добре підготував його й повів за собою.

— Куди?

Александр знову помовчав. Куди? Він добре це знав, він лише про це й думав удень і вночі.

— Куди? — перепитав Арістотель. Голос його бринів пронизливо, наполегливо, як наказ.

— В Азію! — відповів Александр і відвернувся до вікна.

Арістотель підхопився, повільно підійшов до учня, простягнув руку й легко торкнувся Александрового плеча.

— І хто ж цей вождь? — спитав він лагідним голосом.

Але Александр не обернувся й не відповів. Він мовчки дивився на південний схід: десть там було море, а за морем — узбережжя Малої Азії. На хвилину в Александровій уяві постали руїни Трої, могила його великого предка Ахілла. Потім його зір поринув у глибини Азії, перетнув пустелю, річку Євфрат, заглибився в Персію, проник крізь двері царських палаців у Вавілоні, у Сузах, у Персеполі, в Екбатанах, досяг таємничої Індії...

— Ти не відповідаєш? — наполягав Арістотель. — Про що ти думаєш?

— Ні про що, — відповів Александр. — Ні про що!

І обернувся до дверей — за ними почувлися легкі кроки. Він упізнав ходу, і обличчя його проясніло. Відчинилися двері, й з'явився Гефестіон — схвильований, радісний.

— Александре! — вигукнув він. — Прибули посли з Персії.

Александр миттю кинувся до виходу.

— Мудрий мій учителю, пробач мені. На сьогодні уроки закінчено.

6

Сонце вже схилялося на захід, і велика зала для прийомів була напівосвітлена. Останні промені осявали двох широких вікон і статую великого царя Македонії Архелая на мармуровому постаменті. З усіх своїх попередників Філіпп любив його найбільше. Він часто показував на його статую Александрові й казав:

«Оце був справжній володар. Він покінчив зі сваволею, змусив дрібних македонських князів визнати його верховну владу. Він збільшив військо, запровадив у ньому тверду дисципліну, побудував фортеці, шляхи, підкорив варварів. Окрім того, любив мистецтво та науки, запросив з Афін найкращих поетів, навіть великого трагіка Евріпіда, і приймав його як царя. Він започаткував і Олімпійські ігри. Отож при його дворі були не лише благородні стратеги, а й мудреці, поети, митці. Таким має бути справжній володар — справедливим і освіченим. Він хотів, щоб і я був такий. А я хочу, щоб і ти став таким».

Того надвечір'я статуя Архелая проти вікна виблискувала, під променями сонця і немов усміхалася. Обидва перські посли сиділи біля статуї на низьких стільцях і стиха перемовлялися. Один з них був князь на ім'я Спітрідат. Другий — грек з острова Родос, що служив перському цареві. Його звали Мемноном, і він був найкращим стратегом Великого царя. Великим царем називали перського володаря.

— Спітрідате, — шепотів Мемнон своєму товаришеві, — не забувай, що Філіпп хитрий і ніколи не каже того, що думає. Він уважно вислухав нас, скаже мало і не обіцятиме нічого певного. Він хоче виграти час. Ти зрозумів, що нам сказали наші друзі — Арсіт і Артаваз, які з минулого року перебувають у Македонії? Він збирає військо, навчає його, озброює і очікує слухної хвилини, щоб напасти на нас. Не забувай про це, розмовляючи з ним: будь обачний і розважливий, не

викривай себе. Він хитрий, ми теж маємо бути хитрими. З лисицею треба поводитись як лисиця.

— Але що ми можемо вимагати від нього? Нічого. Великий цар послав нас сюди порозумітись просто і чесно. Чого він хоче? Нащо готує війну проти нас? Що лягло між нами? Нічого. Поділили б світ. Хай би йому була Європа, а нам — Азія. Чом не погодитися?

— Бо він прагне слави і зажадає всього! — спокійно відповів Мемнон.

— Ти тепер переконався, Мемноне, що я маю рацію? — голосно сказав роздратований Спітрідат. — Треба заплатити людям, щоб його вбили.

— Тихше! — застеріг, озираючись, Мемнон. — Нас можуть підслухати. Присягаюся, що за завісою хтось стоїть і прислухається. Говори тихо!

— Знайдемо людей, щоб його вбили, — повторив уже тихіше Спітрідат. — Якщо ми позбудемося Філіппа, нам не буде чого боятися. Його син ще хлопчисько, клопоту нам не завдасть.

Мемнон покрутив головою.

— Не завдасть? — повторив він. — Не завдасть? Якби ж то! Я бачив його торік...

— Ш-ш! Хтось іде!

Александр розчинив двері і зайшов швидкою ходою.

— Царевич! — прошепотів Мемнон.

Александр зупинився перед ними й мовив, усміхаючись:

— Ласкаво просимо!

Обидва послі мовчки вклонилися.

— Якщо ваша ласка, я хотів би поговорити з вами до того, як вас прийме мій батько. Я стільки чув про чудеса Персії, що мені нетерпеливиться розпитати вас і довідатися ще більше.

— Ми до твоїх послуг, наш царевичу, — відповів Мемнон.

Александр сів навпроти них, спиною до світла, і послі не бачили виразу його обличчя, лише чули голос, низький та поважний.

— Чи справді така велика перська держава, як кажуть? — спитав Александр. — За скільки днів її можна пройти з кінця в кінець?

— За кілька місяців, мій царевичу, — відповів Мемнон. — Вона простягається від Геллеспонта та узбережжя Малої Азії аж до річки Інду. Три місяці можна їхати верхи й не дістатися до кордонів.

— Така величезна держава варта чогось лише тоді, якщо в ній є лад. Чи так воно? І передусім, чи має вона добрі шляхи?

— Кращі, ніж у Македонії! — вигукнув Спідридат, якому урвався терпець. — У нас зламалися два візки по дорозі сюди.

— Я питаю в Мемнона! — суворо мовив Александр.

Він обернувся до Мемнона.

— Адже ти, — спитав він, — той Мемнон, що приїздив і торік до нашого царського двору?

— Той самий, — вражено відповів Мемнон. — Ти мене ще пам'ятаєш?

— Я ніколи нічого не забуваю, — відповів Александр, зневажливо поглянувши на Мемнона.

Він знав, що той був греком, а проте служив варварам. Але з чемності Александр не сказав нічого. Бо Мемнон — людина поважна і досвідчений стратег, не варто його ображати. До того ж Мемнон був у його домі, користувався його гостинністю. Отже, не годиться казати нічого такого, що засмутило б гостя.

— То чи є в Персії дороги? — запитав він знову, дивлячись на Мемнона.

— Є, мій царевичу, є великі, широкі дороги, і призначені вони передусім для війська. Щоб можна було легко перекинути його в разі потреби...

— А як організоване військо? Як озброєне? Кількість кінноти? Кількість піших воїнів? Як шикуються в бою? Яких має стратегів?

Александр сипав запитаннями й уважно слухав відповіді. Відчувалося, що почуте глибоко западало йому у пам'ять, і він порівнював його з тим, що чув раніше, й намагався встановити істину.

Мемнон дивився на юного спадкоємця македонського трону з подивом і захопленням. «Цей юнак, — думав він, — дуже небезпечний для Персії. Він плекає великі плани. Хто зможе його втримати?»

— Є в нас і великі багатства, — втрутився в розмову Спідридат. — Великий цар має скарбівні, повні золота й коштовностей. Багатшого царя немає в світі!

— Багатства не мають ціни, — відповів йому Александр, — якщо немає душі. Душа — це єдиний скарб у людини.

— Наш цар має й велику душу! — гордовито заявив Спідридат.

Мемнон подав йому знак замовкнути.

— Побачимо, — сказав Александр, посміхаючись.

Він підвівся і ввічливо попрощався.

— Дякую за цікаві відомості. Хотів би я колись побачити на власні очі всі чудеса, про які ви мені розповіли. Сподіваюся, що ми ще побачимось.

Александр потиснув руки обом послам і вийшов своєю звичайною швидкою ходою.

7

Посли лишилися знову на самоті. Спітрідат занепокоєно подивився на Мемнона.

— Коли цей юнак виросте, нам кінець, — пробурчав він.

— Атож, — озвався Мемнон глухим голосом. — Справжній лев!

— Він не повинен вирости, — сказав Спітрідат і стиснув кулак. — Не гаймо часу! Сьогодні ввечері, під час таємної зустрічі з Арістом і Артавазом, треба прийняти рішення.

— Яке рішення?

— Гроші ми маємо, золота — скільки завгодно. Тож знайдемо когось і заплатимо, щоб він убив царевича.

— Важко, — сказав Мемнон, — та й не годиться так робити. Не можна так воювати проти наших ворогів.

— А як же? — grimнув розгніваний Спітрідат.

— Ми теж маємо згуртуватися, зібрати сильне військо та флот, і тоді нам не буде кого й чого боятися. А якщо ми не згуртовані й слабкі, то як не Александр, то хтось інший знайдеться на нашу погибель.

— Я не згоден, — вперто сказав Спітрідат. — Ти еллін, ти інакше дивився на речі. Я пораджусь із своїми, і ми щось вирішимо.

— А я відразу після зустрічі з Філіппом подамся готувати війська, які мені довірив наш Великий цар. Тепер я знаю, що ми маємо справу з грізним суперником.

Двері розчинилися, і офіцер з оголеним мечем запросив їх:

— Цар Македонії Філіпп чекає на вас у тронній залі!

Посли швидко підвелися й пішли за ним. Поминули невеликий темний коридор: де-не-де палали смолоскипи. В їх світлі посли помітили розвішану на стінах зброю: щити, списи, мечі.

— Це не палац, а військовий табір! — прошепотів Спітрідат до товариша.

«Не завадило б і Великому цареві так опорядити свій палац!» — подумав Мемнон, але нічого не сказав.

Філіпп сидів на троні на лев'ячій шкурі й чекав. Праворуч стояв стратег Парменіон, ліворуч — Антіпатр. Більше нікого. Вже поночило, у кутках та перед тронем горіли великі бронзові світильники. В їхньому світлі видно було, як хитро посміхається Філіпп.

— Вони принесли нам мир, — мовив Парменіон. — Що ми маємо їм відповісти?

— А що нам вигідно? — спитав хитрий Філіпп. — Що нам вигідно? Цим ми й будемо керуватись.

— Виграти час, — озвався Антіпатр. — Ми ще не готові, Еллада ще не заспокоїлася, а від Фракії до Дунаю нас шмагують варвари. Отже, нам треба виграти час.

— Ми його виграємо! — запевнив Філіпп. І трохи помовчавши, додав зі сміхом, показуючи на лев'ячу шкуру, на якій сидів:

— Я замовлю кілька лисячих шкур, щоб було м'якше сидіти. Мені подобається сильний лев, та іноді корисніша хитра лисиця.

Важка завіса в глибині зали гоїднулася і пропустила офіцера з оголеним мечем, за яким простували послі. За азіатським звичаєм вони впали перед царем долілиць і привітали його.

— Встаньте, — сказав дружнім тоном Філіпп. — Ви в Елладі, де немає звичаю падати ниць.

Послі підвелися.

— Ласкаво просимо! — ввічливо привітав їх Філіпп. — Як здоров'я мого шановного Великого царя?

— Він зичить тобі довгих літ царювання, — відповів Мемнон, — і послав нас...

— Ми маємо час, ми маємо час поговорити спокійно, — урвав Філіпп посла. — Ви, напевне, втомилися після довгої дороги, я не хочу стомлювати вас іще більше...

— З твого дозволу, мій царю, — наполягав Мемнон, — необхідно...

— Гостинність, — знову урвав Філіпп, — гостинність завжди була одним з найсвятіших законів Еллади. Не вимагайте, щоб я його порушив. Мої дорогі гості, ваша ванна готова, на вас чекає багатий стіл згідно з моїм наказом. Прийміть ванну, повечеряйте, відпочиньте. Ми маємо час...

— Завтра? — спитав Мемнон.

— Можливо, — відповів Філіпп. — Можливо. Я був би дуже радий. Але, як ви, напевне, знаєте, ми готуємося до війни. Я маю дістатися до гирла Дунаю, щоб захистити свої

кордони від варварських племен. Я здогадуюся, що ви прибули сюди, аби запропонувати мені поділити світ: мені Європу, а вам — Азію. То дайте мені час зміцнити мою державу в Європі. Не поспішайте...

Спітрідат насунив брови. Ще грохи — і він би вибухнув гнівом. Та Мемнон зробив йому знак, і той стримався.

— Мій царю, — сказав він, — дозволь мені...

— Коли я повернуся, любий Мемноне, — знову перебив його Філіпп. — Коли я повернуся з походу, ми з вами порозуміємось як добрі друзі. Не сумуйте, прошу, не журіться. Я зроблю все, що зможу, щоб швидше повернутися вам на вітху. Завтра або післязавтра я вирушу з військом... Мине небагато днів, тижнів зо три, щонайбільше чотири, і я повернуся. Тоді ми й поговоримо спокійно про серйозні справи, важливі для наших країн.

— Амінто! — звернувся він до воїна, що стояв у дверях з оголеним мечем. — Відведи наших дорогих гостей до їхніх покоїв. І передай, щоб їм догоджали, як царям!

Філіпп підніс руку й попрощався з послами. Вони знову впали навколішки, вклонилися і, хоч-не-хоч, мусили вийти з тронної зали.

«Хитрий лис! Хитрий лис!» — сердито бурмотів Мемнон, якому Філіпп не дав висловитися.

А Філіпп, щойно вийшли послы, спокійно й задоволено розсміявся.

— Ну як? — обернувся він до своїх стратегів.

— Чудово! — відповів Антипатр. — Ми виграємо час!

9

Ніч упала на палац, на місто, двері позачинялися, світло скрізь погасло, люди віддалися сну й відпочинку.

«Коли вже світанок?.. Коли вже світанок?..» — шепотів малий Стефан і крутився на своїй твердій солдатській постелі. Він квапив світанок, бо завтра мало відбутися свято, а вони з Алькою умовилися піти на нього разом. Вони й торік були на такому святі, ще й досі згадують, як добре провели час. Малий храм Афіни був прикрашений оливковим гіллям, а на невеликій площі крамарі розклали свій товар — іграшки, солодощі, луки й мечі, ляльки, смажене м'ясо та озерну рибу. А ще далі — розкішні хітони, плащі та червоні сандалії.

Але зрештою Стефан заснув і бачив уві сні, що він на святі з Алькою і своїми друзями Єрмолаєм та Леонідом.

Прибув туди й Александр з товаришами — вони їхали верхи і співали...

Прокинувся Стефан ще вдосвіта. Підбіг до вікна. День обіцяв бути ясним. На небі жодної хмаринки. На сході сяяла ранкова зірка, співали пташки. Стефанів батько вже порався в садку, а мати заварювала м'яту — зігрітися вранці духмяним напоєм.

— Мамо,— спитав Стефан,— можна мені піти сьогодні з Алькою на свято?

— Піди, дитино, піди,— відповіла добра мати,— але зажди, хай зійде сонце, щоб ти не змерз... Потім прийду і я — принесу богині дар...

Увійшов батько, тримаючи жменьку зілля, щойно зібраного в садку.

— Ти йдеш сьогодні до гімнастерію?

— Завтра, тату. На змагання з бігу.

— Дивись, щоб тебе знову не перемогло якесь дівчисько. Стефан почервонів.

— Ні! — рішуче мовив він.

Вони сіли за вбогу трапезу. Випили запашного м'ятного напою, поїли пшеничного хліба з оливками. Лікар Філіпп був бідний. Він мав чимало багатих пацієнтів, які добре йому платили, і сам цар давав йому щомісяця кілька золотих. Але лікар Філіпп мав чуйне серце і не тільки не брав платні з бідних пацієнтів, а навіть давав їм гроші на м'ясо та одягу. Все, що мав, він витрачав на добрі діла. Іноді його дружина, хоча й сама була добросерда, сварила чоловіка: «Коли сохне твоя нивка, не лий воду на чужу».

Але лікар сміявся. «Не бурчи, Ельпініко! Коли я ситий, а мій сусіда голодує, хліб для мене, як отрута. Краще нам усім їсти хліб з оливками, ніж одному — курчат, а іншому помирати з голоду».

«Правда твоя, Філіппе,— відповідала йому лагідна Ельпініка.— Роби так, як тобі підказує сумління!»

А тим часом у будинку навпроти мореплавець Неарх іще спав. Неспокійно спав, бо бачив поганий сон. Нібито він їхав верхи й падав, знову сідав на коня й знову падав. І щоразу прокидався, наляканий. Він згадував, як у гімнастерії його скинув Букефал, і він осоромився перед друзями. «Я народжений не для суходолу, — думав він.— Я моряк. Мій кінь — корабель, і хай хто спробує мене скинути з нього!»

Неарх рвучко підвівся, сів у ліжку.

— Коли ж нарешті почнеться похід до Азії? Тоді ми побудуємо великий флот, і я покажу, чого вартий!

Він згадав свою далеку батьківщину — Крит, який він за-

лишив ще хлопчиськом, найнявшись на корабель. І що він тільки не пережив! Які бурі на Чорному морі! Хвилі здіймались горами, а бідолашний корабель жбурляло, він рипів, щогли ламалися, вітрила дерлися на клоччя. Та корабель не здавався. «Такою повинна бути й душа людини!» — часто думав Неарх.

Цієї миті до кімнати ввійшла його дружина, красуня Мельпо, теж крітянка. Вона була сувора і небагатослівна.

— На тебе чекає цар, — сказала вона.

Неарх підхопився.

— Він когось посилав за мною?

— Так, щойно.

Мельпо пішла на кухню приготувати сніданок чоловікові, щоб він не йшов з дому голодний. Алька вже прокинулась і допомагала їй.

— Мамо, можна мені піти із Стефаном на свято?

— Піди, — відповіла Мельпо.

— Я вже давно зібралась. Він казав, що заїде рано-вранці, а тепер...

Вона не встигла закінчити, як у двері постукали.

— Ось і він! — вигукнула Алька й метнулась відчиняти.

Стефан у блакитному хітоні стояв перед нею, усміхаючись.

— Ходімо! — сказав він.

Алька заскочила до кімнати, поцілувала матір, узяла кошук і вибігла.

— Ми спізналися! — заявила вона. — Сонце вже давно вийшло. Ходімо швидше!

Вони прискорили ходу і незабаром вийшли за місто.

Сонце сяяло, земля принадно пахла, збіжжя вже підросло, а оливки буяли квітом.

— Як гарно! — тішилась Алька, вистрибуючи, мов козеня.

Шляхом тяглися прочани — поспішали на свято великої богині мудрості Афіни. Кожен ніс їй дарунки: хто хлібину, хто трохи олії в гарному глечуку, хто курку, хто голуба. Хто що мав.

— А ми їй нічого не несемо! — сумно зітхнула Алька. — Який сором!

— Що вдієш! — відказав Стефан. — У нас нічого немає.

Алька радісно сплеснула руками:

— Придумала!

— Що?

— Назбираймо квітів і сплетімо їй вінки. Я збиратиму анемони.

— А я стокротки! — заявив Стефан.

Вони перестрибнули огорожу й побігли полем, збираючи квіти. Час минав непомітно. Стефан та Алька то ганялися за метеликом, то помічали гарну зелену ящірку на камені й тамували подих, щоб не злякати її.

— Я хочу пити! — раптом сказала Алька.

— Тут поблизу є джерельце, — озвався Стефан. — Ходімо, там нап'єшся.

Вони знову перестрибнули огорожу й спустилися до річища. Стефан ішов попереду, прокладаючи шлях. За ним — Алька з кошиком, повним анемонів.

10

Над річищем стояв великий платан.

— Бачиш цей платан? — спитав Стефан. — Там джерело. Прислухайся й почувеш, як дзюрчить вода.

Діти зупинилися, прислухаючись.

— Я чую голоси, — прошепотіла Алька. — Там люди.

Вона схопила Стефана за руку.

— Знаєш що? — сказала вона тихо. — Підійдемо вишком, щоб нас не помітили. Здається, я ввізвала голос мого дядька Менелая. От буде сміху!

— Давай, — погодився Стефан, якому теж сподобалася така гра. — Ходімо нечутно...

Вони просувалися обережно. Землю вкривала м'яка трава і приглушувала кроки дітей.

Стефан, пригнувшись, ішов попереду. За ним навшпиньках кралася Алька. Голоси чулися дедалі краще.

Раптом Стефан зупинився. Його обличчя пополютніло. Він пригнувся ще більше, потім причаївся за кущем. Обернувшись до Альки, він приклав палець до вуст.

— Що з тобою, Стефане? — прошепотіла занепокоєна Алька. — Ти так зблід.

— Ш-ш-ш!

Він узяв її за руку і ступив ще крок уперед.

— Сховайся тут. Не ворухись! І ні слова більше!

— А що сталося?

— Мовчи! Потім скажу. Почекай мене!

— Куди ти йдеш?

— Мовчи, кажу тобі! Так треба! Я дещо почув...

— Що?

- Жахливу річ...
- Мені не можна знати?
- Ні, лиш це мені... Я тихенько підкрадуся. Треба все почути... Не заважай мені. Дуже треба, кажу тобі!
- Я піду з тобою.
- Ні, ні, це небезпечно!
- Небезпечно? Тоді й я з тобою. Я не можу залишити тебе самого.
- Не треба!
- Треба!

Стефан побачив, що умовити Альку неможливо. Він знав, яка вона була благородна й горда, нізащо не погодиться залишити товариша в біді.

— Добре,— сказав він,— іди зі мною... Але май на увазі: хоч би що ти почула, і хоч би як це було жахливо, мовчи!

— Я мовчатиму,— спокійно сказала Алька.

— Йди за мною!

Стефан спустився в річище, поросле густою травою, упав на землю й поповз. Алька за ним.

Так вони дісталися до коріння великого платана. Тепер розмову було добре чути. Стефан зупинився, наставив вухо.

Почулись притишені голоси.

— Це важко,— сказав один.

— Я озолочу тебе,— озвався другий.

— Він завжди оточений друзями. Як приступитися до нього?

— Я ж тобі кажу: його батько післязавтра вирушає в похід. Він залишається сам, прийматиме вельмож та простий народ у великому дворі палацу, ти підійдеш, начебто хочеш просити заступництва, і вигукнеш: «Александр, справедливість!», і тоді...

Алька здригнулась і мало не скрикнула. Стефан миттю затиснув їй рота долонею.

— Ш-ш-ш! — прошепотів він і знову наставив вухо.

— Тоді мене теж уб'ють! — почувся низький голос.

— На тебе чекатиме прудкий кінь біля воріт палацу. Наш Великий цар зробить тебе сатрапом у багатій провінції, чуєш? Сатрапом! А поки що візьми.

Почувся дзенькіт золотих монет. Стефан обережно підповз іще ближче, розводячи руками високу траву, що заважала йому бачити чоловіків, які розмовляли за кілька кроків від нього. Він придивився і гнівно стиснув кулаки: на корені платана сидів перс Артаваз, котрий удавав із себе Філіппового друга. Перед ним на землі сидів рудий здоровань з довгою бородою та вусами, з волоссям, що спадало аж на

плечі. Це, напевно, був варвар з диких фракійських племен. Артаваз сипав йому в складені човником долоні золоті монети.

Але раптом варвар закрив долоні і злякано озирнувся. Йому здалося, ніби зашурхотіла трава. Стефан скам'янів од жаху. Якби ці двоє спіймали його в кущах, то, напевно, вбили б, щоб він їх не виказав.

— Ти не чув: наче щось зашелестіло? — стиха спитав варвар у свого співрозмовника.

Але Артаваз засміявся, поплескав його дружньо по плечу.

— То, мабуть, заєць, — сказав він. — Не бійся, хто нас тут може почути?

— Мені здалося... — прошепотів варвар і повернувся у той бік, де ховався Стефан.

Хлопець завмер. Крізь траву він помітив глибокий рубець між бровами у варвара.

— Та не бійся, кажу тобі! — мовив Артаваз. — Оце так! Що ж ти робитимеш післязавтра, коли витягнеш ножа?

— Ходімо! — тихо сказав рудий варвар. — Ми вже про все поговорили, тепер пора розходитись. Я піду перший, не треба, щоб нас бачили разом!

— Тож бувай здоровий! Щастя тобі! — кинув Артаваз. — І не забувай!..

— Можеш бути спокійний.

— Твоє волосся й борода... Пам'ятай!..

— Будь спокійний... — урвав його варвар. — Все буде так, як ми умовилися.

Вони підвелися, сторожко озирнулися й зникли з очей.

Алька підповзла до Стефана і взяла його за руку.

— Вони пішли? — спитала вона тихо.

— Ш-ш! — він затулив їй рота. — Пригнись! Ляж!

Діти зачайлися в траві. Незабаром по стежці над ними важкою ногою пройшов Артаваз. Він повертався до міста. Стефан та Алька завмерли, прислухаючись, як поступово віддаляються його кроки. Коли вони зовсім стихли, Стефан підвівся й сів, уривчасто дихаючи, як після довгого бігу. Він зблід, а на чолі виступив холодний піт.

Алька сіла поруч з ним, ніжно взяла за руку, немов хотіла заспокоїти.

— Що ж нам тепер робити? — спитала вона тихо.

— Ти ще питаєш? — озвався Стефан. — Я негайно розповім Александрові те, що чув і бачив. Його життя в небезпеці. Він підхопився з місця.

— Ходімо, не гаймо часу!

Вони швидко дісталися до міста. Тепер їм було не до свя-

та і розваг. Перш ніж розійтися, Стефан узяв дівчинку за руку:

— Алько,— сказав він,— я тобі вірю. Дай мені слово, що ти нікому нічого не скажеш.

— Даю тобі слово! — сказала Алька і підняла вгору праву руку, наче присягалася.

11

За годину Стефан виходив з палацу, серйозний і задоволений від почуття виконаного обов'язку. Він розкрив жакливу таємницю, що, можливо, допоможе його улюбленому царевичу уникнути небезпеки.

— Стефано,— сказав йому Александр, прощаючись,— ти ж нікому нічого не кажи. Анічогісінько! Що за дівчина, ота твоя приятелька Алька? Ти їй довіряєш?

— Цілком! — поважно відповів Стефан.

— Тоді я спокійний. Ніхто не знатиме нашої таємниці.

Минуло два дні. Військо вишикувалося за столицею. Філіпп верхи об'їхав його. Поруч з ним на дикому Букефалі їхав Александр з розпущеним руським волоссям.

Народ радісно вітав їх. На мить Александр побачив у натовні свого малого приятеля Стефана, що захоплено дивився на нього. Александр помахав йому рукою.

Стефан почервонів на radoцях, як мак. «Він не тільки мій царевич, він ще й друг мені. Мій друг! Мій друг!» — гордо думав хлопчик.

Стефан стояв з Алькою. Вони дивилися на військо і пишалися ним. Філіпп і Александр зупинилися, перед ними проходило військо. Спершу важка кіннота, всі добірні вершники: македонці, фессалійці, грецькі союзники. Потім легка кіннота, так звані сарісофори, з довжелезними чотириметровими македонськими списами — сарісами.

Потім пройшли піші воїни — славетні фаланги. Кожен фалангіт мав ще довшу сарісу — до семи метрів, на поясі — короткий меч, а в лівій руці — круглий щит. Фалангіти носили панцир, поножі, а на голові білий шкіряний шолом з дашком від сонця. Це були добірні македонці, їх називали пезетайри, тобто піші гетайри, товариші володаря.

За пезетайрами виступала легка піхота: пелтасти та критські лучники, найкращі лучники тих часів.

Стояла велика спека. Курява здіймалася хмарою і затуляла сонце. Цар Філіпп вийшов на середину, підніс руку і виголосив перед військом промову. Стефан стояв дуже далеко,

він не міг чути слів, та раптом заgrimіли всі щити, підняли-ся всі сариси в повітря, і над лавами прокотилося:

— Хай живе цар Філіпп!

Обидва перські послы сиділи на високій трибуні разом з македонськими стратегами і спостерігали яскраве видовище. Спітрідат нахилився до свого товариша:

— Скільки їх? — спитав він тихо у Мемнона. — П'ять тисяч? Десять? Ми проковтнемо їх за одним разом! Ми можемо зібрати мільйони.

— Хіба кількість має значення? — суворо сказав Мемнон.

— А що ж має значення, елліне? — спитав уперто Спітрідат.

— Якість, — тихо відповів Мемнон, захоплено спостерігаючи, з якою швидкістю і в якому порядку проходили воїни, і яку вони мали зброю — небачену й небезпечну.

«Філіпп, — думав він, — запровадив у війську багато нового. Коли в юності він жив на вигнанні у Фівах, то познайомився там з великими фіванськими стратегами — Епамінондом і Пелопідом — і багато чого навчився. Навіть пішов далі: Ці гігантські списи, напевно, жажливі в битві! А ще «ламаний стрій»! Новий спосіб нападати на ворога і розсіювати його. Який геніальний винахід Епамінонда, і як його вдосконалив Філіпп!

«Добре дивися, Мемноне! — казав він самому собі. — Вчись! Хто знає, може, незабаром тобі доведеться битися з цими вишколеними вояками, з македонцями!»

Так міркував стриманий Мемнон, не зводячи з війська очей, не лишаючи нічого поза увагою.

Того самого надвечір'я Александр зібрав своїх друзів у гімнастерії. Тут були всі його найближчі товариші: Гефестіон, Кратер, Пердікка, Філота, Ніканор, Кліт, Койн, Птолемей, Клеарх.

Александр був поважний і, попри свої п'ятнадцять років, виглядав дорослим чоловіком.

— Дорогі мої друзі! — сказав він. — Мій батько сьогодні вночі вирушає в похід. Далеко, до Чорного моря, до гирла великої річки Дунаю воювати проти варварів — скіфів і трибаллів. Я певний, що він повернеться переможцем. А ми, як жінки, стоятимемо біля міської брами, щоб привітати його та закидати квітами. Допоки так буде? Він здобуде всі перемоги й нічого не залишить для нас.

— Лишається Азія! — вигукнув нетерплячий Кліт.

— Він її теж підкорить! — мовив Александр сумним голосом. — Нам, молодшим, він не залишить нічого.

— То що ж діяти? — спитав Філота.

— Зараз скажу! — відповів царевич. — Для цього я вас і запросив! Вирушаючи в похід, батько лишив мене своїм заступником на троні. Він передав мені велику державну печатку, отже, я можу робити що завгодно як володар. Скільки триватиме похід? Місяць? Два місяці? То чому б нам теж не вирушити на війну й здобути хоч якусь перемогу? Він повернеться з Дунаю переможцем, ми теж повернемося з перемогою. Доведемо, що й ми чоловіки!

— Атож! — вигукнули усі в захваті. — Доведемо, що ми теж чоловіки. Але з ким ми воюватимемо? — спитав благородний і розважливий Пердікка. — Ти це знаєш?

— Знаю. Маю відомості, що варвари меди біля північних кордонів Македонії повстали, перебили нашу залогу і оголосили свою власну державу. Тож підемо на них і наведемо порядок. Зруйнуємо їхні селища і заснуємо наше нове місто.

— І назвемо його Александрополь! — вигукнув Гефестіон, захоплено дивлячись на свого друга.

— Три місяці тому, — сказав Кратер, — цар побудував у Фракії нове місто — Філіппополь. Тепер наша черга будувати нове місто — Александрополь!

— Називайте його, як хочете, — сказав Александр. — Ви дуже добре знаєте, що мене не обходять назви та слова, мене цікавлять справи. Спершу треба перемогти!

Він задоволено усміхнувся.

— Отже, готуйтеся! — наказав він. — Вперше ми самі вирушаємо на війну. Ми беремо на себе велику відповідальність, нам не можна осоромитися.

Раптом він згадав про замах, що його мали вчинити на нього завтра, і, нахилившись, тихо додав:

— На завтра в мене є для вас несподіванка.

— Що? Що саме? — зацікавилися всі й оточили його.

— Не скажу! — відповів зі сміхом Александр. — Самі побачите!

Ще з ночі вирушило військо в похід. Філіпп виступав попереду з двома найкращими і найдосвідченішими стратегами — Парменіоном та Антіпатром. Александр провів батька далеко за місто.

— Щастя тобі, тату! — сказав він, прощаючись.

А згадавши, про що домовлявся напередодні зі своїми друзями, додав, сміючись:

— Не забирай собі, тату, всіх перемог. Лиши й нам!

— Не журися, синку, — відповів, обнімаючи його, Філіпп. — Не журись! Світ широкий. У тебе попереду такі великі діла, які годі буде порівнювати з моїми.

«Якби ж то так! — думав Александр.— Якби ж то так сталося на славу батьківщини!»

Повернувшись, він зайшов до палацу. Перед його покоями на нього чекала дівчина. Побачивши Александра, вона підняла руку й вигукнула сміючись:

— Вітаю тебе, царю Македонії!

— Вітаю тебе, Клеопатро! — відповів Александр, також сміючись.— Вітаю тебе, сестро царя Македонії!

Це була Александрова сестра, на рік молодша від нього. Чорнява, чорноока, кучерява, з великою родимкою на щоці. Анітрохи не схожа на Александра. Весела, балакуча, Клеопатра навчилася від рабинь чудово ткати. Коли вона стомлювалась од роботи, то сідала біля матері й дивилася, як та працює.

— Тобі чогось треба? — спитав її Александр і взяв за руку.

— Тепер, коли батька немає і ти за царя, зроби мені ласку...— І додала сміючись: — Чи, може, треба впасти тобі до ніг?

— Тобі не соромно? Хіба я варвар? Кажі прямо!

— Я довідалася, що з Азії привезли двох малих рабинь на продаж. Я була в гавані й бачила їх. Вони такого віку, як і я. Вродливі, з великими очима, з фарбованими нігтями. І нібито вміють плести вишукані мережива...

— То й що? Кажі ж! — звелів Александр. Він хотів побути на самоті.

— Купи їх для мене,— попросила Клеопатра.

— Завтра вони будуть у тебе, сестричко! — пообіцяв Александр і поцілував сестру.— На добраніч, я маю справи.

Сказавши це, він зайшов до своєї кімнати.

Всю ніч царевич не спав. Обмірковував похід, який замислив, і зважував, кого з друзів узяти з собою і кого послати до війська. І з нетерпінням чекав світанку, щоб побачити, чи справдиться те, що казав йому малий Стефан...

12

Розвиднілось. Александр сидів на мармуровому троні між дерев'яними колонами біля входу в палац. Поруч стояли всі його друзі. Перед ним був великий двір з галереями, зі статуями колишніх царів в оточенні високих кипарисів. Посередині височів віттар головного олімпійського бога Зевса. Архонти вже давно чекали Александра, щоб привітати його. Військові прибули одержати накази, простолод — просити заступництва.

Александр підвівся й шанобливо наблизився до вівтаря. Жерці забили біле козеня в жертву богам. Александр зрізав кілька волосин з голови козеняти й кинув їх у вогонь на жертвовнику. Потім підніс угору руки й мовив:

— Зевсе, батьку богів та людей, ти, що дав лад хаосу та переміг варварські сили природи — титанів, послухай мою молитву! Допоможи моєму батькові здолати варварів. Царі — це твої представники на землі, вони також дають лад хаосу, наскільки спроможні. Вони прагнуть передати людям твою волю. Допоможи моєму батькові та його війську! Допоможи й мені, його синові! Дай мені сили не лише наслідувати, а й перевершити його! Бо в чому найвищий обов'язок сина? Перевершити свого батька!

Його друзі, здійнявши до неба руки, вигукнули:

— Батьку Зевсе, прислухайся до молитви Александра!

Александр знову сів на трон. Роззирнувся, чи не видно в юрбі рудобородого варвара, якого найняли перси. Але нікого схожого не помітив. Може, Стефан помилився, і вся ця змова була витвором дитячої фантазії?

Він кивнув, вітаючи Арсіта й Артаваза, що стояли спокійні посеред двору, у коштовному барвистому вбранні, вирізняючись довгими виплеканими бородами.

«Невже вони здатні на таке?» — думав Александр, не зводячи з них очей.

Стефан, що стояв у натовпі, пильно роздивлявся навсібіч. Його найкращі друзі, Леонід і Ермолай, були разом з ним. Він запросив їх до палацу, немов боявся лишитися там на самоті. І тепер його друзі здивовано позирали на нього.

— Що з тобою, Стефане? — спитав Леонід. — Ти крутишся, мов на розпеченому вугіллі. Чекаєш когось?

— Ні, ні... — відказав Стефан, напружено вдивляючись в кожного, хто заходив до палацу.

Але ніде не було видно рудобородого варвара.

«Може, я марив? — питав себе Стефан. — Який сором! Дарма потурбував царевича».

Раптом в одній галереї поблизу виходу з палацу він побачив баского коня. Він стояв осідланий, немов чекав на когось.

— Ось і кінь! — пробурмотів Стефан. — Ось і кінь, це про нього вони говорили.

Якийсь старий чоловік наблизився до Александра. Його єдиний син загинув на війні, лишивши німчного батька.

— Царевичу, — благав він, плачучи, — припадаю тобі до ніг, не дай померти з голоду!

— Амінто, — сказав Александр вартовому офіцерові, — занотуй ім'я старого і простеж, щоб він одержував усе необхідне для прожиття. Негоже забирати на війну єдиного годувальника і лишати напризволяще його родину. Коли я стану царем, з такою несправедливістю буде покінчено!

Цієї миті натовп заворушився. Зчинився великий галас. Усі обернули погляди до входу в палац. Там з'явилося двоє чоловіків, одягнених у прості грецькі хітони. Вони щойно прибули з Еллади.

— Посли з Афін! З Афін! — залунали голоси.

— Хто вони? Амінто, піди розпитай їх! — наказав Александр і нетерпляче підвівся.

Незабаром повернувся стурбований Амінто.

— Посли з Афін! — сповістив він. — Есхін і ще один...

Він затнувся.

— Хто другий посол? Його ім'я!

— Демосфен.

13

Почувши це ім'я, натовп заворушився.

— Демосфен! Наш запеклий ворог!

Ім'я великого оратора було загальновідоме в Македонії. Його ненавиділи всі. Хіба не він називав македонців варварами? Хіба не він застерігав афінян від союзу з Філіппом? А які палкі промови він виголошував проти Філіппа! І після цього він насмілюється з'явитися в Македонії!

Александр підвівся. Він не любив Демосфена, але поважав його за сміливість, великий ораторський талант і патріотизм, хай і обмежений.

«Хоч він і наш ворог, але гідний поваги!»

Натовп розступився. Обидва афіняни йшли повагом. Одному було років тридцять п'ять, другий — трохи старший. Вони зупинилися перед тронем і привітали Александра.

— Хто з вас Демосфен? — хвилюючись спитав Александр.

— Я! — відповів старший і ступив крок уперед.

Александр теж зробив крок йому назустріч і деякий час мовчки дивився на цього худорлявого, хворобливого, з рідким посивілим волоссям чоловіка. Обличчя змарніле, покороване зморшками.

«Оце і є славетний оратор, оце і є наш запеклий ворог Демосфен!» — думав царевич, і серце його сильно билосся. Він не знав, що йому сказати, як почати, але за мить онанував себе.

— Демосфене, — сказав він, — я знаю, як вороже ти ставишся до нас. Знаю, що ти ганьбиш нас, називаючи варварами, хоча ми теж щирі елліни.

Александр хотів додати: «Навіть більше, ніж ти, Демосфене!» Адже знав, що дід Демосфена був одружений з варваркою, скіф'янкою, від якої народилася мати великого оратора Клеобула. Якусь мить він боровся з бажанням принизити афінянина, але стримався.

«Мусимо бути шляхетними з іншими, навіть якщо вони на це не заслуговують!» — подумав він і провадив далі:

— Все це я знаю, але ти прибув до нашого палацу як посол Афін — міста, яке мусить шанувати весь світ. Тепер ти недоторканна особа і я нікому не дозволю тебе скривдити. Ти — мій гість. Ласкаво просимо! Ласкаво просимо й тебе, дорогий Есхіне, наш друже і союзнику! Чого ви хочете?

Демосфен хотів відповісти, але голос йому зрадив. Той, хто змушував тремтіти народ, виступаючи на Агорі, той, хто, мов Перікл, вергав у промовах грім та блискавки, тепер не міг здобутися на слово.

Відповів Есхін. У нього був громовий голос. Замолоду він учився декламації і виступав як актор у трагедіях Есхіла.

— Ми прийшли говорити з твоїм батьком Філіппом як посланці Афін! — сказав він.

— А зі мною? — спитав Александр, насупивши брови.

— Н-н-і, — заникуючись вимовив Демосфен.

Александр гірко посміхнувся:

— Ти маєш мене за хлопчиська?

Демосфен не відповів.

Александр не втримався.

— Я знаю, — сказав він, підвищуючи голос, — знаю, яке прізвисько ти мені дав, — скажений! Але настане день...

Він не встиг закінчити. Дужий чоловік з чисто поголеними обличчям та головою вийшов з натовпу і став між послами й Александром, волаючи:

— Александре, справедливості!

Царевич ступив крок назад, прихилився до дерев'яної колони й поклав руку на руків'я меча. Згадав, що казав йому Стефан. Зараз варвар мав кинутись на нього.

Александр подивився на велетня, що жадав справедливості. Але він був безбородий, з голеною головою. Може, це не він?

— Чого ти хочеш? — спитав царевич. — Хто тебе скривдив?

— Я маю відкрити тобі велику таємницю, любий царевичу, — відповів чоловік. — Не хочу, щоб нас хтось чув.

І він ступив крок до Александра.

Стефан пасторожився, здивовано розглядаючи чоловіка, що так різко обірвав розмову Александра з послами. Чи не той це змовник, якого він бачив біля платана? Такий самий на зріст, той самий голос, але в нього чисто виголена голова.

— Підійди ближче, — дозволив Александр. — Розкажуй свою таємницю...

Чоловік озирнувся, ніби хотів пересвідчитися, що поблизу нікого немає. І тут Стефан голосно скрикнув, помітивши у нього між бровами глибокий шрам.

— Це він! — крикнув Стефан. — Александре, це він!

Але варвар блискавично вихопив з-за пояса короткий ніж і кинув його в Александра. Александр, гнучкий як тигр, трохи відхилився, і ніж встромився в дерев'яну колону.

Варвар заревів, як звір, і метнувся до виходу з палацу, де на нього чекав кінь. Зляканий натовп розступився і пропустив його. Варвар дістався до коня і вже хотів стрибнути на нього. Але Пердікка і Кратер з оголеними мечами наздогнали його.

— Не чіпайте його! Не чіпайте його! — гукнув Александр. — Він не винний.

Але було вже пізно. Мертвий варвар важко упав на плити двору.

Александр спустився по сходах палацу, вийшов на середину двору й підступив до двох персів — Арсіта та Артаваза, що незворушно стояли, вдаючи байдужих. Він поклав руки їм на плечі.

— Геть, — сказав він, — забирайтесь геть! Ви, варвари, не полицарські воюєте проти своїх ворогів. Ідьте! Повертайтеся на батьківщину. Скоро ми зустрінемося десь у Персії, щоб порухатися як чоловіки.

Обернувшись до натовпу, він сказав:

— Щоб ніхто з вас їх не чіпав!

Обидва перси — бліді, безмовні — прошмигнули в юрбу і зникли.

14

Звістка блискавично облетіла місто.

— Александра мало не вбили!

— Треба принести жертви богам: він урятувався!

— І знаєте, хто його врятував? — звернувся якийсь офіцер до народу, що зібрався біля палацу.

— Хто?

— Один хлопчина. Син лікаря Філіппа.

— Стефан! — вигукнули ті, хто його знав.

За годину ім'я Стефана було в усіх на устах. Леонід та Ермолай пишались товаришем, Алька аж заплакала на радощах. А Стефанова мати Ельпініка обняла сина і сказала:

— Синку, я годувала Александра своїм молоком і любила як рідного. Яка я рада, що ти його врятував!

І знову почала розповідати, які чудеса сталися тієї ночі, коли народився Александр: на небі з'явилася велика зірка, в ту саму мить прибули три гінці й принесли три добрі вісті цареві Філіппу: стратег Парменіон переміг іллірійських варварів, царський кінь виграв на Олімпійських іграх, Олімпіада народила сина. А за кілька днів прийшла звістка з Малої Азії: того самого дня, коли народився Александр, згорів ущент великий храм Артеміди Ефеської, а жерці проголосили, що десь народилася людина, яка колись повалить і знову відродить Азію!»

Ельпініка розповідала не вгаваючи, аж раптом хтось грюкнув дверима.

На порозі стояв офіцер. За ним — раб, що тримав великий пакунок.

Офіцер передав Ельпініці листа і залишив пакунок на подвір'ї.

— Від Александра! — сказав він, віддав честь і пішов собі.

— Що там таке? — зацікавилась Ельпініка. — Що там таке?

Стефан розпечатав спершу листа. Від хвилювання на очах у нього виступили сльози, і він нічого не міг вчитати. Але потроху почав розбирати літери. Мати стояла перед ним і милувалася сином.

— Читай уголос. Я теж хочу почути! — сказала вона.

Стефан прочитав тремтливим голосом:

«Александр, син Філіппа,

своєму братові Стефану, синові лікаря Філіппа та Ельпініка, бажає здоров'я й радості!

Відсьогодні призначаю тебе своїм зброєносцем. Спатимеш у палаці, поруч з моєю кімнатою. Супроводитимеш мене скрізь і всюди, під час війни й миру. Ти виявився розумним та шляхетним і заслуговуєш на це.

А сьогодні ввечері запрошую тебе до палацу на бенкет, що я даю друзям на честь свого порятунку».

Мати стиснула сина в обіймах, сльози текли по її щоках.

— Мамо, чого ти плачеш? — здивувався Стефан.

— Не знаю, синку, не знаю, — відповіла Ельпініка. — Я радію, що наш царевич узяв тебе до свого почту. Але мені прикро, що ти не ночуватимеш удома.

Вона витерла сльози і силувано усміхнулась.

— Відкрий, синку, пакунок! Подивимось, що тобі прислав царевич.

Стефан швиденько розпакував. І що він побачив! Розкішне вбрання царського зброносця: короткий меч із золотим руків'ям, бронзовий карбований панцир, гарні шкіряні поножі, червоні сандалії...

— Синку мій, синку! — заплакала на radoцax бідна мати.— Якби ж то мені дожити до того дня, коли ти станеш стратегом!

Цієї хвилини двері відчинились і ввійшов Стефанів батько. Він був серйозний, але, якщо добре придивитися, можна було помітити на його обличчі велику радість, яку годі приховати.

Він поклав руку синові на голову, немов благословляв його.

— Я задоволений тобою, Стефане,— сказав урочисто.

— Тату! — вигукнув малий.— Александр узяв мене до себе зброносцем!

— Знаю,— відповів лікар.— А ще він запросив тебе сьогодні на бенкет, який влаштовує для найближчих своїх друзів. Тим-то я й збираюся сказати тобі кілька слів, якщо ти хочеш, щоб тебе любили й поважали люди.

— Я тебе слухаю, тату,— прошепотів схвильований Стефан.

— Насамперед я хотів би, синку, дати тобі ось яку пораду: ніколи не будь задоволений тим, що ти робиш. Завжди кажи собі: «Цього замало. Я мушу стати шляхетнішим, ще кращим!» Ніколи не дивися на гірших і не хвалися, що ти кращий за них, але дивися завжди на достойніших за себе. Хай тебе охопить бажання стати таким самим. Зрозумів?

— Зрозумів, тату,— прошепотів Стефан.

— Окрім того,— продовжував Філіпп,— даю тобі ще одну пораду: не поведься жорстоко й чванливо з нижчими від себе, будь лагідним і чуйним. Не підлещуйся до вищих від себе, а будь безстрашним та чесним. І, головне, ніколи не забувай, що ти вільна людина.

— Я ніколи цього не забуду! — знову прошепотів Стефан.

— А ось тобі й третя порада, Стефане,— вів далі Філіпп.— Кажи правду, хоч би там що! Ніколи не принижуйся до брехні. Той, хто може збрехати,— раб. Вільна людина, Стефане, каже лише правду.

Філіпп замовк, погладив сина по голові і додав:

— Я все сказав. Цих трьох порад досить. А тепер шви-

денько одягай нове вбрання і мерщій до палацу! Хай тобі щастить, і ніколи не забувай моїх порад!

Стефан поцілував батькову руку, взяв пакунок і зайшов до своєї кімнати перевдягнутися.

Коли він вийшов, мати не впізнала свого улюбленого меншого сина. Справжнісінький тобі царевич! Бронзовий панцир, меч із золотим руків'ям, червоні сандалії... Як вони йому пасували! Мати обняла його й поцілувала.

— Благословляю тебе, Стефано! — сказала вона здуше-ним від хвилювання голосом. — Я жінка проста і заповідаю тобі, синку, лиш одне: люби, люби людей!

15

Діставшись до палацу, Стефан ввійшов до зали, де були накриті столи й горіли бронзові світильники. Він довго ходив і роздивлявся настінний живопис.

Стефан добре знав Гомера, мати колись заколисувала його віршами з «Іліади» та «Одіссеї». А тепер він бачив на стінах героїв, яких любив змалку. Ось Одисей пливе морем на кораблі, прибуває на Итаку до своєї дружини, вірної Пенелопи, і вбиває женихів з величезного лука...

Далі зображений вродливий дужий Ахілл з кучерявим руським волоссям.

«До чого Александр схожий на нього!» — подумав Стефан. — До чого схожий! Викапаний Ахілл!»

Ахілл сидить на березі моря і оплакує свого улюбленого друга Патрокла. А ось він змагається з великим троянським героєм Гектором і вбиває його. Ще далі еліни радісно сходять на свої кораблі й повертаються на батьківщину. А на стіні навпроти зображено сліпого високочолого старця, що тримає на колінах діру й співає.

— Це Гомер! Гомер! — прошепотів захоплено Стефан. — Великий творець «Іліади» та «Одіссеї»: Батько всіх поетів.

Мати часто розповідала йому про Гомера. Де він народився? Ніхто того не відає. Сім міст сперечаються на право називатися його батьківщиною — Смірна, Хіос, Родос, Аргос, Афіни, Колофон та Саламін. Гомер був сліпий, ходив з міста до міста, співаючи на святах і при дворах царів та архонтів. Він співав, а юнаки захоплено слухали його і мріяли теж стати колись славетними героями, гідними того, щоб їхні подвиги оспівав великий поет.

Стефан довго дивився на сліпого Гомера — великого співця Еллади...

Праворуч від співця стояла вродлива жінка в панцирі й ві списом у руці, наче вона вирушала на війну. А ліворуч — інша жінка в блакитному хітоні з веслом на плечі. Її ноги обплутали морські водорості.

«Що це за жінки? — думав Стефан. — Хто б то міг бути?»

Цієї миті хтось поклав руку йому на плече.

Він обернувся — це був Александр.

— Дивишся на Гомера, любий братику? — спитав він усміхаючись. — Але чи знаєш ти, хто ці жінки, що намальовані поруч із ним?

— Ні, — збентежився Стефан.

— Це «Іліада» та «Одіссея»! — пояснив Александр. — Жінка зі списом — «Іліада», бо ця поема оспівує війни, а друга, з веслом на плечі, — «Одіссея», оскільки у творі описано подорожі Одіссея, що десять років поневірявся по морях, поки дістався на батьківщину.

Зібралися Александрові друзі, слуги принесли всілякі наїдки, чашник змішував у кратерах — великих срібних посудинах — вино з водою. Навколо столів стояли низькі лежа, на які полягали Александрові друзі, і почався бенкет.

— Передусім, — сказав Гефестіон, — вшануймо Зевса, який порятував нашого Александра!

Всі піднесли чаші й вилили кілька крапель вина додола на знак подяки Зевсові.

Александр підняв свою чашу.

— А тепер віддамо шану, — сказав він голосно, — жахливому богові війни Арею! Завтра почнемо готуватися, а за кілька днів вирушимо в похід. Тож хай бог війни буде з нами!

Після цих слів усі нахилили свої чаші і з них бризнули великі краплини вина в честь войовничого бога. Стефан стояв виструнчившись за спиною у Александра. Він мав бути завжди готовий виконати будь-яке його бажання.

Скінчивши трапезу, Александр обернувся до Стефана й мовив:

— Стефане, приведи, будь ласка, з сусідньої зали старого, що чекає там.

Стефан охоче кинувся виконувати доручення.

— Ми не варвари, — сказав Александр, — щоб на бенкеті тільки їсти й пити. Ми маємо не тільки тіла, а й душі. Задовольнилися наші тіла, тепер час задовольнити й душі. Я запросив старого сліпого рапсода Фемія, щоб він проспівав нам вірші Гомера.

Двері відчинилися, на порозі з'явився Стефан. Він тримав за руку поважного незрячого старого з лірою.

Увійшовши до сусідньої зали, Стефан збентежився. На якусь мить йому здалося, що він марить. До чого цей старий був схожий на Гомера, намальованого на стіні в бенкетній залі! Точнісінько він. Наче Гомер воскрес через п'ять століть і прибув до царського двору Македонії, щоб оспівати нового Ахілла, який народився знову-таки в Елладі,— Александра! І тепер він, Стефан, вів за руку на царський бенкет самого Гомера!

Александр відчув настрій Стефана, підняв руку і вказав на Гомерове поличчя на стіні.

— Гомер воскрес, Стефано! — сказав він, усміхаючись.

Стефан глянув на старого, потім на стіну і злякався: це був справді він!

— Не бійся, Стефано,— сказав Гефестіон, помітивши розгубленість малого.— Річ у тому, що наш шановний Фемій був тут кілька років тому, і цареві Філіппу так сподобався його спів, що він звелів одному художникові намалювати співця в образі Гомера. Тепер ти зрозумів?

— Так,— відповів Стефан і додав тихіше:— Але в першу мить я злякався!

Друзі засміялися.

Александр привітав сліпого співця, посадив його на узвишші і зітхнув:

— Якби ж то народився тепер у Елладі новий Гомер! Ми теж хочемо здійснити великі подвиги, та чого вони будуть варті, якщо немає великого поета, щоб оспівувати їх!

— Хіба це настільки важливо? — не погодився з Александром Кліт.

— Авжеж! — відповів Александр.— Ти здійсниєш великий подвиг, але скільки він житиме? Одне, два покоління його пам'ятатимуть і згадуватимуть твоє ім'я, а потім воно забудеться. Твоє ім'я зникне, немов тебе й не було ніколи на світі. Але якщо тебе оспіває поет, твоє ім'я лишиться навіки! Ніколи не вмере Ахілл! А чому? Тому, що його оспівав Гомер.

Александр промовляв із натхненням. Але, згадавши Ахілла, він на мить засмутився. Потім обернувся до старого рацода й попрохав:

— Любий Фемію, утіши нас, заспівай про Ахілла.

І рацод схилив сиву голову і почав співати:

Гнів оспівай, богине, Ахілла, сина Пелея,
Пагубний гнів, що лиха багато ахеям накоїв,
Душі славетних героїв навіки послав до Аїду..

В домі мореплавця Неарха сьогодні все було догори дном. Позавчора вранці цар Філіпп запросив його до себе.

— Наказую тобі,— сказав він,— рубати в лісі сосни та ялини, скликати майстрів з усієї Еллади, закласти нові верфі й розпочати будувати кораблі...

— Наближається благословенна година? — спитав схвилюваний Неарх.

— Наближається,— відповів Філіпп.— Нам більше не можна гаяти часу. Ти мені підготуєш великий флот, щоб переправити могутнє військо з Європи до Малої Азії. Гаразд?

— Гаразд! — радісно відповів Неарх.

Він одразу подався в густі македонські пущі, зібрав тисячі дроворубів і почав готувати ліс для кораблів.

Тож дім лишився без господаря, і сьогодні, як ми вже сказали, тут усе було догори дном. Алька бігала зранку мовчазна й заклопотана. Порпалася в шухлядах, збирала тканини, нитки, винесла на подвір'я олійницю. Потім вона витягла з шафи старі ляльки, відрізала їм коси, змішала борошно з водою й почала ліпити вуса та бороди своїм лялькам.

— Що ти там робиш? — спитала її мати.— Чи ти не збожеволіла?

— Я чекаю своїх подруг — Іфигенію, Клію та Єлену,— відповіла Алька.— Вони прийдуть до мене гратися.

— У що ж ви гратиметесь? Нащо ти ліпиш вуса лялькам?

— Побачиш, мамо, побачиш...— відповіла Алька.— Як прийдуть мої подруги, все побачиш...

— А Стефан приїде?

Алька розв'язала стрічку, що стягувала волосся, знову міцно зав'язала її, потім розірвала шматок тканини, що тримала в руці, і сказала:

— Який там Стефан? Його немає вдома. Він тепер живе в палаці і має себе за дорослого, а нас забув.

Пані Мельпо всміхнулася, але нічого не сказала. Вона попрямувала до викопаної серед подвір'я криниці, витягла води, набрала в глечик і знову зупинилася на мить, спостерігаючи, як дочка вкладає у візок свої ляльки з наліпленими вусами.

— Я чула, що Стефан вирушає в похід разом із царевичем...— озвалась мати.

— Так, так, я знаю! — озвалась Алька й тупнула ногою.— Я це знаю! Тим-то я й затіяла цю гру...

— Що ж то за гра?

— Ми лікуватимемо поранених!

Грюкнули двері, й почулися веселі голоси. Алька побігла зустрічати гостей.

— Нарешті! — кинулась вона обнімати й цілувати подруг.

Іфігенія, Кліо та Єлена — вродливі, розумні, безжурні — були одного з Алькою віку. Іфігенія — висока та струнка, з руськими косами та блакитними очима — була родом з Північної Македонії, онука стратега Антипатра. Кліо — низенька, чорнява, сміхотлива — племінниця Кліта, улюбленого Александрового друга. А третя — Єлена доводилась племінницею стратегу Антигону. Вона прибула до Македонії лише торік і пишалася своєю славетною батьківщиною — Афінами.

— Що таке Пелла? — часто говорила вона своїм подругам. — Село! Велике село! Якби ви бачили Афіни! Якби ви бачили, які там театри, храми, сади, палаці! А якби ви піднялись на Акрополь, до Парфенона! Кращого храму немає ніде в світі. Зверху видно всі Афіни, аж до моря. А навколо Аттика з її горами: Гіметом, Пенделі, Парнетою...

Подруги слухали Єлену, широко розкривши очі. Їм теж хотілося в Афіни.

— А ти бачила Перікла? — спитала Кліо.

Всі засміялися.

— Перікла? — перепитала гнівно Єлена. — Його навіть мій дід не застав!

Дівчатка увійшли на подвір'я — і весь дім одразу сповнився їхнім щебетанням і сміхом.

— У що ми гратимемося? — питали вони, з цікавістю дивлячись на Альчині приготування.

— В сестер-жалібниць! — поважно відповіла Алька.

— Оце це! — сказала Єлена, закопиливши губу.

— Адже післязавтра наше військо знову вирушає в похід, — мовила Алька.

— То й що? — спитала Іфігенія. — Хіба це вперше? Хіба ми не завжди воюємо? І ніколи не гралися в сестер-жалібниць.

Алька не відповіла, але знову вихопилась Кліо.

— Тепер зовсім інша річ! — вигукнула вона. — Зовсім інша!

— Чому? — спитали подруги.

Кліо підняла пальчик і урочисто промовила:

— Бо тепер на війну вирушає Стефан!

Вона вимовила тихо, по складах це ім'я, і всі розреготалися. Лише Алька не сміялась. Вона мало не розплакалась, але стрималася. Засоромилась. Не знала, що сказати й що робити...

На щастя, мати якраз винесла на подвір'я велику тацю з пирогом з медом та кунжутним насінням.

— Дякуємо! Дякуємо! — защебетали, підстрибуючи, подруги.

Незабаром усі вони були перемазані медом. Довелося вмиватися.

— Ну що ж, давайте гратися! — озвалась Іфігенія. — Де поранені?

— Ось вони! — показала Алька на ляльки, що лежали у візку.

— Що з ними? Куди їх поранено?

— Несіть бинти!

— Обмити рани!

Подруги галасували, метушилися, обмивали рани, змащували їх олією, різали тканину на бинти, переправляли «поранених» до «лікарні» — розбитої діжки.

— А вбиті в нас є? — спитала русява Іфігенія.

— Звичайно, є! — сказала Єлена. — Хіба на війні буває без убитих?

— Тож треба їх оплакати... — запропонувала Іфігенія.

— Ні! Ні! — вигукнула Алька. — Навіщо тужити? Вони полягли за батьківщину. Вони безсмертні!

— Тоді поховаймо їх! — запропонувала знову Іфігенія.

— Це можна, — погодилася Алька. — І прикрасимо могили квітами.

— І попросимо Стефана, — озвалася Клію, — написати на могилах епітафії.

— Стефанові не до нас, — спохмурніла Алька. — Хіба він залишить палац заради нас?

Та не встигла вона вимовити ці слова, як хтось постукав у хвіртку. Дівчатка побігли відчиняти. І кого ж вони побачили? Стефана!

Він стояв у новому червоному, тканому золотом, плащі. На поясі висів меч із золотим руків'ям — дарунок Александра.

Дівчатка розгубилися.

— Ласкаво просимо, стратегу! — озвалась нарешті Клію.

— Перевіряєш свій шпиталь? — спитала Іфігенія.

Лише Алька не мовила ні слова. Вона відступила на два кроки і відвернулась.

Стефан переступив поріг і усміхаючись підійшов до своєї малої приятельки.

— Що з тобою, Алько? — спитав він. — Ти сердишся на мене?

— Серджусь? — здвигнула вона плечима. — Чому?

— Що сталося? Чому ти змінилася?
— Я змінилася? Я? Це ти змінився, живеш тепер у палаці, начепив меч і геть забув про нас.

Стефан усміхнувся:

— Але ж, бачиш, я прийшов до тебе.

— Прийшов... прийшов...— прошепотіла Алька.— Адже ти вирушаєш на війну...

Їй стиснуло горло.

— Що ви там шепочетесь? — гукнула Клію.— Ідіть сюди! Будемо гратися разом. Ми вже поховали тих, що загинули на війні. Зроби їм напис на могилі, Стефане.

Стефан хвилину подумав і сказав:

— Найкращу епітафію склали спартанці для своїх воїнів, що полягли при Фермопілах. Чи знаєте ви її?

— Ще б пак! — гордо відповіла Іфігенія.— Ось вона:

Перекажи, подорожній, лакедемонцям, що вкупі
Мертві ми тут лежимо, вірні їм даним словам.

— Але ж це про Спарту! — сказала Єлена. Вона, як щира афінянка, не дуже любила Спарту.

— Ну то й що? — відказав Стефан.— Якщо хочеш, Спарту заміни Афінами.

— Або «батьківщиною», — додала Алька.— Тоді нікому не буде кривдно.

Пані Мельпо винесла пиріг почастивати Стефана.

— Дякую, пані Мельпо.

— Ти прийшов попрощатися з нами?

— Звідки ви знаєте? — здивувався Стефан.

— Сорока на хвості принесла, — відказала глузливо Клію.

— Так, я вирушаю в похід, — підтвердив Стефан.— Разом з Александром.

— Не повірю, що ти воюватимеш, — мовила Іфігенія.

— Ти ще малий, — зауважила пані Мельпо.— У тебе все попереду.

— Так, попереду, — прошепотів Стефан.— Попереду...

І ще тихіше додав:

— В Азії!

— І коли ж ви вирушаєте? — спитала пані Мельпо.

— Завтра.

— Так швидко! — скрикнула Алька.

— Александр поспішає, — пояснив Стефан.

Помовчали. Стефан з'їв два шматка пирога, випив кухоль кривичної води і подякував господині.

— Мені треба йти, — мовив він.— До побачення!

— Хай щастить! — сказала пані Мельпо і обняла його.

Дівчатка подали йому руки:

— Хай щастить! Хай щастить! — зичили вони.— Швидше повертайся!

— Я тобі щось приготувала...— схвильовано озвалась Алька.

Вона метнулася до хати, дістала з шухляди довгу вовняну хламиду, що вив'язала сама, і винесла її Стефанові.

— Це тобі. Щоб не застудився...

Пані Мельпо, усміхаючись, дивилася на доньку.

— Дякую Алько, — сказав Стефан.— Я не боюся застудитися, але носитиму її на згадку про тебе... Бувай здорова!

Дівчатка провели малого зброносця аж до брами.

— Повертайся скоріше! Скоріше! — гукали вони йому вслід.

Коли за ним зачинилася хвіртка, Алька обернулася до подруг і сказала:

— На сьогодні гра скінчилася! Продовжимо, коли повернеться Стефан.

17

Довкола здіймались гори, порослі дикими хащами, де блукали хижі звірі. Тут не було міст, лише вкриті снігом більшу частину року, занедбані поселення варварів — нечесаних, одягнених у шкури. Вони не знали, що то мистецтво, філософія чи благородні змагання, як-то Олімпійські ігри. Тут люди були ще дикі, живилися корінцями та сирим м'ясом і ревли, як звірі.

У цих темних лісах біля північних кордонів Македонії, недалеко від теперішньої столиці Болгарії — Софії, жило варварське плем'я медів. Філіпп кілька років тому підкорив їх, побудував там фортецю і лишив залогу. Тепер варвари повстали, перебили македонську залогу і настановили свого царя. Проти них і вирушив Александр, щоб покарати їх і поновити владу Македонії.

Напередодні походу його стара нянька, вірна рабиня цариці Олімпіади, постукала до нього в кімнату.

Александр іще не спав. Він сидів біля вікна й дивився на зоряне небо, заглибившись у думки. Яскраво сяяв Зевс, з-за нього визирав червоно-кривавий Арес. А Молочний Шлях розлився на все небо.

Александр кохався в зорях. А ще він полюбляв слухати музику. «Якби не царський трон, — якось сказав він своєму найближчому другові Гефестіону, — я так би й жив, спогля-

даючи зірки та слухаючи музику. Але на мене покладено інші обов'язки».

Так і цієї ночі він дивився на зорі й думав, що настає великий день в його житті. Вперше він бере на себе неабияку відповідальність — стає на чолі еллінського війська. Він не сумнівався у своїй перемозі, але серце йому калатало в грудях і на душі було неспокоїно.

Раптом хтось постукав у двері. «Це, напевно, Гефестіон, — подумав Александр. — Хоче, щоб я його взяв із собою, але ж країна, в яку ми йдемо, лежить на півночі, і якщо вдарить люта зима, що буде з моїм другом? Він не загартований. Захворіє... Ні, ні, я не візьму його з собою!» Александр рвучко підвівся, вирішивши відмовити в проханні найкращому другу. Відчинивши двері, він побачив стару Калліопу, загнуто, як і завжди, чорною хусткою.

— Що сталося, няню? — спитав здивований Александр. — Що привело тебе сюди в такий час?

— Твоя мати хоче тебе бачити, — відповіла стара.

— Чи вона не захворіла? — занепокоївся юнак.

Він дуже любив свою матір, не міг без неї жити. Коли йому траплялося сумувати, він ішов до неї. Вона тихо пестила кучеряву голову, і на серці йому одразу ставало легше. Ніхто, навіть Гефестіон, не розумів його так, як мати. Коли його груди розпирали честолюбні мрії і світ здавався йому затісним, друзі сміялися з нього. Гефестіон дивився на нього великими гарними очима і не міг збагнути, що з ним коїться. А батько, Філіпп, супив брови і казав різко: «Мені не подобаються пусті мрії та фантазії, зберися з розумом, тверезо дивись на дійсність!» Арістотель, його вчитель, хитав головою і повчав: «Людина сильна лише тоді, коли може обмежувати свої бажання». Тільки мати розуміла його. І не просто розуміла, а й потурала: «Ти народився, Александре, для великих справ, — казала вона. — Тієї ночі, коли ти народився, я бачила віщій сон — з моїх грудей виросла гігантська лоза, що вкрила своїм листям і гронами весь світ! Це ти, Александре, — останнє втілення великого бога Діоніса!»

Отже, мати не тільки любила його, а й добре розуміла. Тому Александр відчував, що не міг жити далеко від матері. Коли ж сьогодні опівночі стара Калліона сказала, що його кличе мати, він занепокоївся.

— Скажи мені правду, няню, — гукнув він, — чи вона не хвора?

— Ні, синку, ні... Вона хоче тебе бачити... Можливо, вона хоче дати тобі своє благословення, адже завтра ти вирушаєш на війну.

Александр зітхнув з полегкістю.

— Зараз прийду. Іди!

Александрова мати мала химерну вдачу. Свою опочивальню вона заслала розкішними килимами й прикрасила дивними малюнками. Олімпіада, одна з небагатьох, була втаємничена в ритуальні містерії острова Самофракії. Там ще дівчам вона познайомилася з Філіппом і стала його дружиною.

Часто бачили, як вона в місячні ночі танцює з двома великими зміями, що оплели їй руки. Цариця звеліла намалювати на стіні опочивальні свого бога — покровителя Діоніса на чорному кораблі, за щогли якому правила лоза з гронами винограду. Поруч танцювали зі зміями на руках та в косах супутниці Діоніса — менади. А на її широкому ліжку був намальований єгипетський бог Амон з двома баранячими рогами на голові. Вона часто бачила його уві сні і довірила свого єдиного сина Александра його піклуванню.

«Коли твоя ласка, Амоне,— молилася вона,— хай увійде колись Александр до твого святилища в пустелі Єгипту і вклониться тобі».

18

Александр тихо прочинив двері і ввійшов. Спочатку він нічого не розібрав. У кімнаті було повно диму від великої кадильниці з розжареним вугіллям та різними пахучими смолами й ладаном.

За хвилину очі звикли до темряви і він побачив свою матір на ліжку в вінку з золотого плюща на чорних косах.

Він підбіг, поцілував їй руку і спитав:

— Що ти хотіла, матусю?

Вона, не відповідаючи одразу, підвелася, погладила його по голові й застогнала.

— Ти чимось засмучена, мамо? — занепокоївся Александр.

— Я щаслива,— відповіла Олімпіада.— Я бачила сон і покликала тебе, щоб розповісти його. Ти знаєш, бог часто з'являється мені уві сні і прорікає майбутнє...

Александр схвильовано слухав. Він не перебивав, з нетерпінням чекаючи розповіді про її віщий сон.

— Я бачила сон,— вела далі Олімпіада.— З моїх грудей вийшов лев. Шлях його був нескінченний. Він пройшов Македонію, Фракію, дістався до моря, перестрибнув на протилежний берег, подався далі, і всі звірі вили від жаху й тікали від нього. Так він дійшов до краю світу, а тоді обернувся й поглянув на мене, усміхаючись. І тоді я побачила, що це був ти, Александре!

Александр, підвівся. Його серце переповнювали гордість і радість. Він труснув головою, і Олімпіада сторопіла — перед нею стояв лев. Вона скрикнула, заплющила очі і почула ласкавий голос Александра:

— Мамо, благослови. Я лев. Твої слова окрилюють мене. Завтра я вирушаю, здобуду перемогу над варварами, а потім перетну Геллеспонт, вступлю в Азію, оволодію світом. Буде так, як тобі снилося.

— Моє благословення з тобою, сину! — мовила Олімпіада і поклати руку йому на голову.

Дотик її руки немов обпалив його.

Наступного дня, коли військо йшло по вулицях столиці з Александром на чолі, він ще відчував той палючий дотик матеріної руки.

Стефан верхи на баскому коні гарцював за диким Букефалом. Він був у повному обладунку — бронзовий панцир, червоні сандалії, а з правого боку, на поясі, сяяло золоте руків'я меча.

Військо просувалося все далі на північ удень і вночі. Проминули густі ліси, подолали гори, вступили на широку рівнину. Подеколи натрапляли на нужденні села, часом на отари овець. Вночі розпалювали вогнища у таборі й чули, як десь далеко виють вовки.

Коли вони вирушали з Пелли, сяяло сонце, небо було ясно-блакитне. Тепер небо затягло важкими хмарами, ставало дедалі холодніше.

— Вперед! Вперед! — погукував Александр до війська.

Одного дня варвари влаштували на них засідку в густому темному лісі.

Александр їхав попереду війська разом з найвірнішими друзями. Раптом з дерева пострібали дикуни з сокирами і кинулися до македонян.

— Нарешті! — весело озвався Александр. — Я стільки днів чекав на зустріч з вами.

Він обернувся до товаришів і вигукнув:

— Уперед, друзі!

Вони з'юрмилися навколо нього, й почався бій.

— Ми немов полюємо на вепрів! — сказав Кліт, поділивши списом якогось варвара.

За годину нападники порозбігалися. Койн був легко поранений у коліно, а Кратер — у праву руку, в яку влучив великий камінь.

Ввечері військо зупинилося на перепочинок. Александр ходив від вогнища до вогнища і розмовляв з воїнами:

— Ми наближаємося до серця ворога... Скінчилися наші мандри, тепер нарешті почнеться війна. Я покладаюся на вас!

Згодом Стефан згадував цей похід, як жахливий сон. Одно-го холодного ранку вони натрапили на поселення варварів, які кинулися на них з сокирами. Почалася битва.

Стефан стояв на пагорбі біля Александрового намету і спостерігав. Елліни і варвари змішалися в одну купу. Вирізнявся лише Александр на вороному коні. Золотаве волосся царевича розвівалося на вітрі.

Надвечір варвари стомилися й почали відступати. Македонські вершники їх переслідували. По всій долині чути було лише лемент варварів та іржання коней.

Македоняни ввірвалися в поселення, підпалили його... Два дні диміли оселі варварів. На третій день там лишилося тільки згарище.

— Палити вміють і варвари,— сказав Александр.— А ми повинні будувати!

— Тож побудуємо велике місто! — підтримали його товариші.

— Так, велике еллінське місто з високими мурами, і залишимо військову залогу, щоб варвари більше не наважувалися повставати.

— Александрополь! Александрополь! — загукали друзі царевича, підносячи мечі.

— Добре, хай буде Александрополь! — погодився Александр.— І хай боги дадуть, щоб це було не останнє наше місто. Щоб ми збудували й інші Александрії та Александрополі аж до краю світу.

19

*«Фліпп, цар Македонії,
до Александра, свого сина.*

Вітання!

З великою радістю я дізнався, сину, що ти переміг диких медведів і заснував нове місто. Я згоден, щоб його назвали Александрополем на твою честь.

Одержавши цього мого листа, рушай із своїм військом на зустріч зі мною до гирла Дунаю на Чорному морі. Посилаю тобі вірних мені провідників.

До столиці ми повернемося разом».

Прочитавши листа від батька, Александр прикусив губу. Він швидко сховав його в пояс і підвівся. Стефан стурбовано поглядав на нього. Царевич здався дуже засмученим.

Александр обернувся до свого зброєносця і сказав:

— Стефане! Поклич сурмачів!

Незабаром сурмачі з'явилися.

— Сурміть збір! — наказав Александр. — Ми рушаємо!

У таборі залунали сурми. Воїни бігли шикуватися. Александрові друзі були дуже здивовані.

— Ми рушаємо? — спитав Птолемей. — Чому?

— Хіба ми не збиралися, — озвався Кратер, — підкорити всі варварські народи навколо?

— Так звелів цар! — сказав глухим голосом Александр. — Негайно рушати йому назустріч до Чорного моря...

— Він заздрить твоїм перемогам, Александре! — буркнув Пердікка.

— Мовчати! — гримнув Александр і злетів на Букефала.

Залогу — дві тисячі добірних воїнів — Александр залишив у цьому дикому краї. Перш ніж рушати, він звернувся до них:

— Я лишаю вас серед варварів. Високо несить ім'я Еллади! Не піддаватися ницим пристрастям, розбрату, лінощам, страху, бо загинете... Ви — серед ворогів, тож вправляйтеся щодня, щоб бути сильними. Поводьтеся з варварами лагідно, доброзичливо. Не забувайте, що ви елліни, не забувайте, що я вас лишаю тут не тільки для того, щоб ви наглядали за варварами, а й прилучали їх до нашої культури. Я передаю вам диких звірів і хочу, щоб ви зробили з них людей!

Незабаром звитяжне Александрове військо зникло в густих хащах і потяглося далі серед снігів на північ.

Ночами, коли військо ставало на відпочинок, навколо табору снували зграї вовків. Щоночі вони загризали двоє-троє коней.

— Розпалюйте вогнища! — наказували командири. — Розпалюйте вогнища, щоб налякати звірів.

Удень сонце зовсім не з'являлося, небо було вкрите важкими хмарами і безперестану падав лапятий сніг.

Минуло три дні, чотири. П'ятого дня надвечір, коли Александр зупинився на ніч табором, прибули гінці з Македонії.

Вони спішилися, зайшли до намету і передали царевичу кільканадцять листів. Царевич жадібно поглянув на них і відібрав два. «Це від мами, — прошепотів він, — і від Гестіона»,

Стефан стояв у кутку і спостерігав. «От якби мені був лист з дому!» — думав він.

Александр підняв очі.

— Ти тут, Стефане? — спитав він. — Ось маєш два листи.

Стефан підбіг і нетерпляче вихопив листи з рук царевича. Подякував і вийшов з намету. Підійшовши до багаття, яке розклали воїни неподалік, він почав читати.

Один лист був від батька.

«Ми з радістю дізналися, сину, — писав він йому, — що наше військо здобуває перемоги. Я радий, що тобі випало щастя бути в його лавах у такому юному віці. Це допоможе тобі стати колись гідним Еллади.

Я знаю, що там, де ти тепер, холодно і йде сніг. Але не треба боятися холоду. Хто його боїться, той ще більше мерзне.

Нічого не бійся, Стефане. Немає більшої ганьби, ніж боягузтво. Треба витримати все — втому, холод, голод. І не забувай трьох моїх порад, що їх я дав тобі того дня, коли ти став на службу в палаці».

Наприкінці листа Стефан упізнав мамин почерк. Вона теж написала кілька слів. Стефан прочитав, і на очі йому набігли сльози.

«Синку, бережись, не застуджуйся. Якщо ти захворієш, що буде зі мною, синку?»

Стефан щільніше загорнувся у вовняну хламиду і розпечатав другого листа.

— Алька! — радісно скрикнув хлопчик. — Алька мені пише!

Поханцем він прочитав:

*«Алька, дочка мореплавця Неарха,
Стефанові, синові лікаря Філіппа.
Вітання!*

Відтоді, як ти вирушив у похід, я вишиваю для тебе на білій хустині зелений лавровий вінок. Скоро закінчую. Коли повернешся, я подарую його тобі. А внизу в кутку я вишила малими літерами своє ім'я, щоб ти мене не забував.

Коли ж ти повернешся? Мені казали, що там, де ти тепер, холодно, проте я не тривожусь, бо дала тобі вовняну хламиду. Бережи горло!»

— More! More!

Воїни весело били в щити, вершники здіймали свої довгі списи:

— More! More!

П'ятнадцять днів вони йшли крізь заметілі, відбиваючись то від вовків, що ставали дедалі зухвалішими, то від варварів, що зненацька нападали із засідок.

А сьогодні опівдні вони побачили, як мерехтить далеко на обрії велике блакитне марево. А кілька вивідувачів, що їхали попереду, повернулися з радісною звісткою:

— More! More!

Надвечір вони дісталися до перших наметів Філіппового війська. Воїни радісно обнімалися і обмінювались новинами:

— Ми перемогли варварів і заснували нове місто Александрополь. А ви?

— Ми зустріли тут скіфів. Вони неперевершені лучники. Їхньому цареві Атею дев'яносто років. Але який воїн! Ми пропонували йому здатися, та старий не послухався! «За все своє життя, за дев'яносто років,— відповів він,— я не мав сорому. То що ж, тепер терпіти сором? Ніколи!» Він зібрав тисячі лучників, сам узяв свій старий лук і — на нас. Але куди йому проти наших фаланг... За кілька днів ми їх розбили, захопили гавань і побудували при вході до неї з кожного боку по фортеці. Чорне море тепер наше!

Філіпп ще здалеку побачив Александра й поспішив з двома старими стратегами — Антіпатром та Парменіоном — назустріч йому.

— Вітаю тебе, Александре! — сказав він. — Вітаю тебе, переможцю!

Цар обійняв сина і провів його до свого намету. Палало світло, стіл був накритий. Філіпп любив розкоші, любив добре поїсти й повеселитися. Він завжди мав при собі якогось-небудь дотепника, що вмів розсмішити царя.

Александр подивився на багатий стіл і усміхнувся.

— Я не голодний,— сказав він. — Я хотів би спершу подивитися на гавань і на твої фортеці.

— Невже ти не стомився? — поглянув на нього здивовано Філіпп.

— Ні,— відповів Александр. — Спершу я хочу бачити гавань.

Філіпп невдоволено підвівся з-за столу.

— Ходімо! — сказав він.

Батько з сином ішли попереду, позаду — почет. Вони попрямували до моря і, діставшись до гавані, оглянули нещодавно збудовані споруди.

Александр уважно придивлявся до всього. Але не мовив ні слова.

— Чому ти мовчиш? — спитав його Філіпп. — Яка твоя думка?

Філіпп занепокоєно дивився на Александра. Хто такий Александр? Хлопчак! А втім, цар Філіпп, бувалий воїн, хотів знати думку цього безвусого недосвідченого юнака. Александр подумав кілька хвилин.

— Дуже добре! — сказав він нарешті.

— Отже, ти схвалюєш? — спитав насмішкувато Філіпп. — А можеш мені це пояснити?

— Можу! — відповів Александр.

— Цікаво.

— Ця гавань нам дуже потрібна, — поважно відповів царевич. — Південне та східне узбережжя Чорного моря під владою персів. Отже, вони могли б, якби ми опинилися в Азії, переправити своє військо морем і напасти на нас у Македонії. І тоді б ми були змушені залишити Азію й повертати додому. Але тепер...

Філіпп простягнув руку й доторкнувся до Александрового плеча.

— Сину, — сказав він, — я тобі це вже казав і повторюю знову: Македонія для тебе замала. Тобі треба більшого царства.

— Я його знайшов, — усміхнувся Александр. — Азія. Лишається тільки взяти її.

— Всю Азію? — спитав з іронією Філіпп.

— Всю, — озвався глухим голосом Александр.

— Досить було б і Малої Азії. Визволити еллінів. Та й годі.

— Ні, цього замало! Замало! — прошепотів Александр.

Більше вони не промовили ні слова. Повернулися до царського намету, сіли за стіл. Два старі стратеги та кілька командирів із загону гетайрів сиділи разом з ними. Гетайри були найхоробріші й найвідданіші воїни Філіппа. Всі вони походили із шляхетних та багатих родин.

Філіпп їв з великим апетитом, а чашник раз у раз наповнював його келих вином. Цар жартував, голосно сміявся, очі його блищали. Сьогодні він був задоволений. Александр мало їв, мало пив і мовчав — його думки були далеко, в Азії.

Наступного ранку Філіпп скликав до себе воєначальників.

— Ми зробили велику справу, — сказав він. — Мали певну мету і досягли її. Час повертатися до столиці. Я маю прикрі новини з Еллади. Там знову почався розбрат. Батьківщина може загинути. Треба негайно повернутися й навести лад.

Стефан з радістю слухав ці слова царя. Вони повернуться додому, він побачить знову коханих батьків, постукає знову до хвіртки навпроти, вийде Алька і стріне його на порозі.

— Уперед! — наказав Філіпп. — На батьківщину!

Військо радо вирушило додому. Йшов сніг, було дуже холодно. Але воїни на те не зважали.

— Що ближче, — казали вони, — до батьківщини, то тепліше. Треба терпіти!

Вони пройшли знов по засніжених долинах та горах, проминули нове місто Александрополь. Попереду йшло Філіппове військо, позаду — Александрове.

Однієї ночі якийсь варвар з племені медів проник у військовий табір і дістався до Александрового намету. Вогнище було розкладене, вартові не спали, проте ніхто не розпізнав варвара. Подумали, що то був свій, фалангіт.

Стефан іще не спав. Він сидів перед наметом царевича біля вогнища та грівся. Раптом він побачив якусь тінь і підхопився.

— Це не македонець, — прошепотів він. — Ні!

Тінь рухалась просто до Александрового намету.

— Ти хто? — скрикнув Стефан і схопив варвара за довгий одяг. — Ти хто? Чого ти хочеш?

— Мені треба до Александра! — відповів невідомий із сильним акцентом. — До Александра!

— Нащо він тобі?

— Треба. Я друг.

— Стій! — сказав Стефан. — Я піду й скажу йому, що ти його хочеш бачити. Постій тут!

— Добре, йди.

Незабаром Стефан вийшов.

— Заходь, — сказав він варварові і сам зайшов до намету, щоб захистити Александра.

Але царевич зробив йому знак:

— Йди спати, Стефане! Лиши нас самих.

Побачивши, що Стефан вагається, він додав:

— Не бійся, це друг. Я його знаю.

Стефан вийшов. Та хіба тут заснеш! Він зупинився біля памету і тривожно чекав.

Минуло п'ять хвилин, десять... У наметі тихо розмовляли, але не дібрати про що. Незабаром варвар вийшов, закутався у довгий плащ і зник у темряві.

Наступного ранку Александр покликав до себе друзів.

— Ведіть моє військо,— наказав він їм.— А я поїду з батьком.

— Чому? — засмутились друзі.— Ти нас залишаєш?

— Тільки на сьогодні! — відповів Александр, і, пришпоривши коня, помчав навздогін батькові, який їжав попереду.

Філіпп обернувся й побачив сина.

— Ти зі мною? Що сталося?

— Батьку,— одказав Александр,— ти бачиш той ліс, що чорніє між двома горами?

— Бачу.

— Там заховалися варвари, щоб напасти на нас.

— Звідки ти знаєш?

— Від моїх вивідувачів,— відповів Александр.

Філіпп острожив коня, оглянув свій авангард, дав накази офіцерам і повернувся назад.

— Ми готові! — сказав він синові.

Опівдні вступили в ліс. Військо, просувалося тихо й обережно. Александр не відставав од батька.

Раптом кілька собак, що бігли за військом, загавкали. Вони розлючено кинулися в хащі.

— Пильнуй! — крикнув Філіпп.

І раптом з-за дерев вибігли з жахливими криками варвари, озброєні сокирами. Зав'язався бій, підтяглося військо, оточило варварів, які у відчаї стали битися, як зацьковані звірі, вимахаючи навсідч сокирами.

Якийсь велетень, очевидно вождь, упізнав царя Філіппа й кинувся до нього. Піднявши сокиру, він рубонув, і цар упав з коня з глибокою раною на нозі.

Варвар кинувся до нього, заніс сокиру над головою царя. Але, наче блискавка, налетів Александр і розкраяв мечем голову варварові. А потім, піднісши щит над пораним батьком, не підпускав до нього ворогів.

Смеркало. Варвари, побачивши, що їхнього вождя вбито, відступили. Александр узяв батька на руки і поклав його на свого плаща.

Він дав наказ швидко розкласти вогнище, промив рану вином і міцно перев'язав. Філіпп усміхнувся.

— Дивися! — сказав він і, піднявши хитон, показав своє

тіло. Воно було вкрите шрамами з колишніх битв.— Бачиш, я звик.

— Відпочивай, тату. Якщо тобі щось буде потрібно, покликай мене. Я спатиму тут, поруч із тобою.

— Дякую, Александре,— мовив Філіпп і потиснув синові руку.

22

За кілька днів Філіпп і Александр на чолі війська в'їжджали переможцями до столиці. Місто було у святковому вбранні. Лавровими та міртовими гілками завітчані будинки й вікна, весь народ — жінки, чоловіки, діти — висипали на вулиці славити царя та його сина — двох звиятців.

За Александром на своєму конику поспішав Стефан. Він роззирався довкола, немов когось шукав.

З натовпу огрядний старий іронічно розглядав Стефана. Хлопець побачив його і прикусив губу.

— Філософ Каллістен,— прошепотів він і відвернувся.

Раптом Стефан радісно стрепенувся. Перед палацом танцювали й співали дівчата віком від десяти до п'ятнадцяти років у вінках з квітів.

— Алько! — гукнув Стефан.— Алько!

Вона почула його і помахала рукою. Йй теж хотілося крикнути: «Стефане! Стефане!», але вона засоромилася.

Цар Філіпп спішився, Александр подав йому руку й допоміг зійти по сходах. Через рану цар кульгав. Нога йому ще боліла. Народ у захваті кричав: «Слава!»

— Наш цар знову поранений,— казали в натовпі.— Він пролив кров за батьківщину!

Цар зупинився перед входом до палацу, обернувся і привітав народ.

Весь день місто святкувало подвійну перемогу: батько переміг скіфів на Чорному морі, а син — диких варварів у горах.

Стефан побіг додому. Ото було радості! Мати плакала, батько намагався приховати хвилювання.

— Дуже холодно було, Стефане? — спитав він.

— Ні,— відповів, сміючись, Стефан.— Я не мерз, не голодував, не перевтомлювався. Все було добре!

Незабаром він підвівся.

— Я піду до Альки,— сказав він.— Вона, напевно, чекає.

— Иди, сину,— дозволила мати.— Вона тобі й дарунок приготувала.

— Я знаю,— мовив Стефан.— Знаю. Вона писала. Вишнвання.

За мить Стефан опинився біля Альчиного дому. Постукав.

І Алька одразу, наче стояла біля хвіртки й чекала, відчинила й стала перед ним.

— Стефано! — прошепотіла вона тремтячим голосом.

— Алько! — вигукнув Стефан.

Вони довго говорили і ніяк не могли наговоритись, наче двоє пташенят навесні, що сидять на розквітлому дереві та щебечуть без упину.

— Розкажуй мені все-все! — просила Алька.

І Стефан розповідав, що він бачив, у яких краях бував, через які ліси та річки переходив, як зрадив, коли побачив здалеку море.

А в цей час Александр сидів біля материних ніг і коротко розповідав про похід.

— Нічого особливого,— мовив він наприкінці.— Так, невелика прогулянка.

— Правильно,— озвалась Олімпіада.— Невеличка прогулянка. Але настане день, коли ти вирушиш, щоб завоювати світ.

— Коли?

— Ти поспішаєш? Я теж. Але вирішують боги, вони знають. Тож будьмо готові.

— Я готовий хоч зараз, мамо. Я не можу спати. Не можу радіти. Весь час тільки чекаю.

Він підвівся й походжав по материній кімнаті, наче лев у клітці. Дивився на стінний розпис, на бога Діоніса, що плив по синьому морю на кораблі, на щоглах якого висіли чорні виноградні грона, і серце його калатало.

Він чув, як унизу, в царській стайні, іржав Букефал, немов теж поспішав. Якась ластівка раптом залетіла до кімнати, промайнула стрілою й випурхнула в протилежне вікно.

— Добра ознака! — сказала Олімпіада.

— Це перша ластівка, яку я бачу цього року. Вже настала весна.— І невдовзі додав: — Як минає час, як минає час! Боже мій, а я не роблю нічого!

Він поцілував материну руку і, вийшовши з кімнати, спустився до стайні. Букефал побачив його, підняв велику голову з білою зіркою на лобі й заіржав.

Александр скочив на нього і виїхав з палацу. Його сестра

Клеопатра стривожилась, побачивши його блідого і стомленого.

— Що з тобою, Александре? — спитала вона.

— Нічого, Клеопатро. Я прогуляюся.

Він скавав полем, і золоте його волосся розвівалося на вітрі. Арістотель, що саме прогулювався з двома своїми учнями, розповідаючи їм про сімох мудреців Еллади, зупинився, побачивши його, і прошепотів:

— Ахілл!

Александр їх не помітив. Він дивився в далечінь перед собою. Арістотель обернувся до своїх учнів і сказав:

— Велике, благородне плем'я еллінів! Кілька сторіч тому воно спромоглося народити Ахілла, великого воїна. Тепер воно знову його народило, довершеного красою, силою, шляхетністю. Йому не бракує нічого.

— Ні, дечого бракує, — наважився заперечити чорнявий юнак з полум'яними очима, що стояв по праву руку від великого вчителя. — Дечого йому бракує.

— Чого? — спитав Арістотель.

— Гомера, великого поета, щоб його оспівав і обезсмертив.

Арістотель схилив голову.

— Ти маєш рацію, Теофрасте, — відповів він стиха.

23

Прилетіли ластівки й побудували собі гніздечка, розквітли дерева, і зав'язалися перші мигдалини. Земля знову вкрилася зеленню. Зацвіли знову анемони, маки, жовті стокротки.

З галереї палацу Александр бачив, як заходять до великої гавані й кидають якір перед столицею кораблі з усіх кінців Еллади. Вони привозять вино, оливу, пшеницю, вовну, фрукти, а вивозять з Македонії ліс, шкури, овець та волів.

Александр бачив, як кораблі напинають вітрила та відпливають, зникаючи на обрії, немов білі птахи. Вони виходять у відкрите море, і одні прямують на південний захід до узбережжя Еллади, інші — на південний схід до Малої Азії.

«Коли ж бо з'являться в цій гавані військові кораблі? — думав він. — Коли ж ми рушимо на Азію?..»

Весна вже кінчалася, коли прибув великий корабель з Еллади. Троє чоловіків поспіхом стрибнули на берег і одразу швидким кроком подалися до палацу.

Філіпп чекав на них.

— Царю Македонії! — звернулися вони.— Великий наш союзнику, нас вирядив Всегрецький союз до тебе по допомогу.

Філіпп хитро примружився.

— Я готовий зробити все, що в моїх силах,— сказав він.— Я вас слухаю.

Найстарший з прибульців почав:

— Мешканці Амфісси знову зазіхнули на священні землі Дельфійського святилища. Союз засудив їх і наказав повернути землі та відшкодувати збитки святилищу. Проте вони відмовляються. До них пристали ще й фіванці. Афіни та інші міста не наважуються піти на них війною: бояться фіванців. То хто ж візьметься покарати негідників? Лише ти, царю Македонії, маєш силу піти війною й відновити справедливість. Тому ми й прийшли до тебе з проханням. Згоден?

Про таке міг хіба що мріяти хитрий і честолюбний Філіпп. Але він приховав свою радість. Нахиливши голову, удав, що обмірковує прохання. Посли дивилися на нього в тривожному чеканні.

Нарешті цар підвів голову.

— Це не так легко,— відповів він.— Доведеться скликати все військо. Це клопітне діло, та й витрати великі... І до того ж мені не дають спокою варварські племена на північних кордонах.

Він замовк і знову удав замисленого. Тоді озвався другий посол:

— Ти знаєш, царю, що розбрат роздирає Елладу. Весь час одне місто воює з іншим. Внутрішні війни нас доконали. Єдина надія лишилась для Еллади — ти.

Філіпп зітхнув. Він підвівся, немов прийняв рішення, і сказав:

— Добре. Я принесу й цю жертву в ім'я батьківщини. Я згоден.

— Дякуємо! — вигукнули послы.— Дякуємо!

— Ідьте й перекажіть, що я вирушаю. Я покараю негідників, наведу лад, припиню розбрат. Ми, всі елліни, знову з'єднаємося, щоб разом протистояти спільним ворогам — варварам.

Послы вклонилися і відпливли з доброю звісткою до Еллади.

Зоставшись на самоті, Філіпп потирав на radoщах руки.

— Це те, що треба! Саме те, що треба! — повторював він і походжав, накульгуючи, по великій тронній залі.— Є при-

від ввести військо до Еллади, змусити всіх визнати мою силу, припинити розбрат, щоб міста не гризлися за свої дріб'язкові місцеві інтереси.

Він дивився в напрямку Еллади й посміхався.

— Я їх примушу оголосити мене головнокомандувачем... Досягну, нарешті, своєї великої мети.

Він плеснув у долоні. Начальник царської варти відхилив важку завісу й увійшов.

— Амінто, — наказав йому цар, поклич до мене негайно Парменіона та Антіпатра.

Обидва вірні соратники Філіппа прибули негайно.

— Настав священний час, любі мої друзі, — радісно сказав їм цар. — Елліни самі запрошують мене з військом до Еллади, щоб навести там лад. Готуйте відбірні фаланги, добирайте найкращих вершників. Ми вирушимо ще до кінця місяця.

Нарешті Еллада врятується від анархії!

24

Наприкінці місяця тридцять тисяч піших воїнів та дві тисячі вершників були готові вирушити в похід.

Стояла осінь. Яблуні, груші, смоковниці вгинались від важких плодів, вже починалося збирання винограду. Александр повертався з прогулянки за місто разом зі своїм учителем Арістотелем.

— Александре, — казав йому мудрий учитель, — завтрашній день стане великим для всієї Еллади. Твій батько несе згоду й мир у грецькі міста, які стільки років гризуться між собою. Якщо це йому вдасться, то здійсниться велика мрія кожного справжнього громадянина: Еллада об'єднається. А коли об'єднається Еллада, тоді й ти, Александре, одного дня здійсниш свою мрію — завоюєш Азію.

Александр слухав мовчки. Все, що йому казав учитель, він вважав слухним, бо знав, яке велике значення має цей похід, і просив батька взяти його з собою. І цар призначив його командиром кінноти.

Мудрий Арістотель вів далі:

— А що означає завоювати Азію? Ти розумієш?

— Як не розуміти? — жваво відповів полум'яний царевич. — Розпочати війну, перемогти, оволодіти містами, лишити в них залоги й проголосити себе царем.

— Цього замало, замало! — сказав, підвищуючи голос, Арістотель,

Александр хвилинку подумав.

— Ти маєш рацію, мудрий мій учителю,— сказав він.— Мало оволодіти лише тілом, треба завоювати також і душу. Щоб оволодіти Азією по-справжньому, треба завоювати передусім її душу.

— А як ти цього досягнеш?

— Передаючи варварам грецькі звичаї, наше мистецтво, літературу, науки. Щоб вони жили, як елліни,— просвітити їхній розум, урівноважити варварську силу, навчити їх, що найбільше благо людини є свобода.

Аристотель, задоволений, слухав свого учня. Коли юнак скінчив, мудрий учитель взяв його за руку:

— Хай боги допоможуть тобі, Александре,— мовив він,— якомога швидше завоювати Азію, саме так, як ти щойно сказав!

— В ім'я всегрецького бога! — проголосив Філіпп перед своїм військом наступного ранку і дав знак рушати.

Вони пройшли Західну Македонію, неозорі поля Фессалії, форсували річку Пеней і дісталися до славетних Фермопіл.

Коли грецькі міста дізналися, що Філіпп зі своїм військом вступив в Елладу, то обурились. Демосфен почав знову виступати з полум'яними промовами проти Філіппа.

— На нашу землю вдерся варвар! — кричав він афінянам.— Він підкорить собі Елладу, ми втратимо нашу свободу! Всім вільним грецьким містам треба об'єднатися проти нього!

Він поспішив у Фіви, закликаючи до єднання всієї Еллади проти Філіппа. Демосфен був великий оратор, щирий патріот, але недалекоглядний політик. Він не розумів, що македонці теж елліни і що тепер для врятування Еллади їй треба згуртуватися навколо сильної особистості. А на ті часи була лише одна така особистість — цар Македонії. Центр грецької могутності пересунувся на північ, до Македонії.

Демосфен своїм ораторським мистецтвом підбурих проти Філіппа багато грецьких міст: Афіни, Фіви, Корінф, Мегари, Керкіру. Сам Демосфен узяв щит та спис і пішов на війну.

Марно Філіпп виряджав по всій Елладі гінців з посланням:

— Я прийшов не підкоряти Елладу! Я також еллін, я прийшов покласти кінець розбрату, щоб ми всі об'єдналися і визволили греків, які живуть в Азії. Отака моя мета. Не треба нам воювати!

Але елліни, збаламучені Демосфеном, не вірили йому.

— Геть! Геть! — кричали вони. — Геть македонського вара!

Македонське військо тим часом пройшло Беотію і дісталоя до Херонеї, що поблизу Фів. Під великим дубом, на березі річки Кефіса, Александр поставив свій намет.

— Стефано, — сказав він своєму малому зброносцеві, — завтра буде бій. Наші супротивники численні. Вони чудові воїни. Бій буде жорстокий. Якщо зі мною щось трапиться, візьми ці два листи і передай один матері, другий — Гефестіону. Зрозумів?

— Зрозумів, — сказав Стефан здушеним голосом.

Він заховав у пазуку обидва листи, і очі йому наповнилися слізьми. Александр лагідно плеснув його по плечу.

— Не журися, братику, нічого зі мною не станеться. У мене попереду, я думаю, ще довгий шлях. Але треба, про всякий випадок, усе передбачити. Людина мусить бути готова до смерті кожної миті.

Філіпп покликав сина до себе.

— Александре, — сказав він йому, — завтра відбудеться велика битва. Наші супротивники не поступаються нам у військовому мистецтві. До того ж вони численніші. Отже, якщо ми хочемо перемогти, нам доведеться вдатися до хитрощів. Я покликав тебе, аби довірити тобі свій план.

— Слухаю тебе, батьку, — мовив Александр.

— Чи ти знаєш, як розташовані війська противника? — спитав Філіпп.

— Знаю, — відповів Александр. — Я послав розвідників. На лівому фланзі десять тисяч афінян та шістьсот вершників, у центрі малі союзні міста, дев'ять тисяч піхоти та шістьсот вершників і ще п'ять тисяч найманців. На правому фланзі біля річки Кефіса стоять фіванські фалангіти, двадцять тисяч піхоти та вісімсот вершників. У тому числі й славетний Священний загін — триста добірних юнаків.

Філіпп слухав сина з захопленням.

— Александре, — сказав він, — твої відомості точніші за мої. Ти маєш кращих розвідників.

Александр усміхнувся.

— Тож який у тебе план, батьку?

— Слухай. Ти зі своєю кіннотою береш на себе фіванців, я з добірними фалангітами виступаю проти афінян. Щойно почнеться битва, я вдам, ніби відступаю. Афіняни поженуться за мною, а ти всіма силами вдарив на фіванців. Ти прорвеш їхні лави, вони розсіються, а тоді і я, коли афіняни стомляться від погоні, поверну назад. Згода?

Александр кілька хвилин роздумував.

— Згода,— відповів він нарешті.— План здається мені хитрим і сміливим.

— Тоді вперед! Іди готуйся. Бог Еллади з нами!

І справді бог Еллади був з ними.

Розпочалася велика битва. Першими пішли в наступ афіняни з вигуками:

— Геть македонців!

Філіпп, здійснюючи свій хитрий план, наказав війську помалу відступати. Афіняни в запалі бою кинулись переслідувати, а Філіпп тільки мружив своє хитре око і казав сміючись:

— Бідолахи ці афіняни! Хіба ж так воюють?

Тим часом Александр верхи на Букефалі рушив на фіванців. Сутичка була жахлива. Фіванці билися хоробро, особливо триста юнаків із Священного загону. Вони присяглися померти, але не відступати. Вони не схилили голови й загинули всі до одного. Натиск Александра був такий могутній, що фіванці не витримали, їхні лави зламалися і вони почали тікати.

Це побачив Філіпп і одразу дав сигнал до контрнаступу. Афіняни теж не витримали. Побачивши, що фіванці тікають у паніці, вони й собі почали тікати.

Тоді Александр повернувся і вдарив у центр з лівого флангу, з правого туди ж кинувся Філіпп, і противник відступив. Філіпп бився відчайдушно, але кінь під ним загинув, і він опинився на землі. Його оточили вороги. Притупившись до скелі, Філіпп відбивався з усіх сил. Та ворогів було багато. Це побачив Александр і блискавично помчав йому на допомогу. За ним його товариші. Вони відкинули ворогів, цар урятований.

Філіпп схопив сина за руку:

— Я дав тобі життя один раз, Александре, а ти мені дав його двічі. Ти вже двічі врятував мене.

— Не гаймо часу, батьку! Сідай на коня, щоб тебе побачили наші фалангіти, щоб вони не думали, ніби ти загинув. І вперед!

Вони помчали знов, переслідуючи афінян. Раптом Філіпп зупинив свого коня. Обернувшись до Александра, що скакав поруч із ним, він сказав:

— Дивись, Александре!

Якийсь афінянин зачепився хітоном за скелю. Піднявши руки, він кричав: «На поміч!»

Александр придивлявся до охопленого панікою втікача.

— Ти його впізнаєш? — спитав Філіпп.

— Демосфен! — здивувався Александр.

Філіпп розсміявся і острожив коня.

— Демосфене! Демосфене! Любий друже, — кричав він, — стій!

Та Демосфен не чув. Він одчепився од скелі й озирнувся. До нього вже під'їжджали македонці, вони могли взяти його в полон. Що йому робити? Він кинув щит, щоб було легше тікати, і побіг у гори.

— Візьми його щит! — сміючись, наказав Філіпп одному воїнові. — Після битви віддаси мені. Я надішлю цей щит у подарунок Демосфенові, хай мене пам'ятає.

Сонце вже заходило. Філіпп наказав припинити переслідування.

— Досить! — сказав він. — Це не вороги наші, щоб ми їх знищували. Це наші брати, їх покарано достатньо, годі!

Македоняни стали табором на березі річки. Філіпп сів за святкову трапезу з друзями. Стомлений Александр ліг у наметі й покликав свого зброносця:

— Стефане, принеси мій плащ!

Стефан приніс.

Александр дістав сувій з м'якої шкіри й розгорнув його. Сувій був списаний дрібними літерами.

— Ти знаєш, що це таке? — спитав Александр.

— Знаю, — відповів Стефан, який часто бачив, що царевич його читає.

— Що?

— Гомер.

— Так, мені його подарував мій учитель Арістотель, і я з ним не розлучаюся ніколи. Отож сідай на цей ослінчик і почитай мені.

Стефан сів і дзвінким голосом почав читати Гомерові вірші. Александр слухав з насолодою, заплющивши очі, і незабаром заснув.

25

Філіпп тепер був володарем Еллади.

— Треба без жалю покарати ворогів, щоб більше не підводили голови! — сказав йому славетний стратег Аттал.

— Так! Так! — закричали й інші стратеги.

— Яких ворогів? — спитав Філіпп, втупивши в них своє хитре око.

— Ну, фіванців, афінян, пелопоннесців...

— Хіба це наші вороги? Не забувайте, що ми також еліни.

Всі замовкли, присоромлені.

Александр слухав, захоплюючись далекоглядністю свого батька, який хотів бачити Елладу однією неподільною державою — збраною, всемогутньою.

«Мій батько,— думав Александр,— починає велику справу, а я маю її докінчити. Мій батько замирює всю Елладу, об'єднує її, а я стану її вождем і пронесу світло Еллади по всьому світу!»

— Ти теж такої думки? — спитав Філіпп у свого сина.

— Так,— відповів Александр.— Ти мавш рацію, батьку.

— Я покараю лише фіванців! — мовив Філіпп, люто блиснувши своїм єдиним оком.— Вони були моїми союзниками, але зрадили мене. Зрадників треба карати без жалю.

Філіпп дотримав свого слова. Він покарав фіванців, продав у рабство всіх, хто потрапив до нього в полон, прогнав фіванських архонтів, замінивши їх своїми друзями. І лишив залогом в акрополі Фів і Кадмеї.

До афінян він поставився милостиво.

— Не бійтеся,— сказав він їм,— я не зазіхатиму на вашу волю. Афіни — це гордість світу, мати краси і мудрості. Я люблю і поважаю ваше місто. І навіть найбільшому своєму ворогові, Демосфену, оскільки він афінянин, я зроблю подарунок: я повертаю йому щит, якого він загубив, утікаючи.

Потім Філіпп пройшов Істмом, вступив на Пелопоннес. Всі міста вирядили до нього послів, благаючи не чіпати їх.

— Мир! Мир! — проголошував Філіпп.— Я не хочу підкоряти Елладу, я хочу принести їй мир. Не бійтеся!

Лише Спарта зберігала нейтралітет. Не воювала проти Філіппа, але й не визнавала його влади.

Філіпп підступив до Спарти. Він хотів, щоб його визнали головнокомандувачем, та спартанці відповіли йому в'їдливо:

— Якщо ти вважаєш, що твоя перемога зробила тебе більшим, поміряй свою тінь.

Філіпп знову послав послів.

— Дозвольте мені принаймні відвідати Спарту як гостеві.

— Ні! — відповіли спартанці.

— Я знищу вас! — погрожував Філіпп.

— Спробуй! — відповіли йому спартанці.— Але пам'ятай, що ти не зможеш перешкодити нам померти за батьківщину.

— Горе вам,— сказав їм Філіпп,— якщо я оволодію Спартою!

Спартанці відповіли дуже коротко:

— Якщо!

Філіпп засміявся:

— Спарта — це жалюгідна пихата аристократка, — сказав він. — Сили бракує, зате пихи доволі. Дамо їм спокій.

І пішов геть, не зайнявши Спарти.

Цілий рік тривав його похід по Елладі. І хоч би де він був, усюди оголошував свої наміри.

— Мир! Мир! Ми всі елліни, нам треба припинити міжусобиці!

Минуло літо, знову настала осінь. З усієї Еллади зібралися до Корінфа представники.

— Я маю оголосити вам, — звернувся до всіх міст Філіпп, — своє велике рішення, яке поверне Елладі її колишню славу!

Отже, до Корінфа зібралися представники всієї Еллади, крім Спарти. Філіпп у золотому лавровому вінку, що йому подарували афіняни, підвівся й промовив:

— Брати елліни! Настав великий день. Уперше всі еллінські міста об'єднуються й замирюються. Вперше сягають так далеко кордони нашої батьківщини. Вони більше не обмежуються стінами Афін, або Спарти, чи будь-якого іншого міста. Вони розширюються, сягають з одного боку моря, а з другого — засніжених гір Македонії. Пелопоннес, Центральна Еллада, острови, Фессалія, Епір, Македонія, Фракія мусять стати відсьогодні спільною батьківщиною кожного з нас. Щоб ми не казали: «Я афінянин, я корінфянин, я македонець». Треба нам усім казати: «Я еллін». Та й годі.

Так почав промовляти Філіпп. Усі слухали його, мов зачаровані. Слухали, і їхній розум світлішав, ширшало їхнє серце.

— Ось що я пропоную, — вів далі Філіпп. — Мир, свободу, єдність. Усі міста хай укладуть між собою мир, залишаться вільними і борються разом зі мною за велику мету.

— Яку мету? — спитав стратег Фокіон, представник Афін.

— Визволити еллінів, що досі перебувають під перським ярмом у Малій Азії!

Всі елліни підхопилися з місць, піднесли руки й загукали:

— Хай живе Філіпп, головнокомандувач еллінів!

Філіпп вирушив з Македонії воювати з еллінами, а став їхнім головнокомандувачем!

Він не міг приховати своєї радості. Забувши про рани, що вкривали його тіло, і поранену ногу, він немов помолодшав.

Незабаром Філіпп дістався до Пелли. Зустрівши там надзвичайно вродливу небогу стратега Аттала Клеопатру, він покохав її.

— Аттал! — сказав Філіпп своєму стратегові. — Я хочу одружитися з твоєю небогою.

Аттал відповів:

— Я приведу свою небогу. Розмовляй з нею сам.

Прийшла Клеопатра. Висока, білява, блакитноока, рожевошока, вона була розумна, честолюбна й гордовита.

— Чи ти хочеш бути моєю дружиною? — спитав її Філіпп.

— У тебе ж є Олімпіада, — відповіла дівчина.

— Я маю право взяти й іншу дружину.

— Але ти не мавш права зробити обох царицями!

— Ні.

— Тоді розлучайся з Олімпіадою і зроби мене царицею. Я справжня македонка, шляхетного роду, молодша й вродливіша за Олімпіаду.

— Мушу подумати, — відповів Філіпп.

Александр довідався, що його батько замислив розлучитися з Олімпіадою й зробити царицею іншу жінку.

Александр дуже любив свою матір і тому одразу побіг до Філіппа.

— Батьку! — сказав він, намагаючись стримати своє хвилювання. — Батьку, я довідався, що...

— Мовчати! — обірвав його Філіпп. — Я знаю, що ти хочеш мені сказати.

— Це правда?

— Я ні перед ким не звітую!

— Я твій перший син, я спадкоємець трону, я теж маю права. Якщо ти візьмеш нову дружину й матимеш інших синів, подумай, яка виникне небезпека! Всі твої сини повбивають один одного, борючись за місце на троні.

Філіпп іронічно посміхнувся:

— Я дам тобі можливість перемогти їх усіх. І ти здо-будеш трон своїм мечем!

Александр зрозумів, що дарма він завів цю розмову.

— Подумай добре, батьку, перш ніж вирішувати, — сказав царевич і вийшов сердитий.

Але Філіпп не змінив свого рішення.

— Ти тільки послухай, — сказав він Атталові, — сімнадцять років хлопцеві, і має нахабство давати мені поради. Я прийняв рішення. Я розлучуся з Олімпіадою і зроблю царицею твою небогу!

— Коли? — спитав занепокоєно Аттал.

— Завтра ж! — відповів Філіпп.

Наступного дня жителі столиці з подивом довідалися, що в них буде інша цариця. Вночі в палаці відбулося весілля, на якому були всі стратеги, гетайри, друзі Філіппа. Прийшов і Александр, блідий і мовчазний. Столи ломилися від наїдків і напоїв, почався бенкет.

Філіпп, як завжди, багато пив і швидко сп'янів. Так само, як і дядько молодого, Аттал. Александр сидів скраю, не пив і не їв.

Аттал підвівся з повним келихом у руці. Він уже погано стояв на ногах, похитувався.

— Я п'ю за здоров'я молодого й молодого,— занікуючись промовив він.— Хай боги подарують їм сина, справжнього спадкоємця трону!

Почувши ці слова, Александр підхопився. Його очі палали полум'ям, а голос пролунав, як грім:

— Ти, блазню! — крикнув він.— Тож по-твоєму, ми байстриюки?

Він схопив келих з вином і кинув в Аттала. Аттал устиг пригнутися, і тільки це його врятувало. Він і собі схопив келих і кинув його в Александра. Всі підхопилися з місць і кинулися, хто до Александра, хто до Аттала, щоб угомонити їх. Філіпп підвівся розлючений. Він був зовсім п'яний і заточувався. Кинувшись до другого столу, він замірився мечем на Александра, але спіткнувся і впав на розлите вино та розбиті келихи.

Александр, глузливо засміявшись, обернувся до присутніх.

— Ось, будь ласка,— вигукнув він,— пишайтеся ним! Той, хто хоче йти з Європи до Азії, не може перейти від столу до столу.

Сказавши це, він пішов з бенкету, грюкнувши дверима.

Александр попрямував до матеріної кімнати. Він знайшов її нечесаною, з очима, розпухлими від сліз. Вона сиділа долі.

— Мамо,— сказав Александр,— давай утечемо!

— Куди?

— До твого брата Александра, царя епірського. Тут нам не можна лишатись.

І він розповів їй, що сталося на бенкеті.

— Ми втечемо самі? А якщо він нас переслідуватиме? — спитала Олімпіада.

— Я візьму своїх відданих друзів. Ми втечемо потай.

— Коли?

— Зараз. Готуйся!

Олімпіада рішуче підхопилася.

— Я збираюсь,— сказала вона.— Біжи до своїх друзів!

Александр загорнувся в плащ, закутав якомога краще своє обличчя й вибіг із палацу. Швидко простуючи вузькими вуличками, він тихесенько стукав до своїх друзів.

— Збирайтеся! — казав він їм.— Беріть свою зброю і йдіть за мною!

Близько півночі біля палацу зібралися всі його друзі: Гефестіон, Кратер, Пердікка, Ніканор, Філота, Птолемей, Кліт. Вони чекали Александра, який повернувся до палацу забрати матір.

Спершу він зайшов до своєї кімнати, одягнувся, озброївся, взяв із собою й нерозлучного супутника — Гомера.

Проходячи повз сусідню кімнату, він згадав про свого малого зброєносця — Стефана, якого дуже любив, і вирішив узяти його з собою.

Він нахилився над ліжком малого. Стефан міцно спав, і йому снилося, що він верхи на білому коні скакав за Александром по диких горах.

— Стефане! — тихо покликав Александр і торкнувся його плеча.

Стефан підхопився.

— Вставай швидше,— прошепотів Александр.— Одягайся і йди зі мною.

Стефан швидко вдягнувся.

— До твоїх послуг, мій царевичу,— сказав він.

— Ходімо!

Вони ввійшли до Олімпіадиної кімнати. Вона вже чекала на них, міцно притискаючи до грудей маленьку статуетку бога Діоніса, зроблену зі слонової кістки. Цариця ніколи не розлучалася з нею.

— Мамо, ти готова?

— Готова!

Вони тихо зішли сходами. З відкритого освітленого вікна бенкетної зали чулися хрипкі співи п'яних.

Александр зайшов до стайні і відв'язав Букефала та найкращих коней для своїх товаришів. Потім покликав кількох вірних служників і наказав їм тихенько вивести коней з палацу.

Було вже дві години після півночі, коли невеликий загін виїхав із столиці. Ніч була темна й вітряна, на небі мерехтіли зорі.

— Закутайся краще, мамо,— сказав Александр,— а то застудишся.

Вони швидко мчали і на світанку були вже далеко в горах. Зійшло ясно-червоне сонце. На сході ще сяяла

вранішня зоря. Александр подивився назад, на великий шлях у долині. Нікого! Філіпп не послав нікого, щоб їх перехопити.

— Уперед! — сказав царевич товаришам.

Вони острожили коней, прямуючи на Епір.

26

Філіпп ліг спати на світанку. Коли він прокинувся, був уже полудень. Цар сів на ліжку, намагаючись пригадати, що сталося вночі. Дуже невиразно постав у його пам'яті вчорашній бенкет. Його охопив сором.

— Що я наробив! — шепотів він. — Не слід було пити стільки вина. Який сором! Александр мав рацію. Треба його покликати й вибачитись перед ним.

Він плеснув у долоні. З'явився служник.

— Іди поклич Александра, — сказав цар. — Хай прийде до мене.

Служник пішов. Незабаром він повернувся розгублений.

— Що сталося? — спитав Філіпп, бачачи хвилювання служника.

— Царю мій, — почав заникуватися служник. — Царю мій...

— Кажи! Що ти белькочеш?

— Александр...

— Що?

— Утік!

— Утік? Куди?

Філіпп підхопився з ліжка.

— Ніхто не знає.

— Сам?

— Ні. Немає і його матері.

— Удвох?

— Не знаю. Зникло й десяток коней зі стайні. Все місто вирує.

— Добре. Йди собі!

Філіпп швидко вдягнувся й припав до вікна.

— Він має рацію, — прошепотів він. — Він має рацію. Я поведився негарно.

Філіпп подивився на гавань. Там снували торгові кораблі. Він бачив, яким багатим, яким могутнім стало його царство. Удалині, на березі гавані, біля великих причалів розвантажували деревину від Неарха для нового флоту. Тисячі людей працювали в лісах, рубали дерева для кораблів...

— Як головнокомандувач усіх еллінів,— прошепотів Філіпп,— я запровадив дисципліну в усій Елладі, а себе взяти в руки не зміг. Ганьба!

Він стомлено сів на трон:

— Куди ж вони поїхали?

Раптом Філіпп підхопився й вигукнув:

— А, я знаю! В Епір, до царя Александра. Вони проситимуть у нього притулку.

На хвилину його розум потьмарився од гніву.

— Я пошлю вершників,— прошепотів цар.— Усю мою кінноту. Їх схоплять і повернуть назад.

Філіпп побіг до дверей, щоб дати наказ, але зупинився.

— Ні,— прошепотів він.— Ні, Александр має рацію.

¶ припав знову до вікна, замислився.

Він так заглибився в свої думки, що не почув, як двері розчинилися і з'явився начальник варти.

— Царю! — сказав він.

Філіпп не почув.

— Царю! — сказав голосніше начальник варти.

Філіпп обернувся.

— Чого тобі?

— Прибув один твій друг із Коринфа й хоче тебе бачити.

— Як його звати?

— Демарат.

— Демарат! — вигукнув радісно Філіпп.— Хай негайно зайде!

З'явився високий старий з поштивим обличчям.

— Любий друже! — розкрив обійми Філіпп. Він посадив старого й сів поруч.— Що ти привіз нам з Еллади? Чи панує там мир і згода?

Демарат похитав головою.

— Що ти питаєш про мир та згоду, Філіппе, коли в твоїй родині панує сум'яття та розбрат?

Філіпп похилив голову. Деякий час обидва мовчали. В душі у Філіппа відбувалася жахлива боротьба. Але незабаром цар підвів голову, взяв руку старого приятеля й сказав:

— Твоя правда, Демарате.

Він помовчав знову і сказав:

— Зроби мені послугу.

— З радістю, царю мій! Кажі!

— Я дам тобі загін вершників. Ти поїдеш в Епір. Візьми мій царський перстень, дай його моєму синові Александру й попроси його вернутися.

— З матір'ю? — спитав Демарат.

Філіпп винуватим голосом відповів:

— Разом з матір'ю.

Демарат підвівся.

— Ти прийняв благородне рішення, Філіппе. Я негайно вирушаю. За кілька днів тут будуть твій сиң і його мати.

Він усміхнувся й додав:

— І тоді, царю, ти матимеш право спитати, чи панують мир і згода в Елладі.

27

Демарат добре виконав Філіппове доручення. За кілька днів мешканці висипали на вулиці з лавровими та міртовими гілками назустріч улюбленому царевичу, який повертався з Епіру.

Був ранок. Коні цокотіли підковами по брукованих вулицях Пелли. Попереду їхав Александр верхи на Букефалі, поруч із ним — його мати Олімпіада, позаду — його вірні товариші й приятель Стефан, вже не на малому коникові, а на великому білому коневі, якого йому подарував Александр, бо Стефан уже підріс — він став гарним, засмаглим юнаком.

Філіпп стояв біля входу до палацу між дерев'яними колонами. Він радісно зустрів їх.

Обійнявши сина, Філіпп сказав:

— Відтепер нехай мир і згода панують у моєму палаці. Я поведився погано й каюся.

Потім повернувся до Олімпіади й сказав:

— Нехай об'єднаються братнім союзом два наші царства — Македонія та Епір. Я маю щось тобі сказати й сподіваюся, що це принесе тобі радість.

— Послухаємо, — відповіла цариця суворим голосом.

— Наша дочка Клеопатра виросла, вона вже дівчина на виданні. Я вирішив видати її заміж за твого брата, за епірського царя Александра. Ти згодна?

— Якщо так станеться, — відповіла Олімпіада, — мир запанує між нами.

Філіпп негайно вирядив послів у Епір з листом до Александра. «Приїжджай, — писав він, — любий Александре, приїжджай, не гаючись, до моєї столиці, щоб справити твоє весілля з моєю дочкою Клеопатрою. Нехай обидві наші царські родини об'єднаються».

Філіпп поспішав замиритися з усіма своїми ворогами, залагодити всі справи в Македонії, бо прийняв рішення виру-

пити наступної весни разом з військами всієї Еллади визволити еллінів Малої Азії. Все йшло добре, мрія Філіппа була близька до здійснення.

Цар Епіру відповів, що він щасливий взяти за дружину дочку Філіппа й вирушає до столиці Македонії справляти весілля. Радий Філіпп запросив гостей з усіх еллінських міст на велике свято. Він вирішив справити весілля з нечуваною пишністю в колишній столиці Македонії Едесі.

Передусім Філіпп приніс багаті жертви, потім запросив найкращих акторів з Афін, щоб вони дали вистави трьох найбільших трагіків — Есхіла, Софокла та Евріпіда, а також комедії Арістофана. Він запросив і найкращих атлетів змагатись у боротьбі й бігові та призначив дуже багаті царські дарунки переможцям.

У серпні почали прибувати з усієї Еллади та з узбережжя Малої Азії послы з коштовними дарунками для молодих і царя Філіппа. До Едеси наїхало повно значних іноземців. З Дельфійського святилища повернулися посланці, яких Філіпп посилав до Аполлона спитати, чи буде успішним його похід проти персів.

Філіпп вислухав пророцтво мовчки. Що воно означало? Пророцтва завжди були неясні, і ніхто не міг їх витлумачити.

— Ану, повторіть пророцтво! — наказав Філіпп своїм посланцям.

Вони тихим голосом переповіли йому знову:

— «Бик у віпку, кінець його наближається, жрець готовий, щоб його заколотися».

«Хто цей бик? — думає цар. — Хто жрець?»

Раптом від неприємного передчуття в нього стислося серце. Він засмутився б іще більше, якби знав, що робилося в одному багатому будинку неподалік палацу.

У цьому будинку жив юнак, благородний і гарний на вроду охоронець царя Філіппа. Його звали Павсанієм. Якось стратег Аттал, дядько нової цариці, дуже брутально його вилаяв привселюдно. Павсаній прибіг до царя вимагати покарання. Але Філіпп, що любив Аттала, лише посміявся в юнака.

Павсаній відтоді поклав собі єдину мету в житті: помститися Філіппові, що так несправедливо поставився до нього.

— Я його вб'ю! — сказав він своїм друзям. — Я не можу жити зганьбленим.

Перські вивідувачі, що знову проникли до Філіппового двору й намагалися знайти спосіб позбутися цього небезпечного царя, прочули про ненависть Павсанія до Філіппа.

Вони відразу ввійшли до нього в довір'я й підбурювали його здійснити свій задум.

— Убий його,— казали вони.— Не бійся. Ми тобі дамо коней і корабель для втечі. Великий перський цар віддасть тобі в дружини свою дочку.

Коли настав день весілля дочки Філіппа, Павсаній прийняв рішення.

— Я його вб'ю,— сказав він,— і нехай буде, що буде!

Настав день весілля. Великий амфітеатр був переповнений. Дванадцять величних статуй стояли біля входу до амфітеатру, а потім принесли ще й тринадцяту — царя Філіппа.

Сонце зійшло, зазвучали сурми, глядачі підвелися на повний зріст. Царський почет заходив до амфітеатру.

Першим виступав прегарний, поважний, у золотому вінку на білявому волоссі, спадкоємець трону Александр, а поруч з ним наречений — цар Епіру. Потім, одягнений у все біле, йшов сам цар Філіпп.

Увесь амфітеатр здригнувся від вигуків. Схвильований Філіпп зупинився. Це була найпрекрасніша мить у житті — почала збуватися його велика честолюбна мрія: об'єднати всіх еллінів під своїм проводом. А незабаром він мав перейти Геллеспонт і визволити еллінів Малої Азії.

Філіпп відчував себе звитязцем і щасливим, як бог, тому й наказав поставити біля дванадцяти статуй богів і свою власну.

Та цієї хвилини сталося щось жахливе. Якийсь юнак кинувся до Філіппа. Це був Павсаній. І перш ніж хтось устиг його затримати, він підняв свій меч і вдарив царя в серце.

Філіпп упав мертвий.

28

Коли страшна звістка досягла столиці, налякані жителі позамикалися в своїх будинках. Що тепер буде? Багато разів люди бачили, як при кожній зміні влади в царстві проливається багато крові, знаходяться честолюбці, охочі узяти владу до рук. І кожен вбивав по черзі усіх своїх супротивників.

Стефан повернувся разом з усіма до столиці й сидів тепер удома і розповідав про те, що бачив на власні очі.

Прибігали сусідки послухати Стефана. І серед перших — пані Мельпо, дружина мореплавця Неарха, разом з дочкою.

Як виросла за цей час Алька! Яка стала гарна! Смаглява, з довгими чорними косами, гордовитою поставою. Вона стримано привітала Стефана й випросталась на повний зріст. Дівчині на виданні не годиться пустувати і сміятися.

Прийшли і три Альчині подруги: Клію, Іфігенія та Єлена. Їм теж кортіло довідатися, що сталося на великому святі в Едесі і як загинув цар. Але ще більше вони хотіли побачити Стефана, бо чули, що він змужнів і бачив стільки цікавого, супроводячи Александра.

Вони увійшли сміючись, але, побачивши Стефана, споважніли.

— Слухай, а він уже дорослий! — зашепотіли одна одній і відійшли в куток разом з Алькою.

Прийшли і два вірні Стефанові приятелі — Єрмолай та Леонід. Вони давно його не бачили й скучили за ним. Леонід став відомим атлетом — ніхто не міг перемогти його в бігу. Єрмолай вступив до військової школи, звідки мав вийти офіцером.

Того осіннього дня було холодно. Отож гостинна господиня пані Ельпініка поставила жаровню, і всі сиділи навколо й грілися. Вона принесла гороху, і гості пекли його в попелі й гризли, слухаючи Стефана.

Коли Стефан закінчив свою розповідь, пані Ельпініка зітхнула:

— Що ж тепер буде?

— Александр стане царем, — упевнено відказав Стефан, — і ми вирушимо в Азію.

— А що нам робити у тій Азії, синку? — спитала пані Ельпініка. — Хіба нам тут тісно? Я у своєму домі цариця і навіть не хочу виходити за поріг!

Троє хлопців засміялися.

— Ми чоловіки, — сказав Леонід, — і нам тут тісно.

— Якщо ми не підемо в Азію, — сказав Єрмолай з кумедною гримасою, — то я помру!

На вулиці почулися голоси, вітальні вигуки та цокіт копит. Хлопці вискочили на подвір'я. Відчинили хвіртку, підняли руки, вигукуючи: «Хай живе цар Александр!»

Александр виїхав на той час з палацу і, об'їжджаючи місто, вітав свій народ.

— Стефано, — крикнув Леонід, — чому ти не з ним? Він тебе сваритиме.

— Александр відпустив мене на сьогодні, — відповів Стефан, — щоб я побачив своїх.

Потім він обернувся до Альки.

— Щоб я побачив і свою любу сусідоньку Альку,— додав він, усміхаючись.

Алька почервоніла й опустила очі.

— Що сталося з диким козенятком, що кілька років тому глузувало з мене? Тепер воно навіть не підводить на мене очей.

Три подруги подивилися на Альку й зареготали.

— Коли ти підеш,— сказала Клію Стефанові,— ми знову почнемо глузувати з тебе, не турбуйся!

Леонід обернувся до Єлени.

— Як твої славетні Афіни? — спитав він.— Адже слава минає.

Єлена спалахнула.

— Афіни безсмертні! — відповіла вона.— Що таке Пелла проти них? Село!

— Це село,— відповів Єрмолай трохи сердито,— перемогло всесвітньовідомі Афіни.

Єлена хотіла щось сказати, але втрутився Стефан.

— Не сперечайтесь,— засміявся він,— немов еллінські міста! Тепер ми всі об'єднались. Немає більше афінян, македонців або фіванців, ми всі елліни!

— А я афінянка! — уперто сказала Єлена і більше не мовила й слова.

Обидві матері — пані Мельпо та пані Ельпініка — сиділи коло жаровні, стиха розмовляючи.

— Як ся має твій чоловік, пані Мельпо? — спитала господиня.

— Ах, що тобі сказати, пані Ельпініко? Він усе валить ліс, вже поставив верфі і будує кораблі. Кінець світу, пані Ельпініко!

Леонідове вухо вловило ці слова, і він підскочив, сміючись.

— Кажі, початок світу, пані! — сказав він.— Тепер починається нова доба. Стара скінчилася, годі! Тепер більше немає малих селищ, крихтих міст та внутрішніх дріб'язкових чвар. Світ розширився, вся Еллада тепер об'єднана, Македонія і Еллада стали однією державою, ми стали великим народом! Ти знаєш, які наші кордони?

Дружина мореплавця покивала головою й не відповіла.

Клію засміялася. Леонід обернувся й подивився на неї.

— А чого б сміятися вашій вельможності, небозі славетного арапа Кліта?

— Не називай його арапом! — обурилася Клію.— Це мені не подобається.

— Так його називає і сам Александр,— втрутився Стефан.— Не сердься, Кліо.

А Леонід не вгавав. Він підступив до Кліо:

— Чому ти смієшся? — допитувався він.— Ти знаєш, де наші кордони?

— Я знаю,— мовила білява Іфігенія.

— Апу, скажи!

— З одного боку, на півночі, ми маємо велику річку. Я не знаю, як її називають.

— Дунай! — сказав Стефан.— Я його бачив. Він такий великий, як море.

— А з другого боку ми маємо Пелопоннес та Крит.

— Мою батьківщину! — втрутилася з гордістю Алька, уперше відкривши рота.

— А ще? На заході? — наполягав Леонід.

— Там Епір та Керкіра.

— А на сході?

— Боспор та Геллеспонт.

— Ой, я не можу! — знову вигукнув Єрмолай, сміючись.— Хіба це кордони? Хіба це держава? Я ж кажу вам, нам тут тісно. Ми задихнемося!

— Що ти вдаєш із себе Александра! — зачепила його Кліо.— Куди кінь з конитом, туди й рак з...

Усі зареготали. Єрмолай насупив брови.

— Це не ваша вина,— сказав він,— винен я, що розмовляю з жінками. Візьми веретено, дівчино, сідай собі в куток та мовчи.

— І все-таки ми підемо в Азію! — сказав, помовчавши, Єрмолай.— До столиці перського царя.

— А як називається його столиця? — спитала пані Мельпо.

— Та не знаю,— відповів Єрмолай, здвигнувши плечима.— Але не турбуйтеся, ми про це дізнаємося!

29

— Синку,— мовила Олімпіада до Александра,— шлях для тебе відкритий, ти став царем, ти маєш тепер велику відповідальність. Коли ти вирушиш на Азію?

— Спершу мені треба утвердитися в Європі,— рішуче відповів Александр.

— Хіба ти не утвердився?

— Ще ні! Варвари знову вчинили заколот, елліни знову гуртуються проти мене, стратег Аттал з частиною війська

не хоче визнавати мене царем. Мені треба їх усіх приборкувати!

Сказавши це, він поцілував матері руку і квапливо виїшов.

Александр зібрав військо і подався спершу приборкувати варварів. Він знову пройшов ліси, засніжені гори і приборкував дикі племена аж до Дунаю!

Потім Александр вирушив на Елладу. Поминувши підгір'я Олімпу, завітав до Фессалії, перетнув Темпейську долину, добувся вузькими стежками на Оссу, увійшов до Фтіотиди та Фокіди й дістався нарешті до Беотії.

— Я жорстоко покараю,— сказав він,— фіванців, що вчинили заколот проти мене! Хай усі елліни побачать, хто я!

Як леви, кинулися в бій македонці і завдали нищівної поразки фіванському війську. Александр увійшов у місто.

— Доценту зруйнувати! — наказав він.— Не чіпайте лише храмів та будинку, де мешкав великий поет Піндар.

Вісім тисяч фіванців було продано в рабство, інші розбіглися. Фіви зникли з лиця землі. Це місто, що кілька років тому, за життя Епамінонда й Пелопіда, завоювало всю Елладу та принизило Спарту, тепер перетворилося на купу руїн.

Всі еллінські міста стривожились і вирядили послів до Александра.

— Ми всі твої,— поклялися вони,— друзі й союзники.

Александр пройшов Істмом і вступив у Корінф. Там представники всієї Еллади, за винятком Спарти, оголосили його головнокомандувачем еллінів. У Корінфі Александр познайомився із славетним філософом-кініком Діогеном. Скільки він чув про нього! Якось ополудні він ходив вулицями міста із запаленим світильником.

«Що ти шукаєш, Діогене?» — питали в нього.

«Людину!» — відповідав він.

Діоген народився на узбережжі Чорного моря в Сінопі. За образу архонтів міста його було засуджено до вигнання. Діоген узяв свій посох і кухлик на воду.

«А я вас засуджую лишатися в Сінопі!» — сказав він.

Переходячи річку, філософ побачив, як хтось п'є воду, зачерпуючи її рукою. Він одразу схопився за свого кухлика. «Я можу звільнитися й від цього», — сказав він і викинув кухлик.

Діоген ходив од міста до міста, обшарпаний і дикий на вигляд. Йому було вже за вісімдесят, коли він дістався до Корінфа.

— Я хочу бачити філософа Діогена! — сказав Александр. — Де він живе?

— В старій діжці, — відповіли йому зі сміхом.

Александр провели до садка, де біля діжки лежав Діоген, вигріваючись на сонці.

Александр підійшов до нього.

— Я Александр, царь Македонії! — гордо сказав юнак.

— А я філософ Діоген.

— Преси в мене, що хочеш, я не відмовлю тобі, — щедро пообіцяв Александр.

— Відійди трохи вбік, не заступай мені сонця! — попросив у нього Діоген.

Усі навколо сміялися з Діогена, а Александр покрутив головою й мовив:

— Якби я не був Александром, я хотів би бути Діогеном!

Невдовзі Александр вирушив до Македонії. У славетному Дельфійському святилищі він зупинився. Зайшов до храму, покликав піфію.

— Я хочу, щоб ти негайно зійшла на триніг і провістила мені, чи матиме успіх мій похід проти персів.

— Мій царю, — відповіла піфія, — це неможливо. Це не робиться просто так. Я маю три дні молитися й поститися, перш ніж зійти на священний триніг.

Тоді Александр схопив її за волосся й посадив на триніг.

— Негайно! — наказав він.

Піфія посміхнулася йому і сказала:

— Ти непереможний, синку!

Александр зрадів:

— Більше нічого не треба. Цих твоїх слів мені досить.

Він лишив їй багаті дарунки й пішов далі.

Коли цар повернувся до Македонії, вже настала зима.

— Навесні розпочнеться великий похід на Азію, — сказав Александр двом своїм старим стратегам — Антіпатрові та Парменіону.

— Хай допоможуть тобі боги, — сказав йому старий стратег Парменіон, — досягти мети твого батька!

Александр гордовито закинув голову.

— Мій батько, — сказав він, — хотів лише визволити еллінів Малої Азії з-під перського ярма. Для мене цього замало. Я хочу проникнути в глибини Азії і визволити не лише еллінів, а й самих варварів. Ти розумієш тепер, стратегу, яка різниця між Александром і Філіппом?

Старий стратег не відповів. Але серце його здригнулося. «Лише богів під силу здійснити таку велику мету!» — подумав він.

Антипатр, що досі мовчав, подивився на Александра.

— З яким же військом? — спитав він.

— З усіма еллінами, яких я зберу, — відповів Александр.

— А все-таки? Адже ти мушиш залишити військо й у Македонії, на варті твого трону.

— Тридцять — сорок тисяч, — відповів Александр.

— А чи ти знаєш, скільки війська може зібрати Великий цар Персії?

— Мільйони, — відповів Александр.

— Отже?

Александр засміявся.

— Все, що ти кажеш, мій благородний розсудливий стратегу, цілком слушне. Якби я радився лише з логікою, я ніколи б не зважився на таку війну. Але я з нею не раджуся.

— З ким же ти радишся?

— Зі своєю душею, — відповів Александр і більше не мовив ні слова.

«Це безглуздя, справжнє безглуздя!» — подумав Антипатр.

«Це безглуздя, справжнє безглуздя!» — подумав і Парменіон.

Але Александр вірив і знав, що віра робить чудеса. «Я переможу, — думав він, — я переможу, бо маю віру!»

30

Розпочалися готування до походу, щодня прибували новобранці з усіх країв. Навіть варвари приходили вступати до війська. Вождем фракійців був Сіталк. Це він колись також намагався всидіти на Букефалі. Ще одне плем'я, агріани, прислало найкращих списоносців. Численні еллінські міста спорядили військо, афіняни — флот, Фессалія — найліпших вершників, з Криту прибули славетні лучники зі своїм вождем, справжнім гігантом, кучерявим чорнобородим Клеархом.

У золотих копальнях на Пангеї глибоко в землі видобували дорогоцінний метал. Александр посилав туди робітників тисячами.

— Для такого походу, — казав він, — треба багато золота!

— А ти хочеш піти на війну разом зі мною? — спитав якось Александр у Стефана.

Очі хлопця заблищали.

— Хочу! — відповів він.

— А ти подумав про безпеки? Адже ми можемо ніколи не повернутися додому.

— Дарма! — мовив Стефан.

— Може, ти ніколи більше не побачиш батьків... — напояв Александр, щоб випробувати Стефана. — Хіба ти не любиш батька й матері?

— Я їх люблю... — прошепотів Стефан, і очі його сповнилися слізьми. — Я люблю їх, але мушу!

Александр простягнув руку і погладив Стефана по голові.

— Скільки тобі років? — спитав він.

— Незабаром буде п'ятнадцять.

— А, то ти вже дорослий! — вигукнув Александр, сміючись. — Тоді я візьму тебе з собою!

Стефанове серце затрепетало від радості.

— Дякую, мій царю! — мовив він.

— Навесні ми вирушаємо. Готуйся!

Так він промовив і наказав привести Букефала, щоб поїхати оглянути флот.

Стефан побіг до своїх найближчих друзів — Леоніда та Ермолая. Зима набрала сили, морозило. Стефан ішов швидкою ходюю, дістався до Леонідового будинку, постукав. Леонід вийшов і, побачивши Стефана, вигукнув:

— Що сталося? Ти аж сяєш увесь!

— Я йду!

— Йдеш? Куди?

— З Александром.

— Коли?

— Навесні.

Леонід помовчав. Як він хотів би піти з ним! Якби ще взяти і Ермолая!

Він схопив Стефана за руку:

— Стефано, я теж хочу піти з Александром. Візьмімо й Ермолая! Щоб бути разом.

Він промовляв схвильовано. Це залізне тіло атлета містило дуже ніжне серце.

Стефан засміявся:

— Саме тому я й прийшов до тебе. Рушаймо утрюх! Я домовлюся з царем.

Леонід підскочив на radoщах.

— Дякую, Стефано, дякую! негайно біжу до Ермолая!

— Йди! — сказав, похитуючи головою, Стефан. — Та я боюся, що він не схоче піти з нами.

— Чому?

— Хіба він залишить свого вчителя? Я довідався, що він став учнем Каллістена і що вони не розлучаються. Каллістен вчитиме його філософії.

Леонід засміявся.

— Побачимо! Я біжу. Бувай здоровий!

— Бувай здоровий, Леоніде!

Стефан рушив собі далі, дуже задоволений, бо розділив в другому свою радість.

— Ей, куди йдеш? — раптом почувся ззаду насмішкуваний голос. — Щасливого повернення і попутного вітру тобі у вітрила!

Стефан обернувся. З таверни виходив давній його знайомий — череватий філософ Каллістен.

— Я поспішаю, — сказав Стефан і хотів іти собі далі. Він не полюбляв цього чоловіка за його галасливу, в'їдливу вдачу.

— Я маю щось тобі сказати, почекай! — гукнув йому філософ.

Стефан зупинився.

— Ти знаєш новини? — підійшовши, спитав захеканий Каллістен. — Я йду в похід разом з Александром.

Від нього тхнуло вином. Стефан відступив на крок.

— Ти? А що ти робитимеш?

— Що я робитиму? — вигукнув філософ, стукаючи посохом по камінню. — Що я робитиму? Та якщо у твого Александра не буде мене, то кінець йому, пропаде!

Стефан засміявся.

— Це маячня, шановний філософе, — мовив. — Так уже й пропаде!

— Звичайно, що пропаде. Хто про нього знатиме через сто або двісті років? Проте я його врятую!

— Як?

— Ось як! Я мандруватиму разом з ним, бачитиму, що він робить, як воює, що говорить, і все це записуватиму. Я напишу історію Александра, розумієш? Коли Александр помре, то залишиться мій твір, і хай минають хоч тисячі років, а люди знатимуть, хто такий був Александр.

Стефан мовчав, Каллістен торжествував.

— Що ти тепер скажеш? — волав він. — Я їду до Азії не для того, щоб уславитися, а для того, щоб уславити! Ходім до таверни, я почастую тебе вином. Надворі холодно. Зі мною й Ермолай.

— Я не п'ю! — відрізав Стефан. — І до того ж поспішаю.

— Ну, йди собі в добру годину! — мовив філософ. — І послухай сюди! Якщо ти теж підеш з Александром, я напишу

щось і про тебе. Щоб ти також урятувався від забуття, бідолашна дитино...

Він поблажливо поплескав Стефана по плечу і закотився знову, такий собі круглий, розчервонілий, до таверни.

Так минула зима у великих готуваннях. Міста й селища посилали воїнів, ліси давали дерево для кораблів, гори — своє золото та залізо.

Настав квітень. Природа знову одяглася в зелене вбрання, розквітли сади. Александр був готовий.

— Перш ніж вирушити, — сказав він друзям, — я влаштую великі свята, попрощаюся з Македонією. Хто знає, чи я її ще побачу!

Він трохи помовчав і додав:

— Якому богові, на вашу думку, ми присвятимо ці урочистості?

— Аресові! — відповів Кліт. — Він буде нашим богом-покровителем.

— Ти помиляєшся, Кліте, — заперечив Александр. — Ти помиляєшся. Ми йдемо на Азію не для того, щоб убивати та палити, ми йдемо, щоб передати наші еллінські звичаї. Тому ці великі свята прощання я присвячую дев'яти музам.

— Дев'яти музам! — вигукнули всі приголомшені. — Уперше воїн, вирушаючи в похід, приносить жертви таким богиням!

— Може, ще тому, — зауважив Александр і посміхнувся, — що вперше полководець виходить на війну з такою метою.

Друзі не відповіли нічого. Вони давно звикли, що Александр не схожий ні на кого з відомих царів. Мета в нього дивна, бажання неймовірні, як для звичайної людини.

— Хоч би що ти сказав, усе благословенне! — вигукнув Гефестіон, дивлячись на Александра з невимовною любов'ю.

— Отже, вшануймо дев'ять муз! — сказав і критянин Клеарх. — Нехай вони будуть з нами під час усього походу.

В останні квітневі дні почалися пишні свята прощання. У великому амфітеатрі знову юрмився народ. Усі юнаки були радісні, бо рушали з Александром назустріч великій пригоді, всі старі посмутилися, бо в похід вирушали їхні сини та онуки, і вони не знали, чи ще побачать їх колись.

Александр сів на трон, одягнений у білий хітон, облямований срібним мереживом. На голові в нього був золотий лавровий вінок. Праворуч та ліворуч сиділи його друзі. За спиною в Александра стояв Стефан.

Перед початком свят жерці принесли жертви, і Александр підняв руку.

— Дев'ять муз — Калліопо, Кліо, Евтерпо, Мельпомено, Терпсіхоро, Ерато, Полігімніє, Ураніє й Таліє,— послухайте мене! Я йду на війну, ідїть і ви зі мною! На вашу честь я розпочинаю цей великий похід. Я не хочу завойовувати лише тіла, міста та села. Я хочу підкоряти душі. І лише ви, музи, можете допомогти мені в цій важкій справі. Не залишайте мене самого, ідїть разом зі мною!

Так він мовив, і пахощі жертвоприношень здійнялися високо в небо. Свята тривали дев'ять днів. Перший день був присвячений музі епічної поезії Калліопі. Прославлені рапсоди співали вірші з «Іліади» та «Одіссеї».

Другий день був присвячений музі історії Кліо. Тут з промовою виступив філософ Каллістен і виклав свої думки про те, як треба писати історію. Він казав, що істина — вірити тому, що бачиш. Що таке міф? Вірити у те, чого не бачиш. Що таке історія? Дочка істини та міфа.

Третій день був присвячений музі ліричної поезії Евтерпі. Великі майстри декламували оди великого ліричного поета Еллади Піндара. Цього поета, що народився поблизу Фів, найбільше за всіх любив Александр. І тому, коли торік зруйнував Фіви, залишив недоторканим будинок Піндара та храми богів. «Будинок Піндара сам є храм, не чіпайте його!» — сказав він.

Александр слухав гімни Піндара про юнаків, що перемогли у змаганнях, і серце його стискалося. Колись Александра спитали, чому він не бере участі в Олімпійських іграх. «Я брав би участь,— відповів він,— якби там зі мною змагалися царі».

Але своєму другові Гефестіону він якось зізнався: «Я взяв би участь у Олімпійських іграх, якби ще жив Піндар і міг би оспівати мою перемогу».

Четвертий день був присвячений музі трагедії Мельпомені. Прибули найкращі актори й поставили трилогію Есхіла: «Прометей Вогненосець», «Прометей прикутий», «Прометей звільнений».

Всі слухачі, затамувавши подих, стежили за боротьбою Прометея з Зевсом і за подальшим примиренням його з богом.

«Я теж наче Прометей,— міркував Александр,— беру світло Еллади й несу його варварам, щоб вони просвітілися...»

П'ятий день був присвячений музі танців Терпсіхорі. З усієї Еллади приїхали найкращі танцівники. Спочатку вони виконали войовничий танець. Крітяни разом з Клеархом запалили вогнище і в повному обладунку та зі зброєю танцювали довкола вогню, вигукуючи бойові гасла. Потім наста-

ла черга мирних танців. Гарні дівчата — хто у трояндових вінках, а хто з жовтими колосками пшениці — водили танок, тихо наспівуючи.

Шостий день належав музі любовної поезії Ерато. Декламувались вірші великої поетеси всіх віків Сафо з острова Лесбосу. Ніколи ще кохання не оспівувалося з такою пристрасстю. Навіть Александр заплющив очі і слухав з насолодою.

Сьомий день був присвячений музі священних гімнів війни Полігімнії. Жерці, увінчані маслиновим віттям, співали давні гімни богам.

Восьмий день був присвячений музі астрономії Уранії, і, нарешті, дев'ятий, останній, день — Талії, музі комедії.

Щовечора Александр влаштовував бенкет друзям та народові, а останній бенкет був даний на честь старого стратега Антипатра. Його Александр залишав у Македонії своїм заступником на весь час війни. Він мав його не тільки мужнім, а й розсудливим і відданим стратегом. Александр підніс золоту чашу і випив за його здоров'я.

— Антипатре! — сказав він. — Вірний друже і сподвижнику мого батька! Тобі я залишаю до свого повернення велику державну печатку. Я буду спокійний, якщо ти будеш на троні. Тебе прикрашають три великі чесноти: вірність, розсудливість і відвага. Я п'ю за твоє здоров'я, наміснику Антипатре!

Всі підвелися. Бенкет скінчився, але Александр підніс руку.

— Одну хвилинку! — сказав він. — Завтра ми вирушимо. Але до того я хочу поділити між друзями, що залишаться тут, усе своє майно: ниви, будинки, одяг, прикраси. Мені більше нічого не треба.

Запрошені гості від подиву заніміли.

Пердікка наважився спитати:

— Царю, а що ти лишаєш для себе?

— Надію! — відповів Александр.

— Тоді і я, царю, лишу собі те саме. Я поділяю твої надії.

— І я теж!

— І я! — озвалися всі Александрові товариші.

Їх зачепило за живе, і вони посоромились у таку урочисту мить виявитися нижчими від свого вождя.

Вони поділили своє майно між тими друзями, що лишилися в Македонії та Елладі, і приготувалися рушати завтра, маючи єдине майно — надію.

Наступного дня, ще перед світанком, Стефан прощався з батьками у своїй убогій домівці. Мати лиш плакала, а батько стримував сльози і давав синові останні поради:

— Ти чув, як промовляв учора ввечері цар Александр до старого стратега Антіпатра. Він вихваляв три великі чесноти, що прикрашають людину: вірність, розсудливість та відвагу. Не забувай і ти, синку, про ці три чесноти!

Батько хвилинку помовчав. Клубок став йому в горлі. Та він одразу опанував себе й додав:

— Не знаю, чи побачу тебе знову. Благословляю тебе! Знаю, що ти мене не осоромиш.

У цей час у палаці ще один син прощався з матір'ю — Александр з Олімпіадою.

Олімпіада, вся в білому, дивилася синові просто в вічі й тримала його за руку.

— Сину! — казала вона йому. — Благославляю тебе! Я знаю, що ти зустрінешся з неабиякими труднощами та великими небезпеками, але ти переможеш. Я це знаю. Тебе захищає великий бог Амон, чие святилище десь за межами Єгипту, в пустелі. З того дня, як ти народився, він — твій захисник. Ти мусиш його знайти і принести йому жертву. Розпитай його про свою долю, і він тобі відповість. Він відкриє тобі велику таємницю твого життя.

Александр не мовив ні слова, лише нахилився й поцілував материну руку. Він подивився на неї так, наче прощався назавжди. Чи побачить він її ще? Александр обернувся до дверей, швидко пройшов коридорами палацу і спустився на велике подвір'я. Всі його вірні друзі були вже там і чекали на нього.

— Ти затримався... — прошепотів йому Гефестіон.

— Я прощався з матір'ю, — відповів Александр здушеним голосом.

Цієї миті з'явився Стефан. Його очі були червоні, наче він плакав. Коли він виходив з дому, то побачив Альку, що стояла на порозі свого будинку.

— Алька! — скрикнув Стефан і одним стрибком опинився поруч з нею.

— Ти вже йдеш?

— Так.

— Хай тобі щастить!

Вона стримала сльози і спробувала усміхнутись.

— Мій тато теж поїхав.

— Я повернуся, Алько,— сказав Стефан.— Ти на мене чекатимеш?

— Не знаю,— відповіла Алька,— не знаю...— І додала рішуче:— Я теж збираюсь!

— На війну?

— Тато обіцяв прислати за мною корабель.

Вона відчула, що більше не може стримати сліз.

— Хай щастить тобі! — повторила вона і подала йому руку. Стефан міцно потис її.

— До побачення! — прошепотів він.

Дорогою Стефан зустрів двох найближчих друзів — Леоніда та Єрмолая. Він замовив за них слово Александру, і той взяв їх до війська офіцерами. Вони були озброєні і йшли зайняти свої місця у війську.

— Хай живе Александр! — вигукнув Леонід.

— Хай живе свобода! — озвався Єрмолай.

Стефан потиснув їм руки. І швидко пішов далі, щоб вони не помітили сльози, що збігла з його очей.

Цар Александр і його почет осідлали коней на подвір'ї палацу. Александр на мить озирнувся й подивився на батьківський палац. У вікні над садом вирізнялася нерухома жіноча постать у білому.

— Мамо! — прошепотів Александр і помахав їй.

Жінка в білому махнула рукою і відійшла.

— Уперед! — гукнув Александр і легко торкнув за гриву Букефала.

Гордовитий кінь здригнувся і рушив галопом. За ним почали вулицями столиці вірні друзі і Стефан на білому коні. Старі стояли на порогах будинків і давали їм своє благословення. Жінки на пласких дахах махали руками, посипали вершників квітами і кричали: «Хай щастить! Хай щастить! Швидкого повернення!»

У долині розташувалося військо. Тридцять тисяч піших воїнів, п'ять тисяч вершників. Весняні луки аж сяяли від бронзових панцирів і щитів. В Александра на шоломі майоріли дві великі білі пір'їни. Він оглядав на Букефалі своє військо.

— Друзі! — крикнув він громовим голосом.— Слова вже зайві, настав час діяти. Уперед!

Воїни вдарили в щити, полем пішла луна. Сонце стояло вже високо, на небі не було жодної хмаринки. Раптом над головою Александра пролетів орел. Він тримав у пазурах велику змію.

— Добрий знак! — закричало військо. — Добрий знак!

Александр підняв голову, побачив орла — і пера на його шоломі радісно затремтіли.

32

Перше травня. Під вітром хвилювалися лани. Ліворуч простягалася долина Македонії та Фракії, праворуч — Егейське море. Між ними понад берегом ішло військо Александра.

Він форсував великі ріки — Стрімон, Евр і Малан. Дістався до Геллеспонту. На європейському березі розкинувся Сест з великою багатою гаванню. Там Неарх підготував сто шістдесят військових кораблів. Одного полудня туди дістався Александр із своїм військом. Він покликав старого Парменіона.

— Любий стратегу! — сказав Александр. — Ти лишайся поки що тут, тобі доручається переправити військо до азійських берегів. Я з кількома друзями маю зробити дещо поблизу, виконати одну обіцянку.

Він узяв найближчих друзів — Гефестіона, Птолемея, Кратера, Філоту, Пердікку, Клеарха та Кліта. На очі йому потрапив і наш приятель Стефан, що благально дивився на нього.

— Ти теж підеш зі мною, Стефане!

Потім Александр звернувся до філософа Каллістена, що вигрівався на сонці.

— Слухай, філософе! — гукнув він. — І ти підеш зі мною. Не забувай свого обов'язку. Ми взяли тебе з собою не для того, щоб ти вилежувався на сонці та потроху прикладався до пляшки. Придивляйся, прислухайся уважно, записуй!

Александрові товариші засміялися, спостерігаючи, як гладкий філософ із зусиллям підвівся і зашкунтильгав за ними, важко дихаючи.

Александр обернувся до друзів:

— Уперед!

— Це далеко? — спитав, зітхаючи, філософ.

Ніхто йому не відповів.

— Куди ми прямуємо, Александре? — озвався Гефестіон, також стомлений від довгого походу.

— Не турбуйся, Гефестіоне, — лагідно відповів Александр, підтримуючи його за руку, — тут недалеко. До Елеунта.

— Що нам робити в Елеунті? — спитав Пердікка.

— Я знаю! — вигукнув філософ. — Там могила Протесілая!

— Так, філософ має рацію, — погодився Александр. — Там могила Протесілая, що перший з усіх ахейців ступив на азійський берег під час Троянської війни і там загинув.

За годину вони досягли півострова Геллеспонту. Елеунт був би нічим не примітним селищем, якби там не височіла могила Протесілая.

Александр шанобливо наблизився до могили, приніс жертву герою, потім підняв руки і промовив:

— Радій, Протесілаю! Минули століття, і ми, елліни, знову прийшли до берегів Азії. Допоможи, щоб нам пощастило більше, ніж тобі!

Царський корабель стояв біля берега, чекаючи на них. Гурт зійшов на корабель, Александр став за кермо і спрямував судно до протилежного, азійського берега. Посеред протоки між Європою та Азією Александр звелів зарізати білого бика, прив'язаного на носі корабля. Він хотів принести жертву богові морів Посейдону та іншим морським божествам. І передусім — Тетіді, матері Ахілла. Адже Александр був по матері нащадком Ахілла, тож і Тетіда належала до його предків.

Александр підняв золоту чашу і пролив кілька крапель вина за борт, потім кинув і чашу в море.

— Це тобі, прабабусю богине, — промовив він, — на згадку про мене!

Корабель пристав до азійського берега. Александр вистався, перший ступив на берег і встромив у землю спис.

— Азія — моя! — крикнув він.

Пострибали на берег і його друзі, а за ними — Каллістен.

— Допоможи мені, дитино, щоб я не впав, — попрохав він Стефана. — Мені млосно.

Стефан подав йому руку.

Александр обернувся до них.

— Ну, філософе, — мовив він, — я знаю, що коли ти був молодий, то їздив уклонитися Ахілловій могилі. Тож іди перший і показуй нам шлях!

— Відпочиньмо трохи, царю! — пробурмотів Каллістен. — Мені щось зле.

— Ковтни вина, то й полегшає, — порадив йому Клеарх.

— Правду мовиш, дитино! За твое здоров'я! — сказав Каллістен і приклався до пляшки.

— Ну, як тепер? — спитав його, сміючись, Птолемей.

— Наче краще... Ходімо!

Він зіп'явся на ноги, взяв свій посох, і гурт рушив. Зійшовши на пагорб, вони спустилися в невеликий яр, потім знову на пагорб.

Каллістен зупинився.

— Що сталося? — спитав суворо Александр.— Чому ти зупинився?

— Мені спала на думку одна річ, царю,— відповів філософ, чухаючи потилицю.

— Послухаймо!

— Навіщо тобі марнувати час, розшукуючи Ахіллову могилу? Не потерпай, я напишу в своїй історії, що ти був на могилі, і наведу низку таких яскравих подробиць, що всі наступні покоління мені повірять.

Александр насупив брови.

— Рушай! — наказав він.

Бідолашний філософ принішк і знову подерся на пагорб. Нарешті вони дісталися до двох горбів, одного вищого, другого нижчого.

— Це тут! — сказав Каллістен, витираючи піт.— Оце Ахіллова могила, а то — Патроклова. Я присяду ось тут і спостерігатиму за вами здала.

Александр прискорив ходу, взяв за руку Гефестіона, і вони попрямували до двох горбів. Інші йшли слідом.

Александр якийсь час постояв мовчки перед Ахілловою могилою. Потім підняв руки і привітав великого предка.

— Ахілле! — сказав він.— Щасливий ти, бо за життя мав вірного друга Патрокла. А коли ти помер, то знайшовся великий поет, щоб тебе оспівати. От якби й мені така доля!

Тим часом Гефестіон наблизився до меншої могили, де був похований Патрокл, нарвав польових квітів і посипав ними могилу.

— Патрокле! — прошепотів він.— Поможі мені лишитися вірним Александровим другом до смерті, таким, як був ти в Ахілла!

Жителі невеличкого селища, що виникло на руїнах славетної Трої, здалека побачили царський почет. Старійшини поспішно прибули з коштовним, як вони гадали, дарунком для царя.

— Царю, живи тисячу років! — сказав найстарший з посланців.— Ми приносимо тобі в дарунок від нашого міста оцю давню ліру, на ній Паріс оплакував Єлену.

Але Александр відмовився від цього подарунку:

— Я не маю нічого спільного з Парісом. А от якби ви принесли мені Ахіллову ліру, я прийняв би її з великою радістю.

Він обернувся до товаришів і сказав:

— Друзі, ми виконали свій обов'язок перед великими тїнями. Тепер час повернутись до війська і розпочати великий похід!

Не встиг він доказати, як прибіг посланець від Пармеїона.

— Що маєш нам сповістити так спішно? Чи не воскрес часом з мертвих Гомер? — пожартував Александр.

— Царю, — відповів посланець, — перси зосередили свої сили на берегах річки Граніка і готуються виступити проти нас. А ще, Александре, — голос його затремтів, — цар персів Дарій посилає тобі ось що! — Він розгорнув плащ і передав Александрові листа й три дивні речі: батіг, м'яч і коробку золотих монет.

Александрові друзі стовпились навколо і з цікавістю дивилися.

Александр розгорнув листа і прочитав уголос: «Великий цар персів та Всесвіту Дарій малому Александрові.

Я довідався, що ти прийшов до мого царства і бешкетуєш. Повертайся мерщій до матириної спідниці і поведься пристойно. Посилаю тобі батіг, бо ти заслуговуєш на те, щоб тебе відшмагали, а ще м'яча, щоб ти грався ним, а до того й децицю грошей, щоб ти мав за що повернутися до свого села».

Александр згорнув листа й посміхнувся.

— Друзі, — сказав він, — уперед! Хай дізнається Дарій, чого ми варті!

33

Александр повернувся до війська і дав наказ рушати назустріч персам.

Вдень і вночі прибували до азіатського узбережжя кораблі з Європи, щоб переправляти грецьке військо.

А тим часом у перському таборі відбувалася рада, на якій були присутні четверо головних вояцьких начальників. Це були наші давні знайомі: Арсіт, Артаваз, Спітрідат і Мемнон — еллін з острова Родос.

— Що діяти? — звернувся до ради Спітрідат. — Наші вивідувачі повідомляють, що лист Великого царя не злякав Александра і він готується йти на нас. Що діяти?

Підвівся Мемнон.

— Я добре знаю, — сказав він, — македонську армію. Вона нечисленна, проте організована краще за нашу, а фалангі-

ти — це найхоробріші воїни на світі. Я добре знаю і їхнього царя Александра. Він сповнений віри в себе та енергії, а судячи з того, що він зробив дотепер, боюся, що він має і неабиякі здібності полководця.

Підвівся Арсіт і сердито урвав Мемнона.

— Досить хвалити еллінів! Скажи свою думку, що треба робити.

— Ось моя думка, — відповів Мемнон, зневажливо глянувши на Арсіта. — Не вступати в бій, відходити у глиб Азії, спалюючи всі продовольчі запаси на нашому шляху, знищуючи посіви, сади, отари. Щоб їм нічого було їсти і щоб вони перемерли з голоду.

Спітрідат засміявся.

— Це порада для жінок! — вигукнув він. — Ні, ми не відступимо! Ми залишимося тут і приймемо бій. За кілька годин оте знамените військо, що ти вихваляв перед нами, розвіється, наче туман!

Арсіт та всі інші перси піднесли руки:

— Згода! Згода! — кричали вони. — Війна!

Мемнон здвигнув плечима.

— Я висловив свою думку, — буркнув він. — Складаю з себе відповідальність. А ви розкаєтеся.

Минуло чотири дні, перське військо вичікувало на протилежному березі річки.

— Вони не прийдуть! — казали перси. — Вони втекли!

Проте на четвертий день надвечір з'явилися перші еллінські вершники, а за ними македонські фалангіти. Два війська вишикувалися одне проти одного.

Парменіон наблизився до Александра.

— Що накажеш, царю?

— Атакувати негайно!

— Уже вечір. Почекаймо краще до ранку.

— Негайно! Негайно! — стояв на своєму цар.

Віддавши наказ добірній кінноті перейти річку й блискавично атакувати персів, він вишикував військо, взяв на себе командування правим флангом, а лівий доручив Парменіону. Цар сказав воїнам кілька слів, щоб підбадьорити їх, і наказав сурмити наступ.

Перси з другого берега бачили все: Александра в блискавичних латах, з двома білими перами на шоломі, стратегів, що мчали верхи, шикуючи військо. І раптом почули сигнал до наступу.

Першою на форсування річки кинулась кіннота. Назустріч їй у воду зайшла й перська кіннота, щоб зупинити ворога.

Та де їм стримати натиск еллінів! Грецька кіннота переправилась на той берег, а за нею посунули фалангіти.

Найкращі перські воїни зосередилися на лівому флангу навпроти Александра. Отже, щойно Александр дістався берега, як його оточили добірні перські воїни з оголеними мечами.

— Убийте його! Смерть йому! — кричали вони.

Сьогодні Стефан уперше брав участь у битві. Він мчав за Александром верхи на білому коні. Сонце сідало перед очима персів і засліплювало їх. У греків воно сідало за спиною і не заважало їм.

Раптом Стефан побачив серед перських вершників своїх давніх знайомих: Арсіта, Артаваза та Спітрідата. Вони мчали на Александра. Ось вони поруч. Спітрідат змахнув мечем, ударив. Александрів спис переламався навпіл. Меч також розлетівся на друзки.

Тоді до Александра кинувся Арсіт, піднісши меча в нього над головою. Стефан кинувся між ними. Він віддав свого списа Александру і, закриваючи його собою, покликав на допомогу. Вірні цареві друзі не змусили себе чекати.

Всі билися відважно. Арсіт упав на землю. Філота був поранений в руку. З Александра збили й розплющили шолом. Він лишився з непокритою головою. Ставало небезпечно, бо персів було більше, ніж греків. Спітрідат заніс меча над Александром, коли той, спиною до нього, бився з перським стратегом. Ще мить, і Спітрідат опустив би свій меч на непокриту голову Александра, але Кліт блискавкою кинувся вперед і одним ударом відтяв Спітрідатові руку по саме плече. Александр був врятований. Він обернувся й, побачивши Кліта, гукнув:

— Дякую, вірний мій друже!

Настала ніч. Перські вершники, неспроможні більше чинити опір, повернули коней і почали відступ. Перська піхота лишилася напризволяще. Досі вона стояла непорушно, спостерігаючи за битвою кінноти.

Парменіон тим часом форсував річку й кинувся на перську піхоту. Невдовзі її лави зламалися, перси почали тікати. Греки хотіли переслідувати їх.

— Зупиніться! — наказав Александр. — Досить!

Двадцять тисяч перських піхотинців та дві тисячі п'ятсот вершників лежали мертві. З грецького боку загинуло лише тисяча двісті сорок піхотинців та двадцять п'ять добірних вершників з числа царських гетайрів.

Пізніше Александр замовив великому скульпторові Лісіппу, якого найбільше любив, двадцять п'ять бронзових статуй

вершників і велів встановити їх біля підніжжя Олімпу. А родинам загиблих він призначив пенсії. Тоді ж він наказав своїм стратегам, щоб з належною шанною поховали і полеглих ворогів.

Тієї ночі Александр не спав. Він оглядав поранених, давав їм ліки, перев'язував сам їхні рани. Недарма він учився медицини в Арістотеля.

Грекам дісталася багата здобич. Александр відібрав і надіслав матері золоту чашу, розкішні килими, пурпурові шати. Він вибрав також триста повних ворожих обладунків і надіслав їх афінцям, щоб ті розвішали їх у храмі Афін в Парфеноні. Він звелів також зробити під щитами такий напис:

«Александр, син Філіппа, та елліни, крім спартанців, присвячують Афіні ці трофеї, здобуті в азіатських варварів».

Блискуча перемога на Граніку посіяла жах по всій Малій Азії.

— Вперед! Вперед! — нетерпеливилися всі Александрові товариші. — Заженемо персів у глиб Азії!

Проте Александр похитав головою:

— Ні. Захопимо спершу все узбережжя від Іонії до Єгипту.

— Чому? — спитали здивовані друзі.

— Щоб мати в своїх руках усе узбережжя, аби ворог не міг вирядити флот з військом і вдарити на Елладу.

Парменіон схопив Александра за руку.

— Ти великий полководець, царю! — мовив він схвильовано. — Той шлях, що ти накреслив, — єдиний, який може привести до перемоги.

Александрове військо прибуло в багате місто Сарди. Заможні городяни вручили Александрові ключі від міста на золотій гаці.

— Змилуйся над нами, царю! — впали вони йому до ніг. — Не пали наших осель... Не вбивай нас!

— Встаньте! — лагідно відказав Александр. — Я привів вам свободу, а не поневолення. Ви вільні... І відсьогодні я повертаю вашому славетному місту його колишні привілеї.

Від Сард він подався до Егейського моря і дістався до великого еллінського міста Ефеса. Городяни з радістю відчинили йому браму. Александр одразу поспішив до місця, де стояв колись славетний храм Артеміди. Того дня, коли народився Александр, цей храм згорів.

— Я мушу його відбудувати, — вирішив Александр. — Щоб він став пишнішим, ніж був до пожежі.

Він запросив архітектора Дінократа й звелів йому негайно приступити до роботи.

Коли Александр оглядав руїни храму, до нього наблизився якийсь чоловік.

— Царю,— звернувся він,— я художник Апеллес і прошу тебе про одну милість.

— Невже Апеллес! — радісно вигукнув Александр, що любив милуватися його творами.— Вимагай, чого хочеш, ти знаєш, як я люблю твоє мистецтво.

— Дозволь мені намалювати тебе верхи на Букефалі.

Александр охоче погодився.

Коли художник скінчив портрет, Александр покрутив головою. Йому не сподобалося.

— Треба дещо виправити,— сказав він.— Тобі не вдалося Букефал.

Привели Букефала. Проте кінь ледве побачив картину, заржав. Апеллес засміявся.

— Твій кінь, царю,— мовив він,— краще від тебе знається на живописі.

Александр також засміявся.

— Мені подобається, що ти так вільно сказав мені свою думку. Ти гідний бути мені другом.

Від того дня він не дозволяв жодному іншому художникові, крім Апеллеса, малювати його портрети. Так само тільки Лісіппу він дозволяв робити з себе статуї і лише Пірготелю — різьбити свій профіль на коштовних каменях.

34

Стефан сидів перед Александровим наметом і перев'язував собі рану. Він був легко поранений в руку, коли віддав Александрові свого списа в битві на Граніку.

«Ото б злякалася мати, якби побачила мене зараз!» — подумав він і всміхнувся. Це вперше Стефан брав участь у битві й наражався на небезпеку. Спочатку йому було лячно, та коли він побачив, як без страху мчать вершники, почув їхні вигуки, його опанувало якесь сп'яніння. Він більше не думав про небезпеку та смерть, дав остроги коневі й помчав у вир битви.

— Ти поранений, Стефане?

Він обернувся. Це були Леонід та Ермолай.

— Пусте! — відповів Стефан.— Подряпина. Поки виступати з Ефеса, все загоїться.

Обидва приятелі сіли поруч з ним. Вони були щасливі,

— Минуло так мало днів, а скільки ми побачили! — захоплено сказав Леонід. — Що б ми робили в Македонії, якби не пішли з Александром?

— Там би ми жили, як кроти! — відповів Ермолай. — А тут живемо, як орли!

— І це вже тепер! — вигукнув Леонід. — На самому початку!

Стефан промовчав. Він часто чув від Александра і стратегів про великі труднощі. Він пригадав, як позавчора Александр казав Гефестіону:

«Персів багато, й вони хоробрі. В них немає досвідчених полководців. Лише один. І він не перс. На жаль, він еллін».

«Кого ти маєш на увазі? — спитав Гефестіон. — Мемнона?»

«Саме його. Він хоробрий і розумний. Якщо він очолить військо, нам доведеться непереливки».

Стефан пригадував цю розмову і мовчав.

— Чому ти мовчиш, Стефано? — спитав Леонід. — У тебе болить рука?

— Ні, — відповів Стефан.

З'явився череватий філософ Каллістен. Під пахвою він тримав рукопис і здавався заглибленим у думки.

Побачивши його, Ермолай шанобливо підвівся.

— Учителю, — запросив він, — сідай з нами, відпочинь.

Каллістен підвів очі, подивився на трьох приятелів.

— Не можу, маю багато роботи! Пишу, пишу і не встигаю. Цей Александр так поспішає, форсує річки, бере міста, б'є ворога. Сьогодні він тут, завтра там, немає спини... Моє перо не встигає за ним, аж пальці ломить.

І поскаржився:

— Мені не лишається часу навіть випити ковток вина! Він підняв свою пляшку, зробив кілька ковтків і прицмокнув.

— Амброзія! — мовив у захваті. — Я взяв його в Ефесі. І засміявся:

— Александр знав, куди нас вести — до найкращих виноградників! Які чудові вина в Ефесі, Мілеті, Галікарнасі, Сардах! Він думає, що він Александр, а я бачу, що він — бог вина, Діоніс.

— А ти — череватий Сілен, що супроводжує Діоніса з бурдюком на плечі, — сказав, сміючись, Леонід.

Але Ермолай затулив рукою рот свого приятеля.

— Розмовляй з ним шанобливо, Леоніде! — сказав він суворо. — Ти тільки поглянь! Він знову пише!

— Що ти пишеш, шановний філософе? — спитав Стефан.

— Послухайте, діти, послухайте!

Він підніс рукопис до своїх короткозорих очей і почав піднесено читати:

«Як кажуть, Діоніс вирушив з Індії й дістався до Еллади. Він був одягнений у коштовні шати, на ньому були багаті персні та браслети. Що ближче він підходив до Еллади, то менше на ньому лишалося прикрас. І до еллінського узбережжя він прийшов голий.

Тепер Діоніс вирушив з Еллади і прямує до Індії. Він вийшов голий і що далі просувається, то більше має коштовних шат, перснів та браслетів...»

Він покрутив лисою головою:

— У мене погані передчуття, — пробурмотів він.

— Які передчуття, вчителю? — стурбувався Ермолай.

Але філософ не встиг відповісти. Якийсь вершник примчав до Александрового намету. Кінь був мокрий від поту, ледь тримався на ногах від втоми. Вершник спішився і витяг з-за пазухи листа.

— Де цар Александр? — спитав він у трьох приятелів.

Стефан підвівся.

— Нащо він тобі? У нього нарада із стратегами.

— Я привіз йому важливу звістку. Проведіть мене!

— А добра звістка? — спитав Ермолай.

— Добра, — усміхнувшись відповів чоловік і пішов за Стефаном.

Обидва приятелі лишилися чекати. Незабаром з'явився Стефан.

— Ну що? — спитали нетерпляче друзі.

— Мемнон помер, — відповів Стефан.

Приятелі здвигнули плечима.

— Оце і все? — здивувались вони.

Стефан посміхнувся, але нічого не сказав.

Наступного дня військо рушило далі на південь понад узбережжям. Усі міста відчиняли брами перед Александром і зустрічали його, як визволителя. Лише Мілет та Галікарнас вчинили опір, але Александр швидко ними оволодів. Він вирядив Парменіона підкорити глибинні райони країни, і той дістався до столиці Фрігії — міста Гордія.

Александр довідався, що там зберігався старий повіз першого фрігійського царя Гордія... Вузол на ярмі був так хитромудро заплутаний, що досі ніхто не міг його розв'язати. Проте було відоме давнє пророцтво: «Хто розв'яже гордіїв вузол, той стане володарем Азії».

Отже, як тільки Александр дістався до Гордія, міські вельможі провели його до акрополя, де зберігався повіз. Усі схвилювано спостерігали, чи зможе Александр розв'язати вузол.

Александр спробував розв'язати його, але марно. Він розсердився, вихопив меч і розрубав вузол.

Спершу всі зацікавилися, а потім з усіх грудей вирвався крик:
— Хай живе великий володар Азії!

Настала зима. Пішли дощі.

— Ми лишимося на зиму тут, у цих багатих місцях, — вирішив Александр.

— Авжеж, нам треба відпочити! — замріяно мовив філософ Каллістен з червоним носом.

— Атож, ти переробився! — уїдливо зауважив Птолемей.

— Ще б пак! — огризнувся Каллістен. — Ви цілими днями воюєте, а я ночами сиджу й пишу. Це, скажеш, не робота?

— Не займай його, Птолемею! — мовив Кратер. — Відлаха справді багато працює. Подивися на його ніс!

Усі зареготали, але Каллістен тільки презирливо глянув на них.

«Раби! — подумав він. — Раби!»

— Ми лишимося тут, — вів далі Александр, — не для відпочинку, а для нових приготувань. В іонійських містах ми маємо набрати до війська багато воїнів. Я чекаю підмоги також з Македонії. Крім того, нам треба зібрати якомога більше продовольства. Подбати й про коней. Їх чимало загинуло. І щодня треба вправлятися. Перед нами довгий, важкий шлях!

Зима була сувора, проте Александр з добірними загонами вибирався в походи до міст центральної частини Малої Азії й завойовував їх. Якось він навіть перейшов Солону пустелю й дістався до Анкіри.

Тим часом з'являлися очікувані воїни з іонійських міст узбережжя, а з дня на день чекали поповнення і з Македонії від Антипатра.

Одного дня цар покликав Стефана.

— Я задоволений тобою, — сказав він. — Ти сміливий і вірний. Я ніколи не забуду, як ти допоміг мені на Граніку, коли в мене зламався спис, а ти дав мені свого. Ти ризикував своїм життям заради мене.

— Я тільки виконав свій обов'язок, — тихо мовив Стефан.

— От і я хочу виконати свій. Коли прийде поповнення з Македонії, на тебе чекає приємна несподіванка.

— Яка? — радісно спитав Стефан.

— Не скажу, — всміхнувся цар. — Сам побачиш!

Відтоді Стефан щодня ходив на міський акрополь і виглядав поповнення на великому шляху, що з'єднував

іонійське узбережжя з центром Малої Азії. «Яку ж несподіванку готує мені цар?» — думав хлопець.

Нарешті якось уранці на великому шляху залунали військові сурми. То йшло грецьке військо. Попереду рухалась кіннота, і незабаром копита зацокали по бруківці міста.

Стефан стояв на варті перед Александровими покоями. Цар цілу ніч не спав і заснув лише на світанку.

Вершники в'їхали на подвір'я, спішилися. Александр прокинувся, накинув на плечі плащ і вискочив за двері.

— Ласкаво прошу! — відповів він на привітання. — Чи немає для мене листів од матері?

Цареві передали шкіряну торбу з листами.

«Певне, й мені є лист від батьків, — подумав Стефан. — Оце, мабуть, і є та несподіванка».

Але в цю мить на подвір'я зайшов ще хтось. Побачивши його, Стефан голосно скрикнув:

— Тату! — і впав в обійми лікаря Філіппа.

Александр викликав його до війська, бо цілковито довіряв давньому батьковому другу. «Тут, — міркував він, — клімат дуже незвичний. Не хотів би я захворіти й померти, не довершивши задуманого. Філіпп мусить бути зі мною».

— Синку, синку! — шепотів Філіпп, радісно обіймаючи сина.

— Як мама? — спитав Стефан.

— Добре, вона здорова. Шле тобі своє благословення. І Алька тебе вітає, і всі друзі. Я радий тебе бачити, синку!

Стефан хотів спитати, чи не збирається до війська й Алька, але не насмівився.

Так минула зима. Еллінська армія відпочила, воїнів побільшало. Усі з нетерпінням чекали, коли цар дасть наказ рушати. За три місяці перебування в Ефесі вони багато дізналися про перське царство.

— Воно безмежне! — казали місцеві жителі. — Сонце ніколи не заходить у володіннях Великого царя. Десять далеко він має дві столиці. Одну для зими, другу для літа. А його палаци оздоблені золотом, коштовним камінням і повні скарбів.

Найнеймовірніші розповіді розбуркували уяву грецьких воїнів.

— Коли ж ми вирушимо? — нетерпеливились вони. — Коли ми побачимо ті золоті палаци?

Нарешті настав довгожданий день. Прийшла весна, розтанули сніги, і Александр дав наказ виступати.

— Вперед! — гукнув він. — Азія велика, не можна гаяти часу!

Елліни просувалися вперед, долаючи високі гори і спускаючись у широкі родючі долини. Іноді на них нападали вороже військо, іноді якесь місто чинило опір. Але ворог швидко відступав, і Александр переможно дійшов до Тавру — великого гірського пасма в Кілікії.

— Якщо вороги зайняли перевали Тавру, то горе нам! — стиха мовив Парменіон Александру.

— Горе їм! — засміявся Александр. — Ніхто не зможе нас спинити!

На це старий Парменіон похитав головою. Він вирядив швидких вершників перевірити перевали. Вони повернулися в доброму настрої.

— Перевали вільні! Але перси збираються спалити багате місто Тарс, що лежить за горами.

— Швидше! — вигукнув Александр і дав остроги Букефалові. — Швидше, а то не встигнемо!

Вони перейшли без затримки високе гірське пасмо Тавру, спустилися в долину. Спека стояла нестерпна, воїни страждали.

— Ми сконаємо від спеки! — сказав Гефестіон, витираючи піт. — Може, трохи перепочинемо, Александре?

— У нас немає часу! — відповів Александр, підганяючи коня.

У полудень перейшли невеличку річку Кідн. Ось і Тарс! Перси перелякались, побачивши величезну армію. Вони підпалили кілька будинків, та пожежа не встигла поширитись. Елліни ввірвалися в місто і почали гасити вогонь, чим одразу повернули жителів до себе.

Александр спішився, страшенно змучений і спітнілий.

— Піду до річки скупаюся, — сказав він.

— Не треба, царю! — застеріг його лікар Філіпп. — Це небезпечно. Ти можеш застудитися.

— Пусте!

— Ти викликав мене з Македонії, щоб я дбав про твоє здоров'я, — наполягав лікар. — Послухай моєї поради: спершу прохолонь, а потім купайся. Кідн збігає з високих гір, і вода в ньому крижана.

— Тим краще! — відповів Александр.

Він підійшов до холодної річки, роздягся і стрибнув у воду. Але, опинившись у крижаній воді, він пошкодував за свій необдуманий вчинок.

«Лікар мав рацію», — прошепотів він. Але через самолюбство плавав у річці довгенько і вийшов з води блідий як крейда. Ліг у ліжку, його почало лихоманити. До нього прибігли друзі, та Александр їх не впізнавав. Друзі перелякали-

ся. Гефестіон упав на землю і заридав. Військо облетіла жаклива звістка: «Александр умирає!»

Три дні і три ночі Александр боровся зі смертю. Три дні і три ночі Гефестіон плакав біля його ніг. На четвертий день лікар Філіпп сказав:

— У мене є сильнодіючі ліки, царю. Тільки вони можуть урятувати тебе.

— Приготуй їх...— прошепотів Александр і заплющив очі.

Лікар вийшов, і тієї ж миті прибіг посланець від стратега Парменіона, що досі воював на схилах Тавру.

Він увійшов до Александрової кімнати і впав на коліна.

— Царю...— сказав він.

Та Александр не почув.

— Царю,— сказав він голосніше,— мене послав Парменіон. Маю листа для тебе. Нагальна справа...

Александр розплющив очі.

— Лист від Парменіона,— повторив посланець.

— Я не можу читати,— пробурмотів Александр, цокаючи зубами.

— Але це дуже важливо!

Александр зібрався на силі й простягнув руку.

— Давай!

Цар узяв листа, розпечатав. Спочатку він нічого не міг дібрати — літери танцювали, але зрештою прочитав:

«Царю, я довідався, що твій лікар Філіпп підкуплений перським царем, щоб тебе отруїти. Май це на увазі!»

Тієї хвилини увійшов Філіпп з ліками.

— Можеш йти! — сказав Александр посланцеві.

Підійшов лікар.

— Ось ліки, царю. Вони тобі допоможуть. Підведися трохи й випий їх.

Лікар допоміг Александрові підвестися на подушках і дав йому ліки. Александр однією рукою взяв їх, а другою подав Філіппові листа від Парменіона. І поки він пив ліки, Філіпп читав листа.

Лікар одразу впав на коліна і присягнувся богами, що це наклеп. Александр усміхнувся йому й показав порожню склянку від ліків:

— Бачиш? — сказав він.— Я тобі вірю.

Ще кілька днів Александр боровся зі смертю. Але поволі сили почали повертатися до нього. Армія з полегкістю зітхнула. Стратеги не відходили від Александра.

— Що нового? — питав їх щоранку Александр, ще блідий, спираючись на подушки. Стратеги переказували йому новини:

— Цар персів збирає велику армію у Месопотамії.

— Скільки? — спитав Александр.

— Кажуть, нібито чотириста тисяч піхоти і сто тисяч кінноти.

— Мемнон помер, — зауважив Александр, — а їх я не боюся. Хто в них полководець?

— Сам цар Дарій.

Александр підхопився. Він відчув, як до нього повернулися сили.

— Нарешті! — крикнув він. — Я змагатимуся з царями!

Лікар Філіпп уклав його знову в ліжко.

— Не поспішай, царю! — сказав він. — Ти ще слабкий. Почекай!

— Перси ще далеко, — зауважив Кратер. — Ми маємо час.

Александр заспокоївся.

— Що за людина Дарій? — спитав він.

— З усіх повідомлень про нього випливає, — відповів старий Парменіон, — що він добра людина. Кажуть, що це — найдужчий і найвродливіший чоловік у Персії.

— Тим краще, — прошепотів Александр. — Я волію мати справу з гідним супротивником.

— Він — освічена людина, — вів далі Парменіон, — і добре знає грецьку мову. У перській державі панував розбрат, а він навів лад спершу силою, а потім добром. Проте він дуже високої думки про свою особу і вважає себе непереможним.

Александр посміхнувся.

— Я теж такої думки про себе, — сказав він. — Побачимо, хто з нас має рацію.

За кілька днів Александр уже одужав. Він був серед друзів і стратегів, коли прибули посланці.

— Царю! — закричали вони. — Великі новини! Наближається Дарій зі своїм військом.

— Де він? — спитав Александр.

— Став табором в ущелині біля міста Ісси. З одного боку в нього море, з другого — гори. Його військо незліченне.

Александр радісно сплеснув руками.

— Він од нас не втече! — крикнув він своїм друзям. — Дарій згубив себе тим, що обрав собі таке місце для табору! В цій тіснині він не зможе скористатися з кількісної переваги свого війська. Рушаймо швидше, поки він не змінив місця розташування!

Елліни не гаяли й хвилини і надвечір вже рушили. Йшли цілу ніч. На світанку побачили на вузькій смузі землі між морем та горами незліченне вороже військо. У центрі сяяла золота колісниця Дарія. Великий цар стояв у ній на повний зріст у пурпуровому одязі й давав розпорядження.

В Александра спалахнули очі.

«Я прорвуся до нього і битимуся з ним, — схвильовано міркував він. — Я вб'ю його, і вся Азія буде моєю!»

Він вишикував військо, дав останні накази.

— Вперед! — скомандував Александр добірній кінноті, що завжди першою починала битву.

За кіннотою бігли критські лучники, а позаду — важкі фалангити. Перський авангард зламався, почав тікати. Дарій щось кричав, підбадьорюючи своїх воїнів.

Александр пробився просто до нього. Найкращі перські воїни, помітивши небезпеку, кинулися захищати свого царя. Дарій побачив Александра і злякався. Завжди хоробрий, незламний, тепер він розгубився. Йому здалося, що на нього мчить якийсь могутній бог.

«Він мене вб'є! — промайнула думка. — Він мене вб'є!»

Його охопила паніка, він смикнув коня за вуздечку й кинувся втікати. Александр переслідував його по п'ятах. На допомогу йому примчали друзі, збіглися й охоронці Дарія.

Почало сутеніти. На лівому фланзі грецького війська сміливо бився Парменіон. Але ворогів було вдсятеро більше, і Парменіон відчув, що сили його вичерпуються.

Цієї миті почувся крик:

— Дарій тікає!

Перси розгубилися й зупинились, побачивши, що Дарій блискавкою мчить на своїй золотій колісниці, куди очі бачать.

— Назад! Назад! Нам кінець! — почувлися голоси, і перси в паніці показали спину фалангам Парменіона.

Стало темно. Колісниця Дарія зупинилась. Александр кинувся до неї, але вона була порожня. Лишилися тільки щит, лук та царський плащ. Дарій втік у гори, осідлавши коня.

Александр обернувся й побачив, що все перське військо тікає. За ним з реготом гналися елліни. Александр дав наказ сурмити відбій і припинити переслідування. Греки кинулись до табору, що залишили перси. Хто зганяв до купи та в'язав полонених, а хто кидався до багатих колісниць, одягу, прикрас, коней.

Посеред табору височіли розшиті золотом Дарієві намети. Гефестіон наказав воїнам охороняти їх.

— Нікого не підпускати! — наказав він. — Це Александрова здобич.

Битва скінчилася повною перемогою. Стомлений Александр спішився і зайшов до Дарієвого намету. Він зупинився, вражений такою розкішшю. Трон і столи з слонової кістки, багаті лежа, золоті тарілки й чаші, алебастрові флакони з ароматними речовинами. Довкола розливалися гострі пахощі.

«А тепер можна й обмитися після бою в Дарієвій ванні», — подумав Александр. Царська купіль у сусідньому наметі чекала на нього. І тут усе було коштовне: черпаки, тази, простирадла, рушники. Александр глибоко вдихнув напахчене повітря і сказав:

— Оце й означає бути царем!

Він роздягся, сів у Дарієву купіль і змазав тіло пахучою олією.

Ще в одному наметі було приготовлено стіл для Дарія. Александр скликав найближчих друзів та стратегів. Ніколи їм не доводилось їсти таких смачних та багатих страв і пити вино із золотих келихів.

Вони безжурно їли й пили. Раптом з сусіднього намету почувлися ридання й крики.

— Що сталося? — спитав Александр.

— Там Дарієва мати, його дружина і дочки, — відповіли йому. — Вони побачили порожню колісницю й подумали, що він загинув. І тому плачуть.

Александр покликав Стефана.

— Піди заспокой їх! Скажи, що Дарій живий, хай не тривожаться. Александр ставитиметься до них з пошаною, як до царя, і ніхто не посміє їх чіпати.

Другого дня Александр з Гефестіоном пішов їх відвідати. Дарієва мати, побачивши їх, впала до ніг Гефестіона й поцілувала йому руки.

— Царю, пожалій нас!

Вона прийняла Гефестіона за царя, бо він був вищий на зріст. Зрозумівши свою помилку, впала навколішки перед Александром, благаючи:

— Пробач мені!

Та Александр заспокоїв її.

— За тобою немає жодної вини, шановна мати!

Він узяв на руки малого Дарієвого сина, якому було шість років. І хлопчик обійняв його за шию без усякого страху. Александр обернувся до Гефестіона і сказав йому стиха:

— Цей хлопчик сміливіший за свого батька.

За кілька днів Александр одержав хвалькуватого листа від Дарія, що тим часом утік до Месопотамії.

Александр розпечатав листа й прочитав, насилу стримуючи гнів.

Ось що було в цьому листі:

«Великий цар Дарій Александрові.

Не вважай, що коли ти переміг, то ти вже володар Азії. Якийсь бог у той день тобі допоміг. Якщо хочеш бути моїм приятелем, поверни мені мою матір, дружину й дітей, і я дам тобі стільки золота, скільки нема в усій Македонії.

Якщо ти це зробиш, ми станемо друзями, і я не покараю тебе за те, що ти нахабно вдерся до моєї країни без найменшого приводу. Адже я ніколи не робив тобі нічого лихого».

Александр звелів одразу відписати йому:

«Александр, цар Македонії

і головнокомандувач усіх еллінів,

Дарієві.

Дарій! Перший ваш цар, на честь якого ти маєш це ім'я, довгий час гнобив еллінів, що жили на узбережжі Гелеспонту й Іонії. Потім він зібрав численне військо і вдерся до Македонії та Еллади. Потім прийшов Ксеркс із силою-силенною варварів. Він був розбитий на морі й утік, лишивши Мардонія бешкетувати та палити міста й селища.

Мого батька Філіппа вбили люди, підкуплені персами. Ось так — підкупамі і підступамі ви воюєте зі своїми ворогами.

Отже, я прийшов помститися за старі кривди, а боги, які завжди на боці справедливих, допомогли мені, і тепер у моїх руках велика частина Азії, а тебе самого я переміг у бою.

Тим-то ти не маєш ніякого права щось вимагати від мене. Але, якщо ти прийдеш сам, упадеш мені до ніг і попросиш, я віддам тобі твою матір, дружину й дітей без викупу, бо я вмю не лише перемагати, я вмю бути великодушним до переможених. Я гарантую тобі цілковиту безпеку.

І відтепер, коли мені писатимеш, не забувай, що ти пишеш цареві, більш того, твоєму цареві!»

Скріпивши листа золотою царською печаткою, Александр запросив до себе свого улюбленого музиканта Терпандра.

— Терпандре! — сказав він. — Я розгніваний і не можу заспокоїтись. Візьми ліру й заграй. Лише музика може заспокоїти моє серце.

Лікар Філіпп із сином сиділи в садку і згадували свою далеку батьківщину. Вже кінчалося літо, і дерева обважніли від плодів. З лози звисали великі чорні грона винограду...

— Яка ж багата ця країна! — сказав Філіпп. — Яка прекрасна! І все-таки я сумую за батьківщиною. За нашим малим убогим будиночком.

Стефан не відповів. Він не був згоден з батьком. Він так само любив їхній маленький будиночок, та ніколи б не погодився, щоб життя його минуло, хай навіть і щасливо, у чотирьох його тісних стінах. Александра енергія передалася і йому.

— Ти не хочеш повернутися? — спитав Філіпп.

— Ні, батьку! — відповів Стефан спокійно і впевнено. — Пробач мені. Наше покоління мріє про великі справи.

— А щастя, — пробурмотів Філіпп, — у тиші прадідівської хати. Хіба ти цього не відчуваєш?

— Можливо, — відповів Стефан. — Але найвище благо людини — не в щасті.

— А в чому ж?

— Поставити перед собою велику мету і здійснювати її. Хіба не ти мені казав, що ніколи не треба задовольнятися тим, що зробив? Що треба завжди прагнути піднятися вище? Я виконую твою пораду.

Філіпп затнувся, бо відчув, що син має рацію. Але ж він молодий і може жити серед небезпек. А батько вже не може. Юнаки мусять мати жадобу до життя і плекати великі мрії на благо батьківщини. І любити небезпеки.

Помовчавши, Філіпп тихо сказав:

— Твоя правда, Стефане. Я постарів.

І за хвилину:

— Ти бачив сьогодні Александра?

— Ні, — відповів Стефан. — Цілу ніч він радився зі страгатами. Завтра ми вирушаємо.

— Куди?

— Куди? — здивувався Стефан. — Уперед!

— І де ж ви спинитесь?

— На краю світу!

— А потім?

— Немає «потім»! Ми виконуємо свій обов'язок. А потім — хоч і смерть!

«Це справді інше покоління, — подумав Філіпп. — Неспокійне, безстрашне, йде вперед і не боїться смерті!»

Він підвівся.

— Александр дуже стомлюється. Я маю про нього подбати. Вчора увечері в нього був невеликий жар. Піду подивлюся, як він почувається.

— У нього завжди жар,— відповів Стефан, сміючись.— Не турбуйся, батьку! Це його кров кипить. Вона біжить по жилах швидше від нашої.

Він також підвівся.

— Сьогодні,— сказав Стефан,— ми чекаємо на посланців з різних міст Сирії. Цар хоче йти далі понад морем і досягти Єгипту. Тому він звернувся до міст, через які має пройти, щоб йому відчинили брами. Побачимо, які відповіді вони йому дадуть!

Батько з сином попрямували до палацу. Філіпп зайшов подивитися, як почувається Александр. А Стефан залишився перед дверима. До нього підійшли його приятелі — Леонід та Ермолай.

— То коли ми вирушаємо? — спитали вони.

— Ви поспішаєте? — усміхнувся Стефан.

— Ми тут збудимося,— відповів Ермолай.— Я сьогодні вранці піднімався на пагорб. Перед нами розкинулась безмежна невідома країна. Чому ми не йдемо далі?

— Помовч! — гримнув Стефан.— Прибули послы.

Це були двоє поважних старих, одягнених у багаті шати. За ними тягнулись раби з дарунками. На порозі з'явився Александр зі своїм лікарем. Послы з гідністю піднесли руки:

— Вітаємо тебе, царю Александре! Ми посланці багатого міста Тіра.

— Яку відповідь ви мені принесли? — спитав нетерпляче Александр.— Війна чи мир?

— Вибрай сам, царю. Передусім місто Тір посилає тобі цей золотий вінець на голову. А ті рабині несуть тобі багаті дарунки.

— Це не відповідь,— відказав Александр.— Я поставив перед старійшинами Тіра таку вимогу: я хочу увійти у ваше місто й принести жертву вашому богові Мелькартові. Ви згодні? Так чи ні?

— Але жоден іноземець-завойовник ніколи не входив у наше місто. Ми не дозволили персам...

— А мені?

— І тобі теж, царю.

— Я йду не як завойовник. Ваш бог Мелькарт — то наш Геракл. Геракл належить до батьківської лінії моїх предків. Я нащадок Геракла і хочу принести жертву своєму предкові.

— Згідно з давнім законом,— відповіли послы,— той, хто

принесе жертву в нашому місті на жертovníку Мелькарта, вважатиметься нашим володарем. А ми не хочемо бути чийсь рабами!

Александр з подивом вислухав горді слова старих. Він знав, що це місто могутнє. Воно було побудоване на острівці поруч із суходолом, і той, хто хотів би захопити його, мусив мати потужний флот. А Александр його не мав. Якби перський флот примчав на допомогу Тірові, Александр міг би зазнати поразки.

— Все, що ти хочеш, ми віддамо тобі, царю, — продовжували послі. — Лише одного ми не можемо тобі віддати: нашої свободи.

Александр якийсь час роздумував. Він мусив оволодіти Тіром. Поки це місто лишатиметься незалежним, Александр не зможе завоювати фінікійське узбережжя. А якщо впаде Тір, то й перський флот утратить своє значення, що дуже важливо. Тір необхідно здобути!

— Тір повинен стати моїм! — голосно сказав він.

— Ти не маєш флоту. Наше місто побудоване на острові. Як ти дістанешся до нас?

— Я побудую дамбу, — відповів Александр. — Я закидаю море скелями й землею, збудую міст і пройду.

Старі іронічно посміхнулися.

— А не заважко це буде? — спитали вони.

— Коли дуже бажаєш, то немає нічого важкого! — відповів Александр. — Ідїть! До зустрічі за кілька днів! І заберїть із собою свої дарунки.

Послі спокійно попрощалися, забрали золотий вінець і, давши знак рабам, щоб ті йшли за ними, попрямували до гавані, де стояв корабель, на якому вони сюди дісталися.

«Він побудує дамбу! — захоплено думав Стефан, що чув усю розмову. — Він побудує дамбу! Так, так! Немає нічого важкого для людини, що вмїє бажати!»

37

Александрові очі метали блискавиці, коли вранці військо рушило в новий похід. Досї він змагався лише з людьми, а тепер присягнувся приборкати дику стихію — море.

«Я збудую дамбу, — думав він. — Я збудую міст і пройду».

Старий Парменїон тривожно обмірковував смїливе рїшення Александра. «Цї юнаки, — думав він, — вважають, що в світі немає нічого неможливого».

Еллінське військо досягло великого фінікійського міста Бібла, потім Сідона. Обидва міста відчинили брами щасливому переможцеві Александру, але той поспішав. Він зовсім не хотів зупинятися і приймати почесні від городян.

— Я поспішаю! — казав він. — Поспішаю покарати Тір!

Нарешті одного ранку він опинився перед славетним місцем. Старий Тір стояв на суходолі, а новий — на малому острівці, віддаленому від берега метрів за вісімсот.

— Цієї протоки не здолати, — прошепотів Парменіон, побачивши її, і обернувся до Александра.

— Царю! — сказав він стиха, щоб його ніхто не почув. — Я багато років вірно служив твоєму батькові й тобі. Я ніколи не вагався. Але тепер...

— Мій старий стратегу, — обірвав його Александр, — я прийняв рішення. Ніхто не може змусити мене змінити його. Я твій цар, слухайся мене!

Старий Парменіон змовчав.

Александр покликав своїх будівничих.

— Зберіть, — наказав він їм, — стільки робітників, скільки зможете. Якщо не схочуть добром, то примусьте. Рубайте ліванські кедри й переправляйте сюди стовбури. Я зруйную старий Тір і дам вам стільки каменю, скільки треба, щоб збудувати дамбу через протоку, що відділяє нас од Тіру.

Александр взявся здійснити нечувану справу. Старий Тір було зруйновано, каміння з нього скидали в море. Із стовбурів робили палі й забивали в морське дно, між ними насипали землю. Так мала утворитися дамба у шістдесят метрів завширшки — дорога до нового Тіра.

Александр сам наглядав за роботами, носив каміння, винагороджував тих, хто краще працював. Над водою почала поволі підніматися дамба.

Тіряни спершу сміялися. Коли ж побачили, як серед хвиль до них підовзає дорога, стривожилися. Вони підпливали на кораблях до робітників, закидали їх дротиками і не давали працювати.

Тоді Александр наказав зводити дерев'яні вежі пообіч дамби. З них його воїни стріляли в тірян. Але з ворожих кораблів почали тоді здалеку метати вогонь і попалили вежі.

Александр занепокоївся.

«Якби в мене був великий флот, — думав він, — щоб обкласти Тір з моря і голодом змусити його здатися!»

Але його флот був далеко в Македонії, на випадок ворожих нападів, а до того ж він був занадто малий.

Що ж робити? На побудову флоту треба було багато часу, а Александр поспішав.

Одного дня, коли Стефан працював на дамбі, він почув тиху розмову двох тірян, яких вони взяли в полон. Стефан трохи знав їхню мову і напружено прислухався. Він ясно почув три слова, які вони повторювали: «багато», «кораблі», «Сідон». Він довго думав, про що б то вони розмовляли. Увечері він зважився підійти до Александра.

— Царю, сьогодні я чув, як двоє полонених потай розмовляли між собою. Я не дуже добре знаю їхню мову, але зрозумів три слова, які вони часто повторювали.

— Які слова? — спитав із цікавістю Александр.

— «Багато», «кораблі», «Сідон».

Александр трохи подумав.

— Можливо, Стефано, в цьому щось є... Може, вони чекають на якийсь великий флот із Сідона. Я дам розпорядження!

Він покликав безстрашного Ніканора і розсудливого Птолемея.

— Негаймо їдьте до Сідона! — наказав він їм. — Нам дуже потрібний флот. Приведіть сюди всі кораблі, які є в гавані!

Він обернувся до Стефана:

— Ідь і ти, Стефано, разом з ними, — сказав він. — Бажаю тобі успіху!

Троє посланців скочили на коней і одразу від'їхали, щоб не гаяти часу. Вони розуміли, що весь похід залежить від здобуття Тіра. А без флоту про це не може бути й мови.

Діставшись до Сідона, вони помчали в гавань. На їхніх обличчях проступило розчарування: вони сподівалися побачити великий флот, а виявили лише двадцять чотири кораблі, що прибули напередодні з різних міст Малої Азії.

— Даремно ти нас привів сюди, — сказав Ніканор Стефанові.

— Спершу треба було краще вивчити місцеву мову! — додав насмішкувато Птолемей.

Стефан не відповідав. Він напружено дивився на обрій.

«Не треба впадати у відчай, — думав він. — Я добре чув слова моряків. Не може бути, щоб я помилився».

— Повертаймося назад! — сказав Ніканор.

— Може, візьмемо хоча б оці двадцять чотири кораблі? — мовив Птолемей. — Це вже немало!

У цю мить Стефан голосно скрикнув:

— На обрії щось з'явилося!

Море було темно-блакитне, на небі жодної хмаринки. Владіні, там, де сходиться море з небом, з'явилися якісь чорні

пятки. В гавані зібралось багато людей. Вони вдивлялися в море, а дехто навіть видерся на вежі, що височили пообіч входу до гавані.

— Кораблі! Кораблі! — почувлися голоси з веж.

— Кораблі! — кричав і Стефан, радісно поглядаючи на своїх товаришів.

Чорні пятки збільшувалися з кожною хвилиною. Тепер було добре видно білі та червоні вітрила.

— Це з Кіпру! — виголосив хтось.

— Ні! Ні! — заперечували інші. — Це наші, фінікійські!

Троє Александрових посланців піднялися на вежу й пильно вдивлялися вдалечину.

«Що ж вони так довго плывуть? Коли вже пристануть до берега? Тоді ми їх захопимо й поведемо на Тір. Нам послали їх боги».

Надвечір кораблі входили в гавань. Це були військові кораблі з північного узбережжя. Три товариші порахували їх:

— Вісімдесят! — вигукнув Стефан.

Вони зійшли з вежі, розшукали капітанів і розпитали, хто вони й звідки. Виявилось, що ці кораблі спорядили перси для підсилення свого флоту. Проте дорогою моряки довідалися, що Александр завоював їхню батьківщину, і, збунтувавшись, повернулися назад.

— Ми будемо з Александром! — сказали вони. — Бо тепер він наш цар.

Ніканор, Птолемей і Стефан зібрали всіх капітанів і звернулись до них:

— Александр з нетерпінням чекає вас. Він послав нас за вами. Рушаємо сьогодні ввечері!

Один старий капітан посміхнувся:

— Чого ви поспішаєте? Почекайте!

— Чого нам чекати? — нетерпляче спитав Ніканор. — Нам треба...

— Почекайте, — наполягав старий капітан. — Для вашого ж блага.

— А в чому річ? — спитав Птолемей.

Старий капітан, нахилившись до них, мовив стиха:

— Завтра тут буде кіпрський флот. І знаєте, скільки кораблів?

— Скільки?

— Двісті вісімдесят великих і безліч малих, вантажних.

— І з якою метою вони прибудуть?

— Вони довідалися, що Александр обіклав Тір, і йдуть на допомогу.

— Кому? — стривожились усі тров.

Старий посміхнувся:

— Хіба ви не знаєте, що кіпріоти ворогують із Тіром? Їхня торгівля занепадала, і все через Тір. Тож вони мріють його зруйнувати, щоб знову узяти торгівлю в свої руки. А кіпріоти — наші найкращі моряки.

Всю ніч троє приятелів не могли стулити очей. Така велика була їхня радість, так нетерпляче вони чекали, поки розвидниться, щоб пересвідчитися, чи справді прийде кіпрський флот.

— Двісті вісімдесят великих військових кораблів! — раз у раз повторювали вони. — Безперечно, Александрові допомагають боги.

Наступного дня, опівдні, море вкрилося кораблями. Наші приятелі рахували, рахували...

— Двісті вісімдесят! — вигукнув Стефан.

— А скільки малих? — спитав Птолемей.

— Та їм ліку нема! — радісно засміявся Стефан.

До посланців Александра прийшли капітани.

— Настала година загибелі найбільшого нашого ворога — Тіра! — казали вони із ненавистю. — Рушаймо швидше!

Надвечір флот підняв вітрила.

— Хвала тобі, Стефане! — сказав Ніканор. — Ти повертаєшся з перемогою.

— Триста вісімдесят чотири військові кораблі! — шепотів радісно Птолемей. — Що скаже Александр, коли їх побачить?

38

Александр обійняв Стефана.

— Дякую, Стефане! Преси в мене, що хочеш!

— Нічого не хочу, мій царю, — радісно відповів Стефан.

— Ти не хочеш брати, — заперечив Александр, — але я хочу дати. Віднині ти станеш одним з моїх гетайрів. Ти будеш уже не зброносцем, а гетайром. Ти сидітимеш за моїм столом, і я вважатиму тебе рівним своїм давнім друзям. А потім... Потім побачимо...

Мовивши це, він зробив Стефанові багаті дарунки: золоту чашу, гарного коня та коштовні перські тканини.

— А навіщо мені тканини? — розсміявся Стефан.

— Пошли матері, — відповів Александр, — або якійсь знайомій дівчині...

І додав, усміхаючись:

— Так, тій дівчині, що була разом з тобою, коли ви вкрили змову. Як її ім'я?

— Алька, — почервонів Стефан.

— Отже, Альці! — ствердив Александр, плескаючи друга по плечу.

«Альці... Альці... — думав Стефан. — Можна уявити її радість, коли вона одержить від мене перські трофеї!»

Тіряни злякалися, побачивши великий флот. Передусім вони вирядили своїх дружин та дітей у безпечні місця, поки Александр не встиг замкнути коло облоги.

Александр зажадав від них, щоб вони склали зброю.

Але тіряни не втрачали надії. З дня на день вони чекали допомоги перського флоту. Тому гордо відповіли:

— Ніколи!

Александр цінував мужність противника.

— Вони хоробрі, — сказав він, — але я їх переможу!

Він наказав далі будувати дамбу і тісно обіклав маленький острівцець. Та тіряни вдавалися до хитрощів і відчайдушно оборонялися. Вони жбурляли за вітром пісок в очі робітникам, що будували дамбу, розжарювали у вогні залізо й кидали його у ворогів. Коли дамба наблизилась до острова майже впритул, тіряни накидали зверху на робітників тенета, затягали їх на мури й убивали.

Та Александрова воля нарешті перемогла. Міст було закінчено. Він з'єднав острівцець із суходолом. Елліни збудували дерев'яні вежі й почали обстрілювати місто з катапульти. Але тіряни встигли надбудувати мури так, щоб унеможливити еллінам штурм.

«Скільки марної праці!» — міркував розважливий Парменіон, та не наважився сказати це Александрові. Він бачив, що цар втратив сон, метався від війська до кораблів, додаючи відваги своїм воїнам. Однак було ясно, що цар уже не знає як бути, а тому лютиться, хоч і твердить безнастанно:

— Я переможу! Я переможу!

Однієї ночі Александр побачив дивний сон: перед ним з'явився сатир і, посміхаючись, дивився на нього. Цар прокинувся, а коли заснув удруге, знову побачив сатира, який так само посміхався.

Уранці Александр покликав свого астролога Арістандра й розповів йому сон.

— Поясни мені цей сон! — наказав він.

Арістандр деякий час роздумував.

— Твій сон зрозумілий! — мовив він нарешті. — Сатир! Са-тир! Са-Тір. Тобто: Тір твій.

— Я знаю... — пробурмотів Александр. — Але коли це станеться?

Тіряни вже почали мерти з голоду. У них не було харчів

і кінчилась вода у цистернах. А перський флот і не показувався.

— Здавайтеся! — вимагав Александр.

— Ніколи! — уперто відповідали сміливці.

— Я почну одночасний штурм із суходолу й моря! — знову погрожував Александр.

— Роби те, що маєш робити! — відповіли вони. — А ми робитимемо своє.

Александр розлютився. Він наказав бити по мурах таранами і зробити проломи. Але тіряни кидали зверху вогонь і палили штурмові вежі еллінів.

Стояв липень місяць, спека була нестерпна. Якось опівдні Александр сидів під хурмою й мовчки дивився на нескориме місто. Старий Парменіон сидів поруч нього.

«Треба знайти спосіб, як із честю відступити», — думав старий стратег, але не наважувався сказати вголос.

Цієї миті прибули перські посланці й упали до ніг Александрові.

— Великий цар, — сказали вони, — вітає тебе і шле ось цього листа.

Передавши листа Александрові, вони знову простяглися на землі, чекаючи відповіді.

Александр прочитав:

*«Великий цар Дарій
цареві Александру.»*

Я знову пропоную тобі мир. Я дам тобі десять тисяч золотих талантів, якщо ти повернеш мені мою матір, дружину та дітей.

Я віддам за тебе свою дочку і дам у посаг усю країну від річки Євфрату до грецького узбережжя, якщо погодишся укласти зі мною союз».

Александр показав листа Парменіону. Старий стратег уважно прочитав його і сказав:

— Я б погодився, якби був Александром!

Александр відповів:

— Я теж погодився б, якби був Парменіоном!

Потім він обернувся до перських посланців і мовив:

— Скажіть своєму цареві, що мені не потрібні гроші. Я маю їх стільки, скільки хочу. І хай він прийде сюди вклонитися мені! Я віддам йому матір, дружину та дітей без жодної винагороди.

Перси мовчки вклонилися й пішли геть.

— Ми втратили таку нагоду... — прошепотів Парменіон.

— Ми дістали нагоду виявити благородство, — відказав Александр.

Зрештою в серпні Александрові урвався терпець:

— Стайте до мурів драбини! І, хто мені вірний,— вперед!

До височених мурів приставили драбину. Першим піднявся Александр, за ним — стратег Ніканор, велетень Сіталк і Стефан. Потім — найхоробріші воїни.

Але в ту мить, коли четверо сміливців ступили вже на мури, драбина зламалася, і решта воїнів попадала додолу. Військо завмерло, побачивши, що на мурі лишився їхній цар з трьома товаришами. Поки приставили другу драбину, вороги вже оточили царя і він відчайдушно рубав мечем на всі боки. Троє його товаришів відважно захищали царя.

Раптом сталося щось жахливе. Цар Александр стрибнув з муру в місто з войовничим вигуком. Він упав ворогам просто на голови, притиснувся спиною до дерева й почав відбивати напади. Тіряни впізнали його по двох блискучих перах, що майоріли на шоломі, і з ревом кинулися на нього. Александр відбивався спершу камінням, потім мечем.

Побачивши свого царя в небезпеці, троє його хоробрих товаришів і собі стрибнули за мур. Першим — Стефан, потім — Ніканор, і нарешті — Сіталк. Тіряни кинулися на них. Дротик пробив Сіталкове серце, і велетень упав мертвий. Інший дротик влучив у Ніканора і прошив йому шию. Александр був поранений у груди. Стефан став перед царем, захищаючи його щитом. Але один із ворогів ударом меча поранив йому руку, і щит упав додолу.

Александр був у небезпеці. Стефан обернувся до нього.

— Не бійся, Стефане! — крикнув Александр здушеним голосом. — Не бійся! Вони нас не переможуть. Бий їх!

І знову кинувся з мечем на ворогів.

Але як було врятуватися? Ще хвилина-дві, і Александр з вірним товаришем були б загинули.

На щастя, за цей час до муру приставили ще драбини, друзі й воїни Александра швидко видерлись нагору і стрибнули в місто на допомогу своєму царю. Слідом за ними кинулися й інші, відчинили браму, і військо увірвалося в славетне місто. Тим часом флот після запеклої битви ввійшов у гавань.

Греки неначе збожеволіли після семимісячної облоги, вони прагнули помсти. Було забито вісім тисяч ворогів, тридцять тисяч продано в рабство.

Александр — поранений, скривавлений і знесилений, але непохитний, піднявся до храму Геракла принести жертву.

На жертovníку було зарізано сотні овець та биків, дим за-
слав небо.

— Прядку! — гукав Александр, простягаючи руки до ста-
ровинної гігантської дерев'яної статуї Геракла.— Прядку!
Вітаю тебе!

Коли скінчились урочистості і змагання, Александр дав
наказ виступати.

— Відпочинь, царю! — радив йому лікар Філіпп.— Ти ж
знесилений від ран!

— Не маю часу, лікарю,— відповів йому Александр.—
На мене чекає Єгипет!

Еллінське військо вирушило знову. Фінікію пройшли, ніде
не зустрівши опору. Всі міста охопила паніка після звістки
про падіння Тіра, тож відчиняли переможцєві свої брами й
уклонялися йому.

Лиш одне місто відмовилося відчинити браму — Газа. Та
Александр узяв і це героїчне місто. Здобувши його, він зна-
йшов у ньому незліченні багатства. Передусім великі запаси
ладану й мира. Александр засміявся, згадавши, як у ди-
тинстві його суворий учитель Леонід сварив за те, що він па-
лив ладан та миро богам. «Треба бути ощадливим! — кри-
чав він.— Треба бути ощадливим! Ладан та миро дуже до-
рогі!»

А тепер Александр мав цілі гори ладану та мира. Він на-
вантажив ними цілий корабель і відправив у дарунок свое-
му вчителєві Леоніду, що лишився в Македонії. І заодно й
листа додав:

«Я надсилаю тобі корабель ладану та мира, щоб ти біль-
ше не був ощадливим, коли захочеш принести жертву бо-
гам».

Він спорядив і інші кораблі з дарунками для своєї мате-
рі, сестри Клеопатри, Антіпатра та всіх друзів. Своему вчи-
телєві Арістотелю він надіслав небачених досі тварин і рос-
лини, що їх він знайшов у околицях, та рідкісне каміння й
метали, яких не було в Елладі.

Серед скарбів, що трапили йому до рук, була золота
скринька, вирізьблена з надзвичайною майстерністю.

— Що в неї покласти? — спитав він у друзів.

— Це для пахощів,— сказав Філота.— Поклади пахощі!

— Негоже воїнові зберігати пахощі,— відповів Александр.

Кожен висловлював свою думку про те, що можна трима-
ти в цій скриньці.

Александр усміхнувся:

— Я покладу в неї «Іліаду». Нічого коштовнішого в ме-
не немає!

Військо увійшло в пустелю. Спека стояла нестерпна, води було мало. Та ніхто не нарікав. Воїни знали, що за кілька днів дістануться до багатющого Єгипту, де тіністі сади, вдосталь смачної їжі, а також безліч прадавніх таємничих храмів.

У пустелі Александра спіткало велике горе — помер Ніканор, син Парменіона, найсміливіший з усіх його товаришів. Рана, яку він дістав, захищаючи Александра в Тірі, виявилася смертельною. Його брат дуже побивався за ним. Александр потиснув мертвому руку:

— Прощавай, Ніканоре! — сказав він. — До зустрічі!

І закрив йому очі.

Вони все йшли і йшли, яскраво-червоне сонце сходило вранці з пустелі й заходило знову в пустелю так само яскраво-червоне.

— Вже близько, вже близько! — підбадьорювали один одного воїни. — Ось він, славетний Єгипет!

Чого вони тільки не наслухались про Єгипет! Найбільші філософи Еллади приїздили сюди, щоб пізнати таємниці життя і смерті. Мудреці, вчені, купці, воїни впродовж цілих сторіч вибирались до Єгипету й чудувалися його багатствами, силою й мудрістю.

Та найдужче туди прагнув Александр. Схвильований підступав він до Єгипту. Чи здійснить він нарешті найбільше бажання своєї матері — зустрітися з оракулом Амона у пустелі? Він звернеться до нього, і бог йому відкриє велику таємницю. Але яку? Александр не знав.

За сім днів військо досягло зелених, добре оброблених нив. На них працювали, низько зігнувшись, напівголі смагляві селяни. Часом вони підводили голови й спокійно, без страху, розглядали військо, а потім знову бралися до роботи.

— Добра ознака! — прошепотів Стефан. — Тут нам не чинитимуть опору.

Біля брами першого великого міста жерці, одягнені в усе біле, бігом кинулись вітати Александра. Найстаріший із жерців виступив наперед і низьким голосом сказав:

— Царю! Старий Нектанеб був нашим останнім царем. Кляті перси прогнали його, та великий наш бог Амон сказав нам, коли ми запитали оракула в пустелі, так:

«Цар Нектанеб повернеться, але вже не в образі старця, а юним, гарним, золотоволосим і синьооким».

— Царю Нектанебе, у твоєму новому осяйному вигляді, з новим ім'ям, ласкаво просимо на твою батьківщину!

Александрові припали до серця слова жерця. Його ра-

дість стала ще більшою, коли він увійшов у велике місто й побачив, що народ з пальмовим гіллям у руках вітає його як визволителя.

— Хай живе наш цар! — кричали вони.

Всі жителі міста знали слова оракула, тож думали, що бачать свого колишнього царя, який повернувся до свого царства в іншому, прекрасному юному тілі, і звали його тепер не Нектанебом, а Александром!

40

Діставшись до Мемфіса, столиці Єгипту, Александр зійшов на високий трон фараонів. Жерці одягли його у царський одяг і проголосили фараоном, тобто царем Єгипту, надавши йому багато славетних титулів. Його назвали «царем-соколом», «володарем перемоги». Його назвали «царем-очеретом», бо очерет був символом Верхнього Єгипту, і «царем-бджолою», бо бджола була символом Нижнього Єгипту. Нарешті, верховний жрець надав йому найбільший титул: «Мері-Амон-Сатеп-ен-ре», що означало «улюбленець Амона, обранець бога Сонця».

Вже як цар Єгипту — фараон, ступив Александр на золотий корабель і дістався гирла Нілу. Він об'їхав озеро Маретиду, дістався острівця Фаросу і там повернув до берега, пильно розглядаючись довкола, ніби вишукуючи щось дуже важливе. Його вірні друзі, що супроводжували його, питали:

— Царю, ти чимось стурбований? Що ти шукаєш?

Александр не відповідав. Він тримав кермо і уважно оглядав узбережжя. Маленьке вбоге село з'явилося край пісків. Воно тулилося на півострові навпроти Фаросу. Александр простяг руку.

— Тут! — сказав він.

Елліни вийшли на берег. Убоге село принишло, побачивши такий багатий почет. Александр озирнувся.

— Тут! — сказав він знову. — Тут мені подобається.

— У чому річ, Александре? — спитав Гефестіон.

— Тут я побудую велике місто. Місце для цього якнайкраще: з півночі морем, а з півдня Нілом ітимуть сюди кораблі. Колись це місто стане найбільшим портом Сходу. Я побудую храми й палаци, широкі вулиці, відкрию великі школи, бібліотеку та гімнастерій, театри; я привезу сюди великих мудреців, митців, учених, поетів, щоб це місто стало не лише великим торговельним центром, а й значним осередком культури.

— Хай живе Александрія! — вигукнули товариші царя, в уяві котрих уже постало величезне багатолюдне місто — так їх захопили полум'яні слова Александра.

Невдовзі Александр дав відповідні накази будівничим та майстрам. Він запросив великого македонського архітектора Дінократа, що відбудовував у Ефесі знищений пожежею храм Артеміди. Александр залучив до праці тисячі робітників, наказав звозити на кораблях мармур, дерево, метал для нового міста, сам готував плани, робив креслення, проектував мури, площі, вулиці. «Я хочу, щоб місто стало найкращим у світі», — казав він.

Скінчивши всі готування й заклавши підмурок омріяної Александрії, цар узяв із собою сімох найулюбленіших своїх товаришів та старого Каллістена, щоб той описував усе, що побачить, і вони рушили в пустелю. Александр ішов уклонитися славетному оракулові Амона і спитати бога про свою долю.

Маленький караван просувався пустелею. Перед ним лежали безмежні піски. Коні грузли в піску. На третій день знявся сильний вітер. Пісок хвилювався, як море. Провідники збилися з дороги. Та ввечері Александр примітив птахів, що поверталися в свої гнізда.

— Нам треба йти за ними, — сказав він. — Їхні гнізда, певне, на деревах, поблизу води. А в усій цій пустелі, як мені казали, ніде немає ні води, ні дерев, тільки в оазисі Амона. Отже, птахи показують нам правильний шлях.

Караван ішов і йшов. Гефестіон стомився. Вдень стояла нестерпна спека, а вночі діймав холод. Усіх мучила спрага. Дуже страждали Пердікка та Кратер, поранені в Газі. Їхні рани відкрилися й боліли.

Кліт поїхав уперед, чорний від сонця, з білою хустинкою на голові. Йому набридало стільки днів бачити перед собою лише піски, і він почав співати, щоб розважитися. Птолемей їхав поряд з ним і тільки сміявся, дивлячись на нього. Останнім їхав Філота. Він думав про свого улюбленого загиблого брата, і серце його було невтішне. Якось він сказав ватажкові крітян Клеарху:

— Мій батько має рацію! Александр поводить як божевільний. Йому треба було прийняти пропозицію Дарія. Уяви собі! — Дарій давав йому десять тисяч золотих талантів, свою дочку і всю безмежну країну від річки Євфрату до Іонійського узбережжя! І не прийняти цього!.. А що б ти зробив на його місці, Клеарху?

— Я теж би відмовився! — відповів гордий Клеарх. — Або все, або нічого!

Хтось тяжко застогнав позад них. Обидва стратеги обернулися й побачили старого філософа верхи на шкапі. Він у відчаї хитав головою.

— Що з тобою, дорогий філософе? — спитав його Клеарх. — Як тобі подобається таке наше життя?

Філософ дав остроги своїй шкапі й наздогнав юнаків.

— «Нічого занадто!» — сказав той давньою мудрістю. — «Нічого занадто!» — І показав на Александра, що їхав попереду.

Філота кинув швидкий погляд на Клеарха, проте змовчав. А Клеарх розгнівався:

— Отже, «найкраще — все в міру»? — так само давньою мудрістю спитав він філософа.

— Звичайно! — переконано відповів Каллістен. — Чому наші предки були великими? Бо вони знали міру. Не будь занадто багатим, ні занадто сильним, ані занадто щасливим! Найкраще все в міру...

— Ні занадто сміливим?! — крикнув Клеарх, що не любляв бідлахи Каллістена.

— Ні! — відповів філософ. — Це теж безглуздя. Треба дотримуватися міри. Розуміти, що таке гармонія. Все інше — безглуздя...

— Отже Александр... — мовив Філота, підморгуючи філософу.

— Ш-ш! — відповів з жахом Каллістен. — Ш-ш! Ще хтось почує!

41

Нарешті одного ранку вдалині з'явилися дерева, невеличке озеро і сліпучо-білий храм.

— Це тут! — загукали провідники й дали остроги коням.

— Стійте! — крикнув їм Александр. — Я ввійду першим.

Александр пішов уперед і незабаром опинився в зеленому гаї, присвяченому богові. Жерці в пишному одязі стояли при вході до храму й чекали на нього. Найстарший жрець — пророк — ступив крок уперед і привітав Александра.

Тим часом підійшли й супутники царя.

— Лише цар має право увійти до храму. Всі інші хай залишаються в гаю.

Александр мовчки пішов слідом за пророком, переступив священний поріг і опинився в темряві. «Ніколи в житті, — визнавав пізніше Александр, — я не відчував такого священного хвилювання. Наче я вже був не людиною, а богом».

Перед Александром стояла кам'яна статуя бога. У сутінках Александр бачив тільки баранячі роги на голові статуї. Але він з хвилюванням відчував присутність бога.

— Бог дозволив тобі звернутись до нього,— сказав пророк.

Александр промовив:

— Я хочу спитати в бога, чи дасть він мені владу над світом...

Голова бога хитнулася.

— Бог відповідає: «Так»,— сказав пророк.— Ти маєш іще якісь питання?

Александр хвилину вагався.

— Про мого батька,— вимовив він нарешті.— Я хотів би спитати...

— Божий сину,— сказав пророк,— ти стоїш перед своїм батьком.

— Батьку! — скрикнув Александр і укліяк перед статуєю.

І тоді почалася розмова між богом та людиною. Як це було? Про що там ішлося? Ніхто ніколи цього не знав. Того ж вечора Александр писав у листі матері: «Я почув від бога багато важливих таємниць, але не можу про це писати. Я розповім це тобі, коли повернуся до Македонії». (Проте він ніколи не повернувся до Македонії, отже, забрав свою таємницю з собою в могилу.)

Коли Александр вийшов з храму, друзі підбігли до нього. — Я довідався,— сказав він їм,— те, що хотів.

Тоді Гефестіон спитав оракула, чи треба вшановувати Александра як бога.

— Так,— відповів той.

Філота насунив брови і, обернувшись до Птолемея, тихо сказав:

— Мені шкода людей, що мають за царя надлюдину!

Хоч як тихо він це сказав, Гефестіон почув. І коли вони валишали оазис, Гефестіон під'їхав до Александра й переказав йому слова Філоти.

— Віднині,— гнівно сказав Александр,— я пильнуватиму за ним!

Деякий час він помовчав, потім обернувся й подивився на товаришів, що тяглися за ним по пустелі.

— Я тепер у скрутному становищі,— мовив він тихо до Гефестіона.

— Чому, Александре? — стривожено спитав його щирий друг.

— Я не можу сказати, що відкрив мені бог...— відповів

Александр. Деякий час вони їхали мовчки. Нарешті Александр знову озвався:

— Відтепер я носитиму на голові малі баранячі роги зі слонової кістки...

«Наче бог Амон... Наче бог Амон...» — подумав Гефестіон, і його опанував дивний страх. Він відчував, що в Александрі щось змінилося. Із святилища бога цар вийшов іншою людиною.

Незабаром Александр знову обернувся до Гефестіона й тепло глянув на нього:

— Гефестіоне! — мовив він тихо. — Лише ти розумієш мене!

42

В Єгипті на Александра чекала пишна зустріч. Та він поспішав:

— Ні, ні, мені треба йти далі!

— Хіба похід іще не скінчився? — наважився спитати впертий Філота.

Александр обернувся до нього, і очі йому, потемвіли.

— Ні! — сухо відповів він.

Старий Парменіон, підступивши до Александра, помітив у золотавому волоссі кручені роги.

— Що це у тебе на голові царю? — спитав він, страшенно здивований.

— Це мені подарував бог Амон, — відповів Александр. І додав, ледве стримуючи гнів. — Я не дозволяю запитувати в мене про це!

— Коли ж ми вирушаємо? — спитав тоді Кратер.

— негайно!

Прибули вивідувачі й доповіли, що цар Дарій зібрав усю свою армію в Вавілоні й готовий виступити йому назустріч.

— Це я виступлю йому назустріч! — вигукнув Александр і дав військам наказ рушати.

Був початок літа. Спека стояла страшенна, і воїни стали ремствувати. Вірні Александрові друзі казали йому:

— Час не слухний. Як нам подолати таку відстань, такі піски? Спека ж, як у печі! Армія виснажитьсь.

— Я поспішаю! — відповідав Александр, вириваючись уперед на своєму улюбленому Букефалі.

Військо проминуло Газу, Тір, пройшло всю Сірію й повернуло на схід. Минуло кілька місяців, поки воно дісталось Євфрату, поки навело мости і переправилось на другий берег.

Сотні людей загинули в пустелі, тисячі захворіли. Александр раз у раз посилав Стефана до візка, в якому їхала родина Дарія, аби дізнатись, як вони себе почувають, чи не потребують чогось. І посилав їм від себе їжу, воду, фрукти.

Якось він одержав у подарунок з Македонії гарні вовняні тканини. Їх надіслала йому сестра Клеопатра. Він одразу вирішив подарувати найкращі з них матері Дарія.

Та незабаром від візка почулося голосіння.

— Що там таке? — спитав Александр і сам поїхав подивитися.

Стара Дарієва мати впала йому до ніг і заголосила:

— Чим я перед тобою завинила, царю, чому ти хочеш мене принизити? Я ж тебе люблю як рідну дитину...

— Чим я тебе скривдив? — спитав засмучений Александр.

— Дитино моя, нащо ти прислав мені ці тканини? Ми, Александр, вовняне даємо лише нашим рабам!

— Їх власноручно ткала моя сестра, — заходився пояснювати Александр. — Я послав їх тобі, щоб довести свою любов і шану. Коли я заходжу до твого намету, хіба я не лишаюся стояти? Хіба я не чекаю, поки сядеш спершу ти? Як же ти можеш повірити, ніби я хотів тебе принизити?

Лише після цього горда стара цариця заспокоїлась.

На березі Тігру Александр дав війську перепочити і тим часом заснував нове місто — Нікіфору.

Спека нарешті спала, настала осінь. Александр рушив далі й перейшов Тігр. Вивідувачі доповіли, що Дарій розташував армію в долині поблизу села Гавгамели. Незліченне військо заповнило всю долину. Не в одного Александрового воїна здригнулося серце.

— Тепер нам не минути поразки! — казали вони. — В долині Дарій може розташувати всю свою армію, мільйони воїнів. А що ми можемо йому протиставити?

— Нашу мужність! — відказав розгніваний Стефан на ці нарікання. — Нашу мужність! І ми переможемо!

Настала ніч. До Александра прийшов Парменіон.

— Царю, у нас скрутне становище. Щоб здобути перемогу, треба розпочати наступ уночі, зненацька!

Та Александр гордо відповів:

— Я не краду перемоги!

Цієї ночі сталося повне затемнення місяця. Налякані воїни закричали:

— Погана ознака! Ми загинемо!

Проте Арістандр — Александрів астролог — радісно вигукнув:

— Добра ознака! Місяць — то символ варварів, наш символ — сонце. Загинуть перси!

Наступного дня грецький авангард зустрівся з персами. Александр наказав Стефанові, який очолював авангард, щоб він узяв у полон кілька персів і привів до нього.

За годину Стефан привів десяток полонених. І цар почав їх розпитувати, яка сила в персів, де їхній табір, де сам Дарій. А потім відпустив їх на волю.

— Ідіть! — сказав він їм. — Сповістіть вашого царя, що я хочу зустрітися з ним у бою один на один.

Чотири дні Александр готувався до битви. Він не поспішав, бо знав, що від цієї битви залежить доля його походу. Хто переможе, той володітиме Азією.

Зненацька захворіла Дарієва дружина. Хоч як піклувався про неї Александр, труднощі в поході були такі великі, що тендітна цариця занедужала. Александр негайно послав до неї свого лікаря Філіппа, але марно. Вночі Дарієва дружина померла.

Александр пішов до її намету, подивився на покійницю, і на очі йому навернулися сльози.

— Поховайте її з царськими почестями! — наказав він.

Один перс, що слугував цариці, зумів вислизнути з грецького табору і втекти до своїх. Він одразу прибіг до Дарія і сповістив його про смерть дружини. Дарій у відчай бив себе в груди.

— Яке нещастя! — ридав він. — Дружина Великого царя зазнала стільки принижень і померла, а тепер її поховано без належної шани, наче рабину!

— Ні, Великий царю! — відказав раб. — Александр завжди ставився до цариці з великою шаную. І тепер наказав, щоб її було поховано, як царицю. — І він розповів Дарію, як шанував Александр царську родину, що була в його владі. Тоді Дарій підняв руки до неба і вигукнув:

— Боги моєї батьківщини, допоможіть мені врятувати моє царство! Але якщо мені судилося втратити трон, благаю вас, віддайте Азію Александрові, бо немає справедливішого і благороднішого царя!

Після цього він написав Александрові листа:

«Складаю тобі свою подяку за благородне ставлення до моїх рідних і за почесні мої нещасній дружині!

Я знову пропоную тобі мир. Візьми за дружину мою дочку, візьми й моє царство від Месопотамії до Еллади, і укладемо союз! Я пишу тобі востаннє, не відкидай моєї пропозиції».

Проте Александр ні з ким не хотів ділити влади над світом. «Мені дав її бог Амон,— вважав він,— вона моя. Я не ділюся нею ні з ким».

— Війна покаже, кому дістанеться Азія,— відповів Дарієві Александр.— Миру між нами не може бути!

43

Тієї ж ночі Александр покликав командира авангарду Стефана.

— Я довідався,— сказав він,— що перси викопали пастки між таборами і притрусили їх землею та гіллям. Візьми найкращих воїнів і обстеж поле. Та будь обережний, пильнуй!

Стефан узяв з собою вірних друзів — Леоніда та Ермолая. Прихопив ще й інших товаришів, і вони вирушили близько півночі.

На небі сяяли зорі, місяць ще не зійшов. Повівав гарячий вітер, а з велетенського ворожого табору долинав гомін, наче шум моря.

— Увага! — звернувся Стефан до товаришів.— У кожного з вас в ліхтар, свисток та сокира. Коли побачите на землі щось підозріле, перевіряйте з допомогою сокири, чи то не яма. І якщо потрібна допомога, свистіть.

— Чи далеко нам іти? — спитав хтось.

— Якомога ближче до ворога,— відповів Стефан.

Низько пригинаючись, вони нечутно рухались, присвічуючи собі ліхтарями. Стефан з Леонідом ішли попереду.

— Стефане! — сказав Леонід.— Хто б міг передбачити, що ми опинимося разом у глибині Азії? Ти пам'ятаєш, що колись ніхто з нас не знав, як називається столиця Персії? А тепер...

— Любий Леоніде,— суворо сказав Стефан,— обличчя бачки і дивись під ноги... І тихіше, щоб нас не почули ворожі вартові!

— Хтось свиснув! — прислухався Леонід.

Вони зупинилися, затамувавши подих. Вдруге свист почувся праворуч від них.

— Ходімо туди! — сказав Стефан.

Вони пройшли кроків сто і побачили світло. То був Ермолай.

— Що сталося? — спитав Леонід.

— Яма,— відповів Ермолай, відкидаючи гілки.

На свист збіглися й інші. Вони заходилися засипати яму.

— Уперед! — наказав Стефан. — Треба знайти всі ями!
Вони подалися на пошуки.

Леонід не відходив від Стефана. Здавалося, він щось хотів йому сказати, та не наважувався. Проте зрештою наважився.

— Стефано, я хочу тобі щось запропонувати.

— Що?

— Здійснити подвиг!

Стефан усміхнувся.

— Ми можемо здійснити його післязавтра, під час битви.
Не поспішай, — сказав він.

— А я хочу сьогодні, — наполягав Леонід, наче вередлива дитина. — У мене є план.

— Що ж, кажи! Але тихіше — ми близько від перського табору.

— Тож слухай! Я довідався, що перси побудували жахливі колісниці. З усіх боків вони обтикані списами, мечами й серпами. В кожну запряжено четверо коней, і на своєму шляху ці колісниці косять усе живе. Ти знаєш про це?

— Знаю. Наші вивідувачі бачили і навіть підрахували їх. Двісті колісниць. Вони мають іти перед кіннотою. То який у тебе план?

— Давай зараз захопимо одну і приставимо царю. Роздивимось і зробимо такі самі. Викрадемо їхній секрет. Як ти вважаєш?

Стефан подумав.

— Мені подобається твій план, — сказав він нарешті, — але його важко здійснити.

— Тим-то це і є подвиг! — заявив Леонід з гордістю. — То що, згода?

— Удвох? — усміхнувся Стефан.

— Ні, візьмемо також і Ермолая. Він розсердиться, якщо ми його не покличемо.

— Трьох мало, — сказав Стефан. — Почекай мене тут!

Він зник у п'ятні і незабаром повернувся з сімома товаришами, серед котрих був і Ермолай.

— За мною! — сказав тихо Стефан. — Тільки обережно!

Він обернувся до Леоніда:

— Я пояснив їм твій план. Уперед!

У ворожому таборі яскраво палали вогнища, все виразніше долинали голоси.

— Увага! — прошепотів Стефан. — Ми вже близько... Лягайте, будемо повзти. Четверо — праворуч, за п'ятдесят кроків, ще четверо — ліворуч, а я поповзу посередині. Коли ви почуєте крик сови, повзіть до мене. Зрозуміли?

— Зрозуміли! — відповіли сміливці й зайняли свої місця. Вони повзли повільно і тепер уже добре чули голоси, бачили, як навколо вогнищ ворухатися довгі тіні. Раптом Стефан побачив перед одним із вогнищ навпроти себе якесь громаддя й почув іржання коней.

«Напевне, це одна із двохсот колісниць», — подумав він.

Він підповз ближче. Хтось підкинув гілля у вогнище, полум'я здійнялось угору і освітило все довкола.

— Так, це колісниця! — зрадів Стефан. — Нам щастить.

Він крикнув совою і зупинився.

Одразу він почув, як до нього зліва й справа повзуть товариші.

— Що сталося? — спитали вони.

— Погляньте, біля того великого вогнища...

— Колісниця! — зрадів Леонід. — Уперед, друзі!

І вже хотів підхопитись і кинутись до неї.

Та Стефан зупинив його.

— Сій! — прошепотів він. — Не поспішай! Хай піде хтось один і роздивиться, яка там охорона.

— Я піду! — зголосився Леонід.

— Ні! Я! — заперечив Єрмолай.

— Я! Я! Я! — озвалася й решта.

— Це був мій задум! — сказав Леонід. — Тож піду я. Стефане, дозволь мені!

— Твоя правда, — погодився Стефан. — Іди! Але послухай мене: ти тільки роздивишся, чуєш? І відразу повернешся назад! Не роби ніяких дурниць!

— Не хвилюйся! — сказав Леонід. — Чекайте на мене тут!

Він швидко поповз у траві й незабаром зник з очей.

Минуло п'ять хвилин, десять.

— Щось довго! — зауважив Єрмолай.

— Нічого, — прошепотів Стефан. — Почекаємо!

Раптом у відблисках вогнища Стефан щось побачив і тихо зойкнув.

— Ти що, Стефане? — спитав стривожений Єрмолай.

Та Стефан не відповів, прикипівши очима до коней. Він помітив, як до колісниці стрибнула тінь. Від вогнища метнулись інші тіні, і зчинився галас.

— Друзі! — сказав Стефан. — Леонід у небезпеці! Досить ховатися! Вперед!

Вони мовчки кинулися до важкої колісниці, наїженої мечами та серпами. П'ять чи шість чоловіків билися в колісницю. Почувся голос Леоніда.

— Рятуйте Леоніда! Тільки мовчки, щоб нас не чули! — наказав Стефан.

Товариші, як леви, накинулися на персів, що билися з Леонідом і вже збили його з ніг.

— Леоніде, — тихо озвався Стефан, — не бійся! Ми тут!

— Беріть колісницю й тікайте! — почувся здушений голос.

— Тебе поранено, Леоніде? — спитав стривожено Ермолай. — Тебе поранено?

Леонід ледь чутно відповів:

— Прощайте, друзі! Я помираю!

Розлючені Ермолай і Харікл кинулись перші, за ними Стефан та решта юнаків, у нестямі рубаючи мечами на всі боки. Стефан скочив на передок колісниці і, схопивши батога, хльоснув коней: Вони помчали колісницю з еллінами до грецького табору.

Перси зчинили галас, від вогнищ підхопилася ціла юрба тіней. Вони кинулися навздогін колісниці. Та де їм перепинити четвірку коней, що летіли як шалені! Навколо сміливців свистіли дротики, Ермолая поранило в ший, а Стефанові зачепило вухо. Йому було дуже боляче, але він не кинув віжок, безжалісно поганяючи коней. Незабаром Стефан влетів у грецький табір і, зупинившись перед Александровим наметом, стрибнув додолу. Підбігли фалангити, принесли світло. Троє забитих персів лежали в колісниці, ще двоє скотилися на землю. Леонід лежав на дні колісниці мертвий.

Александр почув шум і вийшов з намету. Він побачив дивовижну колісницю та Стефана з товаришами і все зрозумів.

— Ти молодець, Стефане! — сказав він. — Ти пригнав мені цю страхітливу колісницю. Ти справжній сміливець!

— Це не я, — відповів Стефан, намагаючись зупинити кров, що бігла йому з вуха. — Ось він, сміливець!

І він показав на порубаного Леоніда, який плавав у калюжі крові.

Решту ночі Александр міцно спав. Уже розвиднілось, навколо його намету зібралися стратеги, щоб одержати накази, а він досі безжурно спав.

Парменіон нарешті наважився зайти до намету, щоб розбудити його. Він став біля ліжка і тихенько покликав:

— Александре!

Але той спав так міцно, що нічого не чув. Парменіон покликав голосніше:

— Александре!

Зрозумівши, що так його не розбудити, Парменіон нахилився до Александра, схопив за плече і струснув.

Александр прокинувся.

— Що таке? — спитав він, протираючи очі.

Парменіон засміявся:

— Спиш, наче ти вже переміг. Вставай. Вже розвиднілось!

Александр теж засміявся і вистрибнув із ліжка.

— Все одно ми переможемо, — сказав він. — Ми довго гаялися за Дарієм. І от тепер він сам прийшов здатися нам.

Цар швидко вдягся і вийшов до своїх стратегів.

— Великий день! — вигукнув він. — Сьогодні буде вирішена доля світу. З одного боку варвари, з другого — ми, елліни. Між нами Азія. Сьогодні стане ясно, хто нею володітиме!

— Ми! Ми! Ми! — загукали стратеги, оточивши колом Александра.

А він сяяв, як сонце. На ньому був бронзовий панцир із вирізьбленим орлом, що тримав у пазурах змію. Золотий пояс — дарунок острова Родос. Гнучкий сталевий меч із коштовним руків'ям подарував йому кіпрський цар. У руці він тримав стародавній щит — подарунок троянських вельмож. Його знайшли в руїнах древнього славетного міста. А на шоломі в нього майорили дві великі білі пір'їни.

— Уперед! — гукнув Александр. — Бог Еллади з нами!

Одним стрибком він опинився на Букефалі, за ним скочили на коней його вірні товариші. Лікар Філіпп перев'язав синові рану, і Стефан із забинтованою головою теж осідлав коня. Ермолай та його приятель Харікл були поранені й лишилися в таборі.

Зійшло сонце. Воно кинуло промені в долину й освітило тисячі людей, готових до бою. Цар Дарій у золотому одязі приносив жертви богам.

— Уперед! — знову гукнув Александр. — Бог Еллади з нами!

Першими, як завжди, кинулись у битву добірні царські вершники. Попереду скакав Александр. Він побачив здалеку Дарія і помчав йому назустріч. Вороже військо було величезне. Та хто може витримати Александрів натиск? Перси здригнулися й розступилися. Великий цар лишився без захисту. Александр мчав на нього зі списом у руці.

Дарій відчув, як у нього підгинаються коліна. Перед цим юнаком він втрачав свою хоробрість. Александр знову здався йому богом, його охопив жах. Він вистрибнув з колісниць, скочив на коня й кинувся тікати. Александр зі своїми вірними друзями погнався за ним. Центр перської армії подався назад. Еллінам це додало відваги, і вони кинулись на ворогів. Почалася жахлива різанина. Перси кидали зброю

й тікали. Елліни переслідували їх. А Александр зі своїми друзями гналися за Дарієм.

Та раптом з'явився запліюжений вершник.

— Царю! — закричав він. — Наш лівий фланг у небезпеці. Мене послав Парменіон по допомогу.

Александр забув про Дарія й повернув на допомогу своєму війську. Парменіон був у великій небезпеці. На його фланг напав із засідки двадцятитисячний загін перських вершників. Елліни стомилися. У цю мить з'явився Александр.

— Уперед, друзі! — гукнув він. — Бийте їх!

Елліни кинулися в бій, але й перси билися відважно. З добірних вершників Александра п'ятдесят упали мертві. Гефестіон був поранений.

— Дарій утік! Дарій утік! — почувися вигуки в ворожих лавах.

Коли перси, обернувшись позад себе, побачили, що центр їхньої армії, де був Великий цар, безладно тікає, їх опанував жах. Вони зрозуміли, що битву програно. Їм не лишилось нічого іншого, як і собі тікати.

Настала ніч. Елліни зупинилися, незчисленна ворожа армія розбіглася в темряві. Тисячі персів загинули у великій долині. Македонців полягло лише п'ятсот.

Грецьке військо почало переможно бити в щити, побачивши Александра на Букефалі, і неба сягнули радісні крики:

— Хай живе Александр — цар Азії!

Та Александр мовчав. Скривавлений, він зійшов з коня. Помився, поміняв одяг. Перемога була велика, та він був незадоволений.

«Знову він утік від мене! Знову Дарій утік від мене! — лютився цар. — Поки він живий, Азія не належить мені!»

44

— А тепер куди ми рушаємо? — спитав Парменіон.

— Дарій показує нам шлях! — відповів Александр. — На Вавілон!

— Не близький світ! — пробурмотів старий стратег.

— Відколи ти почав вимірювати відстані, стратегу? — посміхаючись спитав Александр.

— Ти цар Македонії, — відповів старий стратег. — Я корюся тобі.

— Я цар Азії! — гордо зауважив Александр.

Парменіон промовчав.

Військо рушило на південь. Через своїх посланців цар звернувся до славетного міста Вавилона:

«Не бійтеся! Я йду як визволитель, а не як загарбник. Я визволю вас від перського ярма. Я поверну всесвітньовідомому Вавілонові його давні привілеї й колишню славу. Відчиніть мені брами!»

Коли підійшло Александрове військо, брами гігантського міста були відчинені. Вавілоняни ненавиділи персів, що підкорили їх собі й позбавили колишніх привілеїв та багатства. Тому вони радісно зустрічали Александра. За міську браму вийшли вельможі, вклонилися йому й передали ключі. Городяни на вулицях зустрічали його радісними вигуками, а жінки з дахів осипали його квітами. У храмах курили пахощі, а жерці приносили жертви вдячності богам.

— Щоб ніхто не робив шкоди містові та його мешканцям! — дав наказ своєму війську Александр. — Я даю вам гроші, щоб ви могли платити за те, що братимете. Ми не загарбники, ми визволителі Вавилона.

Александр з баранячими рогами зі слонової кістки в оточенні вавілонських жерців, у свої двадцять п'ять років — володар безмежної імперії, щодня приносив жертви богам і намагався зробити якомога більше добра людям.

Він вирудив до Еллади гінців сповістити про свої перемоги. Призначив багаті дарунки афінянам, платейцям та жителям інших міст, що в перших лавах воювали з персами півтора сторіччя тому. «Я йду до великої перської столиці, до Суз, — повідомляв він еллінів, — щоб помститися за Елладу, за всі приниження, яких вона зазнала».

І справді, скільки разів добувалися посланці еллінів до гордовитих Суз, благаючи, щоб їх вислухав Великий цар! А тепер головнокомандувач еллінів в'їжджав туди верхи на коні.

— Уперед! — наказав Александр. — На Сузи!

— Триста сімдесят тисяч метрів, — прошепотів знову Парменіон.

Александр обернувся, поглянув на нього й не відповів. «Постарів Парменіон, — подумав він. — Починає вимірювати відстані».

Александр вирудив гінців до Суз, щоб заспокоїти народ. «Я визволю, — проголошував він, — а не завойовую. Я не робитиму шкоди Сузам, я нікого не каратиму, я шануватиму ваше життя, честь і власність. Хай вийдуть вельможі й передадуть мені ключі!»

За двадцять днів Александр дістався до міста. Вельможі перед брамою поставали навколішки, вклонилися йому й

передали ключі. Александр і тут поведився як великодушний визволитель. Він приносив жертви богам, роздавав воїнам гроші й наказав не робити шкоди місту та його мешканцям.

Царський палац приголомшив його. Він ніколи не уявляв собі такого багатства. Царські скарбниці були повні золота й коштовного каміння, скрині — дорогих тканин.

Але у своїй великій славі Александр не забув про Даріву матір та дочок, яких він і досі возив із собою. Вони падали з ніг від втоми, і Александр їх пожалів.

— Підготуйте в палаці багаті покої для царської родини! — наказав він.

А коли він сам оголосив старій Дарівій матері своє рішення, бідолашна стара цариця впала йому до ніг і поцілувала їх. Та Александр шанобливо підвів її.

— Я прошу тебе лише про одне, — сказав він.

— Я твоя раба, — відповіла цариця. — Вимагай, чого хочеш!

— Хай царівни й твій онук вивчать грецьку мову!

Александр не лишався довго в Сузах. Він поспішав далі, щоб володіти й іншими двома Дарієвими столицями — Персеполем та Екбатанами. А потім ще далі. Куди? На край світу!

Старий Парменіон знову прийшов до нього. Він уособлював голос розуму, що весь час казав Александрові: «Досить уже! Досить, зупинися!»

— Царю, — звернувся Парменіон, — наші володіння вже простягаються від Вірменських гір на півночі до Перської затоки на півдні. Далі на сході лежить Персія. Виснажена й знеможена, вона не становить для нас жодної небезпеки. Наше військо вже сите завоюваннями, стомилося. Зупинися!

Та Александр підвівся й наказав привести Букефала.

— На Персеполь! — гукнув він. — Уперед!

І армія знову рушила в похід.

«Шістсот тисяч метрів! — міркував старий Парменіон. — Шістсот тисяч метрів від Суз до Персеполя. Яке безумство!»

Цей похід відрізнявся від попередніх. Уже не доводилося перетинати долини та піщані пустелі. Навколо здіймалися високі гори, чотири-п'ять тисяч метрів заввишки. Був грудень. Сніг укрити гори, шляхи замело. Воїни падали на льодовиках та вбивалися, холод був нестерпний. У війську ширилося невдоволення.

Філота обернувся до свого приятеля Кліта.

— Ми йдемо за безумцем, — прошепотів він. — Нащо нам було рувати взимку в гори?

— Щось подібне вже було,— відповів Кліт,— коли ми проходили жахливу розпечену пустелю між Сірією й Месопотамією. Замість того, щоб дочекатися зими, він змусив нас вирушити влітку.

— Що ж він, божевільний? — спитав Філота.

Кліт здвигнув плечима:

— Можливо.

Александр, закутавшись у плащ, ішов попереду. Він був готовий до всього, жодні знегоди його не лякали. «Я,— думав він,— нащадок Геракла. Я теж маю звершити всі свої подвиги!»

Нарешті Александр дістався до Персеполя — священного міста персів, зимової столиці Великого царя. «Звідси вирушали,— міркував Александр,— варварські армії, що по-блюзнірському поводились у священних містах Еллади. Я маю помститися».

Він дав наказ воїнам грабувати багатюще місто, а сам помчав до палацу по царські скарби. «І двадцять тисяч мулатів та п'ять тисяч верблюдів не змогли б вивезти скарби, що їх я знайшов у Персеполі»,— писав Александр до Антипатра в Македонію.

Коли Александр сів на золотий трон перських царів, його товариші не могли стримати сліз.

«Спочивайте в мирі священні тіні марафонських бійців та воїнів Саламіна! — шепотів Александр.— Радійте! Дивіться — один із ваших нащадків сів на трон нашого великого ворога!»

Александрові товариші почали помалу звикати до розкошів та багатства. Кожен із них мав свої власні колісниці, повні здобичі. Немов перські вельможі, вони вдягалися в пурпур та золото, і в ванні розтиралися тепер не оливою, а тільки коштовними пахощами. Філота замовив тенета завдовжки двадцять кілометрів для полювання на птахів і звірів.

Александрові подобалося наділяти багатством своїх вірних друзів. Йому було приємно, коли в нього щось просили. І він був однаково щедрий не лише до друзів, а й до найнепомітнішого свого воїна.

Якось Александр побачив македонського воїна, що віз на мулі золоті монети для царя. Знеможений мул мало не падав. Тоді воїн завдав золото собі на плечі. Александр засміявся:

— Гей, друже! Забирай цей вантаж до свого намету. Він твій!

Лише за одне він сварив своїх друзів — що вони завели со-

бі багато слуг, а самі не робили нічого. У Вавілоні, Сузах чи Персеполі вони жили, як розніжені азіати.

— Мене дуже дивує,— часто казав він їм,— що ви не розумієте однієї простої речі: той, хто працює, спить краще, ніж той, хто ледарює.

А іншим разом казав:

— Мало перемогти ворогів. Треба ще уникнути їхніх вад.

Цар Александр подавав приклад іншим. Він завжди працював до втоми і ніколи не дозволяв собі ледарювати. Скінчивши одну війну, цар одразу починав обмірковувати нові плани, далекі походи.

Отож одного дня, коли його приятелі розважалися, а воїни розкошували в багатих будинках, які вони захопили, Александр наказав сурмити збір. Усі збіглися до палацу. Стратеги оточили царя.

— Що сталося, Александре? — лагідно спитав Гефестіон.

— Ми вирушаємо!

— Вирушаємо? — перепитали збентежено друзі.— Нам і тут добре!

Александр гнівно мотнув головою.

— Ось тому ми й вирушаємо! — відповів він.

45

Александр не міг заспокоїтися, що Дарій досі не потрапив йому до рук — живий або мертвий. Не могло водночас бути в Азії двох царів.

— На Екбатани! — дав наказ Александр.— Уперед!

Він довідався, що там Дарій зібрав велике військо, щоб напасти на еллінів.

— Мерщій! Мерщій! — казав Александр своїм друзям.— Треба його захопити зненацька!

Вони так поспішали, що за кілька днів дісталися до Екбатанів. Брама міста була відчинена, а в палаці не було нікого. Дарій утік тиждень тому.

— Ми його спіймаємо! — кричав розлючений Александр.— Він од мене не втече!

Александр зібрав усі царські скарби, захоплені у Вавілоні, Сузах та Персеполі, і залишив їх в Екбатанах. Він покликав до себе старого стратега Парменіона. Йому було вже років сімдесят. Він усе бурчав — стомився воювати стільки років.

— Мій старий стратегу! Мій старий споборнику! — сказав Александр.— Настав нам час розлучитись.

Парменіон зблід, але стримався.

— Я доручу тобі надзвичайно відповідальну справу. Ти залишишся тут, в Екбатанах, охороняти мої скарби.

Парменіон похнюпився. Він зрозумів, що Александр більше не хоче мати його при собі, не хоче більше вислуховувати його думки, бо вони часто не збігаються з царевими.

— Я ще можу воювати, — прошепотів Парменіон тремтячим голосом.

— Я це знаю, — мовив Александр і шанобливо взяв за руку свого старого соратника. — Я це знаю, та не можу довірити нікому іншому перській імперії. Я прошу тебе зробити мені цю останню послугу. Ти воїн, ти не відмовишся.

— Хай буде по-твоєму! — пробурмотів Парменіон і непомітно змахнув сльозу.

Александр одразу рушив навздогін Дарієві. Він вступив у Персію і довідався, що перський сатрап Бесс змусив Великого царя зректися престолу. Він хотів сам стати царем Персії.

Александр узяв із собою найкращих вершників та свого нерозлучного Стефана і помчав захопити Дарія з його почетом. Він більше не хотів Дарієвої смерті. Адже той зрікся престолу і не стояв більше на перешкоді Александру. Його ворогом був тепер сатрап Бесс, що збирався проголосити себе царем.

Всю ніч і наступний день Александр з друзями мчав по горах. Вони трохи перепочили увечері, а цілу ніч знову скакали. Минуло п'ятнадцять днів та ночей. Нарешті вони натрапили на Дарієві сліди. У селах, через які вони проходили, раніше побував Дарій як полонений Бесса. Александрові товариші стомилися від виснажливої погоні. Тоді Александр узяв п'ятсот своїх вершників і подався з ними далі.

— Вперед! Вперед! — підганяв він. — Не час для відпочинку, не час для сну! Тільки вперед!

П'ятсот вершників мчали дні і ночі по горах та долинах, незнайомих ворожих селах, не знаючи страху. Дехто з воїнів падав з коня від втоми. Через три доби з Александром лишилось тільки шістдесят вершників. Серед них і Стефан. Він був знесилений, але соромився відстати. Решта воїнів, напівживих від втоми, лишилась позаду.

Нарешті якось ополудні вони побачили Даріїв почет. Його колісницю супроводили тисячі вершників та піших воїнів. Шістдесят Александрових товаришів завагалися.

— Вперед! — крикнув Александр, підганяючи коня. Товариші засоромились і кинулись за ним. Вони вже ледь три-

малися в сідлі й так схудли від неспанья та голоду, що були схожі на скелети.

Перси помітили еллінських вершників і перелякалися.

— Нас догнало грецьке військо! — зарепетували перси. — Вони вже тут!

Тоді Бесс витяг свій меч і встромив його Дарієві в серце, бо той давно вже став йому за тягар. Потім швидко скочив на коня й кинувся навтіки. За ним тікав у паніці весь його почет.

Дарій упав на дно колісниці. Александр нахилився над ним, узяв за руку.

— Я не збирався тебе вбивати, — сказав Александр. — Не збирався!

Дарієві повіки ворухнулися. Він розплющив очі і, впізнавши Александра, потиснув йому руку. Немов хотів подякувати за свою матір, дружину, дітей. А потім знову заплющив очі й прошепотів ледь чутно одне слово:

— Александре... — Й замовк навіки.

Зворушений Александр накрив його своєю царською порфірою.

46

— Війні кінець! Дарій помер з ім'ям Александра на устах. Нашої мети досягнуто. Тепер можна тішитись наслідками перемоги! — радісно казали воїни.

Великий похід скінчився перемогою. Їхні очі бачили неймовірні дива, вони здобули славу й скарби. Воїни мріяли повернутися додому — до Македонії чи до Еллади, де б вони розповідали друзям та дітям про свої великі подвиги.

Лікар Філіпп на radoцax потирав руки.

— Скоро ми повернемось до Македонії! — казав він синові. — Скоро ми знову будемо щасливі в нашому будиночку.

Стефан похитав головою.

— Що? Вам, молодим, і цього замало? — спитав Філіпп. — Чого вам ще треба?

Стефан усміхнувся.

— Коли ми ганялися за Дарієм, — мовив він, — ми побували на високій горі. З її вершини я подивився на схід. Яка то багата країна, тату! Які безмежні лани! А далеко за ними я побачив синє море.

— Що ти хочеш цим сказати, Стефане?

— Хіба не шкода буде, якщо ми не завітаємо туди?

— У тебе та сама хвороба, що і в Александра, — засміявся Філіпп.

— Яка хвороба?

— Невситимість.

— Це хвороба юності,— відказав Стефан також із сміхом.— З віком минеться.

— Я піду,— сказав Філіпп,— вмовлю Александра відпочити. Він виснажений. Адже він також людина, не бог, і може зрештою звалитися з ніг. А що тоді буде з його безмежною імперією?

Цієї миті з'явився Александр верхи на Букефалі. Він був у латах, а на залізному шоломі знову майоріли білі пера.

— Треба вирушати! — крикнув він командирам.— Готуйте військо!

Філіпп, не ймучи собі віри, подивився на нього й пробурмотів:

— Він стожильний!

Александр під'їхав до його сина.

— Стефане,— сказав він,— сідлай коня!

Військо почало шикуватися, воїни невдоволено бурчали:

— Куди тепер? Доки це триватиме? Дарій помер, тепер Александр — цар Азії. Що він ще хоче? Чотири роки, як ми воюємо. Досить!

Очі Ермолая блищали. Він уже одужав після поранення.

— Стефане, куди ми йдемо? — радісно спитав він.

— Наздогін Бессові, що вбив Дарія. Він хоче стати царем.

— Наздогін йому! І щоб ми його ніколи не догнали! — вигукнув Ермолай.— Щоб ми теж ніколи не зупинилися!

Зітхнувши, він стиха додав:

— Відолашний Леоніде, якби ти був живий!

З його очей скотилася сльоза.

— Займи моє місце! — наказав Стефан.— Годі плакати! Ми теж помremo. І хвала тому, хто помре так, як Леонід!

Александр об'їжджав військо. Раптом він зупинився й насунив брови, бо побачив велику валку возів, навантажених скарбами. Кожен його стратег тяг за собою все, що захопив у перських палацах та багатих будинках. Усі ці скарби заважали війську швидко пересуватися. А найбільше майна було в самого Александра.

— Треба позбутися цих скарбів! Стати вільним! — прошепотів він.

Цар покликав до себе стратегів.

— Друзі мої! — сказав Александр.— Сором нам бути рабами своїх скарбів. Навіщо нам цей зайвий тягар? Перед нами простягається безмежна Азія. Ми здобудемо стільки скарбів, скільки схочемо. Покиньмо все тут! Подаю вам приклад!

Сказавши це, він наказав слугам спалити його майно. Стратеги вагалися. Їм стало шкода свого добра.

— Нумо! — гукнув Александр. — Не будьте дріб'язковими!

Стратегам стало соромно. Вони зібрали свої трофеї й покидали у вогнища. Лишився Філота. У нього не знімалася рука нищити таку багату здобич.

— Запалюй! — наказав йому Александр.

Філота кусав губи, стиха лаючись, але таки підпалив свій скарб.

— А тепер, — наказав Александр, — уперед!

Військо рушило. Знову почалася неймовірна гонитва по ущелинах та горах, по зелених долинах та випалених сонцем пустелях...

Одного разу в пустелі вони два дні не мали краплини в роті. Стефан, що весь час їхав попереду разом з розвідниками, знайшов у заглибленні одного каменя трохи води й набрав її в шолом. Він страшенно хотів пити, але стримався.

«Хіба я можу пити сам, тим часом, як мій вождь помирає від спраги? — подумав Стефан. — Віддам йому!»

Він відніс воду Александрові. Цар узяв повний шолом дорогоцінної вологи і вже збирався припасти до нього пошхрлими губами, але, помітивши, з якою заздрістю дивилися на нього товариші, одразу перевернув шолом і вилив воду в пісок.

— Або всі питимемо воду, або ніхто! — сказав він.

Воїни у захваті забили в щити.

— Веди нас куди завгодно, Александре! — закричали воїни. — Разом з тобою ми готові навіть померти від спраги!

47

Елліни проминули Тегеран, Гірканію, дісталися до Каспію. Як його назвати — океаном? морем? озером? Ніхто того не відав.

— Уперед! — гукав Александр. — Хай мудреці вирішують це питання! Ми маємо вирішувати інші, важливіші. Вперед!

Вони гналися за Бессом. Перед ними лежала Азія — безмежна, як і раніш.

Одного дня Александр обернувся до Філоти і сказав йому, сміючись:

— Якби тут був твій батько Парменіон, він знову висварив би мене. Чи ти знаєш, скільки тисяч метрів ми зробили за останні місяці?

Знаю,— відповів Філота.— Вчора я питав у «крокарів», які записують відстані,— вісімсот вісімдесят тисяч метрів.

— Правильно! — підтвердив Александр.— І це тільки початок.

— Початок! — вимовив із жахом Гефестіон.— Александре, коли ти вгамуєшся?

— Коли помру,— сумно відповів Александр.— Бо колись і я помру.

Гефестіону стало не по собі. Його очі наповнилися слізьми. Він дав остроги коню і поскакав уперед, щоб ніхто не помітив його хвилювання.

Вони вступили в країну, яка згодом дістала назву Афганістан. Александр зупинився на кілька днів у мальовничому місці, де йому дуже сподобалося. Там він заклав підвалини нового міста, яке теж назвав Александрією.

Військо рушило далі. Знову позаду лишалися гори, річки, долини. Дорогою греки засновували нові міста. Позаду було вже понад дві тисячі чотириста кілометрів. Перед ними здіймалися високі гори, вкриті снігом. Воїни падали від втоми. Вони ледве переставляли ноги, від сліпучо-білого снігу боліли очі, харчі скінчилися, воїни голодували.

Зрештою вони дісталися до Бактрії. Там Александр довідався, що варвари схопили Бесса, щоб віддати до його рук. Цар зрадів, коли за кілька днів перед ним поклали на землю ббивцю Дарія, зв'язаного міцними мотузками.

— Зрадник! — крикнув йому Александр.— Зрадник свого царя!

І наказав убити його. Військо з полегкістю зітхнуло.

— Тепер уже,— казали між собою воїни,— війні кінець! Ми нарешті зупинимось. Дарій загинув, загинув і сатрап, який хотів захопити його трон, Персія наша. Тепер ми повернемось на батьківщину.

Та Александр знову осідлав коня і подав звичну команду:

— Вперед!

— Куди? — почали ремствувати воїни.— Куди знову?

Александр дав остроги Букефалу і під'їхав до них.

— Хто кричав? — спитав він громовим голосом.— Хай ви йде з лав і підійде до мене!

Македонські фаланги ворухнулися й виструнчилися перед Александром. Цар довго мовчки дивився на них. То були його старі соратники — хоробрі, вірні й зранені воїни. Він їх любив. Разом з ними він підкорив Елладу, Епір, Фракію, завоював варварські землі по Дунаю. З ними він пройшов

Азію, заволодів цілим світом, дістався до глибин Сходу. І тепер вони його залишають?

Александр стримав своє хвилювання і лагідно сказав:

— Друзі, ви, мабуть, стомилися.

Наперед виступив старий македонець. Його обличчя було покарбоване шрамами.

— Царю Александре! — сказав він. — З нас досить! Ми служили тобі вірно і робили все, що могли. Ми люди, а не боги, і більше не можемо. Дозволь нам повернутись на батьківщину.

Александр мовчав. Його охопили суперечливі почуття — шалений гнів, бо його залишали вірні воїни, і разом з тим він розумів, що це були люди, що вони потомилися, знудьгувалися за домом.

До Александра підійшов Гефестіон. Нахилившись до нього, він узяв його за руку й благально шепнув:

— Александре!

Та Александр уже прийняв рішення. Він підняв руку і мовив:

— Вірні мої соратники! Дякую вам за вашу відданість і щирість. Я задоволений вашою службою. Я не дорікаю вам. Ви стомилися. Хай інші, молодші, заступлять вас. З ними я продовжу свою справу. Тепер ідіть з богом! Хто не може йти зі мною, хай повертає назад! Я заплачу вам за службу, я дам вам коштовні дарунки, щоб ви повернулися на батьківщину багатими.

Так він мовив, і в хоробрих ветеранів побігли сльози з очей.

— Пробач нам, — сказали вони. — Але ми підемо додому!

— Хай щастить! — відповів Александр і дав остроги конові.

48

Вже три дні вони прямують на північ. А куди саме, знає лиш Александр. Коли в нього спитав про це найближчий друг, Гефестіон, Александр відказав «Побачиш!» та й годі.

Якось уночі троє улюблених Александрових стратегів — Гефестіон, Кратер і Кліт — сиділи в таборі навколо вогнища й розмовляли.

— Він нічого не казав тобі, Гефестіоне? — спитав Кліт, який почав гніватися, що Александр не довіряв уже, як раніше, своїм друзям, ставав дедалі більш неприступним, оточивши себе перськими вельможами, які шанують його, як бога.

Кліт був відвертої, нестримної вдачі, і йому не подобалося, що Александр заводять східні звичаї. «Що це таке? — часто казав він привселюдно. — Що це таке? Александр забуває, що він еллін, носить розкішний одяг, браслети та сережки, дозволяє, щоб люди вклонялися йому, як раби».

А цього вечора він був ще більше роздратований, бо Александр вів їх у похід, навіть не сказавши куди і з якою метою. Тож він і спитав у Гефестіона, як у найближчого царського друга, куди вони прямують.

— Не знаю, — сумно відповів Гефестіон. — Його щось непокоїть, але не знаю що...

— Я маю довіру до царя, — спокійно сказав Кратер і підкинув хмизу у вогнище, бо холод був пронизливий.

— І я маю довіру до Александра! — лагідно мовив Гефестіон.

— А я нікому не довіряю! — різко кинув Кліт. — Нікому!

— Чому? — здивувався Кратер.

— Чи я знаю! — відповів Кліт і підвівся.

Було літо. Вони робили денні переходи в шістдесят — сімдесят тисяч метрів і одного дня дісталися до славетного міста Согдіани — Самарканда. Александр залишив там залогу і пройшов далі кілометрів із триста до річки Іаксарт. Там він заснував нове місто, знову-таки Александрію.

Якось Александр разом з найближчим своїм другом Гефестіоном подалися на високий пагорб. Цар був схвилюваний.

— Мене непокоїть одна думка, — сказав він. — Коли ми вирушили з Вавилону і попрямували на південь, ми досягли океану. Вирушивши з Екбатанів на північний схід, ми добулися до іншого океану. Мабуть, це і є межі світу. Адже ми знаємо від наших учителів, що земля — це диск, який плаває в океані. Отже, в двох напрямках я дійшов до краю землі. Ось тобі й таємниця останнього походу. Що ми побачимо зараз, коли дістанемося на вершину цього пагорба? Океан? Чи знову безмежний суходіл?

Гефестіон мовчав. Як і тоді, коли Александр вийшов із святилища Амона, його поймає якесь збентеження. «Ні, це не людина, не людина, як ми. Великий бог живе в цьому тілі!»

Александр трохи помовчав, потім замислено продовжив:

— Якщо тут край землі, тоді лишається ще західний край. Звідси ми обідемо навколо Африки і таки знайдемо, де лежить край світу.

Гефестіон злякався. Досі він думав, що знав навіть потай-

ні куточки душі свого друга. Тепер він бачив, що Александр був незбагнений, як бог.

Вони зійшли на вершину. Александр здригнувся. Вихопившись на найвище місце, подивився вниз і прикусив губу.

— Що там? — спитав Гефестіон, вибігши на вершину.

— Ось, дивися! — сказав Александр своєму другові. — Безмежний суходіл! Земля не має кінця!

— Що ж тепер? — з мукою в голосі спитав Гефестіон.

— Маємо нове військо! — відповів Александр. — Старі буркуни пішли. З новим військом ми можемо продовжити похід.

Гефестіон мовчав. Александр теж більше не озивався. Мовчки вони повернулися до Самарканда.

Там на них чекали посланці від невідомих варварських племен, що жили за Каспієм та Кавказом, за річкою Іаксарт. Александр замислено поглянув на них:

«Земля така велика! Чи встигну я всю її завоювати? Не можна гаяти часу. Швидше! Швидше! Треба встигнути!»

Прибули посли і з далекої Індії. Їхні обличчя були сповнені гідності та спокою.

— Чи велика ваша земля? — спитав у них Александр.

Вони посміхнулися:

— Безмежна! Безмежна! Що перед нею Персія!

Александр збентежився.

— А що на сході, за вашою країною?

— Ще одна країна, царю. Ще більша, ще багатша. І людей там ще більше.

— Як вона називається?

— Китай. А люди там жовтошкірі.

Александр більше не питав. «Яка ж велика земля! — подумав він знову. — Не треба гаяти часу!»

Але наступного дня сталося щось жахливе.

Кліт — один з найближчих друзів Александра і найхоробріших його стратегів — був крутої вдачі, нікого не боявся і завжди на повний голос висловлював свою думку. Александр його добре знав і ніколи не гнівався на нього. «Цьому арапу, — сміявся він, — я дозволяю бути зухвалим».

Отже, того дня Александр влаштував велике свято в Самарканді і запросив своїх друзів на нічний бенкет. Серед запрошених, звичайно, був і Кліт. Зайшла мова про подвиги Александра.

— Мені ще треба багато зробити, — сказав Александр. — Земля велика. За кілька днів вирушаємо.

— Вирушаємо? Куди? — спитав Кліт, який досі мовчав, невдоволено слухаючи надмірні лестоці, якими осипали Александра.

— На схід, де сходить сонце. В Індію.

Підлесники почали плескати в долоні. Підвівся якийсь Анаксарх у трояндовому вінку, що називав себе філософом.

— Ти, царю Александрє,— повідав він,— вищий за Геракла, і я це доведу!

І він почав лестити Александрові з такою безсоромністю, що філософ Каллістен голосно засміявся.

— Мовчати! — гримнув Александр.— Чому ти смієшся?

Підлесник продовжував іще безсоромніше, так, що Птолемей, Пердікка, Клеарх — ватажок крїтян, лікар Філіпп і навіть Гефестіон зніяковіли. А найбільше Кліт. Це було понад його сили. Він брязнув чашею по столу і крикнув Анаксархові:

— Сідай уже! Набридло!

Александр різко обернувся до Кліта:

— Що з тобою?

— Сором, Александрє, слухати такі відверті лестощі,— гнівно сказав Кліт.— Ти не бог. Ти людина. І я це знаю краще за всіх, бо я, якщо ти не забув, урятував тобі життя у битві на Граніку.

— Ти піднімаєш голову проти свого царя! — розгнівався Александр.— Довго я терпів тебе. Але досить!

Кліт спалахнув. Він підвівся, його чаша перекинулася, і вино розлилося по столу. А він почав говорити про те, що йому давно накипіло:

— Ми тобі не раби! — кричав він.— Ми — елліни! Ти змінивсь. Ми допомогли тобі завоювати Азію, а ти приписав усе собі і тепер вважаєш себе богом. Ти начепив баранячі роги на свою голову, щоб показати всім, нібито ти син бога Амона. Вирядився в кумедне східне вбрання, розгулюєш в ньому й пишаєшся. Ти дозволяєш варварам шанувати себе, як бога, падати ниць і цілувати тобі ноги. Ти втратив усяку міру і хочеш, щоб ми, вільні люди, так само вшановували тебе!

— Геть! Женить його геть! — почувлися голоси від усіх столів.

Александр підхопився, схопив яблуко зі столу й кинув Клітові прямо в голову. Кратер і Птолемей кинулись до Кліта, умовляючи його замовчати. Але той уже не міг спитися. Александр узявся за спис, але Гефестіон та Пердікка вчепилися йому в руку.

— Пустить мене! Пустить мене! — кричав розлючений Александр.— Пустить мене, я його вб'ю!

Обернувшись до сурмача, що стояв у дверях, він наказав:

— Сурми збір! Хай збереться моє військо! Мене зрадили!

Та сурмач вагався. Тоді Александр ударив його. Сурма впала додолу.

Знову вхопивши спис, він зажадав, щоб усі розходилися й лишили його з Клітом сам на сам. Але Птолемею і Кратеро-ві вдалося витягти Кліта до коридора.

Александр, страшенно блідий, сів за стіл і одним духом вихилив дві чаші вина. Але на порозі знову з'явився Кліт. Александр не витримав. Він блискавично схопив списа і, перш ніж друзі встигли перешкодити, кинув його в Кліта і влучив у серце. Кліт упав додолу в агонії.

Від жаху всі скам'яніли. Александр одразу отямився. Він з плачем упав на Клітове тіло, витяг йому списа з грудей і замірився встромити його в своє серце. Але Гестіон устиг перехопити його руку, а Пердікка силоміць вирвав у нього спис. Александр упав на плити підлоги, бився об них головою і кликав у відчаї:

— Кліте! Кліте!

Його підняли і відвели до покоїв. Усю ніч цареві друзі не спали, пильнуючи, щоб він не заподіяв собі смерті. Три дні й три ночі Александр не їв, не спав, не вмивався. Він наказав принести до себе труп Кліта і тужив біля нього. Коли тіло нарешті забрали й поховали, Александр немов збожеволів.

Марно втішали його друзі. Марно Анаксарх намагався довести йому, що Кліт заслуговував смерті, бо образив священну особу царя. Коли він побачив, що цар лишається невтішним, то почав промовляти йому про безсмертя душі й про те, що колись, після смерті, він зустріне Клітову душу на Єлісейських полях і вони знову стануть друзями.

— Женьте його звідси! — наказав Александр. — Я не хочу його слухати!

І він знову в нестямі кликав небіжчика.

Військо було обурене. Виникло кілька партій, що ворогували між собою. Одні були за Александра, інші — за Кліта. Найрозважливіші стратеги — Пердікка, Кратер, Птолемеї, а разом з ними і Стефан намагалися відновити дисципліну.

— Не ваша справа обговорювати царські вчинки, — казали вони. — Не сваріться. Ніхто не винен. Винне вино.

Тут втрутився філософ Каллістен:

— Ми елліни! — кричав він. — Ми не варвари. Ми не вкляємося нікому. Ми прийшли сюди підкорити азіатів, принести їм нашу культуру, а не для того, щоб вони підкорили нас і зробили з нас варварів. Ми не хочемо багатого одягу, пахоців та ідолопоклонства. Я все це опишу докладно в моїй історії, щоб майбутні покоління знали істину. Ви володієте

списом, а що ще ви можете робити? Ви порядкуєте лише тілом. І більше нічим. А я маю перо, яким пишу. І порядкову душу.

Він високо підняв своє перо, як спис.

— Горе вам! Горе вам! — кричав він. — Я про все напишу!

Навколо Каллістена зібралась юрба незадоволених — македонців, еллінів, кілька стратегів.

— Заспокойся, не кричи! — умовляв розлюченого філософа Стефан. — Якщо хочеш собі добра, мовчи!

Але Каллістен не вгавав. Він уже давно спостерігав, як Александр поводить ся, наче азіатський монарх, і стримувався, а тепер вибухнув.

— Я еллінський філософ, — кричав він, — учень Арістотеля! Я не можу мовчати!

— Каллістен має рацію, — голосно озвався хтось. — Ми прийшли сюди не для того, щоби втратити нашу свободу!

Стефан обернувся й побачив свого приятеля Ермолая. Той погрозово потряс своєю пораненою рукою. Поруч із ним стояв Харікл і обурено кричав:

— Геть тирана! Геть тирана!

— Ермолая! — гукнув Стефан.

— Він має рацію, — озвався Ермолай. — Ти знаєш, як я люблю і шаную Александра. Він розширив межі нашої батьківщини до краю світа. Але він хоче звузити межі нашої душі. Краще нам бути вільними в невеликому селі, ніж рабами в безмежній імперії!

Чимало македонців оточили Ермолая і захоплено дивилися на нього.

— Ми з тобою! Ми з тобою! — кричали вони, потрясаючи списками. — Воля! Воля!

Стефан узяв свого друга за лікоть.

— Ходімо! — сказав йому.

Вони зайшли до саду й сіли під гранатовим деревом. Вечірній вітер дихав пахощами.

— Заспокойся, Ермолая! — тихо сказав Стефан. — Не роби цього! Послухай мене!

І почав розповідати йому про Александра, про те, яка була Македонія до нього, яка була вся Еллада. А тепер! Дивися! Вістрям свого списа він креслив на землі нову карту Еллади.

Але Ермолай похитав головою.

— Згадай, — вів далі Стефан, — як ти задихався в тісній Македонії. Згадай, як одного дня в нашому домі в Пеллі ти кричав, що задихаєшся в цій малій країні, а ми всі сміялися,

Лише ти відчував те, що відчував і Александр — наша країна мала і мусить розширитися, щоб ми не задихалися. Ти це пам'ятаєш?

— Я нічого не забув! — відповів Ермолай. — Нічого я не забув. Але яке це має значення! Я знову задихаюся не тому, що батьківщина тісна, а тому, що твій Александр хоче позбавити мене волі.

— Не слухай цього дивака філософа Каллістена. Він завжди п'яний. Він уміє промовляти і запалювати, але не має розуму.

— Каллістен — вільна людина, — з гнівом відповів Ермолай. — Не чіпай його! Коли цар гуляв у Персеполі, всі, елліни і варвари, після бенкету впали і вклонилися йому. А цар цілував кожного, хто підводився, і той ішов собі геть. І лише один не впав ниць і не вклонився — Каллістен. Александр відмовив йому в поцілунку. Та Каллістен засміявся і сказав: «Я втратив поцілунок, але здобув свободу!»

Стефан уперше бачив, щоб Ермолай говорив так пристрасно. Він пильно дивився на приятеля.

— Та що з тобою, Ермолай?

— Я слухаюся свого серця. Стефане, я бачу, що робиться щодня, спостерігаю, як змінюється Александр. З елліна він поступово робиться азіатом. Спочатку, ти пригадуєш, він навіть персам не дозволяв уклонитися йому. Потім сказав: хай мені вклоняються перси, тільки не елліни. А тепер він хоче, щоб і ми, елліни, падали й цілували йому ноги. Ні! Ні! В мене одне життя, хай я його втрачу, але я загину за волю.

— Що ти задумав, Ермолаю? — стривожено спитав Стефан і пильно подивився на приятеля.

— Нічого! — відповів Ермолай і підвівся, щоб іти.

— Куди ти йдеш?

— Маю справу.

— Може, до Каллістена?

— А що, мені не вільно? — вперто мовив Ермолай.

І пішов швидкою ходою, не потиснувши приятелеві руки.

49

Вночі Каллістен сидів у малому будиночку, який сам собі вибрав, і писав. Колишній господар йому прислужував. Він розпалив вогонь і готував вечерю для свого пана. В садку пахло трояндами та жасмином. Посеред нього високо підкидав воду водограй. Пташка в клітці втомилася співати цілий день і спала.

Каллістен писав. Він був розгніваний. Як він досі вихваляв Александра! Перегорнувши сторінки рукопису, Каллістен прочитав: «Ми проходимо Памфілію. На його шляху морські хвилі припадають і вклоняються йому». Далі, під Гавгамелами: «І тоді підняв Александр руку до неба і мовив:

— Якщо я — син бога, хай буде дарована перемога, щоб прославилося ім'я еллінів!»

Каллістен з гнівом закрив рукопис.

— Ось, будь ласка, — пробурмотів він, — ось що я про нього писав. Це я, що нікого не боюсь і завжди кажу правду, дозволяю собі такі риторичні перебільшення, бо вважав, що Александр — священна особа! Я думав, що його послали боги, щоб він ніс світло Еллади, але тепер...

Раптом у хвіртку тричі стукнули.

— Хто там? — гукнув Каллістен.

— Вільна людина! — відповів юнацький голос.

Це був пароль. Каллістен побіг відчинити.

Якийсь юнак, закутаний у плащ, зайшов на подвір'я. Його обличчя ледве можна було розгледіти.

— Це ти, Харікле? — спитав філософ.

— Я, вчителю.

— А де Єрмолай?

— Зараз буде.

— Сідай, — сказав Каллістен. — Сьогодні треба зважитися на серйозне рішення.

— Слухаю тебе, вчителю, — шанобливо озвався юнак.

Він скинув плащ і сів на лаву.

Господар будинку вийшов на подвір'я, пильно оглянув юнака і лише потім привітав його.

— Хто це такий? — спитав юнак.

Каллістен засміявся.

— Господар будинку, — відповів він. — Добрий чоловік. Його звать Вога. Він трохи несповна розуму, бідолашний, але мені вдалося трохи навчити його по-грецькому, і тепер він слугує мені. Не дивися на нього так підозріло, Харікле. Я йому довіряю.

— Краще розмовляти тихіше, — озвався Харікл. — Що я можу зробити славного, вчителю?

— Вбити найбільш славного, — відповів урочистим тоном Каллістен.

У двері знову постукали тричі. Почувся голос:

— Вільна людина!

— Єрмолай! — вигукнув Харікл і побіг відчиняти.

Але Вога випередив його і відчинив хвіртку.

— Добрий вечір, Вога! — привітався Єрмолай.

Вога мовчки вклонився до землі, вітаючи Ермолая.

— Ти спізнився,— зауважив Харікл.

— Я був зі своїм другом Стефаном,— пояснив Ермолай. Вони зайшли до кімнати. Каллістен добре причинив двері, пригасив світло.

— Отже, завтра? — спитав Каллістен в Ермолая.

— Так,— стиха підтвердив Ермолай.— Завтра.

Він обернувся до Харікла:

— Ти готовий, Харікле?

— Готовий!

Каллістен потиснув руки юнакам:

— Гармодій та Арістогітон, двоє друзів, якимось убили тирана Афін,— сказав він.— Ви бачили їхні великі статуї в Сузах. Ксеркс привіз їх як окрасу для своєї столиці. А тепер, коли минуло стільки років, ми їх знайшли. Добра ознака!

Каллістен заговорив голосніше. Його тон був урочистий, наче він пророкував:

— Незабаром дві нові бронзові статуї височитимуть на великій площі Самарканда. Теж двоє друзів з мечами в руках. Двоє інших героїв, які звільнили від тирана вже не лише Афіни, а всю землю. І нові покоління схилитимуться й читатимуть на постаменті імена ЕРМОЛАЙ — ХАРІКЛ.

Обидва юнаки слухали розчулені. Харікл обійняв друга за стан.

— Якщо ми помremo,— прошепотів він,— то помremo за свободу!

Каллістен змахнув сльозу і налив три келихи вина.

— Ви бачите цей рукопис? — спитав він.— Тут я зроблю вас безсмертними. Тут я красномовно опишу нашу зустріч. А потім — завтрашню сцену кари, розплати. Я опишу, як почалося жертвоприношення, як стояв ти, Ермолаю, і тримав жертвовного барана, як сяяло твоє обличчя, а твоїми кучерями грався вітер. А потім я опишу, як вийшов з палацу тиран, сам як баран із закрученими рогами на лобі, а позаду — Харікл із кадильницею... А потім, уже біля жертовника, зблиснули два мечі, і тиран покотився на землю. І тоді Ермолай підняв закривавлений меч перед наляканою юрбою і вигукнув: «Ось жертовник свободи! Ви приносите в жертву тирана! Хай живе Еллада!»

Промовляючи, Каллістен усе більше запалювався. Його голос міцнів. Харікл тривожно подивився на двері. Йому здалося, що вони трохи прочинилися і хтось підслуховує.

Коли Каллістен замовк, Харікл підкрався до дверей і вивірнув. Нікого.

— Ідіть тепер, діти мої! — сказав Каллістен.— Я одразу сяду й опишу завтрашню сцену. Моя фантазія розбурхана, і я добре напишу.

Він поглянув на юнаків.

— Ви щасливі, що не тільки вб'єте тирана, але маєте і власного Гомера, який оспіває цей подвиг.

50

Стефан поволі ввійшов до кімнати Александра. Цар був стомлений, він не квапився прокидатися. Стефанів батько сидів біля царевого ліжка. Стефан привітався і став у кутку, слухаючи, що казав його батько.

— Царю мій! — казав той.— Пожалій своє тіло, не виспажуй його. Наше тіло — то кінь, а душа — вершник. І в кожній душі лише один кінь.

Александр посміхнувся.

— Я маю довіру до свого коня,— мовив він.— Не бійся, мій лікарю.

І нетерпляче повернувся до Стефана:

— Чи прибув з Еллади Неарх?

Цар запросив Неарха прибути, не гаючись, щоб побудувати новий флот — великий, незліченний, на якому можна було б переплисти океан.

— Ще ні, мій царю,— відповів Стефан, і серце в нього закатало.

Він також з нетерпінням чекав на Неарха.

— Тобі подобається Самарканд? — знову спитав Александр у Стефана.

— Дуже! — палко відповів юнак.

— Добре,— посміхаючись, мовив Александр.— Колись я тобі нагадаю ці твої слова, Стефано.

Зайшов начальник варті.

— Мій царю,— сказав він,— якийсь місцевий житель хоче тебе бачити. Каже, дуже треба.

— Хай зайде!

Невдовзі Вога, господар будинку, де мешкав Каллістен, лежав долілиць перед царевим ліжком і щось белькотів. Він погано знав грецьку мову, і Александрові важко було його зрозуміти. Коли Вога скінчив, Александр обернувся до Стефана і спитав:

— Що він сказав? Ти зрозумів, Стефано?

— Я зрозумів, що цей чоловік звинувачує когось у змові,— відповів Стефан.— Сьогодні, коли ти, як звичайно, при-

носитимеш жертву богам, двоє юнаків... я не зрозумів, про кого йдеться... витягнуть мечі і...

— Добре,— мовив Александр до Воги.— Підстав долоні... Стефане, візьми в тій скрині золото і відсип йому.

Вога схопив золото і зник.

Александр засміявся:

— Щодня хтось приходять до мене й викриває змову,— сказав він.— Я вже перестав вірити. Тут у людей багата фантазія... І до того ж, вони люблять золото...

Але лікар занепокоївся.

— Бережися, мій царю,— сказав він.— Одна з цих змов може бути справжньою, і тоді... Цей чоловік мені здався правдивим. Будь обережний!

— Добре, я зроблю тобі приємне, мій лікарю,— погодився Александр і обернувся до Стефана:

— Коли я приноситиму жертву, дивися пильно!

Александр підвівся й пішов умиватися. Філіпп обернувся до сина:

— Стефане, ти не знаєш, хто сьогодні має допомагати царю під час жертвоприношення?

— Ні,— відповів Стефан.— Вони міняються. Сьогодні обирає юнаків македонська фаланга, яка піднесла цареві барана, що має правити за жертву.

— Дивися пильно, синку! — тихо мовив Філіпп.— Я маю погане передчуття.

— Не турбуйся, тату. Я вживу всіх заходів. Нема чого боятися.

Стефан вийшов з намету, дав розпорядження. На великому подвір'ї був готовий жертovníк, зібралася македонська фаланга, з'явився Каллістен з довгим посохом. Стефан нетерпляче чекав, хто ж будуть ті двоє юнаків, що принесуть барана й допомогатимуть цареві в жертвоприношенні. Він поставив навколо жертovníка найвідданіших воїнів.

— Дивіться мені! — сказав він їм.— Якщо я свисну — біжіть мерщій, цар у небезпеці!

Александр був ще в ванні й барився... Македонці нетерпляче тупцювали. Раптом Стефан здригнувся. Воїни розступилися й дали дорогу двом юнакам, що вели вгодованого барана з закрученими позолоченими рогами.

— Єрмолай! — з жахом прошепотів Стефан.— Єрмолай та його приятель Харікл!

Стефан ступив крок уперед. «Я піду поговорю з ним,— подумав він.— Може, час ще є!»

— Єрмолаю! Єрмолаю! — гукнув він.

Але його друг навіть не обернувся до нього. Цієї миті з'явився Александр і швидко попрямував до жертovníка. Стефан підійшов до нього, а очима прикипів до двох юнаків.

Александр милувався бараном — великим, білим. Сягли золочені роги, а важка його голова була пофарбована в червоне. Цар нахилився попестити барана.

— Який гарний баран! — прошепотів він. — Наче цар!

Обидва юнаки обмінялися швидкими поглядами й вихопили мечі. Стефан свиснув, і вартові, яких він поставив довкола, кинулися, мов леви, вперед. Тієї ж миті, коли юнаки дняли мечі над похиленою головою Александра, вони впади мертві.

Воїни радісно загомоніли. Проте не всі були раді. Каллістен зник. Александр незворушно продовжував жертвоприпшення. Почувши галас, прибіг стурбований Гефестіон. Він побачив, як Александр безтурботно приносить жертву, і серце його заспокоїлося. Стефан підняв тіло свого друга, і коліна його тремтіли.

— Єрмолаю! Єрмолаю! — шепотів він. — Нащо ти це зробив?

Він наказав перенести й тіло Харікла.

— Поховайте їх! — наказав він своїм воїнам.

— Ні, лишімо їх краще воронам! — кричали деякі розлючені воїни.

— Поховайте їх! — наказав знову Стефан. — Ми не варвари. Ми елліни. І вони також були еллінами.

Того ж дня воїни схопили Каллістена і привели його до Александра.

— Це він винен! — кричали вони. — На ньому кров юнаків. Він ходив з ними, кричав їм про свободу, штовхнув їх на вбивство. Він винен!

Александр обернувся до філософа:

— Ти маєш що-небудь сказати?

— Маю, — гордовито відповів філософ.

— Ти розмовляєш так, наче не боїшся мене.

— Не боюся, — підтвердив Каллістен. — Існує благо вище за життя.

— Що це за благо?

— Свобода!

51

Якби раптом у Самарканді з'явився якийсь еллін з Еллади, побачив Александрів палац і пройшовся великою тронною залою, він не повірив би власним очам. Він думав би, що

спить. Невже це палац еллінського головнокомандувача? Може, це казкові палати Великого царя персів?

Александр сидів на троні із щирого золота. Він був розкішно одягнений, як володар персів. У повітрі пахло парфумами, а перед тронем у коштовній кадильниці горіли дорогі пахучі смоли.

А що за фантастична юрба з усіх кінців світу! Фрігійці, каппадокійці, кіпріоти, крїтїяни, перси, єгиптяни, скіфи, араби, фінікійці, сірійці, смагляві індійці в білих тюрбанах! І кожен був вбраний по-своєму і розмовляв рідною мовою. І всі падали долілиць і вшановували царя, що сидів, наче бог, нерухомиї, весь у золоті на високому троні.

Серед цієї юрби гордовито стояли в простому одязі македонці та елліни. А в кутку сидів у клітці, немов хижа тварина, філософ Каллістен. Він дивився на всі ці розкоші й хитав головою.

— Всі забирайтеся геть! — наказав сьогодні ранком Александр, підводячи руку. — Всі забирайтеся геть! Хай залишаться тільки послї із Індії.

Всі вийшли. Темні коридори поглинули строкатий натовп. Послї з Індії, двоє високих чоловіків у важких білих тюрбанах, з великими мигдалевими очима, з червоними пофарбованими нігтями, впали долілиць перед царем.

— Бог дав мені владу над усім світом, — промовив Александр. — Я маю дійти до краю землі. Туди, де починається великий океан. За Індію. Йдіть і скажіть вашому цареві, хай він чекає мене. Почалася весна. Я вирушаю.

— Ласкаво просимо, царю! — прошепотіли з жахом обидва послї.

— Я дам розпорядження навантажити двадцять чотири верблюди дарами для вашого царя. І посилаю йому цей перстень, як запоруку нашої дружби.

Так він сказав і передав найстаршому важкий золотий перстень із зеленим каменем.

— Пришлїть мені провідників, щоб провели мене до вашого царя, — сказав Александр.

Обидва послї вклонилися й позадкували до виходу, ні разу не обернувшись спиною до царя Александра.

Александр покликав Стефана. Коли той увійшов, Александр простягнув йому руку й промовив:

— Стефано, ти вже тричі врятував мені життя. Всі мої друзі біля мене стали багатими та вельможними. Один ти ніколи не береш винагороду. Завжди відмовляєшся. Чому?

— Я маю більшу винагороду, — відказав Стефан.

— Яку?

— Я також роблю, йдучи з тобою, царю, все, що можу для Еллади.

Александр трохи помовчав. «Цей юнак,— подумав він,— краший за мене, чистіший. Він служить батьківщині, не висуваючи себе, зрікся власного «я». Тим часом я...»

— Добре,— усміхнувся він.— Ти мавш рацію. Але я підготував тобі велику винагороду. Її ти приймеш, хочеш чи не хочеш. Почекай ще кілька днів...

Він гукнув своїх воїнів:

— Настала весна,— сказав він їм.— Східні межі землі вже недалеко. Тож рушаймо до них! Готуйте піхотинців та вершників. Ми побачимо новий світ з великими річками та незайманими лісами. В Індії, як мені казали, багато мудреців. Я поспішаю дістатися туди. Поспішайте й ви!

Почалися готування. Одного квітневого дня військо вирушило на південний схід, пройшло Согдіану, Бактрію, дісталосся до кордонів Індії між двома височеними горами.

Двадцять чотири індійці з вельможних родин чекали на Александра, щоби бути йому провідниками. З собою вони привели в дарунок еллінському царю двадцять чотири бойових слони. Здивовані стояли елліни перед цими величезними тваринами з жажливими іклами, хоботом, маленькими розумними очима, твердою зморшкуватою шкірою. Уперше вони бачили таке диво.

— Що це за країна! — розмовляли воїни між собою з легким острахом.— Дивіться, які страховиська тут живуть!

Александр, перш ніж переступити кордони Індії, приніс великі жертви Афіні.

— Богине мудрості! — молився він.— Ми вступаємо в країну, що відома своїми мудрецьями. Переможи їх! Ти — чисте світло Еллади, просвіти їх! Візьми свій щит, підніми спис і йди попереду, Переможнице!

Перейшовши кордони Індії, вони вступили в багату долину, де котив свої хвилі величний Інд.

Цар, що виряджав колись двох послів, вийшов назустріч Александрові. На пальці в нього був золотий перстень, який Александр послав йому в подарунок. Він провів Александра через своє царство. На кордоні індійський цар сказав Александрові:

— Царю, тут починається ворожа країна. Стережися! Тут є святі люди. Бійся їх! Вони мають велику силу, і народ слухає їх. Не чіпай їх. Обходься з ними добром.

— Як звуть їхнього царя? — спитав Александр.

— Пор.

— Що він за людина?

— Добрий і благородний, але гордовитий. Має велику армію, багато коней і слонів. Стережися!

Так він мовив, уклонився Александрові й подався до свого царства.

52

На світанку вступили в країну царя Пора. Пішов дощ, такий сильний, що за кілька хвилин земля розкисла і армія грузла на шляху. Грім, блискавки, дерева гнулися так низько, немов хотіли вирвати коріння. Здалеку чуто було шум великої ріки Гідаспу. Спінені хвилі котилися з гір.

Почався період дощів, що триває в Індії три місяці. Тамешній цар отаборився на протилежному березі Гідаспу. В нього було багато тисяч піхотинців та вершників, двісті бойових слонів і триста бойових колісниць. Він був задоволений.

— Хіба зможе цей славетний Александр у такий дощ перейти річку? — казав він. — Він потоне.

Александр тим часом підбадьорював своїх воїнів:

— Буде сором, якщо нас переможуть дощі. Вперед!

Геть мокрі, дісталися вони до берега ріки. Гідасп розлився, по ньому йшли високі хвилі.

— Його неможливо перейти! — прошепотів Птоломей.

— Немає нічого неможливого! — відповів Александр. — Хіба ти ще не зрозумів цього, Птоломее?

Він покликав Кратера.

— Ти стоятимеш тут з військом, — сказав він йому. — Накажеш сурмити. Вдаватимеш, ніби збираєшся наступати то в одному, то в іншому місці. Щоб спантеличити ворога. А тим часом я з п'ятьма тисячами вершників та сімома тисячами піхотинців спробую знайти брід і непомітно перейти річку. І зненацька розпочнемо наступ. А тоді виступиш ти, і ми оточимо їхню армію.

— Слухаю, царю Александре! — відгукнувся Кратер. — Важка справа...

— Так, важка, — відповів Александр. — Ти не просиш, щоб тебе замінили? То й слава буде більша.

Під вечір він узяв добірних воїнів і рушив на південь шукати броду.

Дощ ішов стіною, ніч була темна. Лише на протилежному березі палали незліченні вогнища у ворожому таборі. Раз у раз блискало. Чимало воїнів загинуло від ударів блискавок.

Гефестіон ішов поруч з Александром. Стефан почув, як Александр мовив, сміючись:

— Якби афіняни побачили мене тепер, вони зрозуміли б, які муки я терплю заради них!

Він загадав Афіни, бо це місто він завжди вважав центром еллінської культури. І саме в ім'я еллінської культури він дістався сюди, на край землі.

Ще не розвиднялося, коли вони знайшли місце, де річка була трохи спокійніша й мілкіша.

— Переходимо тут! — наказав Александр.

Вони ступили у воду, але течія була сильна й небезпечна для людей та коней. Багато воїнів загинуло у вирах. Проте решта перейшли, мокрі до кісток.

Почало розвиднюватися. Дощ трохи вщух. Знеможені, утомлені Александрові воїни просувалися по мокрій землі. З першими променями сонця вороги помітили еллінів, що перейшли річку й просувалися вперед.

— Скільки їх? — спитав Пор.

— Небагато. Тисяч десять — дванадцять.

— А решта?

— Ще на тому березі.

— Тоді не варто виступати проти них з усім нашим військом.

Він покликав свого сина й наказав йому:

— Візьми піхоту й вершників, сто колісниць та п'ятдесят слонів і вперед!

Порів син пішов в атаку на Александра. Греки рушили назустріч. Чотириста індіців полягли на полі бою. Серед них і царевич, Порів син. Решта почала тікати.

На допомогу їм кинувся Пор з добірним військом. Тоді наперед виїхав Александр верхи на Букефалі й повів за собою вершників. Вороги не витримали натиску, слони повернули назад і, тікаючи, топтали індіців.

Тим часом Кратер зі своїм військом також перейшов річку, й вороги потрапили в оточення. Вони боронилися сміливо. Букефала поранило. Він голосно заіржав і впав додолу. Александр обняв його за шию, намагаючись підвести. Але славетний кінь подивився на свого хазяїна, немов прощаючись із ним, і назавжди заплющив очі. Александр зі сльозами на очах скочив на іншого коня, якого йому підвели, і продовжував бій.

Пор безстрашно бився верхи на слоні. Це був високий вродливий чоловік, великий цар. Але він не міг протистояти Александрові. Десять тисяч індіців полягли на полі бою.

Надвечір індійське військо в паніці відступило. Поранений Пор потрапив у полон до Александра.

Александр захоплено роздивлявся його. Ніколи йому не доводилося бачити такого високого і вродливого чоловіка. Ніколи ще він не бачив такої величі та незворушності на обличчі переможеного.

— Як би ти хотів, щоб я поведився з тобою? — спитав він його.

— Як із царем! — відповів Пор.

Александр був у захваті від його гордості та почуття власної гідності.

— Віднині ти мій друг! — сказав він. — Ти заслуговуєш на це. Я лишаю тобі твоє царство. Ти вільний!

Так він мовив і пішов шукати тіло свого друга, з яким був нерозлучний, — Букефала.. Він знайшов його між ворожих трупів. Александр наказав, щоб його витягли з багна, вмили, змастили пахощами, увінчали золотим лавром. Для Букефала викопали велику яму і поховали під звуки сурм. На місці, де він упав, Александр побудував місто.

— Я назву його Букефалія на честь мого вірного товариша!

53

Дощ лив безперестану. Земля геть розкисла. Річки вийшли з берегів, вдень і вночі гриміло та блискало. Александрові воїни грузли в багні, їх лихоманило від холодного дощу. Одяг перетворився на лахміття. Незвичні хвороби косили їх. Усі були виснажені, не хотіли йти далі.

— Куди він нас веде? — питали воїни. — Ми йдемо вже багато місяців. Куди?

Але їхні питання лишалися без відповіді.

— Воїни ремствують, — доповів одного дня Александрові Птолемей.

— Хай ремствують! — відповів Александр. — Аби слухалися!

Але за кілька днів до Александра звернувся Гефестіон.

— Вони перестали слухатися.

— Чого вони хочуть?

— Повернутися.

— Куди?

— До Еллади.

— Еллада тут, Еллада скрізь! — крикнув Александр. — Хіба вони цього не розуміють?

— Ні,— відповів Гефестіон.— Вони хочуть додому, на свої ниви в Македонії, у Фессалії, в Елладі.

— Я дав їм палаци й безмежні країни — Лідію, Фрігію, Каппадокію, Фінікію, Єгипет, Сірію, Месопотамію, Гірканію, Бактрію, Согдіану, Індію! Чого їм ще?

— Їм не потрібен всесвіт,— відповів Гефестіон.— Вони хочуть повернутися до своїх бідних осель у Македонії, Фессалії, Елладі.

— Хай ті, що незадоволені, прийдуть до мене! Я з ними поговорю.

Того дня дощ перестав. Військо зупинилось у великій долині. Всі, хто мав скарги або хотів повернутися на батьківщину, вийшли вперед. Александр, щоб усі могли його чути, піднявся на височезного слона — подарунок Пора.

— Ви маєте щось спитати в мене?

І тоді з усіх вуст почувся крик:

— Куди ми йдемо?

Александр струснув головою. Гроном пролунав його голос:

— Слухайте! Ми йдемо до східного краю землі. Нам лишилося трохи, ми перейдемо велику ріку та й по всьому. Потім повернемося до Перської затоки, побудуємо великий флот, вийдемо в океан, обігнемо Африку, дістанемося до Гераклових стовпів, заїдемо в Середземне море і повернемося до Еллади з іншого боку. Так завершиться повне коло і скінчиться наш похід. Ось такий мій план, мої вірні й хоробрі друзі. Ми — елліни, тобто вільні люди. Кажіть щиро, яка ваша думка!

Після Александрових слів запала мертва тиша. Виснажені, змарнілі, зранені, постарілі за кілька років, давні Александрові товариші мовчали. Пильно дивилися на нього й мовчали.

Александр збентежився. Чому вони мовчать? Що з ними? Чому вони так дивляться на нього? Він глянув на найвірніших своїх стратегів, що стояли навколо. Рясні, безмовні сльози бігли по їхніх худих, стомлених обличчях.

— Говоріть! Відповідайте! — крикнув стурбований Александр.— Виберіть когось з-поміж себе, і хай він скаже.

Вибрали стратега Кіна. Це був один з найбільш відданих та хоробрих Александрових стратегів з суворим, сумним обличчям. Він підняв руку, вітаючи Александра, й мовив:

— Мій царю! Ти сказав, що ми, як вільні люди, можемо висловити свою думку. Отож слухай! Ти знаєш, як я служив тобі. Ніколи я не був боягузом, ніколи не відмовлявся виконувати твої накази, хоч би які вони були небезпечні. А тепер

і я, і всі твої випробувані воїни кажемо тобі: «Ні! Досить! Від Македонії, звідки почався похід, ми пройшли з боями понад 18000 кілометрів. Ми виснажені. Подивися, нас уже не тримають ноги. На наших тілах немає живого місця від ран, наші душі стомилися. Царю, ми не можемо йти далі. Хотіли б, але не можемо!»

Так мовив Кін, і всі старі воїни заплескали в долоні. Стратеги благально дивилися на Александра. Він мовчки пройшов через натовп, що розступився, і зник у наметі. Того дня і наступного його ніхто не бачив. Надвечір другого дня він наказав Стефанові зібрати всіх біля свого намету.

Зібралися. Вийшов Александр. Він аж нетямився від гніву:

— Хто з вас хоче йти, хай іде! Хай збирається негайно! Хай повертається до Еллади і скаже, що лишив свого царя серед ворогів! Я сказав!

Александр швидко повернувся до намету і впав додолу, б'ючи землю кулаками від люті. Він нікого не хотів бачити. Не хотів ні їсти, ні пити, ні спати.

Але військо затялося. Воно більше не хотіло йти за своїм царем.

— Додому! На батьківщину! — кричали вони. — Досить! На третій день вийшов Александр — блідий, під очима сині кола, губи білі.

— Збирайтеся! — наказав він здушеним голосом. — Ми повертаємось додому.

Аж до неба сягнули радісні вигуки. Сурмачі сурмили, воїни били в щити, стріляли вгору.

Александрові до горла підкотився клубок. Він різко повернувся й зайшов до намету.

Стефан сидів засмучений під величезним інжирним деревом. Дощі скінчилися, сонце пекло. «Александрові треба набрати нових воїнів, — думав він. — Старі зробили все, що могли, вони стомилися. Треба набрати нове військо з еллінів, а також з персів, єгиптян та індіців. Треба, щоб вони прийняли великою метою, і рушати далі. Що нам робити тепер у наших малих селах? Хіба ми зможемо звикнути до такого нецікавого життя?»

Хтось підійшов. Стефан підняв голову й побачив батька.

— Ми повертаємось! — радісно мовив Філіпп. — Повертаємось!

Але Стефан мовчав.

Сурмачі просурмили збір. Стефан побіг на своє місце. Промовляв Гефестіон:

— Цар Александр вирішив побудувати перед відходом дванадцять жертovníків на березі річки, щоб майбутні покоління знали, куди ми дійшли.

Військо з радістю сприйняло цареву волю. Воїни заходилися зводити жертovníків, щоб показати майбутнім поколінням, куди дійшов великий завойовник. Кожен жертovníк, присвячений одному з дванадцяти олімпійських богів, нагадував могутню вежу. А посередині поставили великий бронзовий стовп з написом:

АЛЕКСАНДР ЗУПИНИВСЯ ТУТ

Після цього відбулися багаті жертвоприношення богам. Зарізали сотні волів та овець, влаштували змагання, кінські перегони, справили прощальний бенкет.

Кілька індійських вельмож, що були присутні на цих великих святах, у захопленні дивилися на все. І таке враження справили на індійців ці еллінські жертвоприношення та урочистості, що слава про них збереглася надовго. Навіть через кілька сторіч індійці в пам'ять про цей великий день перетинали річку і приносили жертви на дванадцяти жертovníках, поставлених Александром.

Досі, хоча минуло відтоді двадцять три сторіччя, зберігся в тих далеких краях міф про Александра Великого — Іскандера, як його там називають.

54

Військо вирушило в дорогу. Александр уже охолов. Він їхав сам, верхи на гігантському слоні, плекаючи нові сміливі мрії. Але ні з ким ними не ділився. Навіть з Гефестіоном.

«Я зберу великий флот, — міркував він, — накажу Неархові рубати ліс, будувати кораблі. На них сяде багато війська. Ми вийдемо в океан, обігнемо Афріку і зайдемо в Середземне море з боку Гераклових стовпів. Я вирушив на схід, а повернувся з заходу. Я оволодію всім світом!»

Військо зупинилося на березі великої ріки Інду в царстві його друга Пора. Гори були вкриті правічним лісом, а країна густо населена. Дерев скільки завгодно і робітників скільки хочеш, щоб побудувати флот.

Александр гукнув Стефана.

— Неарха досі немає, — сказав цар. — Він уже мав бути тут, щоб наглядати за будівництвом великого флоту. Я найму тисячі робітників і накажу рубати дерева. Але для

цього мені потрібен Неарх. Візьми п'ятсот добрих вершників і рушай до брами Індії, через яку ми пройшли сюди. Ти його, безперечно, зустрінеш по дорозі. Вези його мерщій сюди!

Він хитро подивився на Стефана й усміхнувся. Наче хотів ще щось додати, але стримався.

— Хай щастить! — сказав нарешті. — Велика радість чекає на тебе.

Стефанові дуже хотілося знати, що означають ці Александрові слова. Проте спитати не наважився. Він попрощався й побіг виконувати царський наказ. На світанку п'ятсот вершників вирушило в дорогу.

Александр подивився їм услід і усміхнувся:

«Якби Стефан знав, яка радість на нього чекає, то не біг би, а летів, як птах!»

Воїни рубали ліс з великим завзяттям.

— Ми повернемося додому на кораблях, — казали вони. — Ми більше не будемо місити багно чи дертися в гори. Ми повернемося на батьківщину морем!

Елліни рубали дерева, індійські селяни переносили їх на берег річки, а Стефан мчав на захід, до брами Індії, назустріч Неархові. Він і сам не розумів, чому його серце так радісно билось. Хіба вперше він виконував відповідальне завдання на чолі загону? А може, це тому, що він мав побачити Альчиного батька і міг спитати про неї? А може...

Але про таку можливість Стефан боявся й думати.

«Неможливо! На таку велику радість я не сподіваюся...»

Ополудні, перейшовши глибокий яр, що з'єднавав Індію з перським царством, вони побачили на обрії вершників. За ними хмарою здіймалася курява.

— Це вони! Це вони! — закричали Стефанові товариші.

Вони дали остроги коням і помчали вперед. За півгодини відстань між двома загонами зменшилась до кількесот метрів.

— Це елліни! — кричали Стефанові товариші. — Це елліни! Дивіться, як виблискують їхні панцирі та щити!

Стефан їхав першим. Через кілька хвилин він наблизився до малого загону. Звідти назустріч йому поскакав якийсь вершник. Коли вони побачили одне одного, радісно вигукнули:

— Неарх!

— Стефан!

Вони потиснули один одному руки.

— Цар Александр, — сказав Стефан, — вирядив мене назустріч тобі. Треба поспішати до нього!

— А більше нічого він не сказав? — спитав, усміхаючись, Неарх.

— Ні, більше нічого!

Тоді Неарх обернувся до свого почту й гукнув:

— Алько!

Дівчина верхи на білому коні вихопилась поперед інших вершників і помчала до них. У Стефана закалатало серце. «Оце і є радість! — прошепотів він. — Оце і є та радість, яку обіцяв мені Александр!»

Під'їхавши, дівчина підняла руку й сказала, червоніючи:

— Вітаю тебе, Стефане!

Стефан простяг їй руку.

— Вітаю тебе, Алько! — сказав він тремтячим од радості голосом.

55

Вечір. У великому Александровому наметі було накрито багатий стіл. Цар сидів на троні. Його обличчя сяяло від радості. Праворуч, на почесному місці, — капітан Неарх, ліворуч — лікар Філіпп. За столом були й усі стратеги. Навпроти царя сиділи Стефан та Алька в золотих вінцях. Стефан був завітчаний лавром, Алька — золотим маслиновим гіллям.

Жертви богам принесено. Церемонія шлюбу скінчилася. Сам цар повинчав своїх давніх друзів і нагородив багатими дарунками. Тепер усі запрошені веселилися на шлюбному бенкеті.

Александр підвівся і, піднявши чашу, звернувся до щасливих молодих:

— Живіть щасливо! Народіть дітей, щоб вони теж уславили Елладу! Стефане, ти тричі врятував мені життя й не прийняв ніякої винагороди. Ти гордо казав: «Не хочу нагороди, я виконую свій обов'язок!» Однак я знав — адже цар усе знає — від якої нагороди, Стефане, ти не міг би відмовитися. І я написав Неарху, щоб він привіз свою дочку Альку. А тепер я п'ю за ваше здоров'я, щоб ви жили й зістарілись у згоді та щасті!

Александр обернувся до своїх стратегів і підвищив голос:

— Я призначаю правителем і моїм представником у величезній провінції Согдіані мого дорогого соратника та друга Стефана, сина Філіппового, Альчиного чоловіка! Столицею його хай буде славетне місто Мараканда!

Усі почали плескати в долоні та вславляти Стефана.

Проте Стефан похнюпився.

— Ти незадоволений, Стефане? — спитав Александр.

— Як я можу бути задоволеним, живучи далеко від тебе, царю мій! — тихо відказав Стефан.

— Я не жену тебе від себе, Стефане, — пояснив Александр. — Лишайся зі мною, скільки хочеш, а потім поїдеш до своєї столиці.

— Дякую, царю Александре! — промовив Стефан. — Тепер я подвійно щасливий. Нічого більшого я не бажав у своєму житті.

До півночі тривав шлюбний бенкет. Їли, пили, дивилися танцівників, слухали старих рапсодів, що співали прекрасні вірші з «Іліади» — незрівнянного Гомерового епосу, що його так любив Александр.

Десь опівночі цар підвівся:

— Любі друзі та соратники! Ми добре погуляли на цьому бенкеті, побажали добра молодим. Вже північ. Час відпочивати. Наша боротьба ще не скінчилася. У нас попереду ще багато справ. Треба бути готовими.

Він обернувся до Неарха:

— Любий Неарху, приходь до мене на світанку, я не спатиму. Мені треба поговорити з тобою!

56

На світанку Неарх зайшов до Александрового намету. Цар сидів у ліжку замислений. Він не спав усю ніч. Великий план визрів у нього. Йому треба було порадитися з вірним Неархом, тому він підвівся ще до світанку і чекав на нього.

Побачивши, як той заходить, радісно підхопився.

— Вітаю тебе, вірний товаришу! Сідай, нам треба багато про що поговорити. — І вказав йому на дзиглик біля ліжка. Неарх сів.

— Я слухаю тебе, царю мій! Я до твоїх послуг!

Александр хвилинку помовчав, заглиблений у думки. Нарешті сказав:

— Неарху, ти знаєш, яке склалося скрутне становище: мое військо стомилося, неспроможне йти далі. Йому набридло перемоги. Я змушений, на жаль, повертатися додому.

Цар застогнав. Неарх мовчки слухав його. Він добре розумів Александрові муки й велику його скорботу. Цар хотів йти далі, досягти краю Землі, та лишився сам, його військо втомилося, не хотіло йти за ним. Як же страждала його велика невситима душа!

Помовчавши, Александр вів далі:

— Ти бачив річку, яку ми перейшли,— Гідасп. Досі я думав, що це Ніл. Я помітив, що по берегах ростуть ті самі рослини, а у воді живуть ті самі крокодили. От я й подумав, що ця річка, яку ми тепер бачимо, має витoki у високих Індійських горах, спускається в долину, тече великою пустелею до Єгипту і там впадає в Середземне море. Тут її називають Гідасп, а там — Ніл. Так я вважав.

Неарх посміхнувся.

— Я гадаю, великий царю, що це не так...— сказав він.

— Я знаю! — перебив Александр.— Кілька днів тому я зрозумів, що Гідасп впадає в більшу річку, в Інд, а той впадає в невідомий океан, а не в Середземне море. Цей океан лежить дуже далеко на півдні, а не на заході. Земля виявилася далеко більшою, ніж я вважав, Неарху, і має на собі океани й моря, яких ніхто ще не бачив. Це відкриття сплутало всі мої плани.

Цар трохи помовчав і поклав голову на спинку ліжка. Його обличчя раптом пополотніло, і великі сині кола з'явилися навколо очей. Він здавався дуже стомленим.

Неарх схилив голову й замислився. Він добре простудював писання стародавнього дослідника Скілака, якому цар персів доручив проплести вздовж берегів Індії й доповісти про все, що побачить. І той вирушив на кораблі до узбережжя Азії, а внаслідок подорожі з'явився його цікавий щоденник. Неарх читав цей щоденник і давно знав те, що для Александра було новиною. Тому він і посміхався, слухаючи міркування Александра.

— Про що ти думаєш? — спитав цар, помітивши, що Неарх мовчить, схиливши голову.

— Багато про що, царю,— відказав Неарх.— Але спершу я хотів би почути, що ти вирішив. Чи, може, ще нічого не вирішив?

— Вирішив! — відповів Александр.— Тому й запросив тебе, щоб ти здійснив моє рішення.

— До твоїх послуг, мій царю! Слухаю тебе!

— Для повернення є два шляхи. Повернутися на захід і знову пройти весь суходіл до Суз та Екбатан — наших столиць. Це перший шлях.

Неарх похитав головою.

— Він тобі не подобається, як і мені,— посміхнувся Александр.— По-перше, я не хочу йти тим самим шляхом. По-друге, я хотів би дорогою додому побачити нові країни й завоювати їх. То я вирішив повертатися іншим шляхом. Ти здогадуєшся, яким?

— Здогадуюсь! — радісно відповів Неарх.

— Яким? Кажі!

— Попливемо рікою до Індійського океану.

— Саме так! — захоплено вигукнув Александр. — Я обрав цей шлях. Ти згодний?

— Звичайно, мій царю. Ми побачимо нові країни, великі моря і, можливо, зробимо якусь велику справу на морі, щоб не казали, нібито Александр був великим завойовником лише на суходолі.

— Так, твоя правда, Неарху! — вигукнув у захваті цар. — Але цей план має одну складність. Нам потрібний...

— Великий флот! — докінчив Неарх. — Ми його побудуємо, мій царю. Тут доволі дерева, береги річки вкриті незайманим лісом. У нас є добрі майстри — і наші, й місцеві. Тут, як я дізнався, багато заліза. Ми замовимо вітрила місцевим майстрам. Нам нічого не бракує. На нас можуть працювати тисячі людей, мій царю. За кілька місяців усе буде готове.

Цар підвівся, потішений словами свого друга Неарха. Віп зробив кілька кроків по намету і раптом зупинився.

— Встань, Неарху!

Той підвівся.

Александр поклав руку на плече свого вірного друга й урочисто промовив:

— Ти маєш відповідальне доручення — керувати будівництвом великого флоту. А коли він буде готовий, ти командуватимеш ним.

Неарх мовчав. Та серце його радісно калатало.

— Тебе я люблю понад усіх моїх соратників, окрім хіба що Гефестіона, — вів далі Александр. — Ти відданий і вірний, ти безстрашний. І ти маєш одну, дуже велику перевагу — глибокий розум. Ти вмєш долати труднощі. Це означає, що ти народжений керувати. Призначаю тебе, Неарху, головнокомандувачем нового флоту. Чи ти згоден?

Неарх підвів голову.

— Згоден, мій царю, — тільки й відповів він. Але очі його сяяли від радості й гордості.

— Отже, вперед! — сказав Александр. — Не гаймо часу! Вже розвиднилось. Збери стільки робітників, скільки тобі треба, і хай рубають дерева, добувають залізо, будують на берегах ріки великі верфі! Скільки кораблів нам треба?

— Чи все військо повертатиметься морем? — спитав Неарх.

— Ні. Половина піде берегом. То скільки ж кораблів нам треба?

Неарх подумав.

- Близько двох тисяч,— відповів нарешті.
- Тож готуй дві тисячі. Скільки часу тобі треба?
- З півроку.
- Тоді не гаймо й хвилини!

Александр став на порозі намету. Перші промені сонця освітили його обличчя. Він уже не виглядав стомленим. Його щоки порожевіли, зникли сині кола під очима.

— Починається великий день! — проголосив цар.— Боги Еллади з нами!

57

Не минуло й кількох днів, як усе змінилося. Понад берегами вирости великі верфі. Тисячі місцевих лісорубів валили сосни, ялини, кедри. Безліч мулів і слонів тягали деревину, а тисячі робітників та майстрів — теслі, ковалі, корабели — будували нові кораблі. Індійці ткали грубі тканини для вітрил та фарбували їх у різні кольори.

Неарх устигав скрізь, порядкуючи й наглядаючи за всім. Це він вигадав фарбувати вітрила в різні кольори.

Наприкінці вересня флот було побудовано. Неарх прийшов до Александра. Його обличчя сяяло.

— Царю мій! Флот готовий! — доповів він.

Александр потиснув йому руку:

— Дякую тобі, любий Неарху! Ти додержав слова. Виконав свою обіцянку. Твоє ім'я стане безсмертним поруч з моїм.

Александр одразу запросив до себе стратегів. Він розділив флот на 33 частини, призначивши военачальників, — тридцять двох еллінів та одного перса на ім'я Вагоа.

— Вагоа! — сказав йому Александр.— З усіх азіатів я обрав тебе і доручаю тобі підрозділ мого флоту. До тебе я маю довіру.

— Я намагатимуся, мій царю, виправдати твою довіру! — схвильовано відповів Вагоа.

— Принесімо жертви богам! — сказав Александр.— На нас чекають нові випробування. Попрохаймо богів бути разом з нами!

Великі жертви було принесено дванадцяти олімпійським богам і ще двом божественним Александровим предкам — Гераклові та Діонісу. Після цього відбулися гімнастичні та музичні змагання.

Александр зробив останні розпорядження і розділив свою армію на три великі фаланги. Він покликав вірного й хороброго стратега Кратера й сказав йому:

— Мій хоробрий стратегу! Доручаю тобі командувати першою фалангою, що йтиме правим берегом річки. Не випускай з очей флот, а якщо дорогою трапляться вороги, бий їх!

Потім він гукнув свого найближчого друга Гефестіона.

— Брате мій, Гефестіоне! Тобі я доручаю командування другою фалангою, що йтиме лівим берегом річки. Я довіряю тобі найбільшу частину війська — піхотинців, вершників та двісті слонів. А я з моїми охоронцями, гетайрами, списоносцями та критськими лучниками попливу на кораблях. Усі разом ми вийдемо до гирла річки.

Обернувшись до Неарха, Александр наказав:

— Приймай командування флотом!

Неарх одразу зібрав командирів.

— Друзі мої! — сказав він. — Настав час відпливати. Вода підступна, течії нам невідомі, ми не знаємо, що нас чекає. Будьте обережні! У кожного з вас свій колір вітрил. Отже, ви знатимете, де кораблі, якими ви командуєте. Додержуйте відстані, щоб не зіткнутися з іншими суднами. Наглядайте за веслярами, щоб не вириватися вперед, але й не пасти задніх. Будьте уважні! Я вимагаю порядку й дисципліни, а в разі небезпеки стежте за моїми розпорядженнями, що я їх подаватиму прапорцями. Хай нам допоможуть боги! Не осоромте Еллади!

Коли все було готове, на безхмарному небі радісно засяяло сонце. Александр зійшов на корму корабля, наповнив вином свою золоту чашу і вилив кілька крапель за борт. Потім він здійняв угору руки й звернувся до богів:

— Олімпійські боги Еллади, я виконав свій обов'язок. Я оволодів Ойкуменою, проніс світло Еллади по всьому світу. Тепер я повертаюсь додому. Тож прийдіть на мої кораблі, ведіть моє військо, допоможіть нам! Коли я вирушав з Еллади, то приніс жертви музам. Прошу вас, не залишайте мене, краса, гармонія, істина!

Військо слухало його безмовно, дехто із сльозами на очах.

Александр підняв угору праву руку і дав знак рушати.

Одразу зазвучали сурми, ліси та гори відгукнулися на радісні голоси еллінів. Тисячі індіців вийшли з-за дерев і заспівали релігійні гімни. Під звуки флейт і барабанів прощалися вони із славними завойовниками:

— Щасливої дороги! Щасливої дороги!

Попрощатися із своїм благородним другом прибув і цар Пор. Його супроводив якийсь худий мовчазний старець.

Александр з цікавістю дивився на нього. В Індії він бачив чимало відлюдників, та цей йому здався найхимернішим.

— Мій великий царю! — сказав Пор. — Що можна подарувати тому, хто володіє всім світом? Твої палаци повні золота, в твоїх скринях повно коштовного одягу, а столи твої вгинаються від дарів землі, моря, неба... Тож я вирішив дати тобі в дарунок Калана — старого вчителя, мудрого жерця моєї країни. Хай він буде тобі товаришем, порадишником, батьком!

— Це найкращий для мене дарунок! — відповів Александр.

Царі обнялися й розлучилися назавжди.

Александр обернувся до воїнів:

— Принесіть на мій корабель і клітку з Каллістеном! Хай поговорить з індійським мудрецем, щоб не нудьгував! «Якщо він ще живий... — подумали воїни. — Він уже три дні не їсть...»

Незабаром вони принесли клітку з мертвим філософом. Александр подивився на Каллістена. Здавалося, що він заснув, схиливши голову на груди, мов птах.

— Поховайте його, як воїна.. Він відважно воював, хоча й був моїм ворогом.

Так він сказав і зійшов на корабель, яким командував Онісікріт. З ним були Стефан та Алька, а також лікар Філіпп.

— Вперед! — наказав Александр.

Повернувшись обличчям до Індії, він подивився на далекі гори, річки, ліси, на людей, які прийшли провести його, на славного царя Пору.

— Прощайте! — крикнув він. — Прощайте!

Кораблі підняли якорі й напнули вітрила. Одночасно берегом рушили фаланги Гефестіона та Кратера.

Ріка текла широкою долиною повз темні ліси, міста й селища. Іноді на еллінів нападали дикі племена. Тоді Александр сходив на берег і нещадно карав зухвальців. Іноді він бачив відлюдників, що сиділи на березі, схрестивши ноги. Вони насмішкувато поглядали на гордого завойовника світу в золотому лавровому вінку.

— Чому вони так дивляться на мене? — спитав Александр Калана.

— Тому, що знають: не в тім річ, щоб підкорити світ, а в тім, щоб перемогти себе. Вони звільнилися від своїх пристрастей, царю.

Александр змовчав. Він знав свою вдачу — часто вибухав гнівом, бував іноді жорстоким і робив учинки, яких потім

соромився. Згадавши Каллістена в клітці, цар зціпив губи.
— Онісікріте! — звернувся він до капітана, що також описував його подвиги.— Прочитай мені, як ти описав мою війну з Пором!

Учений капітан поважно розгорнув рукопис, прокашлявся, набрав повітря і почав читати.

Александр слухав його, посміхаючись. Онісікріт продовжував тонким жіночим голосом:

— «І тоді Александр помчав, як бог війни, і одним ударом меча розтяв Пору від голови до пояса!»

Александр підхопився, схопив рукопис і розлючено кинув у річку.

— Те саме я зроблю з тим, хто написав оцю гидоту! — крикнув він.

Переляканий Онісікріт сховався в трюмі.

Минали дні. Річка, здавалося, не мала кінця. Елліни чудувалися з багатої тасмничої країни, через яку вони пливли. Александр збирав усі незнайомі рослини й тварини, щоб послати своєму вчителеві Арістотелю.

— За що ти його так любиш, того Арістотеля? — питали в нього друзі.

— Як мені його не любити? — відповідав Александр.— Батько дав мені життя, а він навчив мене, як треба жити.

Александр вислав своїх людей оглянути околиці. Вони відкрили родовища золота й срібла, величезні поклади солі. Александр вивчав звичаї та релігійні уявлення народів, землями яких проходили елліни.

«Яка ж велика та багата земля! — думав він.— Ні, таки треба набрати нове, свіже військо і продовжити похід!»

58

Все йшло добре. Течія в річці була спокійна і плавно несла кораблі на південь. На п'ятий день подорожі несподівано почувся жахливий клекіт, немов вода падала з великої височини.

Відразу стихли пісні моряків. Їх охопив страх. Неарх наказав подати сигнал зупинки. Веслярі затримали весла, флот зупинився.

Неарх послав берегом невеликий загін, щоб розвідати, що там попереду. Десять воїнів та двоє тлумачів подалися через прибережні хащі. Йшли мовчки, тривожно дивлячись на воду, що бігла дедалі швидше.

Дорогою вони зустріли кілька тутешніх жителів і стали в них питати, що то за шум.

Індійці похитали головами:

— Там безодня! Там смерть!

— Чому? Що там таке? — спитали елліни.

— Там сходяться дві річки і утворюється вир, що поглинає кораблі. Людина ніколи не зважувалась перейти через це місце.

Посланці повернулися на флагман і доповіли Неархові, що бачили та чули. Неарх негайно скликав капітанів на флагман.

— Ми потрапили у найнебезпечніше місце річки! — сповістив він. — Нам треба пройти його. Але потрібна велика обережність. Чи готові ви?

— Готові! — відповіли відважні капітани.

— Накажіть веслувати помалу, дивіться, щоб судна не стикалися і тримали курс точно на південь, що б там не було. І будьте готові допомогти в разі небезпеки іншим. Ви зрозуміли?

— Зрозуміли, можеш бути спокійний! — відповіли сміливці.

— Я йтиму перший і показуватиму вам шлях! По місцях! Засурмили сурми і флот рушив уперед.

Клекіт води все ближчав. Береги сходились, а течія ставала дедалі бурхливішою.

Неарх стояв на капітанському містку. Раптом він побачив, що з гір витікала ще одна бурхлива річка.

Неарх негайно подав сигнал кораблям тримати курс на південь. Його корабель перший потрапив у жахливий вир. На хвилину флагман зник у піні. Незабаром його побачили знову. Корабель крутився у вирі, як дзига.

— Це все! Це кінець! — кричали моряки з інших кораблів, спостерігаючи за флагманом.

Але Неарх сам тримав кермо і не збився з курсу. За шумом води не чуто було голосу, тож доводилося подавати команди знаками.

Нарешті моряки з полегкістю зітхнули. Флагман минув небезпечне місце і вийшов на тиху воду.

«Вперед!» — означав тепер сигнал на щоглах флага мана.

Кілька кораблів поглинув вир. Александру теж загрожувала небезпека. Він був готовий будь-якої миті кинутися у воду й плисти до берега.

По обох берегах зібралися індійці й здивовано спостерігали за зухвалими греками, що зневажали сили природи.

Обидві фаланги, які рухалися понад берегом, завмерли на місці.

Та мужність людини перемогла. Флот зрештою вплив на тиху воду. Кораблів загинуло мало. А більшість матросів урятувалися.

— Це не смертні люди, — казали приголомшені індійці. — Це боги!

59

Александр наказав зупинитись на відпочинок і полагодити кораблі, а сам зійшов на берег з добірними воїнами. Він довідався, що могутнє індійське плем'я маллів зібрало величезне військо і готується напасти на еллінів.

Битва була запекла. Малли — надзвичайно хоробрі люди — відчайдушно захищали свою країну. В одному бою мало не загинув Александр. Як звичайно, він бився серед перших, зневажаючи небезпеку. З мурів своєї столиці вороги закидали еллінів отруйними стрілами. Тоді Александр видерся на мур. За ним кинулися три його хоробрі товариші — Певкет, Леоннат і Аврей.

Цар стрибнув з муру в місто і опинився серед ворогів. Вони одразу кинулися на нього. Одна стріла пробила йому груди. Коли до нього пробився греки, він лежав у калюжі крові. Греки розлютились і приступом узяли місто. Але по війську поширилася жахлива звістка:

— Александра вбито!

Військо заголосило, почалась паніка. Цар прислухався.

— Що сталося? — спитав він. — Чому вони плачуть?

— Вони думають, що тебе вбито, царю! — відповіли йому.

— Перенесіть мене на корабель! — наказав він. — І хай веслюють помалу, щоб усі бачили, що я живий. Хай заспокоються!

— Але тебе не можна переносити, царю! — заперечили лікарі.

— Робіть, що наказую! І негайно!

Його перенесли на корабель, який поплив поволі, щоб воїни бачили свого царя. Александр, спершись на подушки, усміхався їм та махав рукою.

Елліни вітали його, плачучи на радощах.

Александр перейшов на флагман. Неарх потис йому руку, не приховуючи свого занепокоєння. А стратеги почали вмовляти царя не наражатися марно на небезпеку. Бо що тоді буде з військом? Цар мусить командувати військом, а битися — то справа воїнів.

Проте Неарх змусив стратегів мовчати.

— Командир,— сказав він,— повинен подавати приклад, він мусить бути першим у небезпеці.

А один старий беотієць, який слухав усе це, підійшов до царя і мовив йому:

— То правда, Александре! Справжні чоловіки повинні ризикувати — хто стає до танку, мусить танцювати!

Цар усміхнувся й потис старому руку.

— Ти маєш рацію, друже! Відсьогодні призначаю тебе своїм зброєносцем.

Обернувшись до Стефана, що стояв серед стратегів, Александр спитав його:

— А яка твоя думка?

— Я згоден із старим беотійцем, царю. Боги допомагають сміливим, і я не боюся за тебе.

За кілька тижнів Александр зовсім одужав. Сурми знову покликали в дорогу. Флот разом з двома фалангами продовжили похід.

Почалася пустеля. Настало літо, пішли дощі. Тутешні племена або знімалися з місця й тікали від великого війська, або підкорялися без опору.

Наприкінці липня елліни досягли міста Паттали в дельті Інду.

Александр здобув місто, укріпив його мури та розширив гавань.

— Це місто,— сказав цар,— має стати центром торгівлі між Індією та Персією.

Залишивши військо в місті, Александр з Неархом вирушив річкою шукати нових пригод.

— Куди ти знову зібрався? — занепокоївся Гефестіон.— Тобі треба відпочити!

Та де там відпочивати цій невситимій душі! Він хотів дослідити витoki ріки, впевнитися, чи вони судноплавні. А потім...

Неарх задоволено посміхнувся.

— Чому ти посміхався? — спитав Александр.

— Бо знаю, що ми робитимемо потім,— відповів той.

— А що? — засміявся цар.— Відпочинемо?

— Відпочинемо? Хіба це можливо? Ми піднімемо вітрила й підемо в Індійський океан!

— Саме так! — ствердив, усміхаючись, Александр.— Ти вгадуєш мої бажання. Ходімо!

Він обернувся до Стефана:

— Ти підеш зі мною. Я не хочу з тобою розлучатися.

Подорож дельтою Инду була важка й небезпечна.

Бурхлива течія підмивала береги, що утруднювало рух. Раз у раз кораблі потрапляли у вири, ледь упираючись загибелі.

Проте Александр з Неархом, хоча й не мали провідників і не знали цих місць, зважились на таку небезпечну подорож. Вони були певні себе.

Була вже середина серпня — сезон дощів. Річка виходила з берегів. Перший день минув без неприємних пригод. А на другий знявся сильний південний вітер і мало не потропив судна.

На третій день подорожі річка поширшала. Надвечір з півдня повів свіжий вітерець.

— Пахне морем! — сказав Неарх.

— Це Індійський океан! — радісно прошепотів Александр.

Уранці знову знявся південний вітер, піднімаючи хвилі на річці. Веслярі насилу гребли. Десь ополудні побачили невелику затишну бухту.

— Пристанемо тут, поки трохи вщухне вітер, — запропонував Неарх.

На березі на них чекали нові пригоди. Зненацька спала вода, і кораблі опинилися на міліні.

— Що воно діється? — перешіптувались налякані матроси. — Це місце зачароване. Ми загинемо!

Але Александр, Неарх та Стефан не втратили самовладання.

— Не бійтеся, хлопці! — кричали вони матросам. — Зараз перетягнемо кораблі на глибоку воду!

Але поки вони штовхали кораблі, вода знову піднялась і почала виходити з берегів. Налякані матроси кинулись на кораблі.

Неарх віддавав накази, намагаючись урятувати флот. Нарешті буря скінчилася, хвилі вляглися, і кораблі продовжили свій шлях.

— Що це було? — спитав у Неарха Александр.

— Відплив, — сказав Неарх. — Щось подібне буває на Евбеї в протоці Халкіді. Але тут інша справа. Такого я ніколи не бачив.

Побачивши попереду малий острівець, Неарх послав до нього два легких кораблі. За годину вони повернулися. Острів називався Кіллута і мав добру гавань та питну воду.

Незабаром малий флот пристав до острова.

— А що там? — спитав Александр у Стефана, показуючи на південь.

— Ще більший острів, — відповів Стефан.

— А за островом?

— Безмежний океан.

— Тоді вперед! — мовив Александр.

Два кораблі рушили на південь. Решта лишилася в гавані.

Другий острів був безлюдний з гарним віщаним берегом.

— Ти бачиш що-небудь далі? — спитав Александр у Стефана.

— Нічого. Лише безмежний океан.

— Ми дісталися до краю світу, — сказав задоволений Александр. — Далі вже нічого немає. Тепер ми можемо повернутися на острів Кіллуа.

— Ти пам'ятаєш, Стефане, що мені сказано в святилищі Амона в Лівійській пустелі? — спитав трохи згодом Александр.

— Як мені не пам'ятати, мій царю? «Елліни принесуть жертви богам на острові, що лежить на краю світу».

— Оце й є той острів, — вигукнув з радістю Александр. — Це він! Отже, принесімо жертви богам еллінів!

На запитання Неарха, чи скінчився на цьому похід, Александр усміхнувся:

— Справжня людина, поки живе, має боротися. Ніколи не можна говорити «Досить!» Хіба ти не знаєш цього, любий Неарху?

— Знаю, — відповів сміливий мореплавець. — Тому й питаю тебе.

— Можливо, ми лише починаємо!

— Це мені подобається! — радісно сказав Неарх. — На нас чекають нові пригоди! Чи дозволиш мені, царю, спитати тебе, які плани маєш тепер?

Александр подумав хвилину.

— Я маю один задум. Потім скажу. І, може, знову доручу тобі здійснити його.

— Це для мене велика честь! — радісно відповів крітанин.

61

Два дні Александр думав. Він покликав Стефана і наказав нікого до нього не пускати.

Цар зосереджено міркував:

«Цей край дуже багатий. Треба знайти шлях, що з'єднує його з Персією».

Нарешті він вийшов з намету. Стефан стояв нерухомо перед входом на варті.

— Поклич Неарха, Стефана! — наказав цар.

Незабаром з'явився Неарх. Цар чекав на нього перед наметом.

— Ходімо до мене! — сказав йому цар. — Я маю поговорити з тобою.

Вони зайшли до намету.

— Ти знаєш, про що я думав, Неарху, ці два дні? — спитав Александр.

Неарх усміхнувся.

— Звичайно, знаю, мій царю, — відповів він.

— То ти віщун? — засміявся Александр.

— Ні, мій царю, але я, з твого дозволу, маю ті самі турботи, що й ти.

— Тож скажи, про що б ти думав, якби був на моєму місці? Якби був Александром?

— Я думав би, — відповів, не вагаючись, Неарх, — як знайти шлях з Індійського океану до Перської затоки.

— Навіщо?

— Щоб об'єднати імперію.

Александр з хвилюванням потиснув руку свого благородного друга.

— Якщо я помру, — сказав він, — то ти гідний продовжити мою справу.

— Якщо ти помреш, мій царю, — сказав Неарх, і голос його затремтів, — ми всі втратимо більшу частину нашої вартості. Лише ти надихавш нас.

Александр схилив голову. Він раптом зблід. «Хто знає, — подумав він, — може, Неарх має рацію. І весь світ, що я завоював, розпадеться, коли я помру...»

Він струснув головою, наче хотів відігнати неприємні думки.

— Не будемо говорити про смерть! — сказав він. — Мені тридцять років, я молодий і не збираюся помирати. Повернемося до поточних справ. Ти вгадав, Неарху, про що я думав. Так, нам треба прокласти морський шлях. Чи це важко?

— Спробуємо! — сказав Неарх.

— Це важко? — перепитав цар.

— Звичайно, важко. Але варто спробувати. Залишимо іншим легкі справи!

Александр поплескав друга по плечу.

— Кому б ще я міг довірити свій флот і честь? — спитав він.

Очі хороброго крітянина наповнилися слізьми. Більшої винагороди, ніж ці прості слова його царя, він не міг би їй побажати.

— Я довіряю тобі,— вів далі цар,— цю важку справу, а сам займусь іншою, ще важчою.

— Якою?

— Перейду жахливу пустелю Гедрозії. Ніколи жодне військо не проходило нею.

— Ти цар,— мовив Неарх,— ти маєш право лишити для себе найбільшу небезпеку.

— Ти візьмеш найкращі кораблі,— запропонував Александр.— Вибереш собі команди. А я з основним військом піду через пустелю, й зустрінемося в Екбатанах. Гаразд?

— Гаразд! — відповів Неарх.

— Твою руку!

Александр міцно потис другові руку.

Наступного дня в таборі заграли сурми. З намету виїшов Александр і звернувся до війська:

— Рушаймо! Хай допоможуть нам боги Еллади!

Радісними вигуками воїни зустріли рішення свого вождя. Заграли сурми, загули барабани, військо рушило.

Александр обернувся до Стефана:

— Алька не витримає суворих випробувань, що чекають на нас у пустелі, тому ти підеш з нею. Не вішай голови, не зйтхай. Зустрінемося у столиці. Прощавай!

Стефан прошепотів, намагаючись стримати хвилювання:

— До побачення, мій царю!

Філіпп, Стефанів батько, обняв сина:

— До побачення, моя дитино! — мовив він.— Мені треба лишитися з царем. Може, я буду потрібен йому.

— До побачення, батьку!

Вони попрощалися. Александр сів на свого улюбленого слона й незабаром зник за обрієм з військом.

Алька взяла за руку чоловіка, що досі стояв на місці й дивився услід царю.

— Ходімо! — лагідно сказала вона.

Вони спустилися до берега річки і піднялись на юрабель Альчиного батька Неарха.

За кілька днів, коли повів супутний вітер, рушив і флот.

— Стефано,— казала Алька,— хто б міг подумати, що наша шлюбна подорож буде на край світу?

Але Стефан був невтішний. Уперше за стільки років він розлучився з Александром. А до того ж він живо уявляв усе, що чув про пустелю Гедрозії. «Там немає води,— казали йому.— Ні дерев, ні птахів. Можна померти від голоду та

спраги. Сильні пекучі вітри здіймають пісок і засипають каравани. Військо не зможе пройти цією пустелею. В ній повно людських кісток».

— Про що ти думаєш, Стефане? — тривожно спитала в нього Алька.

— Про Александра... — відповів, зітхаючи, Стефан.

— Не журися, дитино моя, — казав Неарх до свого зятя. — Александр не такий, як ми, прості смертні, він напівбог. Боги захищають його, він нічого не боїться. Він подолає всі перешкоди, і ми побачимо його здорового й неушкодженого через кілька місяців. Усі боги Еллади разом з ним.

Віяли супутні вітри, Неарх наказав підняти на щоглу сигнал вирушати. Одразу на всіх кораблях почулися морські сурми, підняли якорі, затріпотіли вітрила. Було 25 жовтня 325 р. до нашої ери.

Почалася довга, словнена пригод подорож, від гирла Інду до гирла Євфрату в Перській затоці. Це перша дослідницька подорож, яку ми знаємо з історії. Відстань була така велика, а море таке небезпечне, що не кожен зважився б у той час на таку непевну пригоду. І якщо ти врятуєшся від бурі, то як врятуватися від голоду та спраги?

Потрібен був командир сміливий і водночас такий розумний та розсудливий, щоб довести до щасливого кінця цю подорож. І якщо Александр виявився гідним Ахілла — героя «Іліади», то Неарх міг би позмагатися з Одиссеєм.

Отже, Неархів флот рушив у дорогу. Він складався з ста п'ятдесяти кораблів, на яких було дванадцять тисяч воїнів та матросів і дві тисячі командирів.

Індійський океан зустрів їх великим штормом.

Неарх дав капітанам загальні настанови:

— Ми йтимемо весь час на захід понад берегом. Нам не можна виходити у відкритий океан, бо там наш флот може загинути. Підбадьорюйте матросів, подавайте їм приклад сміливості й витримки. Александр довірив нам складну місію, ми мусимо не осоромитися!

62

У перші дні вітер був дуже сильний. Флот зайшов до затоки, захищеної від вітру.

На березі елліни влаштували табір, оточивши його кам'яним муром.

— Навіщо ці мурі? — спитав із цікавістю Стефан.

— Бо я побоююсь, що на узбережжі й на острові є пірати. Треба берегтися вдень і вночі!

Він вирядив матросів на пошуки питної води. Дарма! Матроси повернулися ні з чим.

Команди страждали від спраги, скінчилися запаси харчів. Люди бродили понад берегом, шукаючи черепашок, морських їжаків тощо, щоб угамувати голод.

Нарешті вітер ущух, море заспокоїлося і Неарх дав наказ вирушати. Пройшли кілька миль, але веслярі не витримували, хотіли пити.

Неарх вирядив на берег загін шукати питну воду. За кілька годин воїни повернулися з радісною звісткою. Вони вдерлись на скелю і кричали:

— Ми знайшли воду! Зупиніться!

Команди зійшли на берег, напилися, наповнили водою діжки та глечики й рушили знову. Тепер море було повне рифів, небезпечних скель, схованих під поверхнею води.

— Обережно! Обережно! — наказував Неарх. — У морі повно рифів.

Незабаром на них чигала ще одна небезпека — знялася жахлива буря. Три кораблі розбилися на друзки, а моряки ледве плавом дісталися на берег.

Неарх зрозумів, що так довго тривати не може, і наказав зайти в гавань, яку примітив на узбережжі. Знеможені веслярі блукали по берегу в пошуках питної води й чогось їстівного.

На Неарха чекало велике щастя. На п'ятий день перебування на березі Стефан піднявся на пагорб і помітив загін, що наближався швидким кроком, а за ним — безліч навантажених верблюдів.

Стефан зрадів, бо впізнав греків. Він почав махати руками й кричати:

— Сюди! Сюди!

Вершник, що їхав на чолі загону, зупинився.

Стефан побіг до нього.

Це був Леоннат — один з хоробрих гетайрів, якого Александр вирядив до Неарха з продовольством.

— Як ваші справи?

— Поки що добре, — відповів Стефан. — Тільки докучає голод та спрага.

— Не турбуйтеся, — мовив Леоннат. — Я маю для вас досить усякого добра. Дивіться, який караван, скільки верблюдів!

Вони швидко домчали до гавані. Зустріч Леонната та Неарха була зворушлива.

— Ти прибув вчасно,— сказав Неарх.— Тебе послали пам боги.

— Мене послав Александр,— заперечив, сміючись, Леонпат.— «Їдь мерщій,— наказав він мені,— щоб вони не померли від голоду та спраги!»

Воїни та матроси радо обнімалися. У трюмах тепер було повно харчів, і моряки швидко забули всі прикромці.

— Тепер у нас їжі на десять днів! — заявив Неарх.— Погода покращала, вітер ущух, досить ми відпочивали!

Він підвівся і дав сигнал вирушати. Потім попрощався з Леоннатом, котрий повинен був через десять днів знову привезти харчі.

Та звідки знати, що їм готувала доля? Голод, спрага та нещастя чатували на сміливих моряків. Але їхня витривалість усе пододала.

63

Зберігся щоденник Неарха, з якого стали відомі всі драматичні події їхньої подорожі.

Багато днів плвли вони повз дикі пустельні береги. Ні дерева, ні джерела води. Моряки знову страждали від голоду та спраги.

Одного дня в морі з'явилася зграя величезних тварин. Збаламучена поверхня води пінилася, фонтани били вгору з жахливим шумом.

— Страховиська! — кричали матроси, і весла випадали з їхніх рук.

— Це кити,— пояснили індійські провідники.— Страшні звірі. Одним помахом хвоста вони можуть розтроцити найбільший корабель.

Паніка оволоділа моряками. Їх залишили сили. Неарх піднявся на весь зріст.

— Вперед, хлопці! — крикнув він.— Не бійтеся! Ми переможемо їх! Уперед! Не забувайте, що ми — елліни!

Неарх дав наказ кораблям вишикуватися і за сигналом кинутися на зграю, галасуючи, б'ючи в барабани, сурмлячи. Моряки повеселішали.

Флот рушив на китів. Сурмачі засурмили, матроси били веслами по воді, воїни — по щитах... Шум був такий жахливий, що кити полякалися, пірнули глибоко в море й зникли.

Елліни зраділи. Та радість була нетривала. Голод почав косити людей. Береги були безлюдні, а Леонпат не з'являвся.

— Тримайтеся, хлопці! — казав Неарх. — Не бійтесь нічого! Воля людини може все перемогти.

Нарешті, через багато тижнів, моряки почали радісно кричати:

— Дерева! Річки, міста!

І справді, перед ними простяглася Карманія — багата родюча країна, населена гостинними людьми.

Греки зійшли на берег. Місцеві жителі привітно прийняли їх. Нагодували і дали води. Деякі моряки плакали на радощах.

Елліни кілька днів пробули в гостинній країні, відпочили й рушили далі. Вони більше не голодували, води мали досхочу, пливли веселі. Вісімдесят днів тривала подорож. Нарешті дісталися до Перської затоки, завершивши велике коло. Мета подорожі була досягнута. Зворушений Неарх обернувся до Стефана.

— Стефане, — сказав він, — ми досягли своєї мети. Багато страждали, але перемогли.

— Ти маєш пишатися цим, батьку, — сказав Стефан. — А втім, я не бачу, щоб твоє обличчя сяяло від радощів.

— Бо маю велику турботу, синку, — пробурмотів Неарх.

— Яку турботу, батьку?

— Що сталося з Александром?

Стефан опустил голову. І він під час подорожі все думав про Александра. Він знав, що пустеля, яку мав пройти цар, була дуже жорстока. Там уже загинуло чимало армій. Тільки двоє зважились перейти її — великий Кір та славетна Семіраміда. Але з багатотисячного війська Кіра врятувалося лише сім воїнів, а з війська Семіраміди — дванадцять. Решта помиралі в пустелі від голоду та спраги.

Зазвучали сурми. Неарх дав наказ причалити. Моряки радісно пострибали на берег. Скрізь зелень, дерева, вода, та ніде не було осель і людей. Ген далеко на обрії височів пагорб.

Стефан узяв кілька моряків на розвідку. Пішли швидко, без розмов. Досягли пагорба, почали підніматися.

Раптом у кущах щось зблиснуло. Стефан з воїнами зупинилися й підняли списи.

— Хто тут? — гукнув Стефан.

— Еллін! — відповів радісний голос. — Воїн Александра!

Стефан і його супутники теж зраділи. Вони обняли співвітчизника і почали розпитувати його, де Александр, чи живий він, чи багато воїнів загинуло.

Воїн зітхнув і почав розповідати про всі знегоди, яких вони зазнали в пустелі. Голод, спрага, хвороби. Александр

вижив і з залишками війська дістався до Суз. Він дуже непокоївся за долю флоту. І вирядив загони до узбережжя виглядати кораблі.

— Отак і я опинився тут,— сказав на закінчення воїн.— А ви хто такі?

Тоді Стефан почав у свою чергу розповідати про пригоди флоту.

— То флот цілий? — вигукнув воїн.— Де кораблі? Ходімо мерщій!

Незабаром Неарх обнімав щасливого воїна. Сльози виступили на його очах.

— Цей день найщасливіший у моєму житті,— сказав він.— Хай живе цар Александр!

Він віддав наказ негайно витягти на берег кораблі, полагодити їх. Звів укріплення, поставив вартових і, взявши з собою Стефана, подався до Суз. Вони мчали вдень і вночі, поспішаючи до Александра з радісною звісткою, що його флот врятувався.

І справді, Александр дуже журився за флот. Він виряджав посланців на південне узбережжя й чекав, коли ж з'явиться посланець радості.

Нарешті одного дня Александрові доповіли, що прибули сім моряків з флоту.

— Хто саме?

— Ми їх не знаємо. Вони дуже виснажені та бліді. Ідуть сюди на конях. Ось і вони!

Неарх та його супутники спішилися на царському дворі. Александр вибіг з палацу. Він подумав, що лише ці семеро врятувалися з усього флоту. Стиснув Неарха в обіймах.

— Невже флот загинув?

Його голос тремтів.

Неарх засміявся:

— Я привів його. Він цілий та неушкоджений і стоїть у гирлі Тігру та Євфрату.

Александр не міг стримати сліз.

— Більшої радості,— мовив він,— я не мав ніколи в житті!

Александр негайно влаштував велике свято на честь прибуття флоту. На гучному бенкеті до царя підійшов Калан — мудрий індієць, що його подарував Александрові Пор.

— Прощавай, царю Александре! — сказав він.

— Куди це ти зібрався? На батьківщину? — спитав Александр.

— Так, на батьківщину,— відповів з усмішкою Калан і показав пальцем на землю.

— Чому ти хочеш померти?

— Тому, що життя моє стало гіршим від смерті. Я старий і хворий. Прощавай!

Александр не повірив, що мудрий індієць справді виконає своє рішення, і крикнув йому, сміючись:

— Щасливої дороги, мій вірний товаришу!

Калан вийшов на подвір'я, розклав вогнище і полив дрова олією, щоб швидше зайнялися. Надівши на голову вінок з квітів, він виліз на стос дров, співаючи священні гімни.

Александр з друзями вискочили надвір. Калан виліз уже на самий вершок і, обернувшись до Александра, дружньо помахав і мовив:

— До скорої зустрічі у Вавілоні, Александре!

Він запалив вогнище, ліг на дрова, і незабаром полум'я перетворило його на попіл.

— Хай грають сурми! — наказав Александр. — Так помирають герої!

— Ви чули новину? — перешитували один в одного воїни, і неозоре місто Сузи гуділо, як вулик. — Невже це правда?

— Це мені не подобається, — сказав лікар Філіпп синові. — Зіснується еллінська кров. Не слід цього робити!

— А що там таке? — спитала Алька.

Александр хоче одружити всіх своїх друзів та воїнів з перськими дівчатами. Він сам теж одружується, бере за себе Статіру — Дарієву дочку. Цар хоче справити весілля у той самий день для десяти тисяч стратегів та воїнів. Щоб створити, як він каже, новий народ, який володітиме сходом і заходом.

Стефан усміхався, слухаючи батька. «Мій батько, — міркував він собі, — ще не встиг зрозуміти, що з Александром починається нова епоха. Ми вийшли з нашої малої провінції, розсіялися скрізь по сходу. Тепер мусять народитися нові люди, щоб керувати новою державою...»

— Уявляю собі, батьку, — сказав він, — який ти задоволений, що я встиг одружитися з Алькою і не привів тобі в невістки якусь персіянку.

Філіпп також засміявся і ніжно пригорнув до себе Альку.

— Люба моя Алько! — сказав він. — Відтепер я вдвічі більше любитиму тебе!

А тим часом Александр запрошував до себе стратегів.

— Еллада мусить об'єднатися з Азією, — казав він їм. — Перша частина нашої місії скінчилася. Ми підкорили Азію. Тепер, перед новим походом, ми маємо показати як Елладі,

так і Азії, що наша мета — об'єднати дві культури. От ми й вирішили, я й мої стратеги, одружитися з персіянками. Я одружуюся з Дарієвою дочкою — Статірою, а Гефестіон — з її молодшою сестрою.

Так він мовив і, звернувшись до Кратера, Птолемея, Пердікки та Клеарха, зодрав з усмішкою:

— Для вас я вибрав наречених з найбагатших родин Персії. Нові часи починаються, дорогі мої соратники. Хай продовжують грекоперси, наші діти, велику справу!

У царських садах у Сузах справили весілля Александр та його дев'яносто стратегів. П'ять днів і ночей тривали бенкети. Актори, поети, фокусники розважали гостей. Александр подарував кожному молодому по золотій чаші, а кожній молодій — багате вбрання та золоті прикраси. І тоді з усіх грудей вирвався гучний вигук:

— Хай живе Александр — цар Македонії, головнокомандувач еллінів, монарх Азії, володар Вавилонії, фараон Єгипту!

Александр відчув тієї миті, що він щасливий. Уже вісім років минуло, як він вирушив з Македонії. Скільки він боровся, скільки вистраждав, скільки разів наражав своє життя на небезпеки, щоб досягти сьогоднішньої слави!

«Тепер настав час заволодіти Африкою та повернутися повз Гераклові стовпи до Еллади!» — міркував він.

Александр доручив одному з своїх стратегів підготувати тридцять тисяч епігонів, тобто молодих персів, та відкрити їм усі таємниці македонської військової справи. Він прийняв до тісного гурту своїх друзів багатьох персів та варварських вельмож і довірив їм великі провінції, армії й кораблі. Він створював нове військо і готував новий похід.

Македонці занепокоїлися й кричали перед палацом:

— Він хоче нас прогнати й набрати військо з персів. Ми посіяли, а тепер прийдуть переможені перси пожинати наші плоди.

Вийшов Александр.

— На річці Інді, — крикнув він, — ви вчинили заколот. Ви хотіли повернутися на батьківщину. Повертайтеся! Шляхи відкриті. Повертайтеся й лишіть мене самого на краю світу!

Александр швидко зайшов до палацу. Він не міг стримати гніву та суму. Македонці стояли перед палацом, плачучи. Вони кричали, щоб Александр вийшов.

— Ми не спатимемо, не їстимемо, не питимемо, поки ти не вийдеш і не пробачиш нам!

Цар вийшов. Воїни кинулися йому до ніг. Александр не міг говорити від хвилювання. Один воїн підбіг і поцілував

його. Тоді всі кинулися до нього й почали цілувати. А потім повели войовничий тапок, плачучи та сміючись. Александр того ж вечора влаштував великий бенкет — бенкет примирення, куди запросив дев'ять тисяч македонців, персів та варварів.

Александр був на вершині щастя та слави. Та несподівано його спіткало велике лихо.

Він переїхав з двором до Екбатанів. Одного літнього ранку Александр був у гімнастерії й дивився змагання двох славетних борців. Раптом прийшов лікар Філіпп — блідий мов крейда.

— Царю! — крикнув він. — Гефестіон захворів!

Александр приголомшено спитав:

— Тяжко?

— Тяжко! — відповів Філіпп схвильовано. — Великий жар. Лежить без пам'яті.

Не кажучи ні слова, Александр побіг до Гефестіона. Той уже не дихав. Александр у нестямі впав на мертвого друга. Два дні він оплакував Гефестіона. Потім відрізав у себе волосся й посипав ним мертвого.

На знак жалоби цар видав наказ: «Зрізати всі гриви й хвости коням! Не співати, не грати на музичних інструментах, не танцювати, не сміятися! Гефестіон помер!»

Він покликав свого великого будівничого Діпократа і наказав йому побудувати у Вавілоні величний пам'ятник на честь свого друга. З пишним почтом з найкращих вершників він перевіз Гефестіона у золотій колісниці до Вавілона на поховання. Перед міською брамою царя зустріли перські жерці й прорекли йому з жахом:

— Володарю Азії! Не переступай порога Вавілона! Тебе спіткає велике лихо!

Проте Александр гірко посміхнувся, показуючи на свого мертвого друга:

— Більшого лиха від цього не може бути!

Він поховав Гефестіона і приніс йому жертву, наче той був напівбогом. Усю зиму він провів у Вавілоні в глибокій жалобі. Навесні він ожив. Покликав до себе Неарха.

— Я хочу, щоб ти мені побудував, — сказав він, — новий флот. Я засную міста на узбережжі від ріки Инду до Євфрату. А потім ми рушимо морем і перейдемо Перську затоку, щоб побачити, куди вона сягає. Може, до Червоного моря! А звідти почнемо наш новий похід.

— До твоїх послуг, царю мій! — зрадив Неарх і подався виконувати царське бажання.

Александр наказав розпочати великі іригаційні роботи в гирлі Євфрату.

— Якщо ми не подбаємо, — сказав він, — про зрошення тутешньої землі, вся Месопотамія незабаром стане пустелею.

Потім Александр взявся за реорганізацію свого війська. Зробивши огляд епігонів, він з радістю переконався, як дисципліновано та сумлінно вони виконували накази командирів. «Під проводом еллінів, — міркував Александр, — перси стануть великим войовничим народом!»

Вже не було окремо македонських чи еллінських загонів, а окремо — перських. Загони були змішані. Александр виношував нові великі плани.

Його будівничий Дінократ якось сказав:

— Царю, колись у Македонії я бачив гору Афон, що спокійно й урочисто височить над долиною. У мене виник один задум, як мені здається, гідний тебе!

— Кажі, Дінократе! — відповів Александр. — Я радий, що маю великого будівничого, який мене розуміє.

— Я хотів би, — сказав Дінократ, — усю цю гору перетворити на твою статую.

Александр підхопився. Такого він не міг уявити.

— В лівій руці, — продовжував Дінократ, — ти триматимеш місто, а з правої спадатиме в долину річка.

Александр потиснув Дінократові руку:

— Ти гідний мій соратник! Хай буде так!

Тим часом Александр готував похід. Його новий флот був майже готовий, нове військо з нетерпінням чекало наказу рушати в похід. Александр відчував, що не можна гаяти часу, бо треба було встигнути завоювати перед смертю Африку.

Він покликав до себе стратегів, не лише грецьких і македонських, а й перських та індійських, і наказав готуватися до походу на захід.

Але нараз сталося щось жахливе, чого ніхто не чекав і навіть не уявляв собі!

Восьмого червня почалися жертвоприношення богам, як завжди перед походом.

Александра лихоманило. Але він зібрав усі сили, щоб бути присутнім на жертвоприношеннях.

Дев'ятого червня жар посилювався. Філіпп не відходив від царевого ложа. Ввечері він розпорядився перенести Алек-

сандра до іншого палацу, на протилежний берег Євфрату, де були царські сади з чистим прохолодним повітрям.

Десятого червня жар трохи спав, хворий підвівся на ліжку, покликав до себе друзів і знову говорив з ними про свої великі плани.

— Я не можу вмерти, — казав він, — поки не виконаю свого обов'язку.

А іншим разом сказав:

— Мені тридцять два роки. Мені ще рано помирати!

Вночі йому стало гірше, проте Александр покликав до себе Неарха.

— За три дні, — наказав він, — усе має бути готове. Рушаємо!

Жар виснажував царя, але Александр і не думав відпочивати. Марно благав його лікар Філіпп спокійно лежати.

— Я не маю часу, лікарю, — казав йому Александр. — Невже ти цього не розумієш? Не маю часу. Я поспішаю!

Проїшла тривожна ніч. Він зовсім не спав, марив. Опівночі двері відчинились і з'явився Стефан. Лікар саме прикладав Александрові до чола сніг, що за його наказом привезли з гір.

— Тату! — озвався Стефан тремтячим голосом. — Як він?

Лікар похитав головою і тихо відповів:

— Погано!

Стефан схопився за лутку дверей, щоб не впасти.

— Йди собі! — наказав Філіпп. — І мовчи!

Розвиднялося. Александр важко дихав, відкинувши голову на подушки. Якоїсь миті він розплющив очі й сказав:

— Хай прийдуть мої стратеги!

Його вірні стратеги вже чекали в сусідній кімнаті. Двері відчинилися.

— Вас хоче бачити цар! — сказав Філіпп здушеним голосом.

— Як він, лікарю? — спитав Пердікка.

Але Філіпп мовчки повернувся до хворого.

Стратеги підійшли до Александра. Він розплющив очі, подивився на них, але не впізнав.

— Ідть собі! — тихо звелів їм Філіпп. — Він не може говорити.

Стратеги вийшли, похнюпивши голови.

Тим часом по армії пішли чутки, що Александр помер і що смерть його приховують. Ветерани з плачем кинулися до палацу й почали грукати в двері.

— Нікого не впускати! — наказав лікар.

— Одчиніть! — кричали воїни.— Ми хочемо побачити свого царя!

В саду та на подвір'ї зчинився шум. Александр підвів голову й спитав у лікаря, що там таке.

— Військо зібралося, царю мій,— відповів Філіпп.— Хоче тебе бачити.

— Хай зайдуть! — прошепотів Александр.

— Не можна, царю мій! — благав Філіпп.— Тобі треба спокійно лежати.

— Хай увійдуть! — прошепотів Александр.

Відчинилися двері. Безмовно, похнюпивши голови, відважні воїни заходили до палацу, піднімалися сходами і проходили один за одним повз ліжко хворого.

Александра підвели на подушках. Він дуже змарнів. Очі глибоко запали, а губи були сухі та білі.

Цар не міг навіть говорити. Лише хитав головою, вітаючи воїнів. Вони мовчки нахилялися й цілували йому руку. Кожен, виходячи в коридор, витирив сльози.

Було тринадцяте червня. Надвечір Александр навіки заплющив очі.

З М І С Т

Передмова. Андрій Білецький	3
У КНОСЬКОМУ ПАЛАЦІ. Переклад Василя Степаненка	9
АЛЕКСАНДР МАКЕДОНСЬКИЙ. Переклад Тетяни Чернишової	255

Казандзакіс Н.

К14 У Кносському палаці. Александр Македонський: Романи: Для серед. шк. віку / Пер. з новогр. В. І. Степаненка та Т. М. Чернишової; Мал. В. А. Скубири.— К. : Веселка, 1986.— 445 с.: іл.

Роман видатного грецького письменника Н. Казандзакіса «У Кносському палаці» написаний на основі відомого міфа про Тесея.

Другий твір присвячений життю великого полководця стародавнього світу Александра Македонського.

К 4803020000—190
М206(04)—86 219.86.

84.4Гр

Литературно-
художественное издание

НИКОС КАЗАНДЗАКИС
В КНОССКОМ ДВОРЦЕ
АЛЕКСАНДР МАКЕДОНСКИЙ

Романы

(На украинском языке)

Для среднего школьного возраста

Перевод с новогреческого
Василия Ивановича Степаненко
и Татьяны Николаевны Чернышовой

Рисунки

Владимира Андреевича Скубыры

Киев «Веселка»

Редактор В. Ф. Сахно
Художний редактор А. О. Ливень
Технічний редактор Л. В. Маслова
Коректори М. В. Мандарич,
С. В. Гордіюк

Информ. бланк № 3328

Здано на виробництво 01.04.86. Підписано до друку 27.06.86.
Формат 84×108₃₂. Папір друкарський 2. Гарнітура звичайна
нова. Друк високий. Умовн. друк. арк. 23,52. Умовн. фарб.-
відб. 23,84. Обл.-вид. арк. 26,02. Тираж 65 000 пр. Зам. 6—1206.
Ціна 95 к.

Ордена Дружби народів видавництво «Веселка»,
252050, Київ-50, Мельникова, 63

Головне підприємство республіканського виробничого об'єд-
нання «Поліграфкнига». 252057, Київ, вул. Довженка, 3.

*Ордена Дружби народів
видавництво «Веселка»
засноване в березні 1934 року.*

*Щороку випускає 240—250 видань
загальним тиражем
41 мільйон примірників.*

*Видає
українську літературу —
радянську і дожовтневу,
літературу народів СРСР,
та країн
соціалістичної співдружності,
твори прогресивних
письменників світу.*

*Перекладає
літературу з 49 мов народів СРСР
і 40 мов зарубіжних країн.*

*Експортує
книги в 128 країн світу.*

ЛЮБИЙ ДРУЖЕ!

*Радимо тобі прочитати
книжки зарубіжних авторів,
що вийшли у видавництві «Веселка»
протягом 1986 року.*

ВОЙНИЧ Е. Л.

Овод.

Роман. З англійської

ГОНСАЛЕС О.

Як я був у Варадеро.

Оповідання. З іспанської

ЕЛЛІС М.

Індіанець з тротуару.

Повість. З англійської

ЖУКРОВСЬКИЙ В.

Викрадення в Тютюрлістані.

Повість-казка. З польської

ЗАЛЬТЕН Ф.

Бембі.

Повість—казка. З німецької

ЙОВАНОВИЧ—ЗМАЙ Й.

Малий велетень.

Вірші. З сербськохорватської

МААР П.

Що не день, то субота.

Повість. З німецької

Норвезькі народні казки.

З норвезької

ТАКЕСІ ІТО.

6 серпня 1945 року.

Хіросіма звинувачує.

Художньо-документальна повість. З японської

ЯНЕВ К.

Подорожній, що несе іскру.

Художньо-документальне оповідання. З болгарської

ЯНІКОВСЬКІ Є.

Я і мій дитячий садок.

Оповідання. З угорської